memorii | jurnale

Sir Patrick Leigh Fermor este o combinație între Indiana Jones, James Bond și Graham Greene.

BBC News

Patrick Leigh Fermor

Între păduri și ape

La pas spre Constantinopol — de la Dunărea de mijloc până la Porțile de Fier

ebook HUMANITAS

Sir Patrick Leigh Fermor (11 februarie 1915–10 iunie 2011) este cel mai apreciat autor britanic de memorii de călătorie din secolul XX. S-a născut la Londra, dar a fost crescut de o familie din Northamptonshire, cunoscându-şi părinţii, care au plecat în India la scurt timp după naşterea sa, abia la vârsta de patru ani. Deşi era un elev de o inteligenţă sclipitoare, la optsprezece ani spiritul său nonconformist i-a adus exmatricularea de la King's School, Canterbury, astfel că a continuat să înveţe pe cont propriu, citind literatură şi studiind operele autorilor antici şi istoria. Pe 8 decembrie 1933 a pornit într-o călătorie la pas prin Europa, de la De Hoek, Olanda, cu destinaţia Constantinopol, aventură pe care a povestit-o mai târziu într-o trilogie considerată capodopera sa. După ce a ajuns la Constantinopol, a continuat să călătorească prin Grecia, unde a luat parte la campania forţelor regaliste împotriva loviturii de stat din martie 1935. Tot în Grecia a cunoscut-o pe Bălaşa Cantacuzino, împreună cu care a locuit o vreme la Atena şi apoi la Băleni, Galaţi. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial a luptat în Grecia continentală şi în Creta. A primit Ordinul pentru Distincţie în Serviciu şi Ordinul de Excelenţă al Imperiului Britanic. Şi-a publicat prima carte, *The Traveller's Tree*, în 1950. Au urmat *A Time to Keep Silence* (1957), *Mani. Travels in the Southern Peloponnese* (1958) şi *Roumeli*. *Travels in Norhern Greece* (1966). În 1968 s-a căsătorit cu Joan Elizabeth Rayner, împreună cu care a locuit în Kardamyli (lângă Kalamáta) şi în Gloucestershire (Marea Britanie). În 1977, respectiv 1986, publică relatările primelor două părţi ale călătoriei de la optsprezece ani: *A Time of Gifts. On Foot to Constantinople: From the Hook of Holland to the Middle Danube (Vremea darurilor. La pas spre Constantinopol: de la De Hoek, Olanda, până la Dunărea de mijloc)* şi *Between the Woods and the Water. On Foot to Constantinople: The Middle*

Danube to the Iron Gates (Între păduri şi ape. La pas spre Constan- tinopol: de la Dunărea de mijloc până la Porţile de Fier). Cea de-a treia parte a călătoriei este relatată într-un manuscris publicat abia postum, autorul nereuşind să termine în timpul vieţii revizia lui: *The Broken Road. From the Iron Gates to Mount Athos (Drum întrerupt. De la Porţile de Fier până la Muntele Athos* – în pregătire la Editura Humanitas). Apreciate pentru erudiţie şi pentru stilistica desăvârşită, cărţile sale se bucură de un mare succes şi au primit numeroase distincţii literare, iar în 2004 autorului i-a fost atribuit titlul de cavaler al Regatului Unit. Patrick Leigh Fermor este atât de iubit, încât în 2014 scriitorul şi jurna- listul Nick Hunt a făcut o călătorie de şapte luni pe urmele lui, descrisă în cartea sa de debut, *Walking the Woods and the Water. In Patrick LeighFermor's footsteps from the Hook of Holland to the Golden Horn.*

Patrick Leigh Fermor

Între păduri și ape

La pas spre Constantinopol: de la Dunărea de mijloc până la Porțile de Fier

Introducere de
Jan Morris

Traducere din engleză și note de
Mariana Piroteală

Patrick Leigh Fermor
Between the Woods and the Water: On Foot to Constantinople: From the Middle Danube to the Iron Gates
© The Estate of Patrick Leigh Fermor, 1986
All rights reserved.
Introduction copyright © 2005 by Jan Morris
Ilustrația copertei: © Donnapiranha | Dreamstime.com, Abstract Wave Pattern On Wood Grain

© Humanitas, 2016, pentru prezenta versiune românească (ediţia print)

© Humanitas, 2016 (ediţia digitală)

ISBN 978-973-50-5273-7 (epub)

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

Introducere de Jan Morris

În Sâmbăta Mare din anul 1934, tânărul de nouăsprezece ani Patrick (Paddy) Leigh Fermor stătea pe un pod peste Dunăre, la Esztergom, la vreo şaizeci şi cinci de kilometri mai sus de Budapesta, meditând la situaţia lui.

De curând i se ceruse să părăsească King's School din Canterbury, din cauza comportamentului necuviincios (se ţinuse de mână în oraş cu fiica unui negustor), deşi îi depăşea cu mult în inteligenţă pe dascălii săi. Avea o memorie strălucită, un minunat simţ al observaţiei şi descrierii, era talentat la limbile străine şi îşi formase deja extraordinare abilităţi de istoric. Dar era un individualist înnăscut, un aventurier şi, abandonând şcoala cu dragă inimă, cu trei luni înainte pornise într-o călătorie la pas, pe cont propriu, pe continentul european, de la De Hoek spre Constantinopol.

Acum era cam la jumătatea drumului, după ce călătorise, mai mult pe jos, prin Olanda, Germania, Austria şi Cehoslovacia, urmând în general cursul Rinului şi al Dunării, dar abătându-se uneori, când simţea nevoia. De regulă călătorise în condiţii spartane, întovărăşindu-se cu alţi hoinari, cu ţigani, cu ţărani şi cu oricine îi ieşea în cale, dar din când în când se oprise vreme de câteva zile în casa câte unei cunoştinţe ospitaliere, chiar şi numai pentru a-i studia biblioteca.

De pe podul din Esztergom, la graniţa dintre Slovacia şi Ungaria, în timp ce locuitorii oraşului roiau în jurul lui, pregătindu-se pentru sărbătoarea Paştilor, a privit pentru prima oară, plin de aşteptări, fascinanta Europă Centrală: bravura romantică a maghiarilor, straniile legende şi tradiţii din Transilvania, maiestuozitatea sălbatică a

Dunării curgând năvalnic prin defileuri, mlaştini şi păduri, spre Marea Neagră.

Înainte să pornim alături de el în călătorie, trebuie să ne oprim şi noi pentru o clipă de contemplaţie, fiindcă autorul acestei cărţi nu este tocmai acelaşi Paddy Leigh Fermor pe care-l vedem la Esztergom. Cinci ani mai târziu, tânărul drumeţ cu rucsacul în spate avea să devină maiorul Patrick Leigh Fermor, decorat cu Ordinul pentru Distincţie în Serviciu şi cu Ordinul Imperiului Britanic, după ce în timpul războiului se comportase eroic paraşutându-se în Creta sub ocupaţie nazistă, răpind un general german şi ducându-l în mod fraudulos în Egipt, iar în anii care au urmat a scris trei cărţi de călătorii care i-au adus şi faimă literară. Abia sexagenar fiind a început să-şi transpună într-o carte călătoria din tinereţe prin Europa. Primul volum, *A Time of Gifts* (*Vremea darurilor*), a fost publicat în anul 1977 şi a fost considerat imediat un clasic. Acest al doilea volum, *Between the Woods and the Water* (*Între păduri şi ape*), a apărut în 1986, iar atunci Leigh Fermor avea deja şaptezeci şi unu de ani.

Aşa că o jumătate de secol desparte experienţa propriu-zisă de transpunerea ei literară, iar autorul se priveşte pe sine retrospectiv peste un ocean de experienţe şi istorie. Al Doilea Război Mondial a schimbat definitiv Europa de când Paddy şi-a luat rucsacul în spinare la De Hoek, iar alter egoul său a fost la rându-i călit de o viaţă de călătorii şi realizări. *Între păduri şi ape* pare cu adevărat opera a doi scriitori diferiţi, care vin din direcţii opuse, dar îşi împletesc talentul într-o colaborare între generaţii.

Şi meritul acestei cărţi este că noi, cititorii, îi înţelegem pe amândoi. Ştim ce gândeşte fiecare, căci autorul redă cu aceeaşi măiestrie entuziasmul copilăresc al tânărului şi experienţa înţeleaptă a bătrânului.

Aşadar, pornim alături de amândoi, lăsăm în urmă podul de la Esztergom şi ne îndreptăm spre Mitteleuropa. Aceasta este denumirea generică a unui loc care nu mai există, care acum este aproape fictiv. Însă în anul 1934 el se întrezărea încă în penumbra culturală a dispărutului Imperiu Austro-Ungar, cu o palidă unitate datorată îndelungatei moşteniri habsburgice.

Casta conducătoare a Ungariei era încă în mare măsură aristocrată, aproape ruritană[1]: semeaţă, adesea excentrică, anglofilă şi extrem de primitoare cu inteligentul şi atrăgătorul tânăr englez care, în această a doua parte a lungii sale călătorii, i-a bătut aşa de des la porţi. Deşi în Europa Occidentală Paddy şi-a respectat în general hotărârea de a trăi ca un hoinar, recurgând la farmecul său pentru a se amesteca cu uşurinţă şi voioşie printre oamenii de rând, când a ajuns în Ungaria hotărârea aceasta îi mai slăbise puţin, aşa că şi-a petrecut săptămâni de-a rândul în condiţii mai confortabile.

Pe drum, şi-a făcut multe cunoştinţe. Prietenii l-au trimis la alţi prieteni, câte un conte îl recomanda unui baron, iar în momentul în care îl întâlnim noi i se-ntâmplă la fel de des să mărşăluiască agale pe o şosea, să fie plimbat cu automobile luxoase sau să călărească un pursânge de împrumut. Pasajele în care îşi descrie şederea printre nobilii Europei Centrale sunt dintre cele mai vesele din carte, dar şi dintre cele mai triste, căci noi ştim, asemenea autorului, ceva ce tânărul drumeţ n-a ştiut niciodată, anume că toată această societate cultivată, ducându-şi viaţa fericită, fără griji, care-i deschidea uşa cu o asemenea generozitate era sortită pieirii. Avea să fie nimicită chiar în timpul vieţii lui Paddy.

Însă pe atunci el nu realiza acest lucru. Nu era prea interesat de politică. Hitler venise la putere în 1933, dar Leigh Fermor nu a dat mare importanţă evenimentului în timp ce străbătea Germania, iar când a auzit despre asasinatul cancelarului austriac

Dollfuss, încă un pas de rău augur spre catastrofă, „amărăciunea s-a risipit imediat după micul dejun“. Nimeni nu cunoştea încă toată grozăvia situaţiei. După cum a spus el însuşi, Leigh Fermor nu se sinchisea de asemenea probleme şi se pare că pe drumul prin Ungaria, spre România, gazdele sale aduceau arareori în discuţie chestiunile politice la ordinea zilei, şi atunci fie vag, fie doar cu erudiţie. Ei erau obsedaţi de propriul lor trecut şi poate că preferau să nu stăruie asupra viitorului.

Dar noi ştim mai bine, cum de asemenea ştia şi autorul şase decenii mai târziu, astfel că naraţiunea are un ton melancolic care echilibrează erudiţia, erudiţia şi relaxarea. Pentru că, fără-ndoială, tânărul Leigh Fermor s-a distrat pe cinste în acele minunate conace. Fiind un tânăr aşa de rafinat, s-a simţit excelent petrecând ore în şir, netulburat, în splendide biblioteci private, explorând istoria ţărilor dimprejur, descoperindu-le limbile şi satisfăcându-şi pasiunea intelectuală aparte pentru legăturile istorice, pentru găsirea de conexiuni între culturi, popoare şi obârşii.

Şi, evident, s-a distrat pe cinste bucurându-se şi de viaţa socială a vremii. Locuitorii acelor castele exotice erau exact pe gustul lui Leigh Fermor. Putea discuta despre istorie şi tradiţii cu bătrâni domni eruditi şi putea să călărească, să bea şi deseori să cocheteze cu fetele. Într-unul dintre pasajele cele mai originale (şi îndrăgite) ale cărţii este relatată o ilară partidă de polo pe bicicletă pe peluza contelui Józsi Wenckheim, la casa lui vopsită în ocru din Marea Câmpie Ungară, pe care Leigh Fermor o descrie astfel: „Avea foişoare, frontoane baroce, ogive, bolţi, cercevele, acoperişuri ascuţite din ţiglă, turnuri cu steaguri fluturând în vânt şi scări acoperite“.

Dar oricât ar fi de încântătoare aceste interludii, nu ele alcătuiesc miezul cărţii. Călătoria lui Leigh Fermor a fost lipsită de griji, dar nu frivolă. În opinia mea, în cele câteva luni petrecute pe drum s-

a simţit împlinit nu distrându-se printre nobili, ci străbătând singur satele, privind, ascultând şi legând prietenii cu păstori, cu pădurari şi cu hangii. Apoi, talentul său de a le evoca îşi găseşte o expresie desăvârşită datorită vocabularului bogat al alter egoului său, cinci decenii mai târziu: incomparabila savoare a stilului lui Leigh Fermor, deopotrivă confesiv şi literar, e o delectare.

În fiecare capitol din *Între păduri şi ape* se găsesc bijuterii lirice, dar cred că cele mai impresionante sunt pasajele în care Paddy se află în sălbaticele podişuri carpatice. Acolo îşi dă el frâu liber entuziasmului de om tânăr. Discută despre pronunţia în romani cu ţiganii căutători de chilipiruri. Păstorii uniaţi îl fac să mediteze la ortodoxismul creştin. Într-o tabără de tăietori de lemne, un rabin recită versete din Psalmi în ebraică, iar el le scrie fonetic. Ţărăncile vesele îl tachinează. Şi, permanent, în mintea lui toate popoarele din încâlcitul trecut al zonei carpatice, dacii, goţii, gepizii, lombarzii, hunii, mongolii, cabarii şi caraiţii schismatici, se gâlcevesc de-a lungul veacurilor, încrucişându-şi iataganele, bătând în tobe şi cântând la fluiere din os.

Dar, după mine, în acele locuri înalte şi pustii Leigh Fermor este inspirat cel mai mult de prezenţa şi prietenia Naturii. În anii ’30, în Europa Centrală mişunau o mulţime de animale sălbatice, urşi, vulpi, pisici sălbatice, pupeze şi granguri aurii, a căror prezenţă îl încânta. Într-o noapte, când trece pe lângă el o turmă de oi, aude „un tropotit lichid“, stârnit de „sute de picioruşe despicate care trec cu paşi mărunţi“. Când se întâlneşte cu un cerb, amândoi înlemnesc pentru o clipă, până când animalul „ţâşneşte printr-un hăţiş de crengi, ca un cal printr-un cerc“. Nimeni n-a mai descris niciodată o acvilă aşa cum a făcut-o Leigh Fermor, cu toată simpatia resimţită de un călător slobod faţă de un altul, şi ai putea crede că a trăit printre berze,

judecând după afecţiunea şi minuţia cu care le analizează graţia şi deopotrivă stângăcia.

Însă, cum spune el despre pădurile carpatice, „povârnişurile împădurite de soiul acestora sunt stăpânite de un fel de vrajă“, aşa cum această carte este stăpânită de propriile-i amintiri despre nopţile înstelate în care nu străpungeau liniştea decât foşnetul tufişurilor şi tropotitul lichid al copitelor de oi.

Leigh Fermor nu ajunge până la Constantinopol în *Între păduri şi ape*. După ce părăseşte Transilvania, navighează pe Dunăre, prin eroicele Porţi de Fier, până la Orşova, la graniţa bulgară, la opt sute de kilometri de destinaţia sa, unde chemarea muezinului îl invita şi la porţile Islamului. Poate că nu-l vom mai însoţi niciodată pe ultima bucată de drum şi nu-i vom mai sta alături în Bosfor, însă îşi încheie această carte cu cuvintele „va urma“, aşa că poate undeva, chiar acum, după încă douăzeci de ani, pe o terasă din Grecia, în timp ce delfinii se hârjonesc în golful azuriu de mai jos, cu o pisică la picioare şi o carafă de *retsina* pe masă, Paddy scrie finalul capodoperei vieţii sale.

Völker verrauschen,
Namen verklingen,
Finstre Vergessenheit
Breitet die dunkelnachtenden Schwingen
Über ganzen Geschlechtern aus.

Friedrich Schiller, *Die Braut von Messina*[2]

Ours is a great wild country:
If you climb to our castle’s top,
I don’t see where your eye can stop;
For when you’ve passed the corn-field country,
Where vine-yards leave off, flocks are packed,
And sheep-range leads to cattle-tract,
And cattle-tract to open-chase,

And open-chase to the very base
Of the mountain, where, at a funeral pace,
Round about, solemn and slow,
One by one, row after row,
Up and up the pine-trees go,
So, like black priests up, and so
Down the other side again
To another greater, wilder country.

Robert Browning, *The Flight of the Duchess*[3]

---

1 Ruritania este un regat fictiv localizat în centrul Europei, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în care se petrece acţiunea din trei romane ale scriitorului englez Anthony Hope: *The Prisoner of Zenda* (*Prizonierul din Zenda*, 1894), *The Heart of Princess Osra* (*Inima prinţesei Osra*, 1896) şi *Rupert of Hentzau* (*Rupert de Hentzau*, 1898). Este vorba despre o ţară catolică, de limbă germană, condusă de un monarh absolut, eterogenă din punct de vedere etnic, dar cu puternice diferenţe între clasele sociale înstărite, ducând o viaţă luxoasă şi nesăbuită, şi cele sărace. Ideea acestui ţinut fictiv a fost apoi preluată şi de alţi câţiva scriitori în cărţi numite *Ruritarian romances*: în *After Zenda* (*După Zenda,* 1995), John Spurling îl localizează înTransilvania sub dominaţia habsburgică, de data aceasta un spaţiu dezbinat etnic şi lingvistic. (N. tr. [notele autorului vor fi numerotate cu cifre arabe, iar notele traducătorului, cu asteriscuri – n. ed.])

2 Neamuri se pierd, / Nume se sting, / Uitarea cea sumbră / Îşi întinde arípile neguroase / Peste ginţi întregi. (Friedrich Schiller, *Mireasa din Messina*)

3 Avem o ţară mare şi sălbatică: / De urci în vârf la castel, / Privirea îţi rătăceşte neîngrădită; / Căci de treci de lanuri de porumb, / Unde se sfârşeşte viţa, încep turmele de oi, / Iar după imaşul oilor vine păşunea vitelor, / Iar de acolo, o întindere vastă, / După întinderea vastă, poalele muntelui, / Unde, cu pas funebru, / De jur împrejur, solemn şi domol, /Unul câte unul, şir după şir, / Pinii urcă pe culmi, / Apoi se afundă în genuni, / Spre o altă ţară, mai mare şi mai sălbatică. (Robert Browning, *Zborul ducesei*)

Scrisoare introductivă către Xan Fielding

Dragă Xan,

Prima parte a acestei povestiri, *A Time of Gifts*, s-a sfârşit pe un pod peste Dunăre, între Slovacia şi Ungaria, şi, întrucât poate aduce ghinion să te răzgândeşti la jumătatea drumului, îngăduie-mi să încep a doua parte tot cu o scrisoare către tine. Nu va fi ultima, căci mai am o carte în pregătire, care ne va duce la capătul călătoriei şi dincolo de el.

Pornisem din Olanda în anul 1934, intenţionând să mă-ntovărăşesc numai cu oameni întâlniţi întâmplător şi cu alţi hoinari asemenea mie, dar, aproape pe nesimţite, când am ajuns în Ungaria şi în Transilvania m-am trezit că mă descurc mult mai lesne decât mă aşteptasem sau plănuisem: mă plimbam în buiestru pe cai de împrumut, rătăceam de la un conac la altul, adăstam uneori vreme de săptămâni sau chiar de luni în case care, deşi poate trecuseră prin multe-ncercări, rămăseseră primitoare. Această parte a călătoriei a fost diferită în multe privinţe faţă de restul. Am trăit vremuri de mare desfătare; totul părea incomensurabil de vechi şi în acelaşi timp complet nou şi necunoscut şi, înaintând încet şi cu lungi popasuri, am legat prietenii nepieritoare.

Uneori am avut mustrări de conştiinţă pentru că m-am abătut într-atât de la intenţiile iniţiale, dar acum, când privesc înapoi după ce am consemnat în scris întâmplările acelor luni, strângerile de inimă se risipesc. Următorii zece ani au măturat lumea îndepărtată a conacelor, şi astfel realizez ce norocos am fost că am întrezărit-o şi chiar m-am bucurat de ea o vreme. Se poate ca o nebănuită chibzuinţă să-mi fi călăuzit paşii pe această bucată din călătorie, iar la sfârşitul ei, la sud de Dunăre, mi-am dat seama, în timp ce traversam defileurile din Balcani cu acelaşi pas sprinten de la început,

cât de neobişnuite erau meleagurile pe care tocmai le străbătusem: privite retrospectiv, începuseră să capete o strălucire magică, sporită de jumătatea de secol care s-a scurs de atunci.

Caietul de însemnări din acea perioadă, rătăcit în Moldova la începutul războiului şi recuperat acum câţiva ani printr-un mare noroc, mi-a fost de mare ajutor, dar nu un sprijin de nădejde, cum ar fi trebuit. Când îmi întrerupeam călătoria cu prilejul acelor lungi şederi, mă opream şi din scris: cum ţineam un jurnal de călătorie, am crezut, vai, că nu aveam nimic de consemnat. Adesea îmi era greu să mă reapuc când porneam iar la drum şi, chiar şi atunci, însemnările succinte înlocuiau uneori naraţiunea substanţială. Când am început să scriu această carte, temându-mă că unele detalii nu se mai aflau la locul lor, am învăluit pasajele respective în tonul îndoielii şi rezervei. Apoi, gândul că nu era totuşi vorba de un ghid m-a convins că ordinea nu conta foarte mult, aşa că am lăsat povestea să se depene de la sine, nestingherită de avertismente obositoare.

De regulă, cărţile despre această parte a Europei sunt în principal, uneori exclusiv, dedicate politicii, ceea ce mă face să nu mă mai simt atât de vinovat că în cartea mea politica joacă un rol neînsemnat, numai în legătură cu călătoria. Trebuia să arăt cum vedeam eu influenţa istoriei asupra vieţii din Transilvania – consecinţele mă priveau direct –, dar vagile mele meditaţii sunt ponderate de o justificată sfială. Nimic nu ar putea fi mai puţin profesionist decât această relatare „din interiorul Europei“, şi de altfel am vorbit pe larg despre indiferenţa faţă de politică din acea etapă a vieţii mele în *A Time of Gifts*. Primeam mereu veşti din afară despre evenimente sumbre, însă ceva din atmosfera văilor şi lanţurilor acelora de munţi le slăbea impactul. Erau prevestiri sinistre, dar au mai trecut trei ani până când ele au indicat în mod evident tulburările de peste cinci ani.

Denumirile geografice sunt o problemă minoră, dar sâcâitoare. În cazul celor bine-cunoscute, am păstrat formele împământenite de-a lungul timpului, iar pentru celelalte am folosit formele vehiculate la vremea călătoriei. Multe s-au modificat conform modei politice; altele s-au modificat mai târziu; ortografia limbii române a fost revizuită, iar recentele schimbări ale ocârmuirii au făcut ca până şi în cel mai mărunt cătun cele trei denumiri ale sale să aibă pe rând prioritate. Am încercat să menţionez mai întâi denumirile oficiale, urmate de celelalte, acolo unde era cazul. Ştiu că pe alocuri se creează confuzie, dar, cum nu am scris un ghid, nimeni nu riscă să se rătăcească. Trebuie să-mi cer iertare pentru aceste neajunsuri şi sper să fie limpede că nu au nimic de-a face cu partizanatul. Numele câtorva persoane au fost schimbate când acest lucru a părut oportun, dar nu foarte des şi de regulă în cazul unor prieteni încă activi pe scena de pe care mulţi dintre ceilalţi au dispărut. „Von“ apare drept „v.“ pe tot parcursul cărţii.

Pentru o carte de acest fel, un scriitor are o datorie enormă şi eternă faţă de multe persoane, iar dacă nu reuşesc să le mulţumesc tuturor celor cărora ar trebui să le mulţumesc, n-o fac nici din neglijenţă, nici din lipsă de recunoştinţă. Le sunt profund îndatorat vechiului meu prieten Elemer v. Klobusicky, familiei Meran, şi astăzi, ca şi pe vremuri, lui Alexander Mourouzi şi lui Constantine Soutzo. Aş mai vrea să le mulţumesc lui Steven Runciman, pentru vorbele încurajatoare de după apariţia primului volum, lui Dimitri Obolenski, pentru înţeleptele sfaturi pe care mi le-a dat în timpul scrierii volumului de faţă, şi lui David Sylvester, lui Bruce Chatwin, lui Niko Vasilakis, Evei Bekássy v. Gescher şi, ca întotdeauna, lui John Craxton. De asemenea, îi mulţumesc retrospectiv şi Bălaşei Cantacuzène, pentru că acum mult timp, în Moldova, m-a ajutat să traduc

Mioriţa. Lui Rudolf Fischer îi datorez mai mult decât pot exprima în cuvinte. Cultura lui enciclopedică şi entuziasmul temperat de severitate au fost o încântare şi un stimul permanent pe durata scrierii acestei cărţi; vigilenţa lui m-a scutit de multe erori şi cred că cele care au rămas au intervenit acolo unde nu i-am urmat sfaturile.

Multe mulţumiri Stellei Gordon, pentru că a avut răbdarea să-mi descifreze scrisul ilizibil, cu un fler demn de Champollion şi Ventris.

În ultimul rând, mulţumiri Barbarei şi lui Niko Ghika (cărora le dedic această carte), pentru că, în timpul agitatelor deplasări literare, m-au găzduit săptămâni la rând în Corfu, printre galerii şi rândunele; Janettei şi lui Jaime Parladé, pentru refugiul la înălţime, la vila Tramores din Andaluzia; proprietarilor Conacului cu Cerbi[4] din apropiere de Bakewell, pentru revizuirea înfrigurată a manuscrisului şi pentru sugestia aproape irezistibilă de a intitula aceste cărţi *Shank's Europe*[5]; lui Jock şi Dianei Murray, editorii mei, pentru răbdare şi pentru găzduirea din ultima etapă; şi, în sfârşit, dragă Xan, ţie şi lui Magouche, pentru şederile fructuoase, în deplină izolare, în Serranía de Ronda.

Kardamyli, 11 februarie 1986
P.

---

4 Nume dat de autor în glumă domeniului Chatsworth, din Derbyshire, Anglia, deţinut de ducele şi ducesa de Devonshire.

5 *Shank* (engl.) – picior, gambă, *on shank's mare* – la pas, pe jos.

1. Traversarea podului

POATE CĂ POPOSISEM prea mult pe pod. Pe ambele maluri, slovac şi maghiar, se adunau umbrele, iar Dunărea,

care curgea iute şi palidă printre ele, spăla cheiul bătrânului oraş Esztergom, unde o colină abruptă înălţa bazilica în lumina amurgului. Marele dom şi cele două clopotniţe în stil palladian, răspândind acum dangăte mai scurte, se odihneau pe un inel de coloane şi vegheau peisajul tot mai întunecat până la multe leghe depărtare. Deodată, cheiul şi drumul pieptiş care trecea pe lângă palatul arhiepiscopului au rămas pustii. Postul de frontieră se afla la capătul podului, aşa că m-am zorit să intru în Ungaria: oamenii pe care acea Sâmbătă Mare îi adusese laolaltă pe malul fluviului urcaseră până în piaţa catedralei, unde i-am găsit plimbându-se pe sub copaci, pălăvrăgind cu însufleţire grupuri-grupuri. Acoperişurile se pierdeau în zare, apoi pădurea, fluviul şi balta păleau în ultimele rămăşiţe ale apusului.

Un prieten îi scrisese primarului din Esztergom: „Vă rog să fiţi bun cu acest tânăr care merge la pas spre Constantinopol“. Intenţionam să-l caut a doua zi, aşa că am întrebat pe cineva unde este primăria, dar, înainte să-mi dau seama ce se petrece şi spre nedumerirea mea, m-a dus chiar la omul cu pricina. Era înconjurat de nobilii minunat înveşmântaţi pe care-i admirasem pe malurile Dunării. Am încercat să explic că eu eram hoinarul despre care i se vorbise, iar el s-a arătat uimit, în limitele politeţii; apoi s-a luminat şi, după o scurtă şi comică discuţie cu unul dintre personajele acelea impunătoare, m-a dat în grija lui şi a străbătut în grabă piaţa, spre îndatoriri mai serioase. Însărcinarea a fost acceptată cu o expresie amuzată; mentorul meu trebuie să se fi pricopsit cu mine datorită englezei

sale excelente. Purta un costum de gală splendid, închis la culoare; îşi ţinea nonşalant iataganul atârnat la încheietura braţului, iar la ochiul stâng îi strălucea un monoclu fără ramă.

Chiar în acest moment, toate privirile s-au îndreptat spre poalele dealului. În ropot de copite şi în clinchete de hamuri, primarul ajunsese lângă treptele catedralei, pe care fusese aşternut un covor stacojiu. Preoţii şi cei care purtau lumânările stăteau laolaltă, ceremonioşi, iar când trăsura s-a oprit, din ea s-a ivit o siluetă în culoarea flăcărilor: cardinalul, monseniorul Serédy, deopotrivă arhiepiscop de Esztergom şi prinţ primat al Ungariei, a coborât încet şi le-a oferit mâna cu inel celor adunaţi, care, pe rând, i-au făcut plecăciune pe un genunchi. Alaiul l-a însoţit în impunătoarea clădire; apoi, un paracliser a condus suita primarului la stranele din faţă, îmbrăcate în pânză stacojie. Am dat să mă furişez într-un colţişor, dar mentorul meu a fost de neclintit:

— O să vezi mult mai bine de-aici.

Sâmbăta Mare umpluse jumătate din încăpătoarea catedrală şi zăream multe dintre figurile întâlnite mai devreme pe malul fluviului: târgoveţii în hainele lor cele mai de soi, ţăranii cu cizme şi veşminte negre, fetele cu pălării care mai de care, cu fuste colorate şi mâneci albe plisate şi brodate, aceleaşi care traversaseră grăbite podul cu bucheţele de crini, narcise şi piciorul-cocoşului. Mai erau acolo dominicani în alb şi negru, mai multe călugăriţe şi puzderie de uniforme, iar aproape de marile porţi o ceată de ţigani în haine stridente stăteau cu mâinile-n şolduri, sporovăind. Nu m-aş fi mirat să văd vreun urs de-al lor intrând, afundându-şi laba în agheasmatarul baroc în formă de murex şi îngenunchind.

Ce diferit era totul de atmosfera sumbră de la denia din urmă cu două nopţi! Pe măsură ce lumânările erau stinse în suporturile lor, umbrele mai înaintau câte-un pas, până când mica biserică

slovacă se cufundase de tot în întuneric. Aici, lumina a umplut grandiosul edificiu, noi constelaţii de fitile aprinse pluteau în toate capelele laterale, Lumânarea Pascală stătea aprinsă în prezbiteriu şi altarul central era străjuit de nişte lumânări înalte cât lăncile, cu câte o stea fixă în vârf. Cu excepţia stranelor din faţă, îmbrăcate în roşu, catedrala, clerul, preotul care oficia slujba, diaconii şi toate ajutoarele lor străluceau în alb. Arhiepiscopul, acum înveşmântat în alb şi auriu, spre deosebire de ţinuta purpurie de cardinal, trona sub un baldachin cu blazon, iar micul său alai era cocoţat rânduri-rânduri pe trepte în faţa lui. Cel de pe treapta de jos păzea masivul toiag arhieresc, iar în spatele lui stătea un altul, pregătit să-i ridice mitra înaltă şi albă sau să i-o pună la loc pe cap atunci când o cerea ritualul, aranjându-i de fiecare dată clapetele pe umerii acoperiţi de pallium. Între timp, în faţa naosului splendoarea aproape marţială a notabilităţilor adunate – pieptarele colorate din mătase, brocart şi blană, lanţurile de aur şi argint, cizmele hessiene[6], albastre, purpurii şi turcoaz, pintenii auriţi, calpacele[7] din blană de urs cu cleme cu diamante şi panaşuri de egretă, vultur sau cocor – se armoniza cu splendoarea ecleziastică la fel de bine ca veşmintele din *Înmormântarea contelui de Orgaz*[8]. Dar cel mai impresionant era costumul negru, ca al noului meu prieten sau ca armura cavalerilor pictaţi din Toledo. Oare iataganele sprijinite de strane, cu mânere în cruce, de aur şi fildeş, şi tecile bogat împodobite cu pietre scumpe erau o moştenire a războaielor turce? Când stăpânii lor s-au ridicat, în clinchete, pentru Crez, una dintre săbii a căzut cu zgomot pe marmură. În timpul străvechilor bătălii din pustă, asemenea săbii zburau, din galop, căpăţânile turcilor şi, desigur, şi pe ale ungurilor…

Curând, după un răstimp de tăcere, tuburile de orgă au început să tune şi să împrăştie răsunător vestea Învierii lui Hristos. Zeci de voci s-au pornit

din prezbiteriu, de pe transept se auzea „aleluia“, norul de fum de tămâie se învolbura împrejurul frunzelor de acant sculptate, înălţându-se şi pierzându-se în umbrele bolţii, şi noi mişcări erau în plină desfăşurare. Câţiva preoţi însoţiţi de ajutoarele lor o luaseră înainte cu lumânări în mâini şi cu o cruce şi ajunseseră deja la jumătatea naosului. Apoi a urmat un baldachin cu împărtăşania purtată într-o monstranţă; apoi arhiepiscopul, primarul, cel mai vârstnic dintre nobili, cu barbă albă, şchiopătând şi sprijinindu-se greoi pe bastonul de Malacca, apoi restul. Îndemnat de o împunsătură prietenească, m-am alăturat alaiului care înainta agale şi imediat, de parcă fumul şi sunetele ne-ar fi purtat prin porţile deschise, am ajuns afară.

Întrucât trecuse numai o noapte după luna plină, astrul enorm răspândea o lumină ca de ziuă. Procesiunea a coborât treptele şi s-a urnit încet; dar când fanfara, care aştepta răbdătoare, a trecut în spatele nostru şi a atacat primele măsuri ale unui marş lent, notele au fost înghiţite pe dată. Roţile scârţâiau asurzitor, lemnăria pârâia şi dangătul polifonic şi aproape delirant al clopotelor umplea noaptea; apoi, printre aceste dangăte de bronz s-a mai auzit un sunet, ca o bătaie din palme stăruitoare, făcându-ne să ridicăm privirile. Cu vreo oră înainte, două berze, obosite după călătoria din Africa, coborâseră pe un cuib în neorânduială de sub una dintre clopotniţe, şi toată lumea le-a urmărit cum se aşază. Acum, alarmate de zarvă, bătând disperate din aripi, cu gâturile întinse, îşi luau iarăşi zborul, întinzându-şi înapoi picioarele stacojii. Sub privirile noastre, penele negre s-au deschis pe marginea aripilor albe enorme şi apoi bătăile de aripi constante şi domoale le-au înălţat spre cer peste coroanele castanilor.

— Frumoasă noapte şi-au ales să se instaleze, a spus vecinul meu în timp ce înaintam cot la cot.

În oraş nu se zărea nici o lumină în afară de flăcările miilor de lumânări care licăreau pe pervazuri şi în mâinile mulţimii în aşteptare. Bărbaţii aveau capul descoperit, femeile purtau baticuri, iar strălucirea care li se revărsa din căuşul palmelor răsturna clarobscurul diurn, tivindu-le feţele şi nările, cioplindu-le semiluni luminoase sub sprâncene şi, în afara acestor măşti strălucitoare, lăsând totul cufundat în umbră. Străzile s-au perindat una câte una, tăcute şi învăluite în pădurea de luminiţe, şi fiecare îngenunchea când procesiunea ajungea în dreptul lui, ridicându-se din nou la câteva secunde după ce trecea mai departe. Apoi am ajuns printre şiruri scânteietoare de plopi şi, din când în când, muzica solemnă se întrerupea. Când cântarea se oprea, alături de zăngănitul cădelniţelor şi de zgomotul făcut de toiagul arhieresc al arhiepiscopului pe caldarâm se auzea şi orăcăitul milioanelor de broaşte. Trezite de clopote şi de muzică, berzele din oraş zburau pe deasupra capetelor noastre şi urmăreau cum micul şirag de lumini urca înapoi dealul spre bazilică. Intensitatea momentului, cântecele, flăcările lumânărilor, fumul de tămâie, atmosfera primăvăratică, păsările rotitoare, mirosul câmpurilor, clopotele, corul dintre trestii, umbrele subţiri şi irealitatea lunii întronate deasupra pădurilor, cu şuvoiul ei argintiu, toate acestea dădeau nopţii o aură blândă şi o anume putere.

Când ceremonia s-a încheiat, am ieşit cu toţii din nou pe treptele catedralei. Trăsura aştepta, iar arhiepiscopul, purtând din nou straiele de cardinal şi larga mantie de hermină care arăta că este deopotrivă prinţ mirean şi cap al Bisericii, a urcat încet înăuntru. Garda sa personală, ajutată de un capelan cu mărul lui Adam proeminent şi cu lornion şi de un surugiu în uniformă de husar, i-a strâns trena, metru cu metru, aşa cum strâng pescarii plasele, până când a umplut trăsura cu valul de mătase marmorată de culoarea muşcatelor.

Capelanul a urcat şi el şi s-a aşezat vizavi, urmat de garda personală, cu spatele drept, strângând mânerul iataganului cu mâinile în mănuşi negre. Surugiul a strâns scările, un slujitor în uniformă cu căciulă de husar a trântit uşa pe care erau pictate arme sub o căciulă cu ciucuri şi, după ce au sărit amândoi în spate, vizitiul, cu o căciulă de blană asemănătoare, a tras de frâie, făcând penele de struţ să se scuture, şi cei patru cai suri au pornit la drum. În timp ce trăsura de gală cobora dealul legănându-se, mulţimea adunată a izbucnit în aplauze, toată lumea şi-a descoperit capul, şi mâna cu inel arhieresc peste mănuşa roşie a fluturat pe fereastră în semn de binecuvântare.

Pe treptele scăldate în lumina lunii toată lumea se îmbrăţişa, făcându-şi urări de Paşti, cu sărutări de mâini sau pe obraji. Bărbaţii şi-au pus pe cap căciulile de blană şi şi-au potrivit poalele dolmanelor şi, după ceasurile în care nu se auzise decât limba latină, maghiara a izbucnit înt-un iureş dactilic voios.

— Hai să vedem ce mai fac păsările alea, a spus mentorul meu, ştergându-şi monoclul cu o batistă de mătase.

A mers agale până la marginea treptelor, s-a sprijinit pe sabie de parcă ar fi fost o rezemătoare de armă şi a privit în noapte cu ochii mijiţi. Cele două ciocuri se iţeau dintre crenguţe unul lângă celălalt şi abia zăream păsările, care se instalaseră la loc şi dormitau printre umbre.

— Bun! a spus el. Trag un somn pe cinste.

Ne-am alăturat din nou celorlalţi şi le-a oferit tuturor tabachera, şi-a luat şi el cu grijă o ţigară şi a lovit-o uşor de capacul aurit. Trei dâre de fum s-au învârtejit împrejurul flăcării brichetei într-o piramidă efemeră şi imediat s-au risipit. A tras cu sete, a ţinut fumul în piept câteva clipe, apoi, cu un oftat prelung, l-a lăsat să se împrăştie în lumina lunii.

— Abia aşteptam, a spus el. E prima de după lăsata secului.

Seara s-a încheiat cu o cină la locuinţa primarului, cu *barack*[9] pentru început şi cu râuri de vin pe toată durata petrecerii, culminând cu un Tokay, iar în final toate figurile acelea minunat înveşmântate se cufundaseră în toropeală. După aceea, primarul mi-a spus, scuzându-se, că, întrucât casa era aglomerată, îmi găsise o odaie la un vecin. Nici nu se punea problema să plătesc ceva! A doua zi dimineaţă, îmbrăcat sobru în haine de tweed şi cu un pulover pe gât, amicul meu iubitor de berze a venit să mă ia cu un Bugatti aprig şi numai iataganul aflat printre bagajele de pe bancheta din spate mai amintea de splendorile nopţii trecute. Ne-am dus să vedem tablourile din palatul arhiepiscopului; apoi mi-a propus imediat să ne întoarcem cu automobilul lui. Aveam să ajungem la Budapesta într-o clipită; dar, cu părere de rău, m-am ţinut de regula mea, aceea de a nu merge cu maşina decât dacă era vreme rea, şi am stabilit să ne întâlnim în capitală. A demarat în trombă făcându-mi cu mâna şi, după ce mi-am luat rămas-bun de la primar şi de la cei ai casei, mi-am strâns lucrurile şi am pornit şi eu la drum. Mă întrebam dacă peste tot în Ungaria avea să fie aşa.

PRIVIND ÎN URMĂ de pe cărarea care urca pe marginea pădurii, zăream mlaştini, copaci, o întindere de trestii înalte şi marele fluviu cu braţele uşor desfăcute şi unite la loc în jurul unui lanţ de insule. Vedeam păsări de apă ţâşnind şi rotindu-se în aer ca un nor de fire de praf, apoi presărând laguna cu o sumedenie de împroşcături când se aşezau din nou. După aceea, un dâmb mi le-a ascuns privirii. Pe partea cealaltă se zăreau poalele unor dealuri abrupte, în aval se întretăiau coline mai mici, dantelăria formată de vârfurile copacilor lăsa locul stâncilor de calcar şi porfir, iar acolo unde acestea se uneau fluviul verde devenea şi mai adânc şi curgea năvalnic.

Dedesubt se ivea un sat, iar berzele stăteau într-un picior printre rămurelele vechilor cuiburi de pe acoperişurile de paie şi de pe coşuri. Se înălţau în aer bătând nervos din aripi şi când ajungeau dincolo de vârfurile copacilor şi treceau fluviul în Slovacia aripile le erau scăldate în lumina soarelui; atunci se înclinau şi se-ntorceau în Ungaria, aproape fără să li se mişte o pană. Coborau cu paie în cioc şi se strecurau pe acoperişuri, cu penele negre de zbor întinse, ca degetele acrobatului care-şi caută echilibrul înaintând pe sârmă. Întrucât sunt păsări tăcute, improvizează un straniu cântec de împerechere lăsându-se pe spate, deschizându-şi şi închizându-şi ciocurile stacojii cu un zornăit sacadat, de parcă s-ar lovi două beţigaşe unul de altul: într-unul din acele cătune de pe malul fluviului, câteva asemenea ritualuri de împerechere răsunau ca un cor de castaniete. Purtate de porniri bruşte, săreau câţiva metri în aer şi aterizau în neorânduială, alunecând periculos pe acoperişul de paie. Cu o noapte în urmă, minunata lor procesiune se desfăşurase pe cer pe o distanţă de câţiva kilometri; acum erau pretutindeni, şi în săptămânile care au urmat nu m-am putut obişnui cu ele; zgomotele lor straniu de mişcătoare m-au însoţit pe tot parcursul călătoriei, iar farmecul pe care-l împrumutau meleagurilor învecinate a fost nelipsit până în august, în munţii Bulgariei, când în sfârşit am văzut o mulţime pierzându-se în depărtare, în drum spre Africa.

Era 1 aprilie 1934, ziua de Paşti: trecuseră două zile de la luna plină, unsprezece de la echinocţiu, patruzeci şi şapte de când împlinisem nouăsprezece ani şi o sută unsprezece de când pornisem în călătorie, dar mai puţin de douăzeci şi patru de ore de când trecusem graniţa. Pe malul celălalt era încă Slovacia, dar doi-trei kilometri mai departe un afluent se încolăcea printre dealurile din nord, iar acoperişurile cu ţiglă şi clopotniţele orăşelului cu nume tânguios, Szob, marcau locul de întâlnire al

celor două râuri. Graniţa mergea spre nord în susul acestei văi şi, pentru prima oară, ambele maluri ale Dunării erau în Ungaria.

În mare parte din această călătorie, peisajul fusese acoperit de zăpadă, presărat cu ţurţuri şi deseori învăluit în perdele de fulgi, dar în ultimele trei săptămâni toate acestea se schimbaseră. Nu mai rămăseseră decât câteva petice gălbejite de zăpadă, iar gheaţa de pe Dunăre se spărsese. Când e groasă, dezgheţul sparge gheaţa cu detunături care amintesc de o rafală de trăsnete. Fusesem prea departe în aval ca să aud vacarmul provocat de desprinderea plăcilor uriaşe, dar deodată apa, oprită ici-colo de câte un obstacol, era încărcată de bucăţi plutitoare. Nu avea rost să încerci să le urmăreşti: o mulţime de triunghiuri şi de alte poligoane îşi urmau cu repeziciune înghiontindu-se unele pe altele, cu marginile tot mai fragile pe zi ce trecea şi izbindu-se din ce în ce mai slab, până ce au ajuns fărâmicioase ca pesmeţii; şi în sfârşit, într-o dimineaţă, duse au fost. Pare-se că erau semne destul de bune. Când soarele arde cu toată puterea, zăpezile eterne, gheţarii Alpilor şi piscurile încărcate ale Carpaţilor par neschimbate din depărtare; însă de aproape probabil că toată inima de gheaţă a Europei se topeşte. Mii de pâraie curg de pe dealuri, toate izvoarele se revarsă, iar fluviul scapă şi el din albie şi inundă pajiştile, îneacă vitele şi turmele de oi, dărâmă căpiţele de fân şi copacii şi le poartă cu el până când toate podurile, în afară de cele mai înalte şi mai trainice, fie sunt distruse de resturile plutitoare, fie sunt luate de apă.

Primăvara începuse parcă la un semn. Cântecul păsărelelor izbucnise frenetic, se pornise o furie a construitului, iar rândunelele şi drepnelele începuseră deodată să roiască pretutindeni. Lăstunii îşi dereticau vechile cuiburi, şopârlele scânteiau pe pietre, în trestii apăreau tot mai multe cuiburi noi, apa era plină de bancuri de peşti, iar broaştele, care se scufundau la apropierea străinilor, reapăreau

imediat şi, cu fiecare ceas, căpătau mii de noi glasuri; cuiburile de bâtlani rămâneau pustii cât dăinuia lumina zilei. Locuitorii lor zburau jos şi treceau printre frunzele de stânjenei cu umblet smucit şi hotărât sau, aşezaţi grijuliu pe un picior, ca berzele, se prefăceau, cu şiretenie, că ar fi plante. Iazurile erau pline de stânjenei, iar printre frunzele nuferilor roz şi albi care se închideau la apus se înălţau tulpini groase de piciorul-cocoşului, cu flori uriaşe.

Între mal şi costişele de un roşcat liliachiu, plutele şi plopii răzleţiţi spintecau ceaţa scânteietoare, iar sălciile, cu rădăcinile lor scufundate, se aplecau deasupra apelor iuţi. Încorsetat, şuvoiul galben se iuţea, cu meandre şi vârtejuri, iar după primele săptămâni petrecute la Dunăre observam inelele acelea zbârlite rotindu-se uşor, vestind agitaţia de sub apele de la mijlocul râului.

Poteca urca, iar spre sfârşitul după-amiezii toride nu-mi venea să cred că aproape mitica Ungarie se întindea în sfârşit în jurul meu; asta nu înseamnă că zona aceea, dealurile Pilis, se asemăna vreun pic cu ceea ce mă aşteptasem să întâlnesc. Când am urcat, lăsând astfel în urmă Dunărea, colinele şi pădurile au înghiţit poteca, iar razele soarelui pătrundeau pieziş printre crengile stejarilor tineri. Totul mirosea a ferigi şi muşchi, crengile alunilor şi fagilor erau în floare, iar drumul, umezit de frunzele putrede, şerpuia printre copacii mari cu coaja acoperită de licheni şi cu viorele sălbatice şi ciuboţica-cucului printre rădăcini. Când pădurea s-a răzleţit pe o distanţă de doi-trei kilometri, au apărut pajişti abrupte, care urcau de o parte şi de alta spre culmi umbrite de câteva tufişuri temerare, iar pâraiele acoperite de năsturei curgeau iuţi şi limpezi prin văi. Traversam un pârâu din piatră-n piatră, când am auzit behăit şi dangăt de clopote; apoi s-au pornit lătrături, iar cei trei cerberi care s-au repezit în jos arătându-şi fioroşi colţii au fost

domoliţi de păstor. Turma era afundată până la burtă într-un pâlc de părăluţe; oile trebuie să fi fătat pe la Crăciun, iar unele dintre ele erau deja tunse. De câteva zile purtam mânecă scurtă, dar păstorul avea pe umeri o sarică din blană de oaie lungă până-n pământ; ţăranii nu renunţă cu uşurinţă la ţoale. I-am strigat: „*Jó estét kivánok*[10]!“ – cam un sfert din cunoştinţele mele de limba maghiară – şi mi-a dat la rându-i bineţe, scoţându-şi ceremonios pălăria neagră cu bor scurt. (De când întâlnisem maghiarii din sudul Slovaciei, tânjeam după o pălărie, ca să pot răspunde cum se cuvine la aceste solemne saluturi.) Oile lui erau deja o ceaţă de pete albe şi clinchete îndepărtate, când am zărit o altă turmă. Nişte cerbi cafenii încă fără coarne păşteau la liziera pădurii dincolo de vale. Soarele, care apunea pe partea opusă, le arunca umbrele pe coastă până hăt, departe: un zgomot de paşi zvonind prin întinderea neclintită de aer i-a făcut să ridice capul în acelaşi moment şi să mă privească până m-au pierdut din ochi.

Mă gândisem să dorm sub cerul liber, iar mieii aceia tunşi m-au făcut să mă hotărăsc; vântul era aşa de domol, încât abia dacă se mişca o frunză. Prima mea încercare, cu două nopţi în urmă, în Slovacia, se încheiase cu un scurt arest, sub bănuiala de contrabandă, însă nimic nu putea fi mai sigur decât aceste păduri, departe de pericolele graniţei.

Îmi căutam un loc la adăpost, când, prin lumina amurgului, am zărit un foc de tabără la celălalt capăt al unui luminiş, unde nişte ciori se pregăteau gălăgioase de culcare. Într-un luminiş, sub un stejar uriaş, fusese ridicat un ţarc din pari şi vreascuri, pe care un porcar îl închidea acum înnodând zdravăn o nuia de răchită, iar porcii negri, cu părul sârmos şi încâlcit, se înghesuiau înăuntru să-şi facă loc. Coliba de alături era acoperită cu trestii, şi, când m-am alăturat celor doi porcari, m-au privit amândoi uluiţi în lumina focului: cine eram şi de unde

veneam? Răspunsul – „*Angol*“ şi „*Angolország*“ – nu le spunea mare lucru, dar chipurile li s-au înviorat când au văzut că scot o sticlă de *barack*, şterpelită la plecare de la prietenii mei din Esztergom, şi mi-au făcut şi mie rost de un taburet.

Erau îmbrăcaţi în haine de lână aspră şi albă, tare ca sibirul. În loc de bold sau cârje, aveau un soi de suliţe lungi din lemn, ascuţite şi lustruite, cu nişte capete mici de topor în vârf, şi purtau acel soi de mocasini pe care-i văzusem prima oară la slovacii din Bratislava, ca nişte bărcuţe albicioase din piele neprelucrată de vacă, întoarse la vârf şi prinse de jur împrejur în cureluşe care apoi erau legate până la jumătatea gambelor bine capitonate; cuibărindu-se astfel sub straturile de fetru alb, picioarele lor o duceau bine mersi toată iarna, până la primul cântat al cucului.

Cel mai tânăr era un băiat cu un aer sălbatic, cu ochi curioşi şi părul zburlit. Ştia vreo zece cuvinte în nemţeşte, învăţate de la şvabii din satele învecinate (mai târziu am aflat că aşa se numeau cei care trăiau în apropiere) şi avea un râs smintit şi molipsitor. Tatăl lui, un bărbat cărunt, nu vorbea decât ungureşte, iar ochii lui adânciţi în riduri au devenit tot mai puţin bănuitori pe măsură ce ne apropiam de fundul sticlei. Am înţeles cu greu că cerbii, desemnaţi cu ajutorul degetelor răsfirate care sugerau coarnele lipsă, îi aparţineau unui *föherceg* (care, am aflat mai târziu, înseamnă „arhiduce“). Continuând în limbajul semnelor, porcarul mai tânăr a mormăit, s-a încruntat fioros şi şi-a îndoit arătătoarele, sugerând colţii porcilor mistreţi care mişunau prin desişurile dimprejur; apoi a început să deseneze spirale, ceea ce nu putea însemna decât „muflon“. Limbajul semnelor a devenit şi mai îndârjit când, voios, a încercat să-mi arate cum porcii mistreţi dădeau năvală, se împerecheau cu purcelele domestice şi împânzeau ţarcurile cu purcei corciţi. Am contribuit şi eu cu câteva ouă fierte la cina la care am mâncat o

delicioasă pastramă de porc, cu boia de ardei din belşug, pâine neagră, ceapă şi nişte brânză antediluviană.

Porcarii se numeau Bálint şi Géza, şi le-am reţinut numele pentru că, auzindu-le pentru prima oară, aveau o sonoritate aşa de stranie. În lumina focului, păreau contemporani cu *Domesday Book*[11] şi ar fi trebuit să ne trecem de la unul la altul cornul de bou, nu anacronica mea sticlă. Când aceasta se golise deja, fără să ne mai pese de vorbe, eram cu toţii pradă unor hohote de râs incontrolabile. Un soi de schimb primitiv dărâmase orice barieră, iar băutura şi entuziasmul molipsitor al băiatului trebuie să se fi ocupat de restul. Focul aproape că se stinsese, iar luminişul începea să arate altfel; luna, care nu mai era de tot plină, ca în noaptea precedentă, se căţăra în spatele crengilor.

Nu era prea mult loc în adăpostul lor şi abia se putea respira, iar când au înţeles că vreau să dorm afară au adunat câteva vreascuri lângă o căpiţă. Bătrânul a pus mâna pe iarbă şi apoi peste mâna mea, cu o privire compătimitoare: era udă de la rouă. Mi-a sugerat din gesturi să mă îmbrac bine, aşa că am luat pe mine tot ce aveam, în timp ce ei s-au dus la culcare la adăpost.

După ce ne-am urat noapte bună, m-am întins şi eu, privind luna. Umbrele copacilor se răspândeau ca o pânză decupată peste luminiş. Bufniţele îşi trimiteau mesaje prin apropiere şi din cocină se auzeau grohăieli somnoroase, provocate de vise, poate, sau de indigestie, iar din când în când câte un porc, trezit noaptea de foame, clefăia într-o beatitudine semilichidă.

ERA ÎNCĂ NOAPTE când ne-am trezit, aveam hainele jilave, după cum se anticipase, iar în timp ce mâncam pâine şi brânză Bálint, cel mai vârstnic, a eliberat porcii din cocină. Aceştia au dat buzna afară într-o învălmăşeală isterică, apoi s-au pornit mai domol să râme printre ghindele şi jirul răspândite sub crengi. Pentru a mă îndruma cum se

cuvine, Géza m-a însoţit prin pădure, fluierând şi învârtindu-şi barda lungă, aruncând-o în aer şi prinzând-o deasupra ferigilor; când ne-am despărţit, am mers singur vreme de două ceasuri în lumina lunii, iar când s-a crăpat de ziuă am ajuns la ruinele unui castel uriaş, năpădit de copaci. Pădurea cobora abrupt mai mult de trei sute de metri, iar jos, între munţii îmbrăcaţi în frunziş, valea Dunării se încolăcea în amonte dinspre est. O pornea spre sud dincolo de parapete, iar după vreun kilometru şi jumătate cotea spre apus, încă învăluită în umbre, până când în final se pierdea între alte culmi înverzite. Cărarea urma întâi la vale un zid de fortificaţii, printre povârnişuri populate cu fagi şi aluni, iar apoi se îndrepta înaintea unui mare turn de pe o colină; şi după ce am escaladat-o de-a buşilea, udându-mi din nou hainele, am ajuns la Visegrád[12].

Mi se vorbise despre acest castel.

Maghiarii, populaţie păgână şi aprigă, s-au stabilit pentru prima oară în Europa Centrală la sfârşitul secolului al IX-lea, când au invadat regiunea. Patru veacuri mai târziu – de cel puţin trei deveniseră respectabili –, ţara lor ajunsese un mare regat creştin şi dinastia Árpád, care o conducea, deja o străveche dinastie de regi războinici, legiuitori, cruciaţi şi sfinţi, era aliată cu majoritatea marilor case regale creştine; regele Béla IV, fratele sfintei Elisabeta, a fost cel mai iscusit dintre ei. A trăit în vremuri tulburi. În ultimele decenii, Genghis Han şi descendenţii lui devastaseră Asia de la Marea Chinei până în Ucraina, iar în primăvara anului 1241 au sosit şi în Ungaria veşti despre un mare pericol: după incendierea Kievului, nepotul lui Genghis Han, Batu, se îndrepta spre defileurile răsăritene. Béla a încercat să-şi pregătească apărarea, dar atacul mongolilor prin Carpaţi a fost aşa de fulgerător, încât i-a luat pe nepregătite şi i-a pus pe fugă pe apaticii nobili maghiari, după care au traversat

Marea Câmpie, pustiind şi incendiind oraşele întreaga vară. Deşi le-au promis ţăranilor că le cruţă viaţa dacă le predau recoltele, în toamnă, când acestea au fost treierate, i-au măcelărit; apoi, traversând fluviul îngheţat în ziua de Crăciun, au pornit spre regiunile apusene. Câteva oraşe au fost salvate de ziduri sau de mlaştinile dimprejur, dar Esztergom a fost ars din temelii şi mare parte din celelalte au ajuns şi ele curând cenuşă, iar locuitorii au fost ucişi sau luaţi ca sclavi.

Apoi, s-a instalat un moment de acalmie. Solii sosiseră în tabăra mongolă cu vestea că la opt mii de kilometri, în Karakorum, Ogodei, succesorul lui Genghis Han, murise; şi dintr-odată, la hotarele Siberiei şi dincolo de Marele Zid, în regatele în ruină ale califatului, printre dărâmăturile Cracoviei şi ale Sandomierzului, prin pădurile de pin ale Moraviei şi oraşele maghiare fumegânde, o mână de prinţi sălbatici şi-au îndreptat feţele lor de copii, cu ochi piezişi, spre Tartaria chineză; cursa pentru succesiune era pe cale să înceapă; şi la mijlocul lunii martie dispăruseră deja cu toţii. Când s-a întors din Dalmaţia, unde se retrăsese pe o insulă, Béla şi-a găsit regatul în ruine. Jumătate din populaţie murise sau fusese capturată, iar supravieţuitorii începeau să iasă precauţi din pădure. Misiunea lui semăna cu întemeierea unui nou regat, iar primul pas era să-l protejeze de mongoli. Aşa se explica prezenţa castelului din Visegrád pe lângă care am trecut. Fortăreaţa de temut a fost înălţată, şi au urmat multe altele; la următoarea invazie, mongolii au fost opriţi.

PE CHEIUL VISEGRÁDULUI, care încă nu se trezise de-a binelea, auzeai deopotrivă germana şi maghiara, căci cei care vorbeau erau şvabii lui Géza. Când turcii au fost alungaţi, mii de familii de ţărani din sudul Germaniei au urcat în luntri şi au părăsit oraşele de pe Dunărea superioară, în principal Ulmul; au pornit în aval şi au ajuns pe malul depopulat, unde s-au instalat definitiv. Se

spune că limba şi costumele lor de sărbătoare au rămas neschimbate din vremea Mariei Tereza, în timpul căreia se înrădăcinaseră. Trebuie să fi avut loc multe căsătorii mixte, dar când am zărit oameni cu părul blond-pai sau ca pana corbului m-am gândit, probabil greşit, că pot face diferenţa dintre un german tipic şi un maghiar tipic.

Când cărarea care însoţea Dunărea a cotit spre răsărit, primele raze ale dimineţii scăldau valea. În apropiere, promontoriul unei insule zvelte, tivită cu sălcii şi împestriţată de câmpuri cu grâu tânăr, împărţea fluviul în două. Din creangă-n creangă atârnau mai multe plase pescăreşti, bărcile erau legate de trunchiurile plutelor, plopilor şi sălciilor, iar tulpinile de culoarea cositorului înălţau o ceaţă verde-pal cu sclipiri argintii pe fundalul frunzelor mai închise ale pădurii de pe malul fluviului. Insula urma meandrele lui pe o distanţă de vreo treizeci de kilometri. Un vapor cu aburi cochet agita apa din când în când şi, pe măsură ce ziua se scurgea, traficul lejer de barje s-a intensificat.

Dar în vreo oră, două fluviul a început să se comporte cum nu-l mai văzusem de la prima noastră întâlnire sub imperiul zăpezii din Ulm, cu unsprezece săptămâni în urmă. (Numai unsprezece săptămâni! Mi se părea deja că trecuse o veşnicie!) De fapt, era prima dată când se comporta aşa de când ţâşnise, bolborosind, din lumea subpământeană în parcul prinţului Fürstenberg din Pădurea Neagră. Căci după ce trasase două semicercuri succesive, Dunărea o pornea către miazăzi; şi astfel continua, traversând direct Ungaria pe o distanţă de două sute nouăzeci de kilometri – de la un capăt la celălalt al paginii atlasului –, până când cotea din nou şi curgea spre răsărit, pe sub zidurile de apărare ale Belgradului. Era un moment emoţionant.

DUPĂ-AMIAZA TÂRZIU, spre capătul insulei care îmi ţinuse de urât toată ziua, am ajuns la Szentendre, un mic oraş baroc de provincie cu alei,

străzi pietruite, acoperişuri din ţiglă şi cupole în formă de bulb care adăposteau clopotniţele. Acum dealurile erau mai joase; podgoriile şi livezile înlocuiseră falezele şi pădurile, şi simţeai în aer că te apropii de un oraş mare. Locuitorii lui erau urmaşii sârbilor care fugiseră din calea turcilor cu trei veacuri în urmă; încă vorbeau sârbeşte şi se rugau în catedrala greco-ortodoxă ridicată de strămoşii lor. *Griechisch Orientalisch*, cum sunt numiţi în germană, sunt diferiţi de uniaţii de mai departe, din est – *Griechisch Katholisch* –, care, deşi păstrează ritualurile ortodoxe, recunosc autoritatea papei. Abia mai târziu am aflat acest lucru, dar faptul că pe peretele odăii mele de dormit se afla o icoană, nu un crucifix ar fi trebuit să fie un indiciu.

---

6 Cizme cu carâmb înalt şi cu un ciucure decorativ, purtate la început doar de ofiţeri, apoi şi de civili.

7 Căciulă mare din piele neagră tivită cu blană, purtată mai întâi doar de soldaţi, apoi şi de domni, de boieri sau de negustorii bogaţi.

8 Capodoperă a pictorului spaniol El Greco realizată între 1586 şi 1588.

9 Marcă de palincă ungurească din caise sau piersici.

10 Bună seara (în lb. maghiară în original).

11 Registru introdus de Wilhelm Cuceritorul în anul 1086, în care erau consemnate terenurile şi animalele deţinute de populaţie.

12 Dacă aş fi trecut pe acolo câteva luni mai târziu, aş fi văzut primele rămăşiţe dezgropate ale palatului regelui Matei Corvin. Le-am văzut mai târziu: judecând după magnificele ruine renascentiste, putem să ne facem o idee despre cum arăta Ungaria regală înainte să fie cucerită de turci.

2. Budapesta

CÂTEVA ZILE MAI TÂRZIU, când pe la mijlocul dimineţii o rază de soare mi-a deschis o pleoapă, n-am reuşit să-mi dau seama unde mă aflu. Pe sub tavanul boltit plutea o aromă de cafea şi cornuri; mobila lucea de la ceara de albine şi îndelunga lustruire; pe lângă pereţi erau stivuite sute de cărţi, iar pe braţele unui scaun a cărui tapiţerie reprezenta un leu albastru rampant cu coada bifurcată şi cu limba stacojie era aruncat la voia întâmplării un smoching. De oglindă atârna o cravată de ceremonie, doi pantofi de bal zăceau desperecheaţi în câte-un ungher, plastronul mototolit al unei cămăşi de gală (pe vremea aceea se mai purta încă plastron cu cravată neagră) gesticula disperat de pe covor, iar butonii de împrumut luceau în manşete. Mă uitam ca la o şaradă la hainele acelea alese, atât de diferite de cele de care dădeam de obicei cu ochii când mă trezeam, ponosite în călătorie.

Apoi, brusc, m-am luminat. Eram la Budapesta.

N-AM RĂMAS CU PREA MULTE din călătoria de la Szentendre: amintirea confuză a unor alei pietruite, începuturile liniilor de tramvai, câteva străzi abrupte, Dunărea şi podurile sale văzute de sus şi căutarea dealului Buda. Splendoarea care a urmat li s-a datorat, după unul sau două popasuri pe parcurs, unor prieteni de origine ruso-baltică din München, care, cu bunătate, începuseră în ultimele săptămâni să-mi presare asprul itinerar cu asemenea oaze.

Ajunsesem din nou printre baroni, iar aceştia trăiau pe înaltul deal Buda (Vár sau cetatea), cu pustiul Palat Regal străjuind de foarte sus malul drept al fluviului. Úri utca[13] – die Herrengasse în limba germană –, o stradă şerpuită cu bovindouri, acoperişuri din ţiglă şi uşi arcuite cu blazoane, urca

spre vârful dealului unde sălăşluia castelul. Trebuie să fi fost construit la scurt timp după 1686, când oraşul a fost recucerit de la turci, iar temeliile multor case erau prevăzute cu tuneluri cu sinistre pivniţe turceşti. Cocoţat deasupra zarvei capitalei, acest cartier nobil avea ceva din liniştea unui orăşel de provincie, iar casele, locuite de aceleaşi familii de generaţii întregi, se numeau palatul cutare sau cutare, inclusiv palatul acesta fermecător unde aveam să locuiesc. „O nimica toată, desigur“, a spus gazda mea; crescuse mai mult în Anglia. „Se pare că în Ungaria ne pasionează stilul grandios. De fapt, e o casă oarecare.“

Tibor şi Berta aveau în jur de patruzeci de ani. Întrucât fuseseră anunţaţi din timp, mă luaseră sub aripa lor cu o grijă pentru care ce se petrecuse la Esztergom ar fi trebuit să mă pregătească; felul în care priveau maghiarii ospitalitatea mi se părea un miracol nesfârşit. Tibor era căpitan într-un regiment de artilerie călăreaţă, iar faptul că avea un grad aşa de mic, căci fusese activ pe toată durata războiului, se datora dimensiunii reduse a armatei ungare de după Tratatul de la Trianon. Îndrăgită de toată lumea, hazlie, destul de caustică, intolerantă la absurdităţi, Berta era înaltă, arătoasă şi purta de obicei un taior de tweed şi o meşă albă în părul negru. Tatăl ei, un distins graf – sau mai degrabă *gróf*, după cum se spune în maghiară –, fusese guvernator de Fiume înainte de război, iar în timp ce ne plimbam cu maşina ei mică prin Budapesta mi-a spus poveşti fascinante despre pierduta lume din Triest, Fiume, Pola şi din peninsula Istria. Familia, asemenea multor altora, o ducea destul de greu acum, iar o parte din casă era închiriată; făcea parte din multe comitete şi era mereu ocupată. Am fost prins în activităţile ei şi am însoţit-o la cumpărături, prilej cu care am făcut şi turul oraşului. Dacă se gândea că ar putea să mă distreze sau să mă intereseze, mă lua cu ea în vizită, iar peste câteva zile, când a avut loc un bal într-o casă

din apropiere, a aranjat să fiu invitat şi a început să încropească o ţinută de seară din garderoba lui Tibor şi apoi a vecinilor. Când am întrebat dacă vine şi ea, a râs şi a spus: „N-ai să mă prinzi pe-acolo. Dar ţie o să-ţi placă.“ Şi aşa a fost.

Balul s-a desfăşurat ca la carte şi, după cum îmi spusese şi ea, a avut loc într-un veritabil palat; pe treptele care duceau la sala de bal, simţind o atingere prietenească pe cot, l-am zărit pe prietenul meu iubitor de berze din Esztergom, care şi-a reluat curând rolul de mentor. Orchestra a încheiat balul cu acorduri ţigăneşti, iar mai mulţi dansatori au încins un ceardaş. O pereche tânără, el cu mâinile pe brâul ei, iar ea ţinându-l de umeri, s-a prins în dans cu o vivacitate de o minunată sălbăticie, scuturându-şi părul cum îşi scutură caii coama. Când totul a părut să se sfârşească, m-am înghesuit împreună cu ei, cu iubitorul de berze, cu frumoasa lui parteneră, o fată pe nume Annamaria, de care m-am ataşat, şi cu încă vreo câţiva, în două maşini, am coborât dealul valvârtej, am traversat Podul cu lanţuri şi ne-am afundat în hruba scânteietoare a celui mai încântător club de noapte pe care l-am văzut vreodată. Oare podeaua clubului Arizona chiar se învârtea? În orice caz, aşa părea. La un moment dat, în jurul ei alergau armăsari albi ca neaua, scuturându-şi coamele: cineva a spus că văzuse cămile acolo, ba chiar şi elefanţi… Puţin mai târziu, prin fumul de ţigară străpuns de lumina reflectoarelor au început să zboare acrobaţi în costume pestriţe, înlănţuindu-se, făcând salturi, piruete, lansându-se cu braţele întinse şi jonglând cu inelele venite exact la timp din bezna care se înstăpânise pentru o vreme în jur; şi, în sfârşit, au început să se cocoaţe pe bicepşii unui uriaş în costum poleit cu paiete şi au construit o pagodă umană, săltând agili unii pe umerii altora până când din vârf, aproape de tavan, o siluetă firavă cu volănaşe şi cu o stea pe frunte a început să ne trimită bezele. Această trupă de blonzi zâmbitori

îmi era destul de familiară… şi brusc i-am recunoscut: erau nişte vechi prieteni din incursiunile mele de desenator la Viena, fraţii Koschka[14], binefăcătorii indirecţi ai mei şi ai lui Conrad, de pe urma cărora ne aleseserăm cu o duzină de *himbeergeist*[15]! Iată-i acum ridicând o piramidă, strălucitori şi apoteotici! (Afişele lor prietenoase – A CSODÁLATOS KOSCHKAK[16]! – mi-au sărit mereu în ochi cât am stat acolo.) După aceea, am mai băut puţin într-o casă de pe Werböczy utca, iar când Annamaria mi-a arătat drumul spre apropiata Úri utca nu ştiam prea sigur dacă luna sau zorile ne răspândeau umbrele pe caldarâm.

Aşadar, nu-i de mirare că, atingând marginea ibricului de cafea din argint, lumina reflectată a soarelui de ora unsprezece a explodat ca flama tăcută a unui obuz… Uşa s-a deschis brusc şi un alsacian negru pe nume Tim a dat buzna şi a sărit pe pat. A fost urmat de stăpânul lui, Micky (Miklós), fiul familiei, un băiat cam ştrengar şi foarte simpatic de paisprezece sau cincisprezece ani, cu pantaloni golf stil Tintin.

— Uite, a spus, dându-mi un pahar de apă cu o mână şi o sticlă de Alka Seltzer cu cealaltă. Mama zice că probabil o să ai nevoie de astea.

NIMERISEM PRINTRE NOCTAMBULI, iar şederea mea la Budapesta a fost presărată cu asemenea treziri. Viaţa părea perfectă: gazde cumsecade şi îngăduitoare; prieteni noi eleganţi, strălucitori şi frumoşi pe fundalul unui oraş captivant; o limbă nouă şi incitantă, băuturi tari şi uimitoare, mâncare ca un minunat foc de tabără şi o atmosferă generală de rafinament şi exuberanţă căreia ar fi fost imposibil să-i rezist, chiar dacă aş fi vrut. Mă captivau faimoasele delicii ale acestui loc, în special anumite locuri de întâlnire precum Kakuk (Cucul), de pe versanţii Budei, unde, noaptea târziu, vreo şase ţigani se năpusteau la oaspeţi rânjind ca nişte corbi, porniţi să cufunde

totul în muzica lor stranie. Dacă este prost interpretată, poate părea dulceagă şi stridentă ca sticla spartă, şi probabil că acordurile nu sunt autentic maghiare – Bartók şi Kodály insistă în privinţa originii lor ţigăneşti, şi astfel nemaghiare –, dar pe Liszt au reuşit să-l păcălească şi pe mine m-au cucerit. Pe porţiunile lente, ciocănelele ţambalului se zbăteau şi şovăiau deasupra coardelor, iar viorile se reduceau la o şoaptă domoală şi încântătoare, după care se aprindeau din nou cu o sincopă abruptă: ciocănelele şi arcuşurile porneau la galop, iar ţambalagiul se dezlănţuia, în timp ce prim-violonistul, înghesuind coardele cu degetele într-un vălmăşag întunecat, se apleca şi sfârteca aerul pe la urechile fiecărui ascultător, zbătându-se asupra instrumentului ca un boxer de categorie mijlocie prins într-un clinci; după un asemenea fragment ai fi zis că nu poate urma decât extazul sau un leşin. Glissandouri avântate, valuri de pengö[17]: ochii se înceţoşau tot mai mult cu fiecare sticlă destupată… Cine plătea pentru toate astea? În nici un caz eu – când am schiţat un gest cum c-aş vrea să contribui, mi-a fost respins cu voioşie, de parcă n-ar fi meritat risipa de cuvinte. (A doua zi după ce am ajuns, mă dusesem la consulatul de pe Zoltán utca şi ridicasem o recomandată cu suma fără precedent de şase lire, acumulate de la Viena.)

Foarte mulţi dintre oamenii aceştia vorbeau engleza; când intervenea o excepţie, recurgeau la germană, uneori fără tragere de inimă, cred că din motive istorice; dar în general aceasta era a doua limbă. Folosirea automată a lui *Du*[18], adresat chiar şi necunoscuţilor, dacă erau prietenii unor prieteni, era surprinzătoare. *Sie*[19] părea să însemne alungarea în întunericul cel mai din afară, şi existaseră oameni care se duelaseră din această pricină. (Faptul că duelurile erau încă frecvente în Ungaria, nu simple încăierări studenţeşti, ci lupte aprige cu săbiile, împrumuta o notă demnă de

Prizonierul din Zenda unui tablou fantastic şi, fără îndoială, teribil de inexact care prindea contur în mintea mea.) Purtarea lor relaxată, precum a austriecilor, avea o pedanterie de modă veche. (Îmi plăcea gestul de a le săruta mâna femeilor, dar ceremonioasa sărutare a mâinii bărbaţilor de către slujitori şi ţărani părea stranie. Aşa era obiceiul în toată Europa de Est, iar după un timp nu mi s-a mai părut atât slugarnic, cât învechit, un ritual prăfuit care supravieţuise, asemenea loialităţii faţă de senior din vremea feudalismului, ceea ce şi era de fapt.) Acestor maghiari le păsa foarte mult de vestimentaţie. Înnebuniţi după aspectul exterior, erau cu toţii îmbrăcaţi îngrijit, în stilul englezesc de odinioară; dar nu-i deranja câtuşi de puţin nici costumaţia mea fără fasoane. Tot ce-aveam mai de soi erau o haină de tweed şi nişte pantaloni gri de pânză, care, cu o cămaşă curată şi o cravată albastră, păreau aproape prezentabile; însă încălţămintea mă făcea de ruşine, căci purtam întotdeauna încălţări sport sau pantofi de tenis, dacă mi se păreau mai curaţi. Dar nu mă sinchiseam.

După o viaţă de eşecuri şcolare şi note proaste, brusc, norocul părea să-mi surâdă. Încă de la oprirea în München, soseau cu nemiluita în est scrisori cu îndemnuri la bunătate din partea prietenilor mei de origine ruso-baltică de acolo[20] şi apoi de la prietenii cărora le scriseseră, declanşând un val de ospitalitate fără margini când ajungeam la ei. Le eram extrem de recunoscător binefăcătorilor mei şi-i iubeam, dar nu cred că m-am întrebat vreodată de ce am fost aşa de norocos. Prietenii lor le ceruseră să-mi dea o mână de ajutor, aşa că presupun că nu s-ar fi putut descotorosi de mine; însă principalul motiv al ospitalităţii lor era un sentiment general de simpatie faţă de cei tineri şi lefteri. Întâmplător, naţionalitatea se poate să-mi fi fost şi ea de folos, mai ales atunci: cred că maghiarii aveau o slăbiciune pentru Anglia.

Hotărârea şi bucuria sunt molipsitoare, iar atitudinea mea faţă de viaţă amintea de pornirea unui leu de mare când îi arunci un hering afumat. Îi distrau poveştile mele din călătorie, unii spuneau că şi-ar fi dorit să-mi urmeze şi ei exemplul, şi au fost impresionaţi că făceam autostopul numai când era urât de tot afară. Nu mai călătorea nimeni aşa în vremurile acelea, aşadar expediţia era o raritate: deşi pare aproape incredibil, mi s-a-ntâmplat o singură dată să-ntâlnesc un om care pornise într-un periplu asemănător.

Cu două luni înainte, pe drumul între Ulm şi Augsburg, trăsesem la un Gasthaus[21] singuratic ca să scap dintr-o furtună de zăpadă, iar singurul muşteriu refugiat acolo era un băiat cu un aspect straniu, cam de vârsta mea, îmbrăcat cu o haină neagră din catifea reiată şi o vestă stacojie cu nasturi de alamă, care-şi scutura zăpada de pe jobenul extrem de ponosit; după ce şi l-a pus din nou pe cap, cam pieziş, semăna cu Sam Weller[22]. În timp ce dădea pe gât câte un şnaps, mi-a spus că poartă hainele tradiţionale ale ucenicului coşar din Hamburg. Emblematice pentru breasla secretă a coşarilor, răspândită în întreaga Europă, acestea îi asigurau buna primire din partea tovarăşilor de pretutindeni; pentru orice eventualitate, avea mereu la el, legate de fundul rucsacului, periile circulare şi beţele de bambus cu crestături. În timp ce-mi povestea că merge spre sud, spre Innsbruck, Brenner şi apoi spre Italia, şi-a întins harta pe masă şi şi-a plimbat degetul peste Bolzano, Trento, râul Adige, lacul Garda, Verona, Mantova, Modena, Bologna şi defileurile Apeninilor în drum spre Florenţa; rostind glorioasele nume, îşi flutura mâna prin aer, de parcă Italia s-ar fi întins peste tot împrejurul nostru. „*Kommst du nicht mit?*[23]“

De ce nu? Era tentant, iar el era un băiat simpatic. Apoi m-am gândit la recomandata care, speram, mă aştepta în München şi la toate misterele Europei de Est pe care le-aş fi ratat. „*Schade!*“ a

spus el: ce păcat. Încălziţi de încă un şnaps sau două, ne-am ajutat unul pe celălalt cu bagajele şi el a pornit spre Tirol, Roma şi ţinutul în care înfloreau lămâii (*Dahin!*[24]), fluturându-şi jobenul în timp ce se pierdea prin zăpadă. Am strigat amândoi „călătorie plăcută“ peste zgomotul vântului şi, întrebându-mă dacă făcusem ce trebuie, am pornit mai departe cu paşi greoi, cu genele încărcate de fulgi de zăpadă, spre Bavaria şi Constantinopol.

CASA DE PE ÚRI UTCA era plină de cărţi trebuincioase. În special *Enciclopaedia Britannica* şi *Meyers Konversationslexikon*, amândouă instrumente de nădejde pe durata întregii călătorii, şi le-am stivuit pervazul lat al ferestrei. Mai era acolo şi o carte pentru învăţarea limbii maghiare, pe care-am devorat-o pe bâjbâite, deşi vocabularul meu nu a depăşit niciodată vreo sută de cuvinte, majoritatea substantive.

Venind din locuri îndepărtate şi nefiind înrudită cu limbile germanice, latine sau slave învecinate, maghiara a rămas, în mod miraculos, intactă. Totul la această limbă este diferit, nu doar cuvintele în sine, ci şi modul lor de formare, sintaxa şi gramatica şi, mai presus de toate, modul de gândire care le-a adus la viaţă. Ştiam că limba maghiară aparţine grupului fino-ugric, parte din marea familie uralo-altaică: „Exact cum engleza aparţine familiei indo-europene“, mi-a spus unul dintre prietenii mei. Apoi mi-a spus că limba cea mai asemănătoare cu maghiara este finlandeza.

— Cât de asemănătoare?

— Foarte!

— Ca italiana şi spaniola?

— Ei, nici chiar aşa de asemănătoare…

— Atunci cum?

Într-un final, după o pauză de gândire, a spus:

— Cam ca engleza şi persana.

Însă se pare că eşti cu un pas mai aproape cu limbile ostiacilor şi vogulilor. Numărând abia câteva mii de suflete, aceste mici grupuri de

oameni primitori, îmbrăcaţi în piei, locuiesc în ţinuturile mlăştinoase şi în tundrele cuprinse între nordul Uralilor şi râul Ob din Siberia occidentală, în colibe pe jumătate îngropate şi în adăposturi din coajă de mesteacăn. Cufundaţi până la mijloc în zăpadă, străbat pădurile la vânătoare de urşi, pe care, deopotrivă zei şi vânat, îi venerează; iar când se topeşte gheaţa pescuiesc, pun capcane şi-şi scot renii să pască muşchi, astfel că e greu să-i deosebeşti de uriaşele populaţii din vecinătate, înrudite de departe cu ei, samoezii. La început, nu mi-a fost de nici un ajutor să aflu că maghiara, cu sonoritatea ei vioaie, incisivă şi aparte, este o limbă aglutinantă – cuvântul mă face să mă gândesc doar la sunetele pe care le scoţi când mormăi cu gura plină de caramele. Asta înseamnă că în maghiară cuvintele nu au desinenţe, ca în limbile europene, iar schimbările de sens sunt redate printr-o juxtapunere de silabe alipite la prima; toate vocalele o imită pe prima, iar accentul, invariabil pe prima silabă, dă senzaţia unui mic galop dactilic sau anapestic, care-ţi sună sălbatic şi straniu dacă nu eşti obişnuit cu ea. Aşa că la bal, ascultând propoziţiile neaoşe ale prietenului meu cu monoclu şi iubitor de berze din Esztergom în timp ce turna whisky dintr-o carafă de cristal, şi apoi pe ale minunatei sale tovarăşe – în timp ce scotea cu lentoare şi îndemânare o ţigară dintr-o tabacheră din aur şi şagrin, cu închizătoare de smarald, şi-i răspundea prin norul de fum –, nu puteam să nu mă-ntreb în ce peisaj de nebănuit, mlaştină, deşert sau pădure, fuseseră rostite pentru prima oară acele sunete, pe când limba maghiară începea să se scuture de primitiva magmă ugrică.

Pe o pagină imprimată, aspectul fioros al propoziţiilor nu oferea nici un indiciu despre sensul lor. Ce vălmăşaguri de s-uri şi z-uri! Privind şiragurile focoase de diereze şi furtunile de accente ascuţite aplecate într-o singură direcţie, asemenea

porumbului bătut de vânt, m-am întrebat dacă voi fi vreodată capabil să le smulg vreo noimă.

Primul meu efort a fost descurajator. Era o *kávéház* tihnită, o cafenea (de-ar fi toată maghiara aşa de simplă!) la mai puţin de un minut de mers pe jos, în Piaţa Sfintei Treimi (am desluşit cu greu *Szent Háromság Tér*, Sfânt Treime Loc), şi petreceam acolo o dimineaţă ploioasă cu cărţi şi de-ale scrisului. Ferestrele cafenelei dădeau spre vechiul palat şi spre turla gotică restaurată a Bisericii Încoronării, şi chiar în faţă, pe un soclu înălţat pe caldarâm, se zărea printre picături statuia de bronz a unui călăreţ pe nume András Hadik; era un comandant din Războiul de Şapte Ani, care scăpase de armatele lui Frederic cel Mare, năvălise în Berlin cu o armată de husari, prădase fulgerător oraşul şi plecase înapoi în galop. La masa învecinată, singurul muşteriu al cafenelei era un bărbat firav cu părul alb, care citea *Pesti Hírlap*. Nu-mi puteam lua ochii de la titlu. Scria: *O boldog Angolország!* Ştiam că ultimul cuvânt înseamnă „Anglia“, iar restul era evident: nu putea să însemne decât „O, Anglie ca un buldog!“, „O, buldog englez!“ sau ceva de soiul ăsta. Fotografia de dedesubt îl înfăţişa pe prinţul de Wales într-un pulover de golf cu un model îndrăzneţ în romburi şi cu o şapcă de tweed; însă, extrem de curios, câinele de sub braţul lui, care deopotrivă domina fotografia şi o transforma într-o enigmă, era un foxterier; probabil încurcaseră rasele. Nu m-am putut stăpâni şi l-am întrebat pe cititor, în limba germană, dacă înţelesesem bine cuvintele. A râs şi mi-a răspuns în engleză. Nu, nu avea nici o legătură cu câinii; „*boldog*“ înseamnă „fericit“; „O, ferice Anglie!“, asta însemna titlul, iar articolul spunea, în esenţă, că Anglia era norocoasă să aibă un prinţ moştenitor atât de simpatic. Şi Ungaria era regat, a adăugat cu mâhnire vecinul meu, dar ei aveau doar un regent. Coroana apostolică nu avea stăpân.

Coroana apostolică… Auzisem multe despre ea. Era reprezentată pe clădiri, monede, steaguri, insigne, nasturi şi pe antetul tuturor pancartelor cu anunţuri publice, aşadar rareori o puteai scăpa din vedere. Până când avea să fie necesară pentru o viitoare încoronare – dar a cui şi când? –, coroana era sub cheie în Palatul Regal. De-a lungul secolelor, prin vicleana lor politică privind căsătoriile habsburgii absorbiseră majoritatea regatelor învecinate şi, într-un final, şi Ungaria; ultimii suverani fuseseră regele Carol şi regina Zita, care erau, de asemenea, fireşte, ultimii împăraţi ai Austriei. După pierderea ambelor tronuri la sfârşitul Marelui Război şi după eşecul scurtei şi ilegitimei lor întoarceri în Ungaria, stăruitoarele speranţe ale dinastiei se risipiseră; iar acum regele exilat murise. În fotografii, fiul său, arhiducele Otto, pretendentul actual, era îmbrăcat de obicei ca un mare nobil maghiar; însă aceste fotografii se găseau mai adesea în Austria sa natală decât aici. Totuşi, prin Constituţie, statul era încă regat, sub regenţa amiralului Horthy. Frumoasa împărătească Elisabeta, penultima lor regină, care fusese asasinată în Elveţia, în 1898, de către un anarhist, încă era favorita lor. Găseai imaginea ei înrămată pe birouri, mese şi piane cu coadă, în straiele în care fusese încoronată, în secolul al XIX-lea, citind la umbra unui copac, trecând groaznice obstacole în Northamptonshire sau în Meath ori gânditoare, privind în gol şi mângâindu-şi uriaşul câine-lup pe nume Shadow. Iubise Ungaria şi pe maghiari, învăţase maghiara şi lua apărarea Ungariei în orice discuţie; mai presus de toate, se lansa fără teamă şi cu pricepere în toate întrecerile lor ecvestre. Dragostea i-a fost întoarsă cu vârf şi îndesat şi încă îi mai era declarată şi la treizeci şi şase de ani după asasinarea sa, cu toată ardoarea unui Burke faţă de Maria Antoaneta.

Acum nu mai rămăsese decât coroana, giuvaierul cel mai de preţ al Ungariei. Trecuse prin multe

vicisitudini şi o aşteptau călătorii şi aventuri nebănuite. Coroana din aur prelucrat, cu o cruce înclinată în vârf, era chiar diadema pe care i-o trimisese Papa Silvestru II Sfântului Ştefan în anul 1000, când fusese încoronat ca prim rege al Ungariei. Dar tăbliţele din email, lănţişoarele de aur şi pandantivele din pietre preţioase adăugate ulterior îi dau un aspect bizantin indiscutabil, ai zice că mai potrivit pentru un suveran de mozaic de pe malurile Bosforului sau Ravennei decât pentru un monarh occidental tronând pe jilţul său. Şi nici nu este de mirare: coroniţa din aur şi email a fost darul unui împărat bizantin pentru un suveran de mai târziu, care l-a adăugat fără întârziere la darul iniţial al papei pentru strămoşul său, iar strălucitorul hibrid este un simbol potrivit al regatului ungar timpuriu, sedus când de farmecele de la răsărit, când de cele de la apus, care pluteau, toate, peste Marea Câmpie Ungară cu ambivalenţa unui miraj.

RĂTĂCIND PRIN VÁR, seducătorul cartier povârnit, am găsit puţine urme ale îndelungatei şederi a turcilor, cu excepţia pivniţelor acelora jilave: câteva rămăşiţe otomane, mormântul unui derviş pe Dealul Trandafirilor, cupolele câtorva băi turceşti răspândite ici-colo; mai târziu, în provincie am văzut şi câte o moschee. Oraşul avusese două secole şi jumătate să se refacă; poate destul de mult cât să învăluie acest intermezzo turcesc în romantism şi să le reamintească maghiarilor că, din punct de vedere genealogic, dacă te afunzi de-ajuns în preistoria asiatică, rasele se înrudesc pe departe. Însă în timpul explorărilor mele îmi era greu să-mi imaginez linia orizontului – mănunchiurile de domuri, minaretele şi semilunile fluturânde, pe care trebuie să le fi văzut Carol de Lorena şi camarazii săi cuceritori când au asediat Buda, în 1686.

La războaiele maghiare au participat mulţi soldaţi venetici, iar printre ei s-au aflat şi câţiva Stuarţi bastarzi, începând cu ducele de Berwick, în

vârstă de şaisprezece ani, fiul lui Iacob II cu sora lui Marlborough, Arabella. A uimit armata asediatoare cu curajul său nebun în asediul Budei, iar la doi ani după ce aceasta a căzut, vărul său primar, St Albans – fiul de optsprezece ani al lui Carol II cu Nell Gwyn –, a luptat dârz în campania de cucerire a Belgradului. În Anglia se ştiu puţine despre aceste campanii îndepărtate, dar ele au reunit întotdeauna figuri tulburătoare şi excentrice venite din insulele britanice: tot soiul de aventurieri, Gâştele Sălbatice[25], conducători de clanuri, catolici nesupuşi, exilaţi iacobiţi şi mercenari înarmaţi cu suliţa grozavă[26] s-au repezit sub stindardul cu două pajuri, căci aceste războaie erau la fel de ispititoare precum cruciadele. Sir Philip Sidney, care călătorea prin Ungaria ca ambasador cu învoire, intră într-o altă categorie; în rest, englezul sosit cel mai timpuriu a fost, din câte am găsit, Sir Richard Grenville, care a luptat pe uscat împotriva lui Soliman Magnificul cu douăzeci şi cinci de ani înainte de *Revenge*[27]. Următorul a fost Thomas Arundell, un mare favorit al Elisabetei, în ciuda religiei sale. S-a acoperit de glorie în slujba imperiului, iar în 1595, în atacul asupra Esztergomului, a asaltat turnul de apă şi a capturat el însuşi stindardul inamicilor, faptă care l-a determinat pe Rudolf II să-i confere titlul de conte al Sfântului Imperiu Roman. Când a ajuns acasă, s-a grozăvit cu titlul său, stârnind animozitate în rândul nobilimii engleze; pe tatăl său, Sir Matthew, un simplu cavaler, acest lucru l-a scos din sărite peste poate; iar pe regină a înfuriat-o („…ogarii mei nu vor purta nici o altă zgardă în afară de a mea…“), drept care l-a vârât o vreme în temniţa Fleet. Poate pentru a pune capăt acestor absurdităţi din străinătate, Iacob I l-a numit lord Arundell de Wardour[28].

Mai târziu, în *Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke* (*Cântul de iubire şi moarte al stegarului Christoph Rilke*) al lui Rilke,

am întâlnit o menţiune despre aceste campanii turce care au însufleţit brusc toate cronicile. Poemul cinsteşte o incertă, poate imaginară, rudă a poetului, un tânăr cornet şi portdrapel dintr-un regiment de cavalerie din 1663. Încartiruit pentru o noapte într-un castel ungar de la graniţă, dincolo de Raab, este trezit de nechezatul turbat şi de trompetele chemând la arme; se aude vuiet de incendiu. Inamicii îi împresuraseră şi dăduseră foc castelului. Se smulge din braţele unei tinere castelane şi ajunge la timp cât să ia stindardul care arde mocnit şi să se repeadă pe scările de piatră; stindardul e cuprins de vâlvătăi, în timp ce el se năpusteşte printre soldaţii cu turban şi în sfârşit se pierde printre şaisprezece iatagane scânteietoare.

AM EXPLORAT VÁRUL – adică fortăreaţa din Buda – cu Micky şi Tim, alsacianul negru uriaş, şi am început să-nţeleg cam cum era organizat impunătorul cartier, cu casele lui vechi, aleile, bisericile şi străzile abrupte; se afundau ca nişte tranşee printre zidurile tăcute, ale căror creste erau înţesate de crengi şi plante agăţătoare. În călătoria cu autobuzul la doi-trei kilometri spre nord, în oraşul roman Aquincum, ni s-a alăturat o fată frumoasă de vreo paisprezece ani pe nume Harry, un amestec de croată, poloneză şi unguroaică. Tim a zburdat printre sarcofage, ziduri dărâmate şi amfiteatrul în ruine şi a săpat după oase în Templul Soarelui Necucerit; în muzeu am privit unul din basoreliefurile acelea tulburătoare în care e reprezentat Mithra cu boneta frigiană, înfigând un pumnal în grumazul taurului. (Pe chipul zeului se citeşte întotdeauna suferinţa, de parcă al lui ar fi grumazul; un ogar sare să bea sângele, iar jos un scorpion poartă pe furiş un război scrotal.) Un favorit al legiunilor, era venerat de-a lungul întregii graniţe şi cu greu găseai o tabără între Carlisle şi Marea Neagră fără un altar închinat lui.

Această ultimă sforţare a lanţului alpin era şi cel din urmă bastion al Panoniei romane, căci imperiul

se sfârşea la malul fluviului. Cavaleria iberică staţionată aici trebuie să fi scrutat orizontul cu nelinişte: dincolo de aşezările incerte ale celţilor, quazilor sau sarmaţilor, întunecata câmpie se pierdea la infinit. Gepizii, vandalii şi, în sfârşit, hunii i-au înlocuit pe rând, până când Roma s-a prăbuşit şi s-a instalat Evul Mediu. Apoi au urmat avarii. *Deserta Avarorum*[29]! Numele lor a ameninţat pustietatea vreme de secole, se presupune, căci nu există cronici în acest sens, până când i-a împrăştiat Carol cel Mare şi, fără să ştie, a eliberat un teritoriu pentru aşezările cele mai vestice ale bulgarilor. Noul stat a existat pentru scurt timp în acest vid, până când, în sfârşit!, a venit vremea maghiarilor. După secole de rătăciri prin Asia, au ieşit din culise şi s-au instalat pentru totdeauna în centrul scenei.

Cu excepţia vechiului cartier situat de-a lungul malului opus, Pesta modernă şi-a început existenţa abia în ultimul secol. S-a extins nesăţioasă pe câmpie, şi vedeam minunate străzi ce aminteau de Oxford Street, precum Andrássy út şi Rákóczi út, croindu-şi drum prin oraşul în plină dezvoltare; tăcuta cetate de pe malul pe care mă aflam eu fusese de mult depăşită. Legate precar pe calea apei sau, pentru scurt timp în fiecare an, de gheaţă, Buda şi Pesta, numele şi deopotrivă locurile, au fost unite abia în anii 1840. Mi s-a spus adesea că impresionantul Pod cu lanţuri Széchényi a fost construit de doi scoţieni, fraţii Clark.

În afară de câteva vechi străzi şi pieţe, elegantul Hotel Dunapalota şi portul vesel şi iubitor de distracţii – în special Patisserie Gerbaud, un elegant loc de întâlnire care-mi amintea de Gunter’s, situat lângă statuia poetului Vörösmarty –, Pesta îmi plăcea mult mai puţin decât zona în care stăteam eu, dar nu mă mai săturam s-o studiez din Bastionul Pescarilor. Acest punct de observaţie de lângă Biserica Încoronării străjuia mai multe etaje care coborau abrupt, mărginite până jos de

copaci, şi apoi spre un cot al Dunării traversat de vreo şase poduri. Insula Sfintei Margareta se întindea în amonte, iar Palatul Parlamentului se înălţa impunător pe malul celălalt. Această uriaşă şi nebunească clădire, construită la sfârşitul secolului şi împodobită din belşug cu statui, era o navă gotică, înaltă, cu acoperişul ascuţit, însoţită pe o distanţă uriaşă de pinacluri medievale cu ornamente aurii şi croşete; în locul în care transepturile se intersectau, era încununată cu un dom canelat, ovoidal, pe care te-ai fi aşteptat mai degrabă să-l găseşti printre acoperişurile unui oraş renascentist din Toscana, însă domul acesta avea în vârf o fleşă gotică ascuţită. Nu se putea găsi o realizare arhitectonică mai încântătoare.

Treptele, arcuite şi acoperite asemenea unor galerii în pantă, coborau în zigzag dealul dinspre fortăreaţă, şi mi se tăia mereu răsuflarea când le urcam anevoie sau le coboram zorit, traversând apoi podul Széchenyi, în întârziere la vreo întâlnire din Pesta; de exemplu, la un prânz la Joszef tér[30] numărul 7, chiar vizavi.

Gazda mea din Schloss[31], din Austria Inferioară, unde m-am făcut de pomină în ziua în care am împlinit nouăsprezece ani, se trăgea dintr-o familie de origine greacă din Trieste. Le scrisese unor prieteni şi rude din Budapesta. Unul dintre ei era fostul prim-ministru, contele Pál Teleki, care se trăgea dintr-o faimoasă familie transilvăneană destul de romantică. Relativ recent, un alt membru al familiei descoperise, explorând Etiopia, lacul Rudolf şi îl numise după nefericitul arhiduce; iar vulcanul şi versantul său sudic se numeau muntele Teleki (dar poate că nu se mai numesc aşa). Cel despre care vorbesc eu, contele Pál, era şi el un faimos geograf. Cartografiase întregul arhipelag japonez şi la masă ne-a spus poveşti din călătoriile printre turci şi arabi, pe când ajuta la trasarea graniţelor Mesopotamiei. S-a întrerupt brusc ca să ne ofere descrieri însufleţite ale lui Abdul Hamid şi

Slatin paşa, acel bizar anglo-austriac care a fost ani de zile prizonierul şi slujitorul lui Mahdi. În dosul ochelarilor cu rame din corn, pe chipul vioi, ascuţit al contelui se citeau isteţimea şi entuziasmul, şi aproape c-ai fi zis că e chinez. Era bunătatea întruchipată. Întrucât era cercetaş-şef al Ungariei, călătoriile mele i-au trezit interesul, a întins hărţile, mi-a indicat trecători şi rute, cursurile râurilor, mi-a sugerat abordări diferite şi a înveselit totul cu anecdote şi digresiuni. Fusese ministru al afacerilor externe şi mai târziu prim-ministru, mai puţin de un an, demisionând pentru a se întoarce la munca sa de geograf când Horthy a trimis soldaţi să oprească întoarcerea regelui Carol. M-a invitat în mai multe rânduri să revin, şi toată familia lui mi-a arătat bunătate, în diverse moduri; iar când am plecat m-a recomandat rudelor sale din Transilvania. Ba chiar mi-a dat o scrisoare pentru un bătrân paşă turc care trăia pe malul asiatic al Bosforului, astfel că finalul călătoriei mele părea dintr-odată ceva mai mult decât o abstracţiune.[32]

Întrucât Annamaria, fata drăguţă cu care m-am împrietenit la bal, studia istoria artei, cunoştea ca-n palmă fiecare galerie de artă şi fiecare muzeu; datorită ei le-am văzut pe toate. Probabil că ea mi-a atras atenţia (dar unde?) asupra unei remarcabile şi atipice întreceri de lupte de Courbet şi mi-a deschis porţile unei case particulare cu o sală lungă, pustie, cu excepţia a şase picturi minunate ale lui El Greco. Am cunoscut mulţi oameni şi duceam o viaţă tot mai agitată. O incursiune în cercurile înalte mi-a prilejuit vizitarea salonului unei frumuseţi din fosta clasă conducătoare, la fel de celebră pentru frumuseţe şi pentru poziţia socială înaltă. După aceea, când Berta m-a întrebat ce părere am, am spus că arată minunat, dar oare nu era puţin cam afectată? Berta a râs: „Când eram infirmiere de război“, a spus ea, „Ella a insistat să lucreze numai în secţia pentru orbi, zicând: «Aşa trebuie, înţelegi? În celelalte secţii se îndrăgostesc

cu toţii de mine şi nu trebuie să le mai sporesc şi eu suferinţa bieţilor băieţi».“

Tibor mergea în fiecare zi cu maşina la nişte grajduri ale armatei în afara Pestei, ca să se antreneze cu armăsarul lui favorit. Într-o dimineaţă, m-a întrebat dacă vreau să-l însoţesc. Găsise încă un cal, aşa că am mers la trap şi la galop mic pe pistă şi am făcut câteva sărituri uşoare; apoi am pornit spre un padoc, unde l-am privit cum execută cu calul exerciţii misterioase, într-o linişte fermecată şi cu o pricepere aproape la fel de desăvârşită ca a experţilor de la Şcoala Spaniolă de Călărie din Viena. Cred că excursia a fost un fel de examen preliminar şi probabil că l-am trecut la mustaţă, căci pe drumul de întoarcere a spus că mi-ar putea aranja să parcurg călare o porţiune din călătoria mea spre est, fiindcă treceam pe lângă proprietatea unei prietene care avea o mulţime de cai – poate îmi împrumuta ea unul pentru două-trei zile. „Aşa trebuie să vezi câmpia.“ Perspectiva mă entuziasma aşa de tare, încât abia dacă am îndrăznit să vorbesc.

LUCRURILE MĂRUNTE îţi reîmprospătează memoria. O florăreasă de pe cheiul Dunării striga mereu: „*Virágot! Szép virágot!*“ – „Flori, flori frumoase!“ (pluralul lui *virág*, floare) – ori de câte ori treceam pe lângă ea. Doi ani mai târziu, citind, pentru prima oară, *Ulise*, am dat peste cuvintele: „*Nagyságos uram Lipóti Virág*“, traducerea aproximativă în maghiară pentru „Domnul Leopold Bloom“. În carte, Bloom era un imigrant evreu din Ungaria; *Virág* este maghiarizarea tipică a lui *Blum*; iar ortografierea trebuie să se fi schimbat în „Bloom“ când autorul şi-a mutat protagonistul în Dublin. Sunt convins că Joyce, la fel de priceput la limbile străine ca Borrow, trebuie să fi prins puţină maghiară cât timp a predat la şcoala Berlitz. Înainte de război, Trieste era, încă, un oraş austro-ungar, cu destui maghiari care să-l instruiască. (Câţiva dintre ei încă mai trăiesc acolo.) Uneori s-a crezut despre

el, dar probabil în mod eronat, că l-a învăţat limba engleză pe amiralul Horthy, când viitorul conducător era ultimul comandant *k. und k.*[33] al bazei maritime militare de la Pola; şi în acelaşi timp, tocmai am descoperit acest lucru, a făcut progrese considerabile în greaca demotică[34]. Acest fascinant port pe care l-am vizitat pentru prima oară acum trei ani apare ocazional în paginile cărţii. Fantomele literare sunt nelipsite acolo: nu numai James Joyce şi Burtonii, dar şi Italo Svevo. Poate că biplanul-fantomă al lui d'Annunzio zbârnâie neauzit în drumul său spre Fiume, în timp ce umbra lui Rilke pluteşte spre Duino pe ţărmul Adriaticii, unde l-au zărit pentru ultima oară pe Waring.

Nu-mi venea să cred că mă aflam la Budapesta de numai zece zile. După o ultimă petrecere, mult după miezul nopţii, am urcat treptele spre Buda împreună cu Annamaria, am stat pe un zid şi am privit podurile arcuite peste Dunăre, ca nişte coliere strălucitoare. I-am cerut iarăşi să-mi mai cânte un cântec care-mi răsuna în minte încă de la bal. Pentru străini, anumite melodii ungureşti par aproape la fel de neobişnuite ca limba, şi aproape la fel de grele. Mi-a fost imposibil să-l ţin minte. Vorbeşte despre o rândunică ce zboară jos pe deasupra unui lan de grâu copt. A început cu:

Érik a, érik a búzakalász[35]

şi aşa a ţinut-o până la sfârşit. Dar în zadar. Cântecul îmi scăpa din nou printre degete şi nici astăzi n-aş şti de unde să-l iau.

---

13 Stradă (în lb. maghiară în original).

14 Vezi *A Time of Gifts*.

15 Rachiu german pe bază de zmeură.

16 MAGNIFICII KOSCHKA! (în lb. maghiară în original).

17 Monede folosite în Ungaria între 1927 şi 1946.

18 Tu (în lb. germană în original).

19 Dumneavoastră (în lb. germană în original).

20 Vezi *A Time of Gifts*.

21 Han (în lb. germană în original).

22 Personaj din romanul *Cronicile clubului Pickwick* al lui Charles Dickens.

23 De ce nu vii cu mine? (în lb. germană în original).

24 Într-acolo! (în lb. germană în original).

25 Soldaţi irlandezi care au luptat în armatele europene de pe continent în sec. al XVI-lea, al XVII-lea şi al XVIII-lea.

26 În original, „trailing the puissant pike“, aluzie la o replică a stegarului Pistol din *Henric al V-lea* de William Shakespeare (actul IV, scena 1): „Trail’st thou the puissant pike?“ („Şi porţi cu tine-o suliţă grozavă?“, trad. de Ion Vinea, Editura Univers, Bucureşti, 1985, p. 392).

27 Galion englez condus de Sir Richard Grenville, capturat de spanioli în 1591, în bătălia de la Flores.

28 Această distincţie a Sfântului Imperiu Roman a ieşit din nou la suprafaţă câteva generaţii mai târziu, când remarcabila şi deopotrivă curajoasa lui descendentă Isabel Arundell, soţia exploratorului Sir Richard Burton, a făcut impresie în Trieste folosindu-şi rangul de *geborene Gräfin* – în conformitate cu obiceiul austriac – când Burton era consul acolo. Înfiinţase un fel de RSPCA local şi, întrucât oraşul era încă austriac, probabil că a fost o mişcare inteligentă. Alte preocupări ale sale erau înotul, călăria şi scrima, în compania soţului. Ce păcat că tot ea i-a ars hârtiile.

29 Pustietăţile avarilor (în lb. latină în original).

30 Piaţă (în lb. maghiară în original).

31 Pottenbrunn, aproape de St Pölten. Vezi *A Time of Gifts*.

32 Contele Teleki a devenit din nou prim-ministru înainte de război, în speranţa de a mai salva ceva şi a mai slăbi jugul Ungariei. Profund anglofil, dar forţat de situaţie să adopte poziţia cel mai puţin preferabilă, a ales să se sinucidă în primăvara anului 1941 decât să îngăduie atacul Germaniei asupra Iugoslaviei de pe teritoriul Ungariei, după ce Ungaria semnase un pact de neagresiune cu iugoslavii.

33 Abreviere pentru *kaiserlich und königlich*, „cezaro-crăiesc“ (în lb. germană în original).

34 Vezi caietele sale de însemnări, publicate în *Ta Ellinika tou James Joyce* a lui Manto Aravantinou (Hermes Press, Atena, 1977).

35 Se coace, se coace spicul de grâu (în lb. maghiară în original, vers din romanţa cu acelaşi titlu).

3. Marea Câmpie Ungară

MALEK, UN FRUMOS ROIB cu coama şi coada fluturând în vânt, o gleznă albă, o pată albă în frunte şi alură foarte asemănătoare cu a unui cal arab, aştepta lângă un pâlc de salcâmi pe drumul spre Cegléd. Băiatul care-l călărise până aici i-a spus Bertei că abia fusese potcovit şi că n-o să facă probleme decât puţin în jurul grajdului. Mi-am pus lucrurile în cobur şi mi-am rulat haina groasă peste oblânc. Berta a plecat cu Micky şi Tim să-l lase pe băiat acasă şi nu mergeam de mai mult de o jumătate de ceas când s-au întors. Am încropit masa sub un stejar şi apoi am pornit în direcţii opuse, ei spre Pesta, eu spre Constantinopol, privind înapoi şi făcând cu mâna până când nu ne-am mai zărit unii pe ceilalţi.

Era 13 aprilie. Cei câţiva nori de pe cerul vast şi limpede erau aproape neclintiţi, încât ai fi putut să crezi că stau atârnaţi de umbra lor. Marea Câmpie Ungară – Alföld în maghiară – este stepa din vestul extrem al Europei, un ultim avanpost al pustiurilor pontice şi caspice. Influenţat de fotografiile cu sălbaticul Hortobágy, aflat la 160 de kilometri spre răsărit, la început am fost dezamăgit văzând terenurile cultivate şi câmpurile verzi cu grâu tânăr şi nişte culturi mai înalte, cu frunze ascuţite, de un verde pal, care s-au dovedit a fi porumb sticlos; mai erau acolo şiruri de tutun, apoi livezi şi ferme, iar pe câmpia dintre aceste întinderi se zăreau ici şi colo turme. Oi, porci şi cirezi de vite păşteau la jumătatea distanţei şi la fiecare câţiva kilometri se întindea câte un sat. Cel despre care mi se vorbise era Alberti-Irsa[36] ; aceasta era porţiunea dificilă. Malek a încercat s-o apuce pe o potecă ce ducea la o poartă şi la nişte dependinţe şi grajduri, în spatele cărora se zărea un conac pe jumătate ascuns printre copaci, unde îl ademenea grajdul lui. Pentru că am

stăruit să mergem drept înainte, a aruncat câteva priviri mâhnite înapoi; ştiam că mai păşteau acolo şi alţi cai, dar i-am ignorat nechezatul pătimaş – poate că grăjdarul îi dusese mai departe – şi, după o scurtă încleştare de voinţe, am pornit din nou, la fel de sprinten ca înainte.

Carele trase de cai şi boi erau mult mai numeroase decât automobilele. Ţiganii porniseră la drum cu căruţe lungi, care înaintau hurducat, făcându-le tot calabalâcul să zăngăne. M-am abătut de la drumul principal spre stânga şi am pornit pe poteci mai mici unde, curând, fermele şi casele ţărăneşti începeau să se răărească. Vreo câteva, acoperite cu paie şi coceni de porumb şi împrejmuite cu împletituri din nuiele, aveau un aspect dezordonat, dar cele mai multe erau curate şi îngrijite, cu pereţi groşi proaspăt văruiţi, poate pentru Paşti, şi cu lambriuri colorate. Pe crengile retezate ale unui copac plantat la îndemână, ca un bufet preistoric, erau oale şi cratiţe, iar pe o alta dormita un cârd de găini albe, cu un cocoş pestriţ. Casele erau înălţate puţin deasupra nivelului câmpiei pe nişte platforme joase, iar femeile îşi vedeau acolo de treburile gospodăriei, flecărind. Pe una din platforme era întinsă într-un război lung o bucată de ţesătură cu model alb şi roşu, care la un moment dat se bifurca, iar o băbuţă îmbrobodită azvârlea suveica prin urzeală; întrepătrundea firele cu un pocnet al vătalei şi bătea ţesătura obţinută cu un soi de pieptene, apoi, când i-am dat bineţe, s-a oprit şi şi-a ridicat privirea, răspunzând cu un „*Isten áldjs*[37]“ (Dumnezeu să te binecuvânteze). Înţelegând că sunt străin, a întrebat: „*Német?*“ (neamţ?). Răspunsul meu, „*Angol*“, mi-a atras o privire mirată, dar politicoasă: un englez însemna pentru ea cam ce-ar fi însemnat un maghiar în plin Dartmoor. Întrucât în partea cealaltă a casei era zarvă de la mugetul vacilor, a strigat pe fereastră şi, într-o clipită, o nepoată a adus un pahar cu lapte cu spumă şi m-au privit amândouă, zâmbind, cum îl

beau. L-am sorbit încet şi m-am gândit: iată-mă, beau un pahar cu lapte, călare pe un roib în Marea Câmpie Ungară.

La lăsarea serii, capitala şi dealurile vestice se făcuseră nevăzute. Ne aflam în inima unui spaţiu infinit, presărat cu păduri şi străpuns ici-colo de singuraticele şi, la început, enigmaticele cumpene de fântâni. Aceste dispozitive primitive (numite *shaduf* în deşertul egiptean) sunt alcătuite din doi stâlpi ridicaţi unul lângă celălalt şi traversaţi de o bară la o înălţime de un metru optzeci – sau dintr-un trunchi de copac tuns până rămâne din el doar o furcă – pe post de pivot al unei bârne transversale lungă de vreo câţiva metri. La capătul mai scurt sunt legate contragreutăţi, de obicei bolovani, până când bârna de deasupra pivotului se ridică, înclinată; de acest capăt suspendat atârnă o prăjină, sau la nevoie două, legate, de care e prinsă o găleată. Pe aceasta o scufunzi în puţ trăgând când cu o mână, când cu alta până când capătul cu contragreutatea al bârnei ajunge în aer: atunci slăbeşti strânsoarea şi greutatea coboară, ridicând găleata plină la suprafaţă, gata să fie turnată în jgheabul vitelor, ca o canoe cioplită. Cumpenele acestea dau câmpiei un aer dezolant; ziua par nişte catapulte lăsate în părăsire, iar când lumina e pe ducă amintesc de nişte spânzurători sau de bârnele cu roată din picturile lui Hieronymus Bosch, pe deasupra cărora roiesc vulturii, sfădindu-se pe stârvuri.

Seara gemea de scârţâitul ritmic al lemnăriei lor. Doi văcari descălecaseră şi se munceau la una dintre ele, de lângă o fermă dărăpănată pe căpriorii căreia îşi făcuse cuib o barză; pantalonii largi şi albi din in, purtaţi peste cizmele negre până la genunchi, le ajungeau până la jumătatea gambelor. Terminaseră de adăpat o turmă mare de vaci de o culoare incredibil de deschisă, cu coarne lungi şi aproape drepte, care umpleau aerul cu tropot, muget şi praf. După ce au încălecat iarăşi, le-am

făcut cu mâna. Şi-au ridicat ceremonios pălăriile negre şi şi-au întors caii, apoi, însoţiţi de nişte câini albi cu blană aspră, au pornit în urma turmei, la trap sau la galop şi învârtind de pe margine bolduri lungi, ca să nu se rătăcească nici o vită. Siluetele li se conturau în soarele palid. Însoţiţi de o aură de praf şi târând după ei umbre lungi, au înaintat spre apus cu chiote, câini şi o larmă de coarne şi tălăngi. O barză s-a alăturat perechii sale pe căpriori, probabil după ce înghiţise o ultimă broască prinsă într-o oază mai tihnită, iar eu am pornit la trap spre răsărit, spre capătul mai întunecos al câmpiei. Norii căpătaseră o uluitoare nuanţă trandafirie.

Însă nu se compara cu cerul de dincolo. Datorită netezimii sale, Alföld este scena ideală pentru spectacolele norilor de la apus, primejdios de descris: oştiri suspendate, divizioane în impas, fără călăreţi, coborând uşor-uşor spre lagune sulfuroase care ard mocnit şi în care se prăbuşesc pe rând turnuri de pază şi flote de trireme în flăcări, carbonizate şi apoi scufundate de tot. Semne că ziua şi cu noaptea se îngână[38]… cu cât mai puţine vorbe, cu atât mai bine.

ORI DE CÂTE ORI prindea prilejul, Malek pornea la galop mic, iar în amurg unul din avânturile acestea s-a transformat într-o goană prelungă; probabil se gândea că suntem departe de casă şi că ar fi bine să ne grăbim; iar când ne mai aşezaserăm la drum, o lună nouă, subţire, a încununat înserarea. În urma noastră, în dreapta, se vedea în depărtare un şirag de lumini, oraşul Cegléd, după câte bănuiam, iar pe măsură ce se întuneca, la orizont apăreau ici-colo şi luminile fermelor, ca nişte corăbii. Aveam de gând să caut adăpost la una dintre ele, dar brusc au început să dispară, iar când s-a înnoptat de-a binelea nu mai rămăsese decât una. Era greu de apreciat distanţa, dar cu cât ne apropiam, cu atât semăna mai puţin cu o fermă, lăsând deoparte lătrăturile a vreo şase câini, care într-un târziu s-au repezit spre noi.

Trei focuri de tabără, care împrăştiau dâre aprinse printre trunchiurile copacilor, luminau pânza corturilor şi câteva siluete de bărbaţi şi de cai. O şatră de ţigani se instalase peste noapte lângă o altă fântână cu cumpănă, iar sosirea noastră i-a mirat. Cu excepţia focurilor, totul era cufundat în beznă cât vedeai cu ochii şi am realizat, cu un amestec de entuziasm şi o urmă de teamă, că trebuia să înnoptăm acolo. În ultima vreme auzisem multe poveşti înspăimântătoare despre ţigani şi cel mai mult mă temeam pentru Malek. Când am descălecat, s-au strâns în jurul lui, l-au mângâiat pe grumaz şi pe spinare şi l-au măsurat din cap până-n picioare cu ochii lor ca nişte mure, mici şi ageri. Erau zdrenţăroşi şi ne-ngrijiţi, cei mai tuciurii ţigani pe care-i văzusem vreodată. Unii dintre bărbaţi purtau pantaloni albi ungureşti, ceilalţi, haine obişnuite de oraş şi pălării negre, toate ponosite în ultimul hal. Puradeii lor mucoşi şi mogâldeţele negriciose şi vioaie purtau veste lălâi, iar unii n-aveau nimic pe ei, mai puţin vreo doi, cu pălării oropsite de fetru, aşa de largi, că li se răsuceau pe cap în timp ce mergeau. Fetele, frumoase, în rochii zdrenţăroase împestriţate cu verde, galben şi roşu-aprins, priveau cu ochi strălucitori. Dincolo de focuri clefăiau nişte boi neînjugaţi; caii stăteau pe sub crengi cu picioarele legate, iar câteva iepe păşteau slobode, împreună cu mânjii lor mărişori. Câinii se încâierau şi mârâiau, iar păsările, eliberate din coteţele în care erau ţinute la drum, ciuguleau prin ţărână. Mai multe corturi negre şi maro erau întinse peste nişte pari încrucişaţi, dar aspectul lor improvizat şi talmeş-balmeşul de catrafuse nu sugerau câtuşi de puţin experienţa milenară în instalarea taberelor; dacă n-ar fi fost trestiile, nuielele şi coşurile pe jumătate împletite la care lucrau de zor nişte mâini cafenii, ai fi zis că toată şatra fugise cu numai o jumătate de ceas în urmă dintr-o mahala în flăcări.

Cred că se îndreptau spre malurile Tisei, să facă rost de provizii.

Am scăpat de tărăboi preţ de zece minute plimbându-l pe Malek câţiva paşi încolo şi-ncoace, apoi l-am adăpat la jgheab, unde un bărbat pe nume György m-a ajutat cu găleata. Mă tot gândisem dacă să-l priponesc pe Malek de un copac; aveam nişte ovăz şi un căpăstru în cobur, dar priponul era prea mic să poată paşte. Cel mai bine era să-l împiedic, cum făcuseră ţiganii cu ai lor, dar nu ştiam cum să procedez. Mi-a arătat György: i-a legat picioarele din faţă cu o funie, formând un opt frumos. Eram neliniştit: Malek n-avea cum să fie învăţat cu aşa ceva, dar a fost foarte cuminte. I-am dat puţin din mâncarea lui şi nişte fân de la ţigan, apoi am luat şaua şi hamul şi m-am aşezat alături de ceilalţi lângă foc.

Slavă cerului că cina lor încropită se sfârşise! Exceptând aricii, despre care umblă vorba că sunt delicioşi, le mersese vestea pentru hrana lor obişnuită deloc ispititoare şi chiar periculoasă. Se auzea zăngănit de metal: un câine lingea o oală lângă foc. Văzându-mi privirea îngrijorată, o fată de vreo zece ani, care tocmai îmi cerşise o ţigară, a zvârlit cu precizie o piatră după câine, care a tulit-o cu un scâncet de uimire; apoi, după ce a atârnat oala de o creangă la îndemână, s-a ghemuit iar la pământ, zâmbind îngăduitor şi scoţând alene fumul pe nas. Principalul aliment din proviziile primite de la Berta era un salam lung de vreun cot şi jumătate, în jurul căruia era înfăşurată o panglică în culorile naţionale. Ce impresie am făcut când am tăiat o treime din el şi le-am dat-o… A fost semnalul care a declanşat o scurtă învălmăşeală de mâini întinse să-l înhaţe, de sudălmi şi ghionturi. Apoi, treizeci de perechi de ochi, însoţite de un cor de şuşoteli, m-au privit fermecaţi cum mănânc un sendviş şi un măr. Am luat trei duşti zdravene din sticla mea de vin, după care am predat-o. Păreau pe jumătate fascinaţi şi, dintr-un motiv care îmi scăpa, pe

jumătate alarmaţi de prezenţa mea. Poate că toţi străinii, când nu erau pradă, aduceau necazuri. La început nu am putut comunica, dar îmi atrăsese atenţia ce-i spusese omul cel mai vârstnic lui György, înainte să mă ajute să-l adăp pe Malek: mormăiala lui se-ncheiase, mi s-a părut, cu cuvântul *pani* – în care oricine, chiar fără nici o legătură cu India engleză, putea recunoaşte cuvântul hindi pentru „apă“. Când am arătat întrebător spre ulciorul cu apă şi am întrebat ce este înăuntru, au spus „*Viz*“, folosind cuvântul unguresc; am răspuns cu şiretenie: „*Nem* [nu] *viz! Pani*“. Am făcut senzaţie! Le-am citit zăpăceala şi uimirea pe chipurile luminate de foc.[39] Când am ridicat degetele de la mână şi am spus: „*Panch!*“, cuvântul pentru „cinci“ şi în hindi, şi în romani (*öt* în maghiară), uimirea a crescut. Am mai încercat şi cu celelalte cuvinte de care-mi aminteam din *Lavengro*[40], arătând spre limbă şi spunând „*Lav?*“; dar n-am nimerit-o: ei o numeau *tchib*. N-au avut nici o reacţie nici când am spus „*penning dukkerin*“, cuvântul lui Borrow – sau mai degrabă al domnului Petulengro – pentru arta ghicitului. Dar am avut mai mult noroc chiar cu cuvântul *petulengro*, cel puţin cu prima jumătate. Cuvântul întreg („om de potcoave“ la Borrow, adică potcovar) nu le-a spus nimic, dar când am redus la *petul* şi am arătat spre nicovală, un băieţel s-a repezit în beznă şi s-a întors triumfător cu o potcoavă.[41]

Imediat ce-au prins jocul, de fiecare dată când arătam întrebător spre vreun lucru, îmi spuneau cuvântul ţigănesc. Majoritatea râdeau, dar unul sau doi se uitau îngrijoraţi, de parcă astfel ar fi fost dezvăluite tainele tribului. Un deget îndreptat spre ceruri şi „*Isten?*“ (cuvântul maghiar pentru „Dumnezeu“) au fost primite cu strigătul „*Devel!*“, care la început pare ciudat, asta până te gândeşti la *Deva* din hindi şi la posibilul său strămoş sanscrit. Chipurile lor întunecoase s-au înflăcărat. Părul

lucios, ochii negri, pielea castanie, iar în cazul femeilor mersul unduios şi flexibilitatea extremă a încheieturilor şi gleznelor mă făceau, toate, să cred că nu se schimbaseră câtuşi de puţin de când plecaseră din Baluchistan, din Sindh sau de pe malurile Indului. De curând, citisem, sau îmi fuseseră povestite, două legende răutăcioase despre priceperea lor de a lucra metalul: nu numai că turnaseră viţelul de aur pentru israeliţi, dar se presupune că un fierar ţigan făurise cuiele pentru crucificare, iar drept pedeapsă un demon renegat îi bătuse şi lui în spate un cui asemănător.

MALEK PĂŞTEA SUB COPAC, la vreo zece metri de foc, unde-l lăsasem. Piedica părea sigură şi lesnicioasă şi, având drept pernă şaua şi coburul, m-am întins şi am fumat, dar mult timp nu m-a furat somnul. Când am adormit, starea de bine pe care mi-o dăduseră cele câteva înghiţituri grabnice de vin şi veselele momente petrecute lângă foc se risipise. Cum de fusesem aşa de nebun încât să aduc un cal de împrumut într-un asemenea cuib de primejdii? Mai târziu, între veghe şi somn, am avut coşmaruri în care ţiganii fugeau cu acest frumos cal Szapáry; apoi, după cum se spunea că au obiceiul, îl vopseau într-o altă culoare şi-l vindeau unui străin plin de cruzime; sau poate-l mâncau direct, ori, mai rău de-atât, neştiuţi de nimeni, făceau din el salam, căci asta se zvonea că era soarta măgarilor bătrâni, după ce se descotoroseau repede şi de cal, şi de călăreţ. Această ultimă soartă era cea mai bună soluţie: dacă avea să păţească ceva calul meu de împrumut, mai bine moartea decât o viaţă de ocară. Când m-am trezit din cumplitele închipuiri, ieşise luna nouă; dar iată-l pe Malek sub crengi, în lumina stelelor, şi tot acolo era şi când zorile au alungat nălucile nopţii. Soarele s-a ridicat din sălbăticie ca un disc sângeriu şi cântatul cocoşului ţiganilor a început să se răspândească de la o curte invizibilă la alta, până când întreaga câmpie a prins a mişuna.

Adusesem bucăţi de zahăr din belşug, şi după ce i-am dat câteva lui Malek, recunoscător, i-am dat şi ceva mai consistent şi m-am dus să văd care e situaţia. Reversurile umbrelor de noaptea trecută vârstau câmpia; în aer se împrăştia deja fum, iar degetele trebăluiau împletind şi îmbinând trestiile aşezate morman. În afară de zorzoanele orbitoare ale fetelor, noaptea trecută fusesem dezamăgit de cât de searbădă era mica şatră. Nici urmă de vreun instrument muzical, de vreo notă sau o ciupitură de coardă, nu zărisem nici măcar vreun urs dansator. Dar mă înşelam. La adăpostul unei căruţe, un uriaş urs brun carpatin dormea cu capul sprijinit pe labele îndoite; iar în timp ce-l priveam a început să se mişte. S-a ridicat, a căscat prelung, cu gura larg deschisă, s-a frecat la ochi, apoi şi-a lăsat labele în poală şi s-a holbat placid împrejur, în timp ce companionul lui sufla în tăciuni şi pregătea micul dejun pentru doi. M-am dus din nou lângă Malek şi, ronţăind împreună cu el, am observat că arborele sub care ne-adăposteam, înalt cât un stejar de dimensiuni medii, făcea parte dintr-o specie cum nu mai văzusem. Avea coaja mai închisă la culoare, frunzele ovale de culoarea crisocolului creşteau simetric, iar printre ele atârnau nişte păstăi cu textură ca de piele, asemănătoare cu fasolea stacojie căţărătoare. Era un roşcov. (Păstăile lui negricioase cu gust discret, dar obsedant de ciocolată învechită au o textură ca a tecului. Câţiva ani mai târziu, îmi potoleam uneori foamea cu ele pe stâncile din sudul Cretei, imitându-l incoştient pe fiul risipitor. Acestea sunt cojile pe care le mâncau el şi porcii, iar porcii încă sunt hrăniţi cu aşa ceva. Li se mai spune şi carubi şi se crede, greşit, că, împreună cu mierea sălbatică, l-au ţinut în viaţă în deşert pe Sfântul Ioan Botezătorul.)

L-am înşeuat pe Malek, mi-am luat rămas-bun şi am pornit spre răsărit.

Era timpul, şi poate că este şi acum, să văd unde ne aflăm şi să aruncăm o privire la trecutul acestei

extraordinare regiuni. Din secolele în care Roma îşi avusese hotarele de-a lungul Dunării, drumul cel mai potrivit dinspre Buda – Strigonium – spre Levant însoţea râul spre sud, spre confluenţa cu Sava, unde avea să răsară mai târziu uriaşa şi cruciala fortăreaţă a Belgradului; apoi, prin defileurile balcanice, prin viitoarele regate ale Serbiei şi Bulgariei, până la Adrianopol şi prin Tracia spre Cetatea imperială, sau spre Hellespont, unde începea Asia. Aceasta era legătura pe uscat dintre regii Ungariei şi împăraţii bizantini; era drumul pe care o apucaseră Barbarossa şi cruciaţii săi în călătoria care s-a încheiat cu moartea împăratului în apele îngheţate ale râului Calycadnus. Însă penultima armată de cruciaţi, ungurii regelui Sigismund, împreună cu aliaţii lor francezi, germani, burgunzi şi valahi, ba chiar, spun unii, alături de o mie de englezi, şi-au continuat nesăbuiţi drumul în aval până când Baiazid Fulgerul i-a atacat la Nicopole şi i-a nimicit. (Am să revin mai târziu.) Ultima cruciadă, cu o generaţie mai târziu, a fost înfrântă zdrobitor la Marea Neagră; apoi a căzut şi Constantinopolul. Pe acelaşi drum, dar în sens invers, s-au mai petrecut şi alte episoade fatale, care i-au adus pe turci în inima Europei. La sfârşitul Evului Mediu subjugaseră Balcanii, iar în vremea Tudorilor înaintau deja în amonte. Soliman Magnificul l-a înfrânt pe regele Ludovic II[42], apoi a cucerit şi a incendiat Buda; dar în 1529 a asediat, fără succes, Viena, iar la finele secolului următor, când şi a doua încercare a eşuat, valul otoman s-a dezlănţuit. Carol de Lorena şi apoi prinţul Eugeniu le-au oprit înaintarea şi i-au nimicit în aval de-a lungul aceleiaşi trecători; iar armata austriacă, dispusă în formaţii greoaie, a asediat cu îndrăzneală Belgradul, cu ajutorul artileriei. *Stadt und Festung*[43] au căzut, iar venerabilul drum a devenit o atracţie pentru călătorii occidentali, în special pentru ambasadorii care mergeau la Sublima

Poartă. În josul râului înaintau agale, maiestuos şiruri de trăsuri însoţite de cercetaşi călare şi de escorte de muschetari sau case plutitoare înlănţuite, cu o puzderie de vâslaşi. (Nu poţi să nu ţi-o imaginezi pe Lady Mary Wortley-Montagu în timpul unei opriri, încotoşmănată cu blănuri pe deasupra unei rochii turceşti diafane, stând la umbra unui plop şi citindu-l pe Homer în traducerea lui Pope.)

În secolul următor i-a venit rândul lui Kinglake[44], care, exasperant, ignoră Ungaria în istorisirea sa: la începutul acesteia povestitorul imită zgomotul unui motor cu abur pentru a-l lămuri pe paşa Belgradului; cetatea mult râvnită redevenise turcă. Calea ferată care până la urmă a legat-o de Occident şi de Constantinopol a jucat un rol important în romanele de spionaj şi de aventuri.

(La câţiva ani de la călătoria de faţă, am bătut toate aceste străvechi drumuri. Dacă înainte să ajung la Esztergom mi se păruse că râul seamănă cu nişte Câmpii Elizee lichide, aici, în sud, asemănarea este şi mai izbitoare. O mare gălbuie se pierde pe întinderea Europei spre infinit, între maluri populate cu sălcii şi plopi, iar la orizont nu se zăreşte decât un bâtlan care se înalţă dintre frunzele de stânjenei sau, câteodată, luntrea unui pescar plutind în ceaţă ca o barcă dintr-o pictură chinezească. Mi-am petrecut noaptea în Mohács, în taverna unui luntraş, ca să văd câmpul de luptă unde Soliman îl înfrânsese pe regele Lajos: unul dintre cele mai sumbre şi mai cutremurătoare momente de referinţă ale istoriei, o înfrângere fatală pentru Ungaria, precum fusese Kosovo pentru sârbi şi Constantinopolul pentru greci.)

Acolo se încheia calea Dunării spre sud, dar eu nu pe aceasta o alesesem. O părăsisem, împreună cu Malek, în favoarea căii mai puţin bătute, prin Marea Câmpie, spre Transilvania, înaintând aşezat la trap spre sud-est, tot mai departe de marele fluviu. Mai târziu, când am căutat prin povestirile

călătorilor, am găsit numai câţiva care trecuseră pe-aici.

Frizând alegoria, abia zărite prin ceaţa legendei şi prin colbul cronicilor, figurile acestor străini au ceva gigantesc; sunt o împletire de uriaşi şi căpcăuni, fiinţe zămislite parcă de Goya, impunătoare precum un Colos[45] printre roiurile care se învălmăşesc în pustietate şi apoi dispar. Detaliile istorice nu pot crea un tablou prea însufleţit al gepizilor, înrudiţi cu goţii, care au părăsit zona baltică şi s-au aşezat în această regiune în epoca romană; iar lombarzii încep să pară aievea numai atunci când se stabilesc în Italia. Altfel, toţi atacatorii veneau de la răsărit, cu temuţii huni în frunte. Au venit de pe tot cuprinsul Marii Câmpii şi, prădând şi înrobind jumătate de Europă, au făcut tot Imperiul Roman să tremure. Parisul s-a salvat printr-un miracol, şi au fost opriţi şi întorşi din drum numai în apropiere de Marna. După ce Attila a murit, în patul conjugal, după o nesăbuită noapte de benchetuială undeva în apropiere de Tisa, poate la doar câţiva kilometri de drumul pe care merg eu acum, hunii au încins un galop în jurul cortului său funerar, într-un iureş de bocete. Statul s-a destrămat, iar plugarii încă mai visează să scoată la iveală puzderia de bijuterii, lingouri şi arcuri aurite. Fantomaticii gepizi au supravieţuit până când i-au împrăştiat avarii şi le-au luat locul vreme de aproape trei secole. Ca mai toţi invadatorii de felul lor, mongoli la obârşie şi înrudiţi cu turcii (erau cu toţii turanieni), aceste hoarde de sălbatici cu părul lung împletit în codiţe, cu hanii lor tiranici, au fost pe cale să cotropească Bizanţul. Deşi erau deja o pacoste permanentă pentru Occident, noua lor invenţie, scăriţa de şa, i-a făcut şi mai de temut: se puteau aşeza bine în şa şi de aceea au renunţat la arc, în trecut arma de bază a călăreţului, înlocuindu-l cu sabia, apoi cu lancea, iar aceasta, la rându-i, a lăsat locul cavalerilor medievali în zale grele, prefigurând vag, primitiv, apariţia tancului.

Când Carol cel Mare le-a distrus cele şapte enigmatice inele de fortificaţii şi i-a nimicit, întreaga Europă a răsuflat uşurată. Între timp, slavii s-au răspândit puţin câte puţin spre răsărit şi spre miazăzi, până în Balcani, creând în drumul lor iluzoriul regat al Moraviei Mari. Apoi statul nou-sosiţilor bulgari s-a extins spre nord-vest în locul părăsit de avari. (Ce figură ar putea părea mai îndepărtată decât cea a lui Sviatopluk, *kral* al fragilului regat al Moraviei? Şi cine ar putea fi mai puţin iubit decât Krum, hanul bulgar? El şi boierii lui aveau obiceiul să bea din craniul crăpat pe jumătate şi îmbrăcat în argint al împăratului Nichifor, pe care-l luaseră captiv.)

În sfârşit, au venit maghiarii. La origine oameni ai ţinuturilor mlăştinoase şi ai tundrei, şi ei erau înrudiţi cu invadatorii dinainte şi de mai târziu, dar se desprinseseră de rudele lor fino-ugrice cu câteva secole mai devreme; probabil că fuseseră apropiaţi de persani în cursul rătăcirilor lor; aproape sigur au hoinărit vreme de un secol sau două prin stepele pontice în nordul Mării Caspice şi al Mării Negre, unde se întindea vastul, misteriosul şi extrem de interesantul imperiu al khazarilor… Au lăsat în urmă fluviul Ural, apoi Volga, Donul şi Niprul, au ajuns în Delta Dunării şi s-au oprit chiar la nord de aceasta, în Basarabia. Hărţuit fără milă de bulgari, împăratul bizantin i-a convins pe maghiari, o adevărată mană cerească, să treacă la sud de Dunăre şi să-i atace. Drept răspuns, Simeon, căpetenia bulgarilor (care curând avea să devină ţar), a apelat la teribila stirpe a pecenegilor. Aceştia, cei mai sălbatici, mai cruzi şi mai perfizi dintre nomazii din stepe, aşteptau deja la coada invadatorilor asiatici, chiar în spatele maghiarilor. În timp ce maghiarii îi atacau pe bulgari, ei au înaintat, pustiind şi apoi ocupând Basarabia, aflată în stăpânirea maghiarilor şi temporar evacuată.

Astfel s-a declanşat un fatidic lanţ de evenimente. Deposedaţi de Basarabia, maghiarii s-

au orientat spre apus; unii dintre ei au pornit spre sud-vest de-a lungul Dunării, prin Porţile de Fier, şi apoi au apucat-o spre dreapta; însă cei mai mulţi au mers spre nord-vest, prin defileurile Carpaţilor, şi apoi spre stânga, până când toate triburile s-au adunat în Marea Câmpie, care a devenit în sfârşit Ungaria. Erau deja organizaţi într-o ierarhie marţială; Árpád fusese purtat pe scut de celelalte căpetenii; iar supuşii lui, cu toţii călăreţi, suliţaşi şi arcaşi pricepuţi, aveau şei şi scăriţe care le permiteau să se răsucească şi să atace în toate direcţiile în plin galop. Campania a luat amploare. Toţi rivalii au fost înrobiţi sau alungaţi din Câmpie; întreaga Slovacie a fost cucerită; Transilvania a fost ocupată; regatul Marii Moravii a fost distrus, iar slavii din nord şi din sud au fost separaţi pentru totdeauna.

Nu e de mirare că vechii cronicari i-au amestecat pe maghiari cu hunii! Obârşia, cuceririle şi comportamentul lor din primele decenii erau asemănătoare. Ca şi ei, au devenit teroarea Europei; au tocmit cu împăratul roman în umbra zidurilor Constantinopolului, au cotropit Italia până la Otranto, au traversat Rinul şi au pustiit Lorena şi Burgundia, până când, în sfârşit, în apropiere de Augsburg, împăratul Otto aproape i-a nimicit; s-au împrăştiat spre casă, limitându-se la uriaşul teritoriu cucerit de lângă Dunăre. Apoi, totul a început să se schimbe. Câteva decenii mai târziu, după cum am văzut, descendentul lui Árpád, Ştefan, era regele unui mare stat creştin; la moartea sa, a fost canonizat, iar hotarele Ungariei, exceptând extinderea de mai târziu, prin anexarea Croaţiei, şi fărâmiţarea provocată timp de un secol sau două de invaziile turcilor, au rămas neschimbate vreme de nouă secole. Importanta încoronare a Sfântului Ştefan la Esztergom, în anul 1000 – asemenea încoronării lui Carol cel Mare în Bazilica Sfântul Petru în ziua de Crăciun a anului

800 –, este una dintre acele norocoase date-cheie care ne ajută să facem puţină ordine în haos.

Însă procesiunea nomadă nu se încheiase încă. Am văzut ce s-a întâmplat cu mongolii în 1241 şi cum a fost ars din temelii regatul regelui Béla. Pentru a repopula deşertul, acesta a chemat o altă hoardă din stepe, cumanii[46]; iar cumanii erau şi mai răi decât pecenegii. S-au aşezat în număr mare în Câmpie; în speranţa că-i va îmblânzi, Béla şi-a căsătorit fiul cu o prinţesă cumană, dar puterea barbarilor a sporit, până când ţara a fost pe punctul să cadă din nou în barbaria păgână; în final, curajoasa şi abila dinastie a Árpázilor a început să se prăbuşească. După ce a murit şi ultimul dintre ei, în anul 1301, le-au urmat cei din familia Anjou din Napoli, moştenitorii de drept, şi cei câţiva regi destoinici din casa de Anjou care s-au succedat, culminând cu Ludovic, sau Lajos, cel Mare, au readus ţara la viaţă; a început reconstrucţia şi, pentru o vreme, generaţii întregi de lăstuni au putut să se întoarcă la aceleaşi streşini an de an, iar berzele la coşurile lor, fără să găsească totul distrus. Însă turcii se pregăteau deja în culise.

PE HARTA PE CARE O-NTINSESEM sub roşcov, râul Tisa se desfăşura chiar dinaintea drumului meu, curgând spre sud-est, unde se unea cu Dunărea; mă uluiau denumirile locurilor presărate dincolo de malul estic: Kúncsorba, Kúnszentmartón, Kúnvegytöke şi aşa mai departe. Pare-se că prima silabă însemna „cuman“, iar regiunea era cunoscută încă drept Nagykunság, sau Marea Cumanie. Pe partea aceasta a râului, spre sud, erau înşirate o puzderie de denumiri puţin diferite: Kiskúnhalas, Kiskúnfélegyháza, Kiskúndorozsma. *Kis* înseamnă „mic“: toate făceau parte din regiunea Kiskunság, sau Mica Cumanie.

Aşadar, aici ajunseseră cumanii! Şi, chiar mai aproape de drumul meu, erau toponime şi mai stranii. De exemplu, Jászboldogháza, la numai câţiva kilometri spre nord; iar puţin mai departe

Jászladány, Jászapáti, Jászalsószentgyörgy şi multe altele… Aici, prima silabă amintea de o stirpe mai uimitoare şi mai străveche de colonişti. În secolul al III-lea î.Hr., iazigii, ramura vorbitoare de iraniană a sarmaţilor despre care pomeneşte Herodot, au fost observaţi pentru prima oară în regiunile scitice din apropiere de Marea Azov, iar unii dintre ei au pornit spre vest. Erau aliaţi cu Mitridate – Ovidiu vorbeşte despre ei în timpul exilului său la Marea Neagră –, iar între Dunăre şi Tisa, exact acolo unde s-au statornicit într-un târziu descendenţii lor, romanii au avut mult de furcă cu ei. Ştim cum arătau aceşti iazigi de pe coloana lui Marc Aureliu din Piazza Colonna. Războinicii reprezentaţi pe basorelief şi caii lor sunt îmbrăcaţi până la chişiţă în armuri din solzi, ca nişte pangolini. Şi-au pierdut suliţele, şi-i vedem în susul spiralei mergând la galop mic cu arcurile armate şi trăgând înapoi, în faimosul stil al parţilor.

Oare lăsaseră şi alte urme în Câmpie? Vreun obicei obscur şi inexplicabil, o trăsătură mai aparte, vreun cuvinţel sau vreo expresie care nu se dă dusă? În Balcani au rămas câteva indicii răzleţe ale trecerii pecenegilor şi cumanilor; dar acest neam pare să se fi evaporat în totalitate, ca o himeră, şi numai aceste toponime ne arată de unde au dispărut. Într-o vreme erau răspândiţi prin întreaga emisferă, de pe malurile Dunării până la ceţurile râului Oxus şi la pustiul chorasmian.

ABIA PESTE CÂTEVA ZILE am auzit despre aceste popoare sălbatice, dar nu mă pot abţine să nu le prezint cât timp suntem pe teritoriile ocupate de ele. Am mai aflat şi că Jászberény, un vechi oraş aflat la nord şi una dintre posibilele aşezări ale capitalei lui Attila, încă mai adăpostea un vechi corn din fildeş cioplit dintr-un colţ de animal. Deşi de fapt este o creaţie bizantină, mai demult a fost venerat ca olifantul lui Lehel, căpetenia unuia dintre primele triburi maghiare; cornul lui este la fel de faimos în Ungaria precum cel al lui Roland

în lumea occidentală. Ştiam deja despre victoria repurtată de Carol cel Mare asupra avarilor şi am realizat cu o umbră de tristeţe că aceşti kilometri parcurşi călare erau ultima bucată din itinerarul meu care mai avea legătură cu marele împărat: până acum, întreaga mea călătorie păruse să se afle sub oblăduirea lui. Mi-am blestemat ignoranţa, din cauza căreia trecusem prin Aachen fără să ştiu că este Aix-la-Chapelle! O figură istorică în toată puterea cuvântului, cu Alcuin din York[47] şi alaiul său de erudiţi, cu datele, războaiele, proverbele şi legile neştirbite, inclusiv cu numele ciudate pe care le dăduse lunilor – „Hornung“, „Ostarmonath“ şi altele –, a fost învăluit încet-încet în mit. Şoaptele la gura sobei, legendele, barzii care l-au cântat secole de-a rândul şi baladele minnesingerilor l-au aşezat undeva între Alexandru şi regele Arthur, unde tronează, cu coroană murală, uriaş, cu o barbă stufoasă, împresurat de iederă şi vâsc, vestit de vulturi şi corbi, urmat de ogari, însoţit de îngeri şi stindarde, escortat de un alai de prelaţi, călugări şi paladini; confundat cu Odin şi, asemenea lui Adonis, asociat cu ciclurile naturii, este însoţit pe drumul său de cutremure, eclipse de soare şi de lună şi preamărit de stele căzătoare şi fulgere; cornii şi harfele îl poartă peste câmpii, prin defilee şi păduri, pe piscurile munţilor, până când cele şapte stele ale Carului Mare îi devin aureolă.

În anul 802 (tocmai am aflat), Hārūn-al-Rashīd îi trimisese lui Carol cel Mare un elefant în dar. Se numea Abulahaz[48], Părintele viteazului, iar împăratul l-a păstrat în parcul său din Aachen, până când animalul a fost ucis într-o bătălie împotriva danezilor. Nu există izvoare despre drumul pe care l-a urmat: oare să fi fost vechea cale a Dunării? Sau poate Brindisi şi Via Appia? Veneţia sau Grado, apoi Adige şi Brenner – mult mai la răsărit faţă de drumul lui Hannibal, de data aceasta – şi, în sfârşit, Rinul? Sau poate califul l-a trimis prin Hellespont sau prin Bosfor? Este posibil; deşi în Balcani

pândea pericolul: Krum şi boierii săi puteau să găsească elefantul şi să-l mănânce… Dar Marea Câmpie, stăpânită încă, în mare măsură, de bălţi şi păduri, de unde avarii fuseseră alungaţi cu opt ani în urmă, era tărâmul ideal pentru un elefant. Probabil venise de la poalele munţilor Himalaya sau poate din mlaştinile şi pădurile de sal[49] din Azufghur… Mi-i puteam imagina cu foarte mare uşurinţă pe Abulahaz, pe *mahout*[50], pe îngrijitorii săi şi o trupă de lăncieri beduini mergând prin poieni şi câmpii, în timp ce sălbaticii slavi şi poate şi câţiva daci rătăcitori care supravieţuiseră îi priveau cu gura căscată din bordeiele lor. Se poate chiar să fi făcut popas cu câţiva kilometri mai sus de drumul meu, să se fi bălăcit în Tisa şi să se fi împroşcat cu jeturi răcoroase la umbra trestiilor de acolo.

ÎNTRE TIMP, străbătută de umbrele norilor plaţi, câmpia era încă împestriţată cu lanuri de grâu, şiruri de plopi şi livezi; oriunde se zărea câte o moară de vânt brăzdând netezimea, vedeai şi fântâni cu cumpănă şi largi întinderi de iarbă unde puteau să pască vacile acelea foarte deschise la culoare. Unii dintre văcari, care stăteau printre vite sprijiniţi pe nişte bâte lungi ca nişte tomahawkuri, încă purtau sarice din lână încâlcită; alţii purtau haine dintr-o ţesătură de casă asemănătoare cu fetrul, cu plătci cu broderii elaborate pe umeri. La intrarea fermelor şi cătunelor, gâştele ieşeau din iazuri, traversau poteca sâsâind, cu gâtul întins, iar apoi, când Malek se strecura cu grijă pe lângă ele, începeau să bată puternic din aripi; cele de pe uscat se repezeau spre iazuri şi săreau înăuntru împroşcând apă. Femeile erau încinse cu şorţuri, aveau haine brodate, cu pliseuri şi cute drăguţe şi neaşteptate, şi părul aranjat şi prins sub baticuri. Multe dintre ele îşi ţineau furcile de tors în brâie împletite. Îşi umezeau degetul mare şi arătătorul cu limba, trăgeau şi răsuceau fire din caierele de lână neprelucrată strânsă ca un norişor în vârful furcii,

iar cu mâna cealaltă le răsuceau rapid pe fuse. Acestea se ridicau şi coborau cu încetinitorul ca un yoyo, acumulând un strat din ce în ce mai gros de fire; mai târziu, le-au întins pe războaiele lor alungite şi au început să ţească tunici din acelea bătute şi aspre. O fată, aşezată pe un taburet în faţa bordeiului, printre flori de nalbă, călca pedala şi răsucea roata de tors, o maşinărie frumos sculptată, lustruită de munca de generaţii, singura pe care am văzut-o vreodată în funcţiune.

De pe întinderile acelea atât de puţin asemănătoare cu deşertul păstrez amintirea picurilor de rouă, a ierbii noi şi a copitelor lui Malek tropăind prin păduri şi printre flori, în vreme ce soarele care se înălţa se vedea aşa de limpede printre frunze, petale şi fire de iarbă, încât toate păreau îmbăiate în lumină. Pădurea mişuna de codroşi şi pietroşei suri abia sosiţi din minunate călătorii, pitulaţi printre trunchiurile copacilor laolaltă cu păsările care-şi construiseră deja cuiburile, iar la vedere ciocârlanii ţâşneau din iarbă la apropierea noastră, cântând, de parcă ar fi atârnat din cer. Nu putea exista o viaţă mai frumoasă de-atât. Urechile ciulite şi blândeţea lui Malek, pasul lui neobosit şi buna dispoziţie pe care o răspândea erau o dovadă că ne transmiteam unul celuilalt starea, cum se întâmplă adesea între călăreţ şi calul său.

Pe întuneric, înaintasem prea mult spre nord pe o potecă, iar la sud-vest se întindea, nevăzut, oraşul Cegléd. Ne-am oprit să mâncăm la umbră pe malul râului Zagyva. Mai târziu, culturile de alte soiuri, numărul tot mai mare de copaci şi codobaturile sugerau apropierea altui râu; şi, curând, printre sălcii şi uriaşii plopi cu coroane rotate, l-am văzut: Tisa cea mare, al doilea râu din Ungaria, curgea netulburată spre sud, printre maluri joase şi trestii unduitoare. Sub copaci dormitau câteva bărci rudimentare, iar un pescar aflat aproape de malul celălalt se războia cu o plasă, strângând-o în barcă

şi aruncând-o peste şuvoi întruna, iscând un şir de nori vremelnici.

În timp ce mergeam la trap în aval, mă gândisem mult la elefantul califului; apoi, printre tufele de obligene, a apărut o nălucă la fel de surprinzătoare şi aproape la fel de impresionantă. Pe luciul apei unui iaz am zărit dintr-odată un rât lat, negru, poros, cu un inel greu atârnându-i de nările umflate. Dintr-un smoc încurcat de pe frunte porneau spre ceafă nişte coarne enorme, încreţite şi plate. Ochii negri, apoşi mă fixau pe jumătate toropiţi, pe jumătate indignaţi. Nu foarte departe, o altă fiinţă uriaşă şi greoaie, dotată asemănător şi acoperită cu noroi, dădea leneş din coada moţată. Trecusem pe lângă multe care trase de boi pe drum, dar nimeni nu-mi pomenise nimic de bivolii de apă, astfel că au fost o adevărată surpriză. După aceea i-am revăzut des, în special în Transilvania, bălăcindu-se în nămol sau înjugaţi câte doi şi trăgând greutăţi mari cu o lentoare şi o duşmănie incredibile.

Ne-am oprit la un pod care ne-ar fi dus la Törökszentmiklos – numele amintea de turci de data aceasta, şi de asemenea de Sfântul Mihail – şi am luat-o pe malul drept, spre Szolnok. Curând, am întâlnit mai multe căruţe, vite, o şaretă şi vreo câţiva bărbaţi venind călare din direcţia opusă, care sugerau că se termina o zi de târg. Apoi am ajuns la periferia prăfoasă a unui oraş şi am găsit imediat casa pe care o căutam.

Doctorul Imre Hunyor, un bărbat rumen şi vesel, fusese anunţat despre invazia noastră. Am pornit imediat spre casa unui vecin care avea un grajd şi un padoc – sunt aproape sigur că era veterinar – şi l-am lăsat pe Malek în grija lui. Când am plecat, doi setteri irlandezi ne-au urmat cu o privire curioasă. Li s-a alăturat şi un teckel şi au mai sosit şi doi câini ciobăneşti. Când au venit şi câţiva căţeluşi mărişori, ţopăind stângaci şi parcă aşteptând ceva de la noi, doctorul şi cu mine ne-am

oprit şi am schimbat câteva priviri mirate. Între timp, au apărut pe alee şi două animale greu de descris, vioaie şi prietenoase, apoi încă trei, şi dintr-odată s-au uitat toate-n sus, pândind un semn. „*Ăsta* să fie?“ a întrebat doctorul Hunyor, arătând spre coburul de pe braţul meu. Încă prea mare să încapă înăuntru, salamul cu eticheta colorată în roşu, alb şi verde stătuse-n căldură toată ziua, iar adierea serii îi răspândea mirosul prin pustă, astfel că până şi eu am început să bag de seamă izul, deşi mă obişnuisem cu el. Câinii dădeau din coadă; câţiva au început să sară hămăind nervoşi. Resemnat cu această pierdere, mă pregăteam să arunc salamul în mijlocul lor, dar doctorul m-a prins de mână. „*Nein, nein!*“ a spus el. „*Es würde einen Bürgerkrieg lancieren!*“ S-ar porni un război civil! Aşa că mi-am scos cuţitul, l-am tăiat în felii ademenitoare şi le-am rostogolit spre ei. Câinii s-au împrăştiat în delir şi le-au stins într-o clipită.

ÎN PRIMUL VOLUM al acestei povestiri vorbeam despre un registru gros şi verde pe care l-am cumpărat din Bratislava şi l-am folosit drept caiet de însemnări şi jurnal, dar pe care cinci ani mai târziu, la izbucnirea războiului, l-am lăsat din greşeală în casa de la ţară a unui prieten din România, unde locuiam.[51] Acum câţiva ani, după decenii de despărţire, l-am recuperat ca prin miracol: avea coperta verde puţin uzată şi decolorată, dar era intact. Jurnalul scris cu creionul îmi este de mare folos, dar nu un ajutor de nădejde, cum ar trebui. Am început în Slovacia, cu lungi însemnări zilnice; însă în oraşe, poate din cauza migrenelor matinale, uneori îl lăsam de izbelişte, şi n-am reluat întotdeauna lucrul imediat ce am pornit din nou la drum. La fel s-a întâmplat în Budapesta şi în prima parte a călătoriilor ulterioare. În Szolnok, de exemplu, am scris doar numele oraşului şi al simpaticului doctor care mi-a oferit găzduire: îmi amintesc de supa stacojiu-portocalie de crap de la cină, delicioasă, fierbinte şi plină de

paprika, dar acolo n-am pomenit nimic de ea; restul dus a fost. A doua zi vorbesc despre baronul Schossberger şi despre Pusztatenyő, o mică localitate cam la douăzeci de kilometri spre sud-est. Nici Szolnok nu mi-a lăsat decât o amintire vagă. Mă văd mergând agale pe podul peste Tisa, după ce mă oprisem la jumătate să privesc un şir de plute care coborau printre pâlcurile de plopi înşiraţi pe mal, suficient de înalţi cât să creeze iluzia unei palide păduri pâlpâitoare. Plutele au dispărut sub pod, s-au ivit pe partea cealaltă, apoi s-au făcut tot mai mici pe râu în jos, cu încărcăturile lor de lemn, îndreptându-se spre Dunăre. Curând, am ajuns la o casă joasă (unde telefonase deja bunul doctor Hunyor), iar la prânz Malek a fost dus într-o boxă. Casa îi aparţinea unui prieten al lui Tibor v. Thuroczy, cumnatul lui Pips Schey, care îmi arătase atâta bunătate în Slovacia; baronul Schossberger provenea dintr-o familie de bancheri evrei din Budapesta. Înalt, energic şi cu privirea tăioasă, era pasionat de agricultură şi, în drum spre casă, a mângâiat cu mândrie o maşină de treierat nou sosită.

Mai târziu, în timp ce eu şi Malek treceam în galop uşor pe lângă Pusztapo, o haltă adormită, scena se limpezeşte puţin; am reţinut numele din cauza bizareriei sale. Cătunele de felul acesta erau o simplă înşiruire de căsuţe acoperite cu paie, de o parte şi de alta a străzii prăfoase. Uneori mă opream şi cumpăram ovăz; când cuvântul *kocsma* deasupra unei uşi sau vopsit cu alb pe un ochi de geam indica prezenţa unei taverne, descălecam şi mă aşezam pe bancă printre bobocii de nalbă, la un păhărel de şnaps aprig produs chiar acolo şi numit *seprű* sau *cseresznye*, când era din cireşe. Uneori, se-ntâmpla să împart banca cu unul sau doi căruţaşi orbiţi de soare şi praf şi, deşi nu puteam comunica, ne-mprieteneam repede datorită simpatiei împărtăşite faţă de cai. Frumuseţea lui Malek cucerea imediat inimile şi toată lumea îl mângâia.

„*Nagyon szép!*“, şopteau, „Foarte frumos“, sau „*Az egy szép ló*“, „E un cal pe cinste…“ (Am scris la repezeală câteva cuvinte în jurnal, ici-colo: *zab*, ovăz; *ló*, cal; *lovagolok*, călăresc; *lovagolni fogok*, voi călări; *lovagolni fogok holnap Mezötúrra*, mâine voi călări spre Mezötúr. *Gyönyörű!* Excelent sau a-ntâia, şi continui cu *Rettenetes!* Teribil! şi aşa mai departe.) Stăteam sub salcâmii cu coroane translucide, slăbind frâiele din mână, şi mă simţeam ca un cowboy singuratic care se aventurează printre triburi puţin cunoscute, iar ţiganii şi ciobanii, cu bâtele lor ca nişte tomahawkuri, îmi sporeau impresia.

Când lăsam în urmă un sat, eram din nou singuri pe întinderea de-acum familiară, pe jumătate deşertică, pe jumătate cultivată, cu turmele şi cei care le mânau, cu singuraticele fântâni cu cumpănă şi cu procesiunile de nori împânzind orizontul. Târziu după-amiaza, ne croiam din nou drum în mijlocul unei alte turme uriaşe de vite cu coarne lungi şi drepte. Curând au apărut bordeiele ţiganilor, cuptoare, barăci, mii de cărămizi lăsate la uscat şi curtea largă şi năpădită de ierburi a unei biserici; apoi s-au înmulţit casele mai solide, căci ajunseserăm la marginea oraşului mai important Mezötúr.

Era mai mic decât Szolnok, dar destul de însemnat. (Pe strada principală, între cele două cafenele cu firma *kávéház* pe faţadă mai era o vitrină cu o inscripţie misterioasă, *Szépség Szálón*, plină cu cosmeticale, loţiuni şi fotografii cu femei care priveau galeş şi-şi mângâiau obrazul fin. După câteva secunde, ca dintr-o bătrână maşină de calcul, a ieşit la iveală „Salon de înfrumuseţare“…) Multe dintre magazine aveau nume evreieşti, germane la origine, dar scrise cu grafia maghiară. Altele erau cuvinte maghiare simple – *Kis*, *Nagy*, *Fehér*, *Fekete* –, probabil echivalentele pentru *Klein*, *Gross*, *Weiss* şi *Schwarz*[52], modificate în timpul maghiarizării din trecut.[53] Un băcan pe

nume Csillag – Stern? – mi-a indicat unde găsesc grajdul. Erau mulţi cai primprejur şi multe căruţe; căruţe cu patru roţi, vechi şi dărăpănate, cu coviltirul lăsat, care aşteptau răbdătoare la umbră sau se rostogoleau în lumina prăfoasă a înserării. Pe o potecă, la grajduri, m-am împrietenit cu un fost student pe nume Miklos Lederer. Tocmai intrase ucenic la un spiţer; după ce i-am potolit foamea şi setea lui Malek, m-a ajutat să car tot harnaşamentul într-o încăpere din casa în care trăsese. Era pe jumătate maghiar şi pe jumătate şvab, aşa că şi el vorbea germană. Aşa cum făcea toată lumea la acest ceas al zilei, ne-am plimbat prin oraş, acompaniaţi de harnicile rândunele care spintecau ici şi colo aerul; atmosfera locului avea un discret aer oriental. (Am aflat abia mai târziu că, la sud de diferite paralele pe latitudine, *corso* – universala plimbare de seară – era un fenomen răspândit din Portugalia şi până la Marele Zid Chinezesc.) Am împărţit un pui cu paprika într-un birt şi am băut o cafea afară. Apoi zgomotul şi muzica ne-au ademenit într-un *vendéglö*[54] mult mai modest, plin de păstori şi văcari. Erau bărbaţi duri, hârşiţi şi aspriţi de vreme, purtau pălării mici şi negre şi cizme până la genunchi sau opinci din piele neprelucrată, încinse cu şnururi, şi trăgeau din pipe ciudate cu un căuş metalic cu capac şi tuburi de cincisprezece centimetri din trestie sau bambus; cei mai răsăriţi purtau nişte gulere fără cravată, închise cu nasturi atât de strâns, încât tăiau răsuflarea. Instrumentele ţiganilor erau o vioară, un violoncel, un contrabas, un ţambal şi o improbabilă harpă frumos ornamentată, sculptată şi aurită, înaltă de un metru optzeci, la care cânta un harpist foarte oacheş; mângâia coardele dând un freamăt lichid langorii sau bruştei furii a cântecelor. Unii dintre muşterii erau deja ameţiţi; peste tot, multă băutură vărsată, ochi sticloşi şi zâmbete blajine. Asemenea tuturor oamenilor de la ţară care se aventurează la oraş, nou-sosiţii erau sfioşi şi

stângaci la început, dar curând se lecuiau. O masă gălăgioasă, care cerea o muzică mai îndrăcită şi un vin mai tare, era în pragul colapsului. „În curând o s-o dea în plâns“, a spus Miklos cu un zâmbet, şi adevăr grăia. Dar nu erau lacrimi de tristeţe, ci un soi de extaz le umezea găvanele acelea tivite cu riduri. Am auzit pentru prima dată despre *mulatság* – adică voie bună, extaz, melancolie şi prăbuşirea pe care o pot provoca uneori strunele ţiganilor, împreună cu râurile necontenite de alcool. Îmi era dragă şi această muzică dispreţuită adesea, iar după câteva ceasuri, când ne-am ridicat să plecăm, simţeam aceeaşi încântare sentimentală. Multe pahare de vin mai înghiţiserăm.

Mă-ntreb cât sânge cuman şi iazig se amesteca cu cel maghiar în venele acestor cheflii.

A DOUA ZI, norii care de obicei stăruiau la orizont păreau să se bulucească spre înălţimi. S-a format o boltă ameninţătoare şi am simţit o picătură pe gât; Malek s-a scuturat, urechile i-au zvâcnit întrebător, iar pe măsură ce ploaia se înteţea stelele întunecate care au răsărit prin praf au împestriţat tot pământul. N-a durat mult. S-a însorit din nou, iar în apropiere s-a zugrăvit un curcubeu. Norii s-au risipit, curând părul lucios al lui Malek şi cămaşa mea s-au uscat, iar vânticelul jilav şi răcoros şi nuanţele curate de după ploaie au preschimbat câmpurile şi copacii. Mi-aş fi dorit să zăresc fata morgana care rătăceşte pe Marea Câmpie în lunile de vară; dar, în afară de dârele umede pe care le desenează adesea lumina puternică a soarelui pe suprafeţele îndepărtate, nici urmă de ea. Citisem şi auzisem despre diavolii de praf din Alföld. Vârtejuri de praf, paie şi frunze moarte se răsucesc în vânt şi ajung până la înălţimi uriaşe, apoi înconjoară câmpia cu o viteză ameţitoare, părând să mănânce şi să secere totul în calea lor, ca nişte năluci zorite; toamna este vremea lor şi aveam să văd aceste minunăţii mult mai

târziu, în Bărăgan, stepa pustie care înconjoară penultimul cot al Dunării, faţă-n faţă cu Dobrogea.

Înaintea noastră se întindea pădurea şi, deodată, din linişte a izbucnit un cântec de cuc. Se auzea tot mai tare pe măsură ce ne apropiam, şi aşa de limpede, încât calul a ciulit iar urechile. Peisajul straniu şi vast, curcubeul şi surprinzătorul cuc – un glas pe care toată lumea şi-l revendică, la fel ca glasul privighetorii – mi-au stârnit brusc şi neaşteptat dorul de casă. De ce străbăteam acest frumos peisaj în loc de pădurile şi dealurile familiare din Anglia, la o mie şase sute de kilometri spre vest? Când ne-am tras la adăpostul crengilor, complicitatea trunchiurilor mi-a accentuat şi mi-a amplificat starea: locul ar fi putut foarte bine să fie un crâng din Anglia. Într-un luminiş creşteau aluni, soc, măceşi şi hasmaţuchi, iar în căuşul frunzelor se strânseseră picături de ploaie. Erau curpeni, mătrăgune şi muri, care peste câteva luni aveau să fie încărcaţi cu fructe; o mierlă care ciugulea printre frunzele moarte şi-a luat zborul şi s-a cocoţat printre crengile brăzdate de razele soarelui. Mai erau şi doi sticleţi, un sturz şi o silvie cu capul negru. Luat pe nepregătite, m-am aşezat sub un copac şi am mâncat brânză cu pâine, presărată cu paprika, apoi un măr şi am fumat ţigară de la ţigară, ascultând cucul, cântecul mierlei şi bisul sturzului, în timp ce Malek păştea iarbă un metru mai departe. Însă cucul domina toate păsările; suna de parcă ar fi fost cocoţat chiar deasupra şi l-am mai auzit chiar şi după ce pădurea a rămas mult în urmă.

Printre culturile verzi erau presăraţi maci, în aer plutea miros de fân, trifoi şi lucernă, iar nişte cai cu coamă roşcată păşteau în tihnă. Îmi doream să nu se termine călătoria. Dar următoarea oprire, dincolo de un alt şir verde de copaci, a fost ultima, la capătul acestei prea scurte plimbări călare. Am urmat o linie de cale ferată şi curând am traversat un pod peste un râu repede, după care am intrat în

Gyoma. Mijlocitorul proprietarului lui Malek avea acolo un prieten căruia trebuia să i-l predau. Mă gândeam că drumul de întoarcere la castelul acela năpădit de frunziş, abia zărit, din apropiere de Budapesta ar putea fi o treabă anevoioasă, dar când mi-am dat glas temerilor prietenul le-a alungat cu un simplu gest. Nimic mai uşor; avea să-l dea pe Malek în grija cuiva care se întorcea a doua zi în capitală – potrivit unui indicator, erau numai o sută şaizeci şi şase de kilometri până la Budapesta – şi astfel avea să ajungă acasă în câteva ceasuri. I l-am predat cu inima grea.

Doctorul *vitéz*[55] Haviar Gyula era înalt, brunet, cu un uşor aer oriental, cu ochi bulbucaţi, nasul în vânt, tâmple înalte şi înguste şi un zâmbet puţin trist. Mă întrebam dacă nu cumva era armean la origine: mulţi dintre aceştia, respectaţi pentru mintea ageră şi tachinaţi pentru nasurile lor proeminente, erau des întâlniţi peste tot prin ţară, ca mici stoluri de tucani. Nu era un nume armean, dar nici maghiar. Numele româneşti care provin din nume de profesii – „olar“ sau „croitor“ – se termină uneori în *-ar*, dar cred că nu şi în acest caz. În salonul său atârnau bine-cunoscute gravuri cu Kosuth şi Déak şi în afară de germană, pe care n-o vorbea prea fluent, nu ştia decât maghiară. Am luat cina cu el şi cu familia lui într-o cârciumă de pe strada principală, la lumina lunii noi şi sub o boltă îmbrăcată în liliac (*orgona* în maghiară; cuvântul mi-a răsărit brusc în minte după aproape o jumătate de secol). Aerul era neclintit după ploaia de vară şi brusc se făcuse foarte cald. Orăşelul era plin de cei care-şi făceau plimbarea de seară şi mulţi dintre ei se opreau la masa noastră să pălăvrăgească puţin; brusc, mi-am închipuit cum arată probabil în august oraşele din Marea Câmpie. Cina şi apoi patul au apărut de parcă mi-ar fi fost predestinate. Asemenea lui Ilie, hrănit de corbi, nu mă mai miram, dar nici o clipă n-am încetat să mă bucur de aceste momente.

A doua zi am golit coburul pe un scaun ca să-mi pregătesc rucsacul, şi doamna Haviar a strâns cele câteva schiţe care-au căzut din el. Nu erau foarte reuşite, dar mi-a cerut s-o desenez şi pe fiica ei, Erszi, o fetiţă minunată şi drăguţă de vreo zece ani. În Germania şi Austria, mi se-ntâmplase adesea să desenez în semn de mulţumire faţă de gazde – pe nimeni nu părea să deranjeze lipsa de pricepere –, aşa că am dat rapid curs sugestiei, iar Erszi a zbughit-o entuziasmată să-şi aranjeze părul. După zece minute, pentru că încă nu se întorsese, au strigat-o şi a venit minunat dichisită, cu o pălărie cloş a mamei ei, cercei lungi şi un guler din blană de vulpe; îşi pudrase faţa şi-şi transformase buzele într-un lipicios arc al lui Cupidon. Cocoţată pe un taburet, şi-a proptit în şold o mână, cu încheietura împodobită de o brăţară, iar cu cealaltă ţinea delicat un portţigaret de treizeci de centimetri şi scutura scrumul cu o langoare de vampă. Era un tablou convingător, dar mai degrabă straniu, un caz extrem de miel deghizat în oaie. „Nu-i aşa că-i o prostuţă?“ a spus mama ei cu tandreţe. Nu sunt sigur că desenul a redat-o aşa cum ar fi meritat.

Mai târziu, îmbrăcată din nou în hainele ei obişnuite, am pornit împreună cu ea şi cu tatăl ei spre grajdul lui Malek. Eram înarmat cu câteva bucăţi de zahăr, dar de bun-rămas, şi m-am pregătit pentru cuvântul de adio al arabului către armăsarul lui[56]. L-am găsit pe Malek jucându-se cu nişte ponei la capătul îndepărtat al unui padoc, dar când l-am strigat a venit la galop mic, cu coama şi coada fluturându-i încântător, şi i-am mângâiat pentru ultima oară pata de pe frunte şi frumosul grumaz arcuit. Mi-am luat la revedere şi am plecat. Modelul meu, fetiţa încântată încă de proaspăta metamorfoză, mi-a făcut întruna cu mâna, a ţopăit şi a strigat „*Viszontlátásra!*[57]“ până m-am îndepărtat.

KÖRÖSUL[58] M-A ÎNSOŢIT TOATĂ ZIUA. Malurile lui erau îndiguite, ca să nu se producă

viituri, şi străjuite de copaci, aşa că ramurile lor umbreau toată poteca ce însoţea râul. Puful de scai de la pufuliţe se învârtea pe apă şi aproape la fiecare pas zăream câteva broscuţe scufundându-se. Trestiile şi pâlcurile de papură adăposteau mai multe familii de găinuşe de baltă, iar libelulele mov zburau şi se odihneau printre stânjeneii galbeni. Când mă aşezasem să fumez o ţigară, am văzut o vidră ţâşnind dintr-odată; a privit împrejur, apoi a alergat pe rădăcina unei sălcii şi a alunecat cu un pleoscăit care-a încreţit câteva inele pe luciul apei. Avea mâncare din belşug: peştii scânteiau în undele limpezi şi, puţin mai în amonte, doi băieţi îşi făceau de lucru cu nişte trestii lungi şi cu dopuri de plută. Prăzile lor, străpunse prin branhii, stăteau agăţate într-un copac scorburos, şi abia ne dăduserăm bineţe, când s-a zărit o străfulgerare argintie şi încă una a fost scoasă din apă. Le-am spus „*Eljen*“ – bravo! speram –, aşa că s-au oferit să mi-l dea mie, dar mi-era ruşine să apar la următorul popas asemenea lui Tobit. Vitele s-au adunat sub crengi şi s-au afundat în apă până la genunchi, în timp ce turmele de oi, care ocupaseră fiecare petec de umbră de pe câmpuri, se ascundeau de arşiţa amiezii, neclintite ca nişte fosile.

Un grup de ţigani răsăriţi pe neaşteptate m-au făcut să mă uit printre corturi şi căruţe, în speranţa că erau prietenii mei de la nord de Cegléd, dar în zadar. Bărbaţii aveau fiecare câte un cosor şi duceau pe cap snopi lungi de stuf care se legănau în ritmul mersului lor. Femeile intraseră în apă până la coapse, spălau şi storceau cârpele şi zorzoanele ponosite, apoi le întindeau pe tufe şi crengi, în vreme ce găştile de băieţi, asemenea celor din ziua de Paşti, de pe ţărmul slovac, colindau pe maluri căutând culcuşurile prăzii lor cu greu comestibile, şoareci de câmp, nevăstuici, şobolani de apă şi altele. Treaba mai serioasă o lăsau în seama surioarelor lor, care alergau

neobosite pe lângă singurul muşteriu care se anunţa în ziua aceea, strigând „*Bácsi! Bácsi!*“, căci toate victimele masculine ale ţigăncuşelor merită numele onorific de unchi; strigătele lor „Unchiu’! Unchiu’!“ au continuat încă vreo două sute de metri mai încolo. Acel diminuendo plin de reproş s-a stins şi am rămas iarăşi singur, însoţit doar de rândunelele care ţopăiau printre umbre sau de câte-o străfulgerare albastru-verzuie a unui pescăruş care tulbura încremeneala frunzelor şi a apei.

Puţin după prânz, am ajuns la o răscruce a râului şi am luat-o în amonte pe lângă Sebes (repede) Körös, până când o turlă cu şindrilă roşie mi-a dat de veste că ajunsesem în vechiul sat Körösladány.

După aparenţe, cuvântul maghiar *kastély*, pronunţat destul de perfid „koştai“ sau pe-aproape, sugerează, asemenea lui *Schloss*, o clădire fortificată şi crenelată, dar cel mai apropiat echivalent pentru majoritatea celor pe care le-am văzut în Ungaria şi în Transilvania ar fi un conac, şi cuvântul îmi vine în minte când încerc să recuperez această amintire, ceţoasă din cauza deceniilor scurse, acest *kastély* de la Körösladány. Avea un singur etaj, ca o fermă americană, dar era lipsit de spiritul specific pe care îl sugerează cuvântul; era o clădire de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, lungă, vopsită în ocru, cu frontoane ondulate şi rotunjite deasupra unor porţi monumentale, ţigle decolorate, cuiburi de lăstuni şi obloane prinse cu cârlige, ca să permită luminii târzii de amiază să pătrundă. Mi-am lăsat lucrurile sub coarnele de cerb de pe hol, am fost condus printr-o anfiladă de camere umbrite, cu uşi duble larg deschise, unde mi-am întâlnit gazda. Era fermecătoare şi drăguţă, cu părul blond, drept şi tuns bob – cred că trebuie să fi avut cărare pe mijloc, căci acesta este motivul pentru care, câţiva ani mai târziu, mi-am amintit de ea când am cunoscut-o pe Iris Tree. Purta o rochie albă de in şi espadrile şi avea o tabacheră şi o ţigară aprinsă în mână. „Iată-l pe călător“, a spus ea cu un

glas blând, uşor răguşit, şi am intrat împreună pe o uşă de sticlă acolo unde restul familiei, mai puţin soţul ei, care trebuia să se întoarcă de la Budapesta a doua zi, era strânsă la ceai la umbra unor castani înalţi, care-şi iţeau inflorescenţele roz şi albe ca nişte clopote. Parcă-i şi văd adunaţi ca într-o pictură de gen de Copley sau Vuillard şi aproape că le zăresc reflexia în porţelanuri şi argintărie. Cei prezenţi erau contesa Ilona Meran, pe care tocmai am descris-o, un fiu şi o fiică, pe numele lor Hansi şi Marcsi, în jur de treisprezece-paisprezece ani, şi o fată mult mai mică pe nume Helli, tustrei foarte frumoşi, cu maniere alese şi puţin cam gravi. Mai erau şi o prietenă, poate o rudă, cu ochelari cu rame de corn, pe nume Christine Esterházy, şi o guvernantă austriacă. Cu toţii, mai puţin cea din urmă, vorbeau engleza; dar nu-mi amintesc nimic din ce spuneau, doar aspectul lor, scena ce se zugrăvea sub frunzele late şi farmecul ceasului. Am stat de vorbă până când a venit vremea să se aprindă luminile şi în interior s-au ivit mici iazuri strălucitoare de la lămpile aprinse cu un şomoiog în şirul de încăperi cu miros de levănţică. S-au luminat dosurile copertelor, tablourile, mobilierul ajuns exact la nivelul de ponoseală şi decolorare potrivit pentru o casă de la ţară, perdelele spălate de sute de ori şi muzica răspândită de clapele pianului. Ce muzică? Nu-mi amintesc; dar deodată, scotocind printre amintiri după toţi aceşti ani, văd pe pian un vas plin cu bujori uriaşi albi şi roşii, care împrăştie câteva petale pe podeaua lustruită.

În timp ce mă pregăteam de cină şi mai târziu, înainte să mă duc la culcare, am privit fotografiile de pe pereţii odăii mele. Era castelul Glanegg cocoţat pe o stâncă înaltă, multe rude ale contesei Ilona din familia Almásy şi mai mulţi membri ai familiei Wenckheim surprinşi în toată splendoarea lor, cu haine de blană şi săbii; mai era şi o gravură color de la începutul secolului al XIX-lea care m-a cucerit. Reprezenta un dandy spilcuit din perioada

de după Regenţă – cred că se numea Zichy –, cu barbă şi mustăţi răsucite, purtând cravată albastră înspicată şi o haină englezească de vânătoare, purpurie. Era unul dintre acei teribili centauri maghiari deveniţi faimoşi în comitate pentru îndrăzneala cu care mânau câinii de vânătoare; iată-i mergând agale pe gazonul domeniului din Badminton sau în gravurile lui Ackermann care-i înfăţişează dărâmând şi trecând gardurile, în timp ce câinii latră din răsputeri, coborând Ranksborough Gorse, traversând Whissendine Brook şi străbătând apoi parohiile împădurite de la o turlă la alta; şi, mai presus de toate, cu prilejul acelor dineuri în jurul meselor rotunde încărcate, în timpul cărora, petrecăreţi de soi costumaţi în haine roşii de seară, sar în picioare printre şerveţele împrăştiate, frapiere şi sticle goale şi-şi ciocnesc cupele la unison, într-un vacarm de nedescris. În legendele din colţuri figurează adesea, printre Osbaldestoni şi Assheton-Smithi, şi numele vreunui Nimrod din Marea Câmpie[59].

A doua zi, în bibliotecă, în timp ce alături se desfăşurau lecţii, am aflat cât mai multe despre Alföld, până când a venit momentul să plecăm la iarbă verde. O victorie cu spiţe scânteietoare a tras în faţă şi toată lumea s-a îngrămădit înăuntru. Mă uimea pălăria vizitiului asortată cu livreaua cu brandenburguri negre. Era o pălărie neagră cu calotă joasă, din fetru – sau poate din catifea? –, cu borul perpendicular şi cu pană neagră de struţ pe calotă, fixată în semicerc din faţă spre laturi, în timp ce dinapoi îi fluturau două panglici negre, despicate în V la capăt. Oare era moştenire de la spahiii sau ienicerii turci, sau poate supravieţuise de la vechii invadatori maghiari? (La astfel de lucruri cugetam în zilele acelea.) Când am pornit, mulţi ne-au salutat fluturându-şi pălăriile, iar după vreo opt sute de metri, de pe marginea drumului s-a auzit o chemare cu glas tremurat. Contesa Ilona a oprit trăsura, a sărit jos şi în scurt timp a fost

îmbrăţişată de o bătrână cu batic pe cap, şi după exclamaţiile de recunoaştere, o lungă sporovăială şi râsete – câteva lacrimi, cred, şi încă vreo câteva îmbrăţişări –, a urcat din nou, vizibil mişcată. A făcut cu mâna până ne-am îndepărtat şi-am pierdut-o din ochi. Era mama unei femei din sat emigrată în America cu cincisprezece ani în urmă, pe care acum o răzbise dorul de casă. Se întorsese de două zile.

Ne-am aşezat pe malul ierbos sub nişte sălcii, la un cot al Körösului, şi ne-am ospătat, în timp ce caii păşteau şi-şi legănau cozile la umbră, puţin mai departe. Un bâtlan zbura printre crengi şi s-a oprit între frunzele stânjeneilor pe o insuliţă din mijlocul râului. Eram la liziera unei păduri mari. Era plină de păsări, iar la ceasul domol al amiezii, când discuţia lâncezise, trei ciute cu coarnele îmbobocite s-au furişat pe malul râului. În drum spre casă, îndemnaţi de o melodie ce plutea dinspre câmpuri, am îngânat câteva cântece austriece, nemţeşti, englezeşti şi maghiare. La ultimul eu am fost incapabil să scot un sunet, dar ştiau *Érik a, érik a búza kalász*, cântecul meu preferat din Budapesta. Nu exista altul mai potrivit: mergeam pe lângă un lan de grâu în care rândunelele zburătăceau printre mlădiţele verzi gata în curând să se coacă, exact cum spunea cântecul. Era ceasul la care se auzeau dangăt de clopote, mugete şi behăieli, în timp ce turmele de oi şi vite, învăluite în nori aurii de praf, porneau spre sat, iar întoarcerea noastră la *kastély* a coincis cu sosirea stăpânului. Contele Johann – sau Hansi – Meran era foarte înalt, cu părul şi mustaţa negre şi trăsături fine şi acviline marcate de o bunătate infinită. Copiii s-au repezit la el, iar când s-a desprins din îmbrăţişări i-a salutat şi pe ceilalţi, întâi cu sărutări de mâini, apoi pe obraji, în stilul acela deopotrivă politicos şi afectuos pe care-l întâlnisem pentru prima oară în Austria Superioară.

Farmecul acestui loc şi al celor de aici pare deplin şi improbabil de perfect. Sunt conştient de

asta, dar nu pot decât să-l consemnez aşa cum l-am perceput. Şederea mea a mai avut o dimensiune, neaşteptată, care a dat brusc realitate unor întregi fragmente de istorie europeană din urmă cu mai bine de un secol. Încă o dată m-am lăsat ghidat de tablourile din odaia mea. Într-unul din ele era arhiducele Carol, cu un steag în mână, atacând armata napoleoniană printre trestiile din Aspern. (Statuia lui, aşezată vizavi de cea a prinţului Eugeniu în Heldenplatz, în Viena, îl surprinde în acelaşi moment, pe un armăsar ridicat ameninţător pe picioarele din spate. Cât de uimit ar fi fost! În timpul vieţii, refuzase statuile şi orice fel de onoruri.) Prima oară am aflat de existenţa sa când am privit peste Dunăre la Marchfeld, după ce am părăsit Viena: acolo, la câţiva kilometri de Wagram, s-a purtat cumplita bătălie încununată cu prima victorie a aliaţilor împotriva lui Napoleon. Următoarea gravură îl înfăţişa pe fratele său, subiectul interminabilei balade în dialect stirian *Erzherzog-Johanns-Lied*. O auzisem pentru întâia oară într-un han de vizavi de Pöchlarn şi deseori după aceea. Aceşti fraţi, care mai aveau încă mulţi alţii, erau nepoţii Mariei Tereza, fiii lui Leopold II, iar mătuşa lor era Maria Antoaneta; iar fratele lor mai mare, care a urmat la tron ca Francisc II, a fost ultimul Sfânt Împărat Roman. (Pentru ca Napoleon să nu încerce să-l uzurpe, a renunţat la această extraordinară onoare şi a devenit împărat al Austriei, la peste o mie de ani de la încoronarea lui Carol cel Mare.)

Dar arhiducele Johann a fost cel mai interesant dintre ei. A condus vitejeşte o armată împotriva lui Napoleon la vârsta de optsprezece ani, a cârmuit peste provincii cu înţelepciune şi dreptate şi a fost deseori chemat să-şi asume cârmuirea în momente de cumpănă. Inteligent, hotărât şi profund influenţat de principiile lui Rousseau, a fost eternul opozant al lui Metternich, iar pasiunea lui faţă de viaţa simplă din munţi l-a făcut să devină un fel de

rege neîncoronat al Alpilor, din Croaţia până-n Elveţia. În fotografia pitorească din camera mea, realizată pe la 1830, stătea sprijinit într-un baston de alpinist printre piscuri împădurite, cu o puşcă de vânătoare pe umăr şi purtând pe cap o pălărie cu boruri largi, dată pe spate, care-i lăsa la vedere fruntea îngândurată. Ce plăcere să consemnez calităţile acestor iluştri Habsburgi! Curajul, înţelepciunea, priceperea, imaginaţia şi pasiunea pentru dreptate i-au mânat pe căi foarte diferite de cele pe care i-a purtat nefericita soartă pe cei din dinastia lor, iar acest prinţ şi-a desăvârşit ura faţă de finanţe realizând o căsătorie morganatică cu fiica unui diriginte de poştă stirian. Ea şi copiii lor au primit un titlu de Meran, cum se numea la vremea aceea oraşul din Tirolul de Sud, astăzi Merano din Alto Adige.

— Da, a spus contesa Ilona când am întrebat-o despre el, era stră-străbunicul lui Hansi, iar aceea, a spus arătând o fotografie, este fermecătoarea Anna. A fost încântată peste poate când a observat că primul lor născut părea să aibă buză de Habsburg, biata de ea!

(Soţul ei n-avea un astfel de semn, iar la copiii lor, nici urmă.) Mi-a spus toată povestea cu răbdare şi umor, îndemnată când şi când de contele Hansi, care stătea într-un fotoliu lângă ea, fumând şi citind un ziar.

— Trebuie să mărturisesc, a continuat ea râzând, că acum câţiva ani, când a fost toată agitaţia legată de viitorul rege, n-am putut să nu mă gândesc – şi aici a făcut un semn din cap spre conte – de ce să nu fie el acela.

— Hei, hei! a spus soţul ei dezaprobator, iar după câteva secunde a râs în barbă şi şi-a văzut de ziar.

LA PLECARE, aproape că-mi doream ca planurile să mă poarte în altă direcţie, căci un drum de câteva zile spre nord-est m-ar fi dus în deşertul Hortobágy, cu turmele sale de cai sălbatici şi

faimoşii şi aprigii lor păzitori. (În mod destul de surprinzător, aceşti gauchos cu pinteni şi înarmaţi cu bice erau protestanţi rigizi; Debreţin, capitala lor din stepă, era, încă din perioada Reformei, un bastion calvinist.) Dar în ajun mă abătuseră de la drum vechile hărţi din bibliotecă, şi erau semne că aş putea întâlni zone izolate şi pustii pe drumul spre sud-est pe care aveam s-o pornesc. Cu un veac în urmă, mare parte din această porţiune din Alföld semăna cu o imensă mlaştină, cu excepţia câtorva oaze de teren mai înalt. Numărai pe degete câteva cătune împrăştiate şi, spre deosebire de vechiul sat Körösladány, multe dintre acestea erau aşezări din secolul al XIX-lea, răsărite când mlaştina secase. Fântânile cu cumpănă înalte, ca nişte catapulte, care îşi înălţau bârnele în pustietate accentuau atmosfera dezolantă. În zonele sudice ale ţinutului cuman preamărit de Petőfi – e straniu cum numele poeţilor maghiari apăreau tot timpul în conversaţii şi în cărţi! – satele de pe micile dealuri rămâneau deseori izolate în urma ploilor torenţiale, formând astfel mici arhipelaguri la care se ajungea numai cu luntrile. Dar pentru a echilibra balanţa, în apropiere de Szeged erau şi regiuni care în lunile iulie şi august secau, lăsând în urmă suprafeţe scânteietoare de cristale de sodă, iar în ochii călătorilor creduli, deja uluiţi de miraje şi diavoli de praf, aceste întinderi de cristale trebuie să fi desăvârşit halucinaţiile verii. Se întâmplase ca lacurile puţin adânci să sece complet şi apoi să se umple la loc, până când, după o scurtă pauză, au crescut din nou trestii şi au apărut peşti, urmaţi de mormoloci şi de broaşte, cu orăcăitul lor. Mă simţeam revigorat când mă gândeam la lacurile statornice din sud-vest, pline de crapi, şi la belşugul Tisei; dar peştii pe care băieţii aceia îi pescuiseră cu mâna din Körösul repede? Când pădurile părăsite dimprejur erau încă teritoriul nimănui, musteau de *betyár*-i: tâlhari la drumul mare şi briganzi afabili care luau călătorii ostatici,

alungau turmele şi cirezile şi cereau bir de la nobilii surghiuniţi în castelele lor. Erau ţinuturi pline de pericole, legende şi de fapte cumplite.

Nu aveam prea mult de mers. Refuzând virtuos propunerea de a merge cu o şaretă, m-am urnit mai departe spre Vésztő şi am ajuns acolo după-amiază. Contele Lajos – adică Ludovic, deşi toţi i se adresau cu o poreclă – era un văr al prietenilor mei din Körösladány. (În Europa Centrală a acelor vremuri, dacă întâlneai un conte, şi-apoi prietenii şi rudele, aveai şanse să găseşti mulţi alţii ca ei. Eruditul din Wachau povestea cu mare haz despre proliferarea titlurilor nobiliare, inclusiv al său. „Un conte şi un earl sunt oarecum acelaşi lucru“, spunea el, „aşa că, dacă Lady Clara Vere de Vere a lui Tennyson s-ar fi născut prin părţile astea de lume ar fi avut mari şanse să fie bunica a o sută de earli, nu doar fiica lor – desigur, cu puţin noroc. Zece fii şi fiecare avea câte alţi zece. O sută, nu numai unul, ca în Anglia.“)

L-am întâlnit plimbându-se pe aleea care ducea spre casă. Părea de vreo treizeci şi cinci de ani. Avea un aer fragil, un uşor tremur şi o mină îndurerată – nu numai în prezenţa mea, după cum am constatat cu uşurare – pe care o mai lumina puţin un zâmbet cam mâhnit. Tendinţa naturală de a vorbi rar se accentuase în urma unui accident de motocicletă provocat de faptul că adormise la volan. Avea ceva înduioşător şi simpatic, iar în timp ce scriu mă uit la câteva desene de la spatele caietului de însemnări; nu sunt prea reuşite, dar răzbate din ele ceva din această calitate.

Germana era alternativa lui la limba maghiară.

— Vino să vezi ce *Trappen* am! a zis.

Nu înţelegeam ultimul cuvânt, dar am mers cu el până în partea cealaltă a casei, unde sub copaci stăteau două păsări enorme. La o primă privire, păreau un amestec de gâscă şi curcan, dar erau mai mari, mai nobile şi mai voinice decât oricare dintre ele, iar la o privire mai atentă, complet diferite;

pasărea mai mare avea cu mult peste nouăzeci de centimetri de la cioc la coadă. Avea gâtul cenuşiu-pal, cu un guler castaniu, spinarea şi aripile erau acoperite cu o pieliţă roşie pătată, iar din cioc îi plecau spre spate nişte mustăţi lăsate, ca nişte favoriţi gălbui. Mergeau cu pas mândru; pentru că apariţia noastră le-a pus pe fugă, Lajos mi-a spus să rămân în spate. S-a apropiat de ele şi a împrăştiat grăunţe, iar pasărea mai mare i-a îngăduit s-o scarpine pe cap. Spre nefericirea lui Lajos, aripile le fuseseră retezate de ţăranul care le găsise cu o lună în urmă, iar când pasărea mai mare şi le-a întins şi apoi şi-a desfăcut coada frumoasă ca un evantai, asemănătoare cu cea a curcanului, a părut pentru o clipă complet albă, dar când şi le-a strâns la loc şi-a recăpătat culoarea. Erau dropii, păsări sălbatice rare pe care, în mod eronat, oamenii le consideră înrudite cu struţul. Le plac locurile pustii precum pusta, iar Lajos intenţiona să le ţină până le creşteau penele îndeajuns încât să poată zbura din nou. Iubea păsările şi ştia să se poarte cu ele, căci cele două l-au urmat pe trepte cu un umblet maiestuos, apoi în salon şi pe hol, până la uşa din faţă, iar după ce a închis-o, le-am auzit lovind în ea din când în când cu ciocurile.

La cină a vorbit despre migraţia de primăvară şi de toamnă a cocorilor şi a gâştelor sălbatice. Uneori zboară în formă de V, alteori una în spatele alteia, kilometri în şir, spre deosebire de berze, care, după cum văzusem şi eu în urmă cu câteva săptămâni, zboară răsfirate, în neorânduială, ca nomazii din Evul Mediu. Ştiam că este un excelent vânător. Vorbise despre sitari şi, când am crezut că terminase, a spus foarte încet: „Denumirea lor latinească este *Scolopax*.“ A urmat o pauză lungă; apoi a spus: „*rusticola*“ şi în sfârşit, după o pauză şi mai lungă, a mai spus o dată „*rusticola*“, ca un gând întârziat, rostit fără voie.

Soţia sa era plecată, iar în timpul cinei şi după aceea, pe când stăteam şi pălăvrăgeam la lumina

lămpii, casa părea pustie (presupun că atunci am făcut desenele, după cum sugerează umbrele), iar când mi-a cerut să mai stau o zi-două am simţit că nu era mânat doar de politeţe; dar trebuia să plec mai departe.

NI S-A ADUS MICUL DEJUN într-o cameră însorită din apropierea odăii lui.

— Nu sunt prea matinal, a spus el ridicând ceaşca să mai ceară nişte cafea.

Era încă în papuci şi cu o cămaşă de noapte largă, demodată, cu iniţialele W. L.[60] pe piept sub o coroană discretă, cu nouă colţuri şi, în timp ce ascultam povestea lui spusă aproape ca-n vis, eram încredinţat că dedesubt bătea o inimă bună. După aceea, s-au tot perindat oameni să primească ordine: unii dintre ei i-au sărutat mâna, iar curând odaia s-a umplut de şuşoteli şi de râsete. În acel ceas, atmosfera avea ceva molieresc, amintind de *le petit lever du roi*[61]; şi în timp ce se îmbrăca pe îndelete, luând fiecare obiect de îmbrăcăminte de la un Jeeves[62] atent, răspundea vizitatorilor şi administratorilor pe un ton agale şi parcă vrăjit, şi în sfârşit a ieşit într-un costum de golf şi pantofi brogue lustruiţi. A luat nişte porumb dintr-un coş de pe hol şi s-a dus la dropii.

— Nu ai baston? m-a întrebat Lajos pe hol când mi-am luat rucsacul la spinare, gata de drum.

I-am spus că-l pierdusem. A luat unul de pe un suport şi mi l-a dat cu un aer destul de ceremonios.

— Poftim! Un suvenir din Vésztő. Le făcea fostul meu cioban, dar a murit.

Era un baston foarte frumos, bine echilibrat şi cu frunze sculptate pe întreaga suprafaţă, iar printre ele, puţin mai jos, era stema Ungariei: fasciile din partea dreaptă reprezentau râurile ţării, în timp ce trei dâmburi din stânga, cu o cruce dublu barată la mijloc, simbolizau munţii şi religia dominantă, iar deasupra lor trona coroana apostolică cu crucea înclinată. Mă bucura nespus un asemenea cadou, mai ales că venea la momentul oportun, căci pe-al

meu îl rătăcisem cu o săptămână în urmă. În timp ce vâram curelele de la scăriţa şeii lui Malek printr-o gaură, înfipsesem bastonul de frasin într-o tufă, iar odată urcat în şa uitasem de el. (Poate că e încă acolo. Îi căzuse manşonul, şi probabil că până acum prinsese rădăcini şi avea deja cincisprezece metri.)

În seara aceea, după o zi de mers uşor, trebuia să ajung la o altă rubedenie de-a lui.

— Da, a spus el, suntem o mulţime, *aber wir sind wie die Erdäpfel, der beste Teil unter der Erde* – „Suntem precum cartofii, partea cea mai de soi este în pământ“ –, şi n-am înţeles dacă era o vorbă foarte profundă sau dimpotrivă.

Când ne-am luat bun-rămas, am privit înapoi şi l-am văzut aruncându-le grăunţe uriaşelor păsări care se apropiau.

UNEORI, CÂMPIA PĂREA PUSTIE pe o distanţă de kilometri; iar alteori, la scurt timp după aceea, te trezeai printre câmpuri şi lunci sau traversai curtea unei ferme pline de raţe şi bibilici, răsărită parcă brusc din pustă. (De fapt, uneori se petrecea şi invers: existaseră clădiri mari care se scufundaseră cu vreun metru şi jumătate în solul moale.) Am ajuns la Doboz după lăsarea întunericului şi am avut parte de o primire furtunoasă din partea vărului lui Lajos, László: probabil că se răspândise vorba despre periculosul personaj care străbătea zona de sud-est a Marii Câmpii şi, slavă cerului, nu voi şti niciodată dacă faptul era privit ca o ameninţare sau ca o glumă. A doua variantă era valabilă în cazul contelui László (sau mai degrabă *gróf*, cum i se spune în Ungaria), iar când ne-am aşezat să bem ceva a trebuit să le povestesc despre călătorie lui şi bălaiei sale *grófnő*[63]. Era rumen şi elegant, iar contesa, după cum mi se spusese, dar uitasem, era englezoaică, ba chiar din Londra, „după cum observi“, a spus ea veselă. Cunoscuse lumea scenei – „cred că nu la un nivel prea de soi“, zisese cineva – ca dansatoare

sau cântăreaţă, şi, deşi nu mai era chiar o silfidă, se vedea clar ce drăguţă trebuie să fi fost şi cât de amabilă era. Amândoi emanau bunătate. În Germania şi Austria, după ce dezvăluisem ce intenţii aveam, prima întrebare fusese invariabil unde locuiesc mama şi tata. După ce răspundeam: „În India şi în Anglia“, venea întotdeauna o a doua întrebare: „*Und was denkt Ihre Frau Mama davon*?“ – „Şi mama ce părere are? Probabil că-ţi duce dorul în timp ce tu rătăceşti aşa prin lume…“ Iar ziua aceea nu făcea excepţie. Le-am spus că totul e bine şi că-i scriu des.

Şi ei s-au arătat îngrijoraţi de perspectiva trecerii graniţei în România. Nu fuseseră acolo nici unul, dar aveau numai cuvinte de avertizare.

— E un loc îngrozitor! au spus. Sunt cu toţii tâlhari şi escroci! Nu poţi avea încredere în ei. O să-ţi ia tot ce ai şi – aici îşi coborau tainic glasul – văi întregi colcăie de boli venerice, ai grijă!

Judecând după privirile lor stăruitoare, vorbeau serios şi am început să simt o undă de îndoială, dar deopotrivă de entuziasm. Zilele petrecute pe malul slovac al Dunării, unde majoritatea locuitorilor erau maghiari, îmi dăduseră un prim indiciu despre tăria convingerilor iredentiste ale maghiarilor. Dintele pe care îl aveau împotriva slovacilor nu era de ignorat, însă de la pierderea Transilvaniei în urma Tratatului de la Trianon, simpla menţionare a României le făcea sângele să clocotească, iar amputarea aceasta cred că era şi mai dureros resimţită decât pierderea Slovaciei, mult mai mult decât cedarea părţii sudice a Ungariei antebelice în favoarea Iugoslaviei. Va trebui să abordez mai târziu această problemă dureroasă şi insolubilă. Nu era nici pe departe prima oară când subiectul apărea în discuţie, aşa că ştiam care era starea de spirit dominantă.

Deodată, gazda mea a fugit la etaj şi a venit cu o cutie de piele, care părea prea mare pentru a adăposti un pachet de cărţi.

— *Trebuie* să ai grijă de tine, dragule, a spus ea.

Gróf László a dat din cap cu gravitate. M-am întrebat ce ar putea conţine. M-am gândit, dar numai preţ de o secundă de nebunie, că ar putea fi un leac împotriva perfidelor ameninţări din văile cu pricina.

— Când eşti în turneu, ai de-a face cu tot soiul de oameni ciudaţi! L-am primit acum mulţi ani de la un admirator, a continuat ea. Nu-mi mai e de folos, aşa că te rog să-l primeşti.

Când limba de piele a ieşit din lăcaş, a dat la iveală un pistol automat mititel care putea fi descris drept „o armă femeiască"; avea patul îmbrăcat în sidef, şi mai era acolo o cutie de gloanţe de calibru mic. Pe scenă, femeile scot din poşetă asemenea obiecte când le este în joc onoarea. Eram puţin înfiorat şi foarte emoţionat. Dar teama lor, nefondată, după cum avea să se dovedească, era autentică.

A DOUA ZI AM RĂMAS pe malul Körösului. Nu se zărea nici un pod, aşa că am urmat malul, care mişuna de iepuri, până când un pescar bătrân, palid ca o nălucă şi îmbrăcat complet în alb m-a dus cu barca pe malul celălalt. Oamenii din han arătau altfel şi am ciulit urechile când am auzit o limbă slavă. Erau slovaci, veniţi aici cu secole în urmă, la sute de kilometri de vechiul lor cămin, pentru a se aşeza în regiunea pustie când au fost alungaţi turcii, luterani credincioşi de confesiune augustană, spre deosebire de protestanţii din Debreţin, care erau calvinişti până la ultimul.

Distanţa era mai mare decât apreciasem eu. De data asta îmi doream să se ofere cineva să mă ia cu el; nu voiam să întârzii, şi exact când dorinţa căpăta contur, pe potecă a apărut un nor de praf, din care s-a zărit o şaretă cu un vizitiu cu căciulă de lână şi două călugăriţe. Una din măicuţe mi-a făcut loc, cu un zâmbet şi un clinchet de mătănii. Am mers mai mulţi kilometri, iar în depărtare, în dreapta, se vedea oraşul Békéscsaba, cu cele două

turle identice ale catedralei catolice şi cu monumentalul dom de aramă, verde, al protestanţilor, ca un capac de ceainic, lucind dincolo de tulpinile înalte de porumb. Când m-au lăsat la cotitura unde voiam să cobor, amândouă dispăruseră din nou. Călugăriţele au fost destul de impresionate să audă care îmi era destinaţia, şi acelaşi lucru puteam să-l spun şi despre mine.

Fratele mai mare al lui László, Józsi (Iosif), capul numeroasei familii, şi soţia sa, Denise, erau singurii dintre toţi binefăcătorii mei din Marea Câmpie pe care-i cunoşteam deja. Fusesem la un prânz straşnic şi destul de pretenţios la locuinţa lor de pe dealurile Budei şi, auzind că pornesc spre sud-est, mă invitaseră să-i vizitez. Un alt frate, Pál, un diplomat cu aerul educat şi rafinat al unui Norpois[64] maghiar, a spus: „Du-te negreşit! Józsi e un personaj important prin părţile acelea. E o familie ciudată, dar nouă ne e foarte dragă.“

Odată ce am trecut de marile porţi, preţ de o clipă m-am simţit pierdut. Prin pădurea de copaci exotici uriaşi se amestecau şi stejari, tei şi castani. Magnoliile şi arborii de lalea erau pe cale să înflorească, ramurile cedrilor biblici se legănau aproape de pământ ca nişte evantaie şi cu toţii răsunau de cântecul sturzilor şi mierlelor, la care se adăuga uguitul liniştitor a nenumăraţi porumbei, iar când copacii s-au terminat casa din mijloc s-a ivit tot mai impunătoare cu fiecare pas. Era o clădire mare, vopsită în ocru, construită, poate, pe locul uneia mai vechi, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Gândul mi-a zburat imediat la Blois, Amboise şi Azay-les-Rideau[65] (pe care le cunoşteam doar din fotografii). Avea foişoare, frontoane baroce, ogive, bolţi, cercevele, acoperişuri ascuţite din ţiglă, turnuri cu steaguri fluturând în vânt şi scări acoperite, cu colonade cu arce turtite la capăt.

Aripile enorme formau o curte şi dinspre o terasă care ducea la o uşă monumentală coborau sinuoase

nişte trepte bifurcate cu balustradă. În timp ce traversam această *place d'armes*, câteva persoane coborau treptele, iar una dintre acestea era contele Józsi. Întrucât fusese prevenit de László, m-a recunoscut imediat. Mi-a făcut cu mâna şi a strigat:

— Ai sosit la ţanc! Vino!

I-am urmat pe el şi pe ceilalţi, traversând curtea spre o magazie.

— Ai jucat vreodată polo pe bicicletă? a întrebat prinzându-mă de cot.

Jucasem o variantă a acestuia la şcoală, cu bastoane şi cu o minge de tenis, pe terenurile de tenis cu suprafaţă rapidă; nu se bucura de o reputaţie prea bună. Însă aici aveau bastoane de polo autentice, tăiate la dimensiunea potrivită şi o minge de polo adecvată, iar magazia era plină de maşinării rablagite, dar robuste încă. Józsi era căpitanul meu, iar un faimos practicant al jocului autentic, pe nume Bethlen, conducea echipa adversă; ceilalţi jucători erau doi dintre oaspeţi, doi servitori şi un rândaş. Jocul se derula rapid, nedisciplinat şi cu multe ciocniri, dar nu era bucurie mai mare decât aceea de a lovi mingea cum se cuvine: se auzea un zgomot puternic şi reuşeai să-ţi faci o idee despre felul în care se desfăşura o partidă adevărată. N-am reuşit să înţeleg cum de nu ne-am zdrelit cu toţii gambele până la os şi nici cum de nu se spărsese nici o fereastră, dat fiind că una din porţi era chiar lângă casă. A câştigat echipa adversă, dar am înscris patru puncte, iar când pisicile malteze[66] de fier au ajuns din nou în stativul lor, ne-am întors şchiopătând lângă trepte, unde contesa Denise, sora ei, Cecile, şi alte câteva doamne stătuseră sprijinite de balustradă privind ca la un turnir în arenă.

Ce noroc că apăruseră călugăriţele acelea! m-am gândit puţin mai târziu, în timp ce sorbeam whisky cu sifon dintr-un pahar greu. Am fost condus printr-un pasaj înalt spre odaia mea, unde l-am găsit pe unul dintre tinerii servitori care jucaseră

polo, arătând din nou prezentabil, dar cu un aer uluit în timp ce încerca în zadar să aranjeze lucrurile din rucsacul meu într-o ordine convingătoare. Rămăseserăm amândoi fără glas, dar am început să râd, şi el mi-a urmat exemplul: după ce se trântesc unii pe alţii de pe biciclete, barierele dintre oameni dispar. Am intrat într-o baie uriaşă.

Contesa Denise şi contele Józsi erau veri primari, iar generaţiile anterioare fuseseră de asemenea înrudite.

— Ne-am căsătorit între noi mai rău decât Ptolemeii, mi-a spus ea la cină. Ar trebui să fim cu toţii nebuni.

Ea şi Cecile aveau părul negru, trăsături frumoase şi acelaşi aer trist al întregii familii; dar acesta se topea la fel de repede când zâmbeau cu căldură şi prietenie. Chipul distins al soţului ei, sub părul grizonant pieptănat pe spate, avea aceeaşi caracteristică. (Pradă depresiei, în tinereţe îşi trăsese un glonţ în piept, ratându-şi la milimetru inima.) Arăta foarte bine într-un smoching bordo. Familia lui Dürer provenea din Gyula, un oraş învecinat, după cum a spus contesa; cuvântul unguresc *ajtós*, „portar“, a fost tradus în vechiul cuvânt german *Thürer*, apoi transformat în Dürer, când familia de aurari şi argintari a emigrat şi s-a instalat în Nürnberg. După aceea, în salon, prietenul meu servitorul s-a apropiat de contele Józsi cu o pipă fantastică cu tub din lemn de cireş lung de peste un metru şi cu muştiuc din chihlimbar. În căuşul pipei, din spumă de mare, tutunul era deja aprins şi, sprijinind-o comod pe gleznă, contele s-a învăluit curând într-un nor de fum. Pentru că a văzut că un alt oaspete şi cu mine priveam fascinaţi, a mai cerut încă două asemenea lulele şi peste câteva minute au sosit, deja aprinse; înainte să ne fie oferite, muştiucurile au fost cufundate în apă. Fumul delicios părea chintesenţa luxului oriental, căci aceste pipe erau

descendentele directe şi unice ale acelor lungi ciubuce pe care le descriu toţi călătorii prin Levant, înfăţişate în toate gravurile vechi; turcii din Imperiul Otoman le foloseau în loc de narghilea. (Sinuoasele narghilele turceşti au supravieţuit în întreaga zonă balcanică şi până la sfârşitul verii am pufăit la ele, pe jumătate paşă, pe jumătate omidă, în multe hanuri bulgare. Însă Ungaria era singura ţară din lume în care ciubucul se păstrase. În Turcia, după cum am descoperit în iarna aceea, dispăruse complet, asemenea hangerului şi iataganului.)

Ybl, arhitectul castelului, îşi luase toată libertatea în crearea detaliilor heraldice. Găseai animalele heraldice din belşug, coifurile, coroanele şi armoariile nu lipseau, iar stema familiei, cu săbiile şi aripile de vultur, se regăsea şi pe steaguri, pe perdelele din jurul paturilor şi pe cuverturi. Spiritul lui Sir Walter Scott şi al lui Dante Gabriel Rossetti păreau să domine locul şi, cum încă de la o vârstă fragedă eram pasionat de amândoi, orice avea legătură cu castele, asedii, blazoane, turniruri şi cruciade încă îmi accelera pulsul, aşa că regăsirea acestor detalii în castel mă ungea la inimă.

Grădinile cu copaci şi castelul erau înconjurate de lanuri de grâu presărate cu maci, iar a doua zi dimineaţă, când ne-am întors dintr-o plimbare călare pe-acolo, sora gazdei mele, Cecile, s-a uitat la ceas şi a strigat:

— N-am să ajung la timp la Budapesta!

Am însoţit-o pe un câmp unde o aştepta un mic aeroplan; a urcat şi ne-a făcut cu mâna, pilotul a pornit elicea, iarba s-a turtit asemenea părului suflat de föhn şi au plecat. Apoi, Szigi, fiul familiei, m-a dus în turn şi am privit holdele infinite, umbrite de norii care pluteau senini pe deasupra lor. Urma să meargă la Ampleforth peste câteva trimestre: cum era? m-a întrebat. I-am spus că eu cred că este o şcoală foarte bună, unde se

organizează şi nişte meciuri arbitrate de călugări în haine albe peste rase, şi a părut mulţumit de cele câteva informaţii. În timp ce exploram biblioteca, m-a fascinat un raft îndepărtat cu volume care cuprindeau dezbaterile din Dieta maghiară de la începutul secolului al XIX-lea; nu datorită conţinutului, banalităţi despre regimul funciar, irigaţii, extinderea sau limitarea dreptului la vot şi aşa mai departe, ci pentru că toate erau în latină, iar eu am aflat cu uluire că până în 1839, în Parlament şi chiar şi în tribunale, aceasta era singura limbă vorbită sau scrisă.

Partida de polo pe bicicletă de după ceai a fost şi mai dură decât cu o zi în urmă. O repriză s-a încheiat cu o buluceală generală şi, în timp ce încercam fiecare să ieşim de-acolo, contesa ne-a strigat de lângă balustradă.

O trăsură cu doi cai şi un vizitiu purtând pălărie cu pene şi funde trăgea la scară. Contele şi-a aruncat bastonul şi s-a dus să-l ajute pe unicul pasager să coboare, iar acesta s-a dat jos şi a făcut o plecăciune. Nou-venitul, înalt, uşor adus de şale, cu părul şi barba albe tunse în stil elisabetan sau edwardian, o pălărie verde tiroleză şi o pelerină din loden, era arhiducele Joseph. Locuia pe o proprietate din apropiere şi aparţinea unei ramuri a Habsburgilor care deveniseră maghiari, iar în timpul perioadei tulburi de după înfrângerea şi revoluţia Ungariei fusese pentru scurt timp palatin al regatului, adică un fel de regent, până când aliaţii victorioşi l-au îndepărtat. Contesa coborâse treptele în timp ce arhiducele le urca încet, strigând cu un glas tremurător: „*Kezeit csókólóm kedves Denise grófnő!*“ – „Sărut mâna, dragă contesă Denise“; iar când s-a aplecat să i-o sărute, aceasta a făcut o reverenţă şi amândoi s-au plecat în diagonală şi simultan cu vreo douăzeci de centimetri pe treptele late, apoi s-au îndreptat parcă cu încetinitorul. După ce am fost conduşi sus, încinşi şi răvăşiţi, şi i-am fost prezentaţi, am sărit înapoi pe şaua

bicicletei, am pedalat şi am tras cu bastoanele până când s-a făcut prea întuneric să mai vedem ceva.

Pentru cină, am primit cu împrumut ceva mai prezentabil decât pantalonii mei din pânză şi încălţămintea sport. Arhiducele a fumat şi el un ciubuc după aceea, iar amintirea acelui fum aromat învăluie încă în amintirea mea ultima noapte şi ultima casă din Marea Câmpie Ungară.

CINEVA ÎMI SPUSESE (deşi nu cred că era întocmai) că autorităţile române nu permit nimănui să treacă graniţa la pas, că trebuia să iau trenul. Aşa că toată ziua următoare am şerpuit printre lanuri de porumb spre Lőkösháza, ultima gară dinainte de graniţă, o zonă pustie cu câteva ferme şi o mulţime de ciocârlii, unde holdele alternau cu păşunile. O busolă uitată într-un buzunar al rucsacului m-a ajutat să rămân pe direcţia sud-est, de-a lungul unui ghem deşirat de drumeaguri laterale. Erau crânguri de plute şi dese petice mocirloase, învăluite în cântecul corlelor; bobocii de gâscă şi de raţă îşi urmau căpeteniile pe uliţele de ţară. Nu treceau decât care trase de măgari şi nişte căruţe lungi şi înalte acoperite cu o pânză întinsă pe un cerc. Erau mânate de slovaci blonzi care struneau energic caii puternici cu coame şi cozi bălaie, legaţi câte trei în linie, amintind de troici. Hamurile le erau împodobite cu ciucuri stacojii, iar mânjii şi iepele, legaţi de o parte şi de alta, mergeau harnici la galop mic, ca să ţină pasul. Câmpia răsuna de cântecul cucului.

Pe înserat, m-am oprit lângă o claie de fân. La două treimi de bază era o scobitură lată şi lângă căpiţă fusese lăsată o bine-venită scară. Curând am urcat pe ea, mi-am despachetat chiflele unse cu unt, carnea de porc afumată şi perele primite de la Ó'Kígyós. Apoi am terminat vinul pe care-l începusem la prânz. Brusca singurătate şi faptul că trebuia să mă culc odată cu găinile păreau puţin triste după acea săptămână plină de seri de distracţie; dar nu-mi părea prea rău, căci aveam

pentru a patra oară plăcerea să dorm în aer liber şi ştiam că mă apropii de începutul unui nou capitol al călătoriei. Înfăşurat în haina mea groasă şi cu rucsacul în chip de pernă, am stat întins şi am fumat – cu grijă să nu dau foc înmiresmatului meu cuib – şi m-am lăsat în voia gândurilor optimiste. Era ca-n prima noapte petrecută afară pe malul Dunării: mă simţeam aproape la fel de entuziasmat la gândul că nu ştia nimeni unde sunt, de data aceasta nici măcar un porcar; şi, în afară de faptul că regretam plecarea din Ungaria, perspectivele erau luminoase. Nu că aş fi terminat cu maghiarii, slavă cerului: aveam deja aranjate popasuri prin vestul Transilvaniei; dar mă încerca o uşoară îngrijorare, căreia i se adăuga o umbră de vinovăţie: voiesem să trăiesc ca un vagabond, un pelerin sau un erudit rătăcitor, să dorm în şanţuri şi pe clăi de fân, întovărăşindu-mă numai cu alţii asemenea mie. Dar în ultima vreme hoinărisem de la un conac la altul, sorbind vin Tokay din cupe de cristal şi fumând pipă lungă de un metru alături de arhiduci, în loc să împart ţigări proaste cu vagabonzii. Aceste devieri nu puteau fi considerate o ascensiune – cuvântul ar sugera demnitatea strădaniei –, căci schimbările neplanificate surveniseră cu uşurinţa cu care se înalţă un balon. Nu aveam însă prea mari remuşcări. În definitiv, în Aquitania şi Provenţa, eruditii rătăcitori trăgeau şi ei deseori la castele; şi, mi-am spus în sinea mea, o ascensiune compensatorie în ierarhia socială le era aproape întotdeauna de ajutor.

VALURILE VERZI-AURII presărate cu maci ale lanurilor de porumb se estompau. Soarele roşu părea să coboare un capăt al unei balanţe sub linia orizontului şi în acelaşi timp să ridice o lună portocalie în celălalt capăt. Cu numai două zile în urmă fusese plină, iar acum se înălţa în spatele unei păduri, pierzându-şi treptat roşeaţa, până când grâul s-a iţit din lumina amurgului ca o mare metalică şi ţepoasă.

În pădure s-a trezit o bufniţă şi, puţin mai târziu, am auzit un freamăt care m-a smuls din braţele somnului. Lujerii şi spicele au început să foşnească: două siluete palide s-au repezit din luminiş, s-au alergat printre paiele retezate şi apoi s-au oprit, privindu-se lung. Erau doi iepuri de câmp. Păreau mult mai mari decât erau de fapt, stăteau neclintiţi, ca sub vrajă, în două labe şi cu urechile ciulite.

---

36 Pe harta mea modernă găsesc doar Irsa, dar uneori numele se schimbă, iar acest pătrat de pe harta veche, roasă şi ruptă de la prea desele împăturiri şi despăturiri, e de mult distrus. Dar în notiţele din jurnalul meu figurează drept Alberti-Irsa, aşa că am să risc să păstrez această denumire.

37 De fapt, forma corectă a salutului ar fi *Isten áldjon*.

38 Autorul preia aici o parte dintr-o replică a lui Antoniu din *Antoniu şi Cleopatra* de William Shakespeare (actul IV, scena 14): „Thou hast seen these signs. / They are black vesper's pageants“ („Văzut-ai semne de acestea, Eros, / Când ziua şi cu noaptea se îngână?“, traducere de Tudor Vianu, Editura Pandora M, Bucureşti, 1999, p. 221).

39 Partea şi mai ciudată este că în limba ţigănească maghiară şi română cuvântul pentru apă este *pai*; „n“-ul a dispărut. Şi totuşi eu aşa am auzit. Mă-ntreb dacă litera dispărută încă mai stăruie în subconştient, precum atavicul şi fantomaticul „s“ din spatele accentului circumflex din franceză.

40 *Lavengro: The Scholar, the Gypsy, the Priest*, scriere autobiografică din anul 1851 a autorului englez George Borrow. În romani, *lavengro* (*lav* + *engro*) ar însemna „omul cuvintelor/stăpânul limbii“.

41 *Petáli* sau *pétalo* este – dar la vremea aceea nu ştiam – cuvântul din greaca modernă pentru „potcoavă“ şi se poate să fi intrat în vocabularul limbii romani în cele două secole, aproximativ, în care ţiganii s-au stabilit în Imperiul Bizantin. Etimonul grecesc înseamnă „foaie“, de unde provin şi cuvântul „petală“, şi cuvântul „potcoavă“, căci în Grecia şi în tot Levantul măgarii sunt încă potcoviţi cu o foiţă de oţel. Varianta modernă, ca o semilună goală, pentru cai şi catâri

este probabil o versiune îmbunătăţită ulterioară, căci în toate cazurile s-a păstrat termenul mai vechi.

42 Lajos în maghiară, pronunţat aproximativ „Laioş“.

43 Oraşul şi fortăreaţa (în lb. germană în original).

44 Alexander William Kinglake, scriitor şi istoric englez din secolul al XIX-lea, autor de cărţi de călătorii.

45 Pictură atribuită până de curând lui Goya, dar despre care s-a afirmat în ultimii ani că i-ar fi aparţinut de fapt unui discipol al acestuia, Asensio Julià.

46 Li se spunea şi chipceaci, în locul lor de baştină de pe malul râului Irtîş, din Siberia, sau polovţi, în sudul Rusiei, de unde vine şi denumirea *danses polovtiennes* din *Cneazul Igor*.

47 Erudit anglo-saxon medieval, consilier al lui Carol cel Mare şi conducător al şcolii palatine înfiinţate de acesta la Aachen. Corespondenţa sa (în limba latină) conţine importante detalii istorice.

48 De fapt, Abul-Abbas sau Abulabaz.

49 *Shorea robusta*, specie de arbore care creşte în subcontinentul indian.

50 Persoană care mână elefantul (în hindi în original).

51 Casa se afla în Băleni, în regiunea Covurlui din Moldova, nu foarte departe de Prut.

52 Mic, mare, alb, negru (în lb. germană în original).

53 Prietenul meu R. F. m-a avertizat să nu trag concluzii pripite în această chestiune. Asemenea multor astfel de lucruri în Ungaria, sunt mult mai complexe decât par.

54 Han, birt (în lb. maghiară în original).

55 Ordinul Vitejilor a fost fondat în 1920 de Miklós Horthy pentru eroii din Primul Război Mondial. Horthy a devenit apoi căpitanul ordinului.

56 Aluzie la poemul *The Arab's Farewell to His Horse*, al poetei engleze Caroline Elizabeth Sarah Norton (1808–1877).

57 La revedere! (în lb. maghiară în original).

58 În lb. română Crişul.

59 Esterházy, poate, sau contele Sándor, tatăl lui Pauline Metternich; şi, mai târziu, deşi era din Boemia, Kinsky, câştigătorul de la Grand

National.

60 În Ungaria, numele şi prenumele sunt inversate.

61 Ceremonialul trezirii de dimineaţă a regelui Franţei, la ora opt, asistat de valeţi, miniştri şi membrii familiei.

62 Celebrul valet Reginald Jeeves din povestirile şi romanele scriitorului englez P.G. Wodehouse (1881–1975).

63 Contesă (în lb. maghiară în original).

64 Marchizul de Norpois, diplomat, personaj din romanul *În căutarea timpului pierdut*.

65 Castele de pe Valea Loarei.

66 Aluzie la nuvela lui Rudyard Kipling *Pisica malteză*, despre un meci de polo. Povestea este prezentată din perspectiva unuia dintre ponei, pe nume Pisica malteză.

4. Hotarele Transilvaniei

CÂND A SOSIT TRENUL de seară din Budapesta, eu stăteam încă de la prânz pe peronul gării din Lőkösháza, iar după ce am urcat, şi steagul maghiar roşu-alb-verde a dispărut, s-a lăsat întunericul.

Această zonă de frontieră era cea mai detestată graniţă din Europa, iar recentele discuţii din Ungaria o învăluiseră şi mai mult în umbra ameninţării. Ei bine, m-am gândit, cel puţin nu am nimic de declarat… Apoi am sărit în picioare în colţul vagonului gol: şi cu pistolul automat cum rămâne? Deja mă vedeam dus într-o celulă, aşa că am scos mica armă nedorită de pe fundul rucsacului şi am desfăcut limba tocului din piele; era mic, uşor şi avea patul îmbrăcat în sidef, ceea ce-i dădea aspectul unei jucării. S-o şterg din vagonul ăsta cu bănci de lemn şi să-l ascund alături, la clasa întâi, printre băncile capitonate? Sau poate să-l strecor la toaletă, în spatele rezervorului? Sau pur şi simplu să-l arunc în spaţiul dintre vagoane? Într-un final, l-am ascuns într-un pliu gros din colţul de jos al hainei, l-am fixat acolo cu trei ace de siguranţă, am pus haina compromiţătoare în cuier şi am stat sub ea cu inima bubuindu-mi, în timp ce trenul se urnea prin lumina lunii.

După câţiva kilometri, am ajuns la graniţă şi la steagul roşu-galben-albastru de la postul de frontieră român. Înăuntru, deasupra biroului era atârnată o fotografie a regelui Carol purtând un coif cu pană albă, platoşă de oţel şi o mantie albă cu o cruce pe umăr. O alta îl înfăţişa pe prinţul Mihai, un băiat frumos, îmbrăcat în pulover alb, cu ochi mari şi blânzi şi părul bogat şi pieptănat cu grijă; fusese şi el rege timp de trei ani, după ce tatăl său abdicase. M-am simţit uşurat şi aproape dezumflat

când funcţionarul care căsca mai să-şi rupă fălcile mi-a ştampilat paşaportul fără să arunce măcar o privire la lucrurile mele. Încă se vede data pe documentul tocit: Curtici, 27 aprilie 1934, a şasea graniţă din călătoria mea.

Credeam că fusesem singurul pasager, dar din ultimul vagon coborâse un grup de rabini bărboşi şi cu ochelari, cu mantale lungi şi negre şi pălării largi; i-au întâmpinat nişte studenţi cu şuviţe inelate care le coborau pe lângă obrajii ca de ceară, iar mulţimea în haine cernite de pe peron părea la fel de stranie în lumina lunii ca nişte ciori strânse la taifas. Trei dintre ei erau îmbrăcaţi diferit de ceilalţi; purtau cizme ruseşti cu carâmbul moale şi caftane negre, iar cozile stufoase de vulpe din jurul căciulilor de castor cu calotă joasă se potriveau întocmai cu barba unuia dintre ei; era genul de vestimentaţie pe care am întâlnit-o de multe ori mai târziu în nordul Moldovei şi în Bucovina şi, mai târziu, la credincioşii care coborau în grabă aleile pieptişe din Ierusalim spre Zidul Plângerii. Vorbeau în idiş şi, cine ştie cum, mi-am dat seama că cei cu cozile de vulpe erau din sudul Poloniei, din Cracovia sau Przemyl, făceau poate parte din secta hasidică; şi cred că aveau o întâlnire importantă la Bucureşti. După ce s-au urcat la loc, trenul a pornit iar în noapte, funcţionarii au dispărut şi curând m-am trezit singur pe străzile sărăcăcioase ale localităţii Decebal: locul primise numele ultimului rege al Daciei dinainte de cucerirea romană.

Doar câinii umblau pe-acolo. Trei mi-au blocat drumul, mârâind şi arătându-şi gingiile şi limba printre colţii rânjiţi, fioroşi ca nişte dingo în lumina puternică a lunii, iar apoi i-am urmărit traversând, cu tot cu umbrele lor, şi îndepărtându-se prin colbul străzii principale.

DUPĂ SIMPLA MENŢIONARE A DATEI la care am trecut graniţa, se aşterne negura, iar însemnarea de jurnal din noaptea următoare este aproape la fel de succintă: „27 aprilie, Pankota, am

stat la Imre Engelhardt, proprietarul cinematografului Apollo.“ Tocmai am găsit-o pe o hartă – Pâncota în română –, dar cinematograful şi proprietarul lui mi s-au şters din memorie. Probabil că era unul dintre coloniştii Mariei Tereza, din sud-vestul Germaniei; cu toţii sunt şvabi întru câtva.

Când se ridică ceaţa, peisajul se dovedeşte nu foarte diferit de cel al Marii Câmpii pe care credeam c-o lăsasem în urmă, cu excepţia dealurilor împădurite din depărtare. Era o îmbinare geometrică de terenuri cultivate de culoarea ciocolatei, fâşii de orz, grâu, ovăz, secară şi porumb, ceva tutun şi flăcăruile verzi ale muştarului sălbatic. Întinderea pestriţă era presărată cu pâlcuri de copaci şi la fiecare câţiva kilometri dintre acoperişurile şindrilite se înălţau clopotniţe roşietice. Fiecare sat avea o biserică rustică, barocă pentru catolici şi o alta pentru uniaţi, iar uneori, deşi nu prea des aici, o a treia pentru calvinişti sau luterani; căci deşi în Austria Contrareforma triumfase, în Ungaria şi în Transilvania supravieţuiseră numeroase grupuri încă active şi variate. Pe dinafară, aceste biserici erau la fel, dar odată ce le treceai pragul, Opririle Crucii, iconostasul împodobit cu icoane sau austeritatea celor zece porunci în maghiară de deasupra mesei de împărtăşanie le trădau imediat apartenenţa. Găseai cuiburi de berze, fântâni cu cumpănă, oi, vite şi ţigani plecaţi la drum. Şi bivolii începeau să-mi placă, pe măsură ce vedeam tot mai mulţi; ochii lor mari şi lăcrimoşi, lipsiţi de o parte din ciuda pe care mi se păruse că o zăresc în ei pe malurile Tisei, acum arătau plini de simţire. Însă era o diferenţă însemnată în ceea ce-i priveşte pe oameni. După chipurile rotunde ale ungurilor cu care avusesem de-a face în ultimele săptămâni, trăsăturile erau diferite, sau poate doar închipuirea mea şi lecturile recente le împrumutau un aspect mai latin? M-am împrietenit cu o ceată de bărbaţi înarmaţi cu seceri şi coase şi femei purtându-şi

bebeluşii în eşarfe atârnate de gât. Iile lor largi şi albe, ţesute în casă, erau prinse cu nişte curele late ca cingătorile şi uneori acoperite cu ţinte de fier şi, cu excepţia celor desculţi, purtau obişnuitele opinci ascuţite la vârf şi prinse cu nojiţe din piele netăbăcită. Hainele lor grosolane din piele de oaie erau întoarse cu partea moale în afară, iar pălăriile – nişte conuri bulboase din lână neagră sau albă înalte de peste treizeci de centimetri – le dădeau un aspect sălbatic şi dezinvolt. Înţelegeau cu toţii frânturile mele de maghiară învăţată cu greu, dar curând am simţit că mi-ar fi mult mai simplu să învăţ limba în care vorbeau între ei. Foloseau cuvinte precum „*om*“, „*femeie*“, „*ochi*“, „*nas*“, „*mână*“ şi „*foaie*“. La început au fost puţin nedumeriţi pentru că arătam spre toate cu mâna, întrebător. Câine? Bou? Vacă? Cal? Era minunat: *homo*, *femina*, *nasus*, *manus*, *folium*, *canis*, *bos*, *vacca* şi *caballus* îmi răsunau delirant în minte. Spuneau „*câmp*“ şi „*fag*“ („…*quatit ungula campum*!“… „*sub tegmine fagi*…!“[67]). Cât de ciudat mi se părea să găsesc cuvinte latineşti aşa de departe de naţiile înrudite! Marea Neagră o mărginea la est, slavona la nord şi sud, în timp ce la vest era îngrădită de dactilii fino-ugrici ai maghiarilor.

Până la sfârşitul amiezii, aceste schimburi lingvistice ne-au adus la orăşelul Ineu – Borosjenő, cum apărea pe harta mea antebelică –, unde tocmai se încheia ziua de târg. Se auzeau de peste tot mugete, behăieli şi guiţat, căruţele erau încărcate, îngrăditurile stricate şi gardurile stivuite. Femeile şi fetele mânuiau bolduri lungi, ca să ţină laolaltă cârdurile de păsări. Purtau baticuri de diferite culori legate sub bărbie şi fuste plisate, cu un fel de şorţ brodat în faţă şi în spate, prinse cu nişte brâuri ţesute cu modele roşii şi galbene. Unele dintre ele aveau ghete stacojii înalte până la genunchi, ca nişte personaje dintr-un balet rusesc.

ŢINTA MEA ERA O CASĂ aparţinând unui prieten pe nume Tibor – mă întâlnisem cu tizul lui în Budapesta –, care mă invitase să stau la el la o dată aproximativă, cam prin perioada aceea; deodată l-am văzut, tăifăsuind cu nişte ţărani la umbra unui salcâm, cu un picior pe treapta unei cabriolete elegante trase de un ponei gri care-şi legăna coada: vesel, mândru ca un baron, rumen, cu o pălărie Jäger cu pene, fost militar din artileria călare, în acelaşi detaşament ca celălalt Tibor. Faţa i s-a luminat în semn de bun-venit şi a apărut ca prin farmec o tavă cu două pahare cu ţuică de prune, iar după ce le-am dat de duşcă am pornit în grabă spre dealuri; pe drum, Tibor îşi ridica ceremonios pălăria verde pentru a răspunde celor care-l salutau scoţându-şi conurile acelea de lână.

TOATĂ DUPĂ-AMIAZA, dealurile crescuseră în înălţime, iar acum se vălureau în depărtare în spatele unei emisfere pieptişe şi singuratice, îmbrăcată spre vârf cu viţă-de-vie. Am intrat pe porţile înalte de la poalele ei, şi tocmai când se lăsa întunericul poteca lungă acoperită cu iarbă ne-a dus la o faţadă în stil palladian. Pe când ne apropiam, doi bâtlani şi-au luat zborul; umbrele erau grele de parfumul de liliac. Dincolo de uşile de sticlă, o slujnică cu o scufă pe cap şi în picioarele goale aprindea cu un şomoiog lămpile dintr-o încăpere lungă, şi cu fiecare nouă oază de lumină prindeau contur mobilierul Biedermeier, scaunele şi canapelele care nu-şi mai păstrau decât câteva fâşii din ţesătura originală; mai erau acolo nişte perdele decolorate, de culoarea prunei şi un pian cu coadă acoperit de fotografii înrămate şi vechi albume de familie cu cleme de alamă; coarne ramificate de cerb, un râs împăiat cu urechile ciulite, figuri nedesluşite de strămoşi cu săbii şi tunici de blană. Dintre corpurile de bibliotecă se înălţa o sobă albă, iar pe jos erau întinse piei de urs: şi, întocmai ca la Kövecsespuszta[68], pe un bufet erau o mulţime de tabachere de argint cu blazonul şi monogramele

prietenilor care i le oferiseră pentru că le fusese naş, cavaler de onoare la nuntă sau secundant în vreun duel. Şi încă: un cartuş lustruit din cine ştie ce bătălie sileziană, o grămadă de pocale mici cât un degetar, un iatagan cu teaca încrustată cu turcoaz, ziare împăturite – *Az Ujság* şi *Pesti Hírlap*, trimise de la Budapesta, şi *Wiener Salonblatt*, un fel de *Tatler*[69] austriac, plin de fotografii de la partide de vânătoare, întreceri hipice şi baluri şic de aiurea, trimise de la Viena. Printre ramele de argint era un dagherotip care o înfăţişa pe împărăteasa Elisabeta – mai degrabă regină în această provincie uitată din fostul regat –, un altul cu regentul îmbrăcat în uniformă de amiral al unei flote dispărute şi un al treilea cu arhiducele Otto, cu blănuri şi pene de nobil maghiar. Volumele scunde, roşii, verzi şi albastre, ale *Almanahului de Gotha* păreau gata să se prăvălească. Un volum strălucitor, legat luxos în piele verde, ocupa aproape în întregime o măsuţă, iar titlul său, *Az ember tragediája*, era imprimat în relief cu litere de aur: *Tragedia omului* de Imre Madács. Este un lung poem dramatic din secolul al XIX-lea, filozofic şi contemplativ, şi nici o gospodărie din Ungaria, nici măcar cele puţin iubitoare de învăţătură – asemenea caselor din Anglia din care nu lipseşte volumul lui Omar Khayyám ilustrat de Edmund Dulac, învelit în pergament –, nu părea întreagă fără el. În sfârşit, un suport din colţ era plin cu pipe turceşti. Această colecţie de detalii alcătuieşte un arhetip, iar fiecare al doilea conac pe care l-am văzut în Transilvania părea o variaţiune pe aceeaşi temă.

La capătul celălalt, dincolo de uşile duble ale unei încăperi jumătate birou, jumătate sală de arme, mai erau şi alte coarne de cerb; în lumina lămpilor se zăreau mai multe siluete şi auzeam glasurile oaspeţilor, aşa că am urcat în grabă la etaj ca să mă spăl şi să scap de praful de pe mine înainte să-i cunosc. Întrucât cu toţii joacă un rol în săptămânile

care urmează şi casele lor se înşiră unele după altele ca o potecă din pietre, voi aştepta să ajungem la ei în loc să-i prezint acum.

DIMINEAŢA URMĂTOARE mi-a dezvăluit faţada unei clădiri de la finele secolului al XVIII-lea. Între aripile clădirii, patru coloane toscane aşezate la distanţă unele de altele înaintau şi urcau până la etajul al doilea, formând o splendidă logie. Şirul de ferestre se continua de o parte şi de alta cu nişte obloane albe, iar când erau deschise fiecare panou se atingea de cele învecinate pe faţadă, lăsând lumina să se reverse înăuntru, pe podele; când soarele ardea prea tare şi stăteau trase, cu şipcile întredeschise, dungau scândurile late şi lustruite ale podelei cu fâşii de lumină şi întuneric. O roată cu mâner acţiona o enormă marchiză albă înclinată, iar dacă priveai afară te simţeai ca pe puntea unui *schooner* pictat de Tissot, cu vârfurile copacilor în chip de valuri. Dincolo, pântecul dealului Mokra, îmbrăcat în viţă-de-vie, se avânta ca o insulă vulcanică pe fundalul norilor ca nişte moviliţe de zăpadă şi al cerului azuriu. Venea miros de liliac, cimişir şi levănţică, sticleţii zburau printre crengi, iar din când în când lăstunii din cuiburile adunate de-a lungul pedimentului rătăceau înăuntru şi zburau disperaţi în cercuri sau ţâşneau prin casă şi ieşeau pe partea cealaltă.

În mijlocul acestei întinderi diafane l-am găsit pe Tibor, culcat pe un divan Madame Récamier, cu un cearşaf legat în jurul gâtului, fumând un trabuc după micul dejun, în vreme ce valetul său îi săpunea barba.

— Gyula e gata într-o clipă, a spus, trimiţând un rotocol perfect de fum spre tavanul casetat.

Curând, zăceam şi eu înfăşurat, sub briciul lui Gyula, învăluit la rându-mi într-un nor de fum. În timp ce se plimba de colo-colo şi se aşeza pe pervazul în spatele căruia se vedeau o mulţime de păsări, Tibor mi-a spus anecdote din război, mi-a vorbit despre ţigani şi fete de cabaret, strecurând

printre aventurile de la Paris, Bruxelles şi Constantinopol poveşti amuzante şi deşucheate. Când coboram spre parter, cu furnicături pe bărbie de la apa de colonie, s-a întrebat ce era de mâncare la prânz; am zărit-o pe bucătăreasă în partea cealaltă a curţii, stătea la umbră lângă bucătărie, într-un vârtej de fulgi.

— Excelent! a spus el. Margit jumuleşte o găină.

Şi am plecat să inspectăm câmpurile şi holdele într-o trăsură deschisă, în spatele vizitiului cu pană neagră de struţ şi panglici fluturânde la pălărie. Asta da viaţă, m-am gândit în timp ce înaintam iute pe sub frunziş.

Însă marea atracţie de la Borosjenő era Ria, care împărăţea peste toate. „Menajeră“ e o denumire prea pompoasă şi nepotrivită pentru acel chip fermecător şi amuzant şi pentru silueta tinerească în dezacord cu părul tuns bob, albit prematur. Era poloneză, fiica unui editor muzical din Cracovia, care fusese lovit de necaz. Mă întrebam dacă avusese vreo aventură cu Tibor. Dacă era adevărat, se terminase; dar erau buni prieteni, şi ea era gazda în gospodăria lui de burlac. Vorbea frumos în franceză, poloneză, germană şi maghiară, şi puţină română. Scrutându-mi garderoba pestriţă pe când îi dădeam lucrurile să mi le spele sau să mi le cârpească, m-a întrebat câte batiste am. Le pierdusem pe toate, mai puţin două.

— *Et quels torchons*, a spus, ridicându-le. *Regarde-moi ça! Il faut que je m'occupe de toi!* [70]

Şi s-a ţinut de cuvânt. Mi-a cumpărat din oraşul Arad o duzină de batiste din in ţesute în casă, mi-a brodat iniţialele pe ele, le-a legat frumos cu o fundiţă roşie şi mi le-a trântit în braţe ca pe un pachet de sendvişuri:

— *Au moins tu auras de quoi te moucher.*[71]

Avea un glas încântător şi am petrecut ore în şir cântând la pianul acoperit de fotografii cântece franţuzeşti, nemţeşti şi câteva poloneze; am acompaniat-o şi eu la câteva, învăţate

papagaliceşte; şi deodată, în timp ce scriu, îmi vine din nou în minte veselul cântecel, cu versurile lui.[72] Era foarte amuzantă şi poate mai sofisticată decât Tibor. Când mergea în vizită la vecini cu cabrioleta sau trăsura, mă duceam şi eu, şi curând am aflat câteva biografii comice. Toată lumea o iubea, iar eu nu făceam excepţie.

RITMUL CĂLĂTORIEI MELE încetinise, noţiunea timpului se topise şi abia acum, mai târziu cu o jumătate de secol, am remuşcări, nu foarte serioase, pentru că am acceptat aşa de multă ospitalitate. Revoluţia industrială lăsase aceste regiuni neatinse, iar ritmul vieţii era cu multe decenii în urma celui occidental – poate cu o sută de ani, când şederile la ţară erau la fel de lungi şi de liniştite ca în romanele englezeşti sau ruseşti ale vremii; şi în această provincie uitată de lume, unde ospitalierii maghiari se simţeau izolaţi de lume, vizitatorii din Occident erau primiţi cu braţele deschise. Speram să fie aşa, căci următoarele trei luni de popasuri tihnite în sudul Transilvaniei şi la graniţa ei au făcut ca primăvara şi începutul verii să fie o excepţie faţă de restul acestei călătorii. Au fost vremuri binecuvântate şi fericite.

TRANSILVANIA[73] ESTE APROAPE de trei ori cât Ţara Galilor, iar pentru maghiari, dintre toate dezastrele postbelice, pierderea provinciei a părut cel mai greu de îndurat. Poziţia Ungariei în monarhia dualistă o implicase ineluctabil în soarta Austriei şi, ca o reacţie în lanţ, şi în a Germaniei şi, în final, în 1918, în haosul înfrângerii. Dar dintre toate dezastrele care au urmat – vremelnica republică sovietică a lui Béla Kun, cucerirea de către români care i-a pus capăt şi Teroarea Albă care a urmat – nici unul nu a părut aşa de catastrofal ca amputarea ţării prin Tratatul de la Trianon. Pierderile în favoarea Cehoslovaciei şi Iugoslaviei au fost amare, dar o bagatelă prin comparaţie, căci rănile erau curate, iar pierderea, periferică, la propriu. În Transilvania lucrurile

stăteau invers; era şi este imposibil să se facă dreptate ambelor părţi; iar imposibilitatea stă în numeroasa populaţie de maghiari transilvăneni, izolaţi la 320 de kilometri est de conaţionali printr-o întindere şi mai mare locuită de români. Altă soluţie nu exista decât ca această enormă enclavă maghiară să fie transformată într-un avanpost izolat al Ungariei – încorporat, cum ar fi trebuit să fie, într-o Românie ostilă, ca în experimentul de mai târziu cu Pakistanul de Est şi poate cu aceeaşi soartă. În plus, românii din Transilvania erau cu cel puţin jumătate de milion mai numeroşi decât maghiarii, aşa că, *mutatis mutandis*, ar fi fost la fel de imposibil să trasezi graniţe rezonabile în favoarea Ungariei victorioase care să fie corecte şi faţă de români. Nu conta prea mult cine pierdea războiul, căci ambele tabere aveau să sufere de pe urma acestei nedreptăţi ineluctabile – pierderea rudelor din Transilvania în cazul Ungariei, perpetuarea stării de fapt în cazul României. Ungaria a fost în tabăra învinşilor, iar rezultatul a fost inevitabil: frontierele care rămăseseră intacte aproape o mie de ani, exceptând perioada turcă, au fost distruse şi două treimi din teritoriul ei au fost împărţite între învingători; de atunci, steagul maghiar a rămas, şi la propriu, şi metaforic, în bernă.

Maghiarii îşi bazau pretenţiile asupra Transilvaniei pe argumente istorice mai degrabă decât pe preponderenţa etnică, iar românii, pe amândouă. Românii afirmau că se trag dintr-un amestec al dacilor (al căror regat se afla exact acolo) cu romanii care au cucerit şi colonizat ţara sub conducerea lui Traian în anul 107 d.Hr.; o altă variantă – căci teoriile se schimbă – era că se trăgeau din dacii care fuseseră romanizaţi în urma ocupaţiei care a durat până în anul 271 d.Hr., când valul cotropitor al goţilor l-a forţat pe împăratul Aurelian să-şi retragă trupele la sud de Dunăre. În cei o sută şaizeci şi patru de ani dintre domnia lui

Traian şi a lui Aurelian luase naştere o populaţie daco-romană, vorbitoare de limba latină, comparabilă cu galo-romanii din Galia, iar când trupele lui Aurelian s-au retras această populaţie a rămas acolo şi le-a transmis limba ei urmaşilor (cum se întâmplase în vest cu descendenţii locali vorbitori de latină ai legiunilor, când acestea au fost rechemate la Roma). Elementele slave din limba română sunt puse pe seama răspândirii de mai târziu a slavilor în întreaga Europă Răsăriteană, o contribuţie lingvistică ce poate fi asemuită în Occident cu pătrunderea elementelor germanice în limba din nordul Galiei, când francii au traversat Rinul şi s-au răspândit. Astfel, daco-romanii ar fi constituit stratul inferior al alcătuirii etnice şi lingvistice a ţării. Invadatorii au traversat-o mai degrabă interesaţi de o pradă aflată mai departe, în vest; unii au poposit acolo o vreme, dar au dispărut pe rând. Între timp, în tot acest Ev Mediu sărac în izvoare scrise, daco-romanii, păstori nomazi – nobili lipsiţi de rafinament, poate, împreună cu supuşii lor păstori –, şi-au păscut aici turmele până când maghiarii, pornind din nou spre est după ocuparea Marii Câmpii Ungare, au invadat Transilvania şi i-au supus, situaţie care a durat, potrivit acestei teorii istorice, până la eliberatorul Tratat de la Trianon.

Versiunea maghiarilor asupra istoriei le dă dreptate românilor până la partea cu Aurelian. Potrivit maghiarilor, care îşi bazează teoria pe singurul text care atinge această chestiune[74], îndepărtarea coloniştilor, nu numai a trupelor şi a administraţiei, a fost completă. Se presupune că, dacă au rămas acolo, dacii au fost împrăştiaţi şi nimiciţi de goţi, iar teritoriile lor au fost ocupate de următoarea invazie, cea slavă: singura populaţie pe care au găsit-o maghiarii acolo în secolul al IX-lea ar fi fost câţiva slavi, care curând au fost asimilaţi; regiunea a fost descrisă de primul cronicar ca fiind „pustie“. Pentru a umple golul, maghiarii i-au

instalat pe secui, rudele lor războinice, în Carpaţi (asta dacă nu cumva ei ajunseseră primii), unde încă formează majoritatea populaţiei maghiare. Apoi i-au chemat pe „saxonii“ de pe Rinul Inferior; românii au intrat în scenă abia după aceea, la începutul secolului al XIII-lea (insistă maghiarii); nu ca descendenţi ai daco-romanilor care au locuit neîntrerupt teritoriul, ci ca grupuri de imigranţi din faimoasa populaţie valahă din Macedonia şi din Balcani, vorbitoare a unei limbi latine vulgare, ca urmare a lungii perioade de dominaţie a Imperiului. Din câte spun maghiarii, ajunseseră în nord cu turmele lor, poate împinşi acolo de cumani, sau poate că nu, şi probabil împreună cu sălbaticii pecenegi. Apoi au venit în sudul Transilvaniei şi s-au aşezat printre piscurile Carpaţilor, unde, din câte spune în continuare teoria, li s-au alăturat valahii nou-sosiţi, până când în final i-au depăşit numeric cu mult pe maghiarii din regiune, şi de asemenea pe secui şi pe saşi.

Limba românilor şi cea a valahilor din Balcani au probabil aceeaşi origine. Sunt prea asemănătoare să nu fie aşa; puţine limbi romanice sunt atât de strâns înrudite şi este surprinzător că secolele şi distanţa care le separă nu le-au îndepărtat şi mai tare. Până acum o sută cincizeci de ani, ambele grupuri naţionale erau numite vlahi sau valahi de către restul lumii (dar niciodată de către români), iar asta arată cu certitudine o origine comună. Dar de unde? Din afara Transilvaniei, spun maghiarii: au pătruns aici doar mai târziu, ca imigranţi; din interiorul ei, insistă românii, abia mai târziu răspândindu-se spre sud, ca emigranţi… În acest punct, nou-venitul nepriceput în această chestiune începe să se întrebe timid: nu se poate oare ca răspunsul să se afle undeva la mijloc? Valahii erau răspândiţi peste tot în sud-estul Europei; nu cumva erau câţiva şi în Transilvania când au năvălit acolo maghiarii, pe lângă slavii nomazi?[75] De asemenea, se poate ca aceşti

presupuşi valahi din Transilvania să nu fi fost parte dintr-o populaţie răspândită pe un teritoriu mai amplu şi nu neapărat nucleul întregului neam, după cum susţin românii? Ambele tabere ar spune că nu. Maghiarii insistă pe ideea de vid, românii, pe aceea de vatră a unei prezenţe neîntrerupte. Nu e nevoie să spunem că polemiştii din ambele tabere, citând sau contrazicând sursele şi invocând lingvistica, arheologia, geografia, toponimele, religia şi o întreagă serie de dovezi indirecte, pot explica toate argumentele antagonice cu o uşurinţă şi o convingere îndelung exersate.

În viziunea românilor, cuţovlahii, „macedo-românii“ din Balcani, ar fi unii dintre descendenţii răspândiţi ai locuitorilor celor două noi „Dacii“ – coloniile întemeiate de Aurelian pentru populaţia pe care o evacuase în Moesia (Serbia şi Bulgaria de astăzi) de-a lungul malului sudic al Dunării. Un personaj interesant străluceşte pentru o clipă printre aceşti daci strămutaţi, la o sută de ani după evacuarea aureliană la sud de Dunăre, remarcabilul Sfânt Niceta de Remesiana (Bela Palanka din Serbia de astăzi), autor nu numai al *Te Deum*-ului – care până la începutul acestui secol le-a fost în mod eronat atribuit Sfinţilor Ambrozie şi Augustin –, dar şi al unui articol din Crezul apostolic. Era prieten al lui Paulin de Nola, care, când l-a vizitat în sudul Italiei, i-a dedicat o odă safică; aceasta îl situează la o singură generaţie distanţă de Ausonius şi de oraşul roman Bordeaux. Apoi, bezna înghite acest far din amurg.

DE-AM ŞTI CE S-A ÎNTÂMPLAT la retragerea aureliană! Însă în afară de frazele incerte ale lui Vopiscus nu ştim nimic altceva: tăcerea şi întunericul s-au aşternut vreme de o mie de ani. Se ştie că retragerea romană a avut loc în anul 271 d.Hr. (cu peste un secol înainte ca romanii să părăsească Britania), dar după aceea, în afară de Gelu, cele mai timpurii menţionări ale locuitorilor Transilvaniei vorbitori de limbă latină datează din

1222 şi 1231, când sunt menţionate „ţinutul valahilor“ şi „pădurea pecenegilor şi a valahilor“. Aceştia apar – sau poate reapar – din umbră în timp ce dinastiile Valois şi Plantagenet erau la apogeu, la numai douăzeci de ani după ce cruciaţii cuceriseră Constantinopolul şi la numai şase după Magna Charta. Este uluitor şi greu de crezut că se ştiu atât de puţine despre contemporanii lor din Transilvania. Unii dau vina pe invazia mongolă din urmă cu un secol pentru incredibilul vid. Mongolii au distrus totul, nu numai castele, biserici şi mănăstiri, ci şi, se pare, absolut toate documentele care se aflau acolo. Tânjeşti să afli că s-au găsit ruinele îngropate ale vreunei fortăreţe rămase tefere în mod miraculos după ce a incendiat-o Batu Han, descoperire, poate, a unui pădurar transilvănean care, scormonind după o vulpe sau un bursuc, a dat dintr-odată printre plantele agăţătoare şi rădăcini peste o vistierie uscată plină de cufere de fier gemând de pergamente…

Dar dintr-o perspectivă diferită avantajul acestui vid este uriaş pentru polemiştii taberei opuse. Vidul devine terenul propice al teoriilor, cum s-a şi întâmplat, iar ocazionalele fărâme de dovezi clare – de natură lingvistică, geografică, etnologică sau religioasă – nu trebuie să se îmbine în nici un puzzle; şi nici n-ar putea, deoarece toate celelalte piese lipsesc; iar în anumite limite destul de laxe, vorbitorul le poate aranja oricum astfel încât să-l avantajeze. Interpretările sunt la fel de diferite ca munca a doi paleontologi, când unul încearcă să reconstituie scheletul unui dinozaur, iar celălalt, al unui mastodont, folosind aceleaşi câteva fragmente de oase. „Să presupunem“ devine peste câteva pagini „Putem presupune“, care peste alte câteva devine „După cum am demonstrat“; iar după încă alte câteva pagini timida ipoteză iniţială s-a consolidat sub forma unor puncte de referinţă bătute-n cuie, fără să fi fost adăugat un atom al unei noi dovezi. Aspectele avantajoase sunt puse la

loc de cinste, iar cele incomode sunt trecute discret pe linia moartă. Peste toate domneşte ceaţa. Este o zonă întunecată în care *suggestio falsi* şi *suppressio veri*[76], gemenii malefici care tutelează conflictele istorice, umblă printre umbre cu o lampă oarbă şi o coardă de arc.

Aceste ambiguităţi străvechi ar rămâne doar un teren propice pentru speculaţii savante, dacă nu ar fi rivalităţile aprige care au apărut între ei mai târziu şi continuă să apară. Dacă ar putea fi dovedită, anterioritatea istorică ar fi o dovadă esenţială în această dispută asupra dreptului de moştenire; şi era şi mai importantă pe la începuturile acestui secol, înainte ca argumentele etnice să devină factorul hotărâtor: posesiunea prin cucerire, sprijinită de continuitatea istorică şi consolidată prin tratate, era, încă, un considerent valabil şi respectabil. Imperiile coloniale ale Marii Britanii şi Franţei au prosperat necontestate de nimeni, iar Rusia deţinea, şi încă deţine, indubitabil uriaşele teritorii asiatice anexate de ţari. Într-o asemenea atmosferă, orice aspect obiectiv al cercetării care ar putea să scoată la iveală dovezi susceptibile să afecteze tabăra cercetătorului trebuie să fie zugrăvit ca o trădare.

Fireşte, pe atunci ştiam foarte puţin despre aceste lucruri, dar era imposibil să nu sesizezi aluziile; iar mai târziu, când am petrecut lungi perioade de timp în „vechea“ Românie – Regatul, după cum era mereu numită în Transilvania –, am înţeles cât de cât abordarea românilor, dar numai din frânturi, căci cu greu găseşti oameni mai puţin şovini decât familia şi prietenii la care am stat în Moldova, şi am citit tot ce mi-a picat în mână din ambele tabere. Cele două teorii opuse erau argumentate cu pricepere şi convingere; în fiecare din ele, succesiunea logică părea fără cusur; toate obiecţiile erau luate în discuţie şi demolate; iar când treceam de la un argument la rivalul său, se întâmpla acelaşi lucru, astfel că oscilam confuz

între ele. Nu mai cunosc pe nimeni care să aibă, ca şi mine, aceeaşi simpatie pentru ambele tabere prinse în luptă şi-mi doresc mult ca acestea să se împrietenească. Oare descoperirea acelor pergamente imaginare ar rezolva problemele? Poziţia mea nesatisfăcătoare între cele două mă face inutil amândurora.

În rândul proprietarilor de pământ maghiari din Transilvania amărăciunea era şi mai mare. În urma reformelor agrare, fuseseră expropriaţi şi mare parte din proprietăţile lor le fuseseră redistribuite ţăranilor. Oricât de dreaptă ar fi fost această măsură, nimănui nu-i place să-şi piardă pământul, aşa că au izbucnit dintr-odată strigăte furioase. Ei nu puteau şti acest lucru, dar strigătele nu erau în esenţă cu nimic diferite de lamentaţiile pe care le puteai auzi în conacele boierilor români, ale căror proprietăţi fuseseră de asemenea fărâmiţate. Mai mult decât atât, aceşti boieri erau convinşi că guvernul român le acorda un tratament preferenţial noilor supuşi maghiari ostili, pentru a le câştiga simpatia. Cu prilejul unor vizite ulterioare, când le-am spus acest lucru transilvănenilor maghiari, care erau ferm convinşi că sunt singurele victime ale discriminării, s-au arătat uimiţi, nu le venea să creadă. Înfierau nedreptăţile regimului şi venalitatea noilor oficiali din Regat. Auzeai o sumedenie de poveşti despre mită, iar atitudinea lor faţă de noul stat şi faţă de oficialităţile din afara Bazinului Carpatic amintea de neîncrederea şi dispreţul proprietarilor de plantaţii faţă de aventurierii nordişti după Războiul Civil american. Într-adevăr, existau şi aspecte deloc plăcute: lipsa de tact şi de scrupule era poate mânată de dorinţa de răzbunare pentru absolutismul din trecut al maghiarilor. De-a lungul secolelor, maghiarii îşi trataseră supuşii venetici – şi pe toţi compatrioţii de la un anumit rang în jos – fără pic de tact; dispreţ, oprimare, feudalism nechibzuit, excluderea reprezentanţilor din consiliile lor, maghiarizarea

sistematică – nici un păcat nu lipsea de pe listă. (În cazul în care aceste nedreptăţi trezesc satisfacţie în inimile englezilor, aş spune că sentimentele maghiarilor faţă de populaţia înrobită amintesc cel mai mult de atitudinea englezilor pe care o satirizează Swift în Irlanda post-cromwelliană.) Necazurile s-au înmulţit; din când în când, aveau drept rezultat revolte sângeroase, urmate de răzbunări necruţătoare. Dacă o inversare a rolurilor i-ar fi plasat pe maghiari sub suzeranitatea românilor în aceste secole sumbre, nu avem motive să credem că mutarea jugului pe alt grumaz ar fi fost mai uşor de îndurat: conducătorii români erau la fel de înguşti şi de opresivi cu supuşii lor cum fuseseră şi maghiarii faţă de ai lor. Erau vremuri grele în Europa de Est, şi încă mai sunt.[77]

Însă în viaţa de zi cu zi toate aceste lucruri nu prea lăsau urme. De bine, de rău, moşierii şi ţăranii se cunoşteau de multe generaţii, în vreme ce oficialităţie din Regat erau nişte nou-veniţi şi pentru unii, şi pentru ceilalţi; pentru moment, o anume simpatie reuşise să supravieţuiască schimbării frontierelor, proprietarilor şi conflictelor din trecut. „Îmi amintesc de bătrânul conte…“, l-am auzit spunând mai târziu pe un cioban român, „câţi cai şi trăsuri avea! Era tare frumos. Şi-acum uite, a ajuns un moşneag sărac!“ Aceleaşi sentimente predominau adesea şi în sens invers, şi în scurtele mele întâlniri cu ei am observat că moşierii care la un pahar de vin judecau aspru nedreptăţile statului aveau grijă să absolve autorităţile locale care le dăduseră terenurile. Poate că străvechile lor relaţii feudale pieriseră, dar simbolurile împământenite supravieţuiau încă în felul cum îşi scoteau pălăria în semn de salut, cum sărutau mâna şi în formulele ceremonioase de adresare, ceea ce dădea acestei vieţi transilvănene aerul aproape straniu şi imaterial al unor vremuri apuse. Majoritatea micilor moşieri fuseseră forţaţi de împrejurări să devină cetăţeni români; dar foarte

puţini dintre ei fuseseră vreodată la Bucureşti. Îl priveau ca pe un bătrân Babilon, patrie a colbului, a mitei şi a ticăloşiei şi jurau să nu calce niciodată pe-acolo, pe cât le stă în putinţă, sau chiar să treacă fosta graniţă estică. Tânjeau încă după coroana Sfântului Ştefan şi nu aveau ochi şi urechi pentru nimic altceva în afară de regatul lor mutilat de la apus.

Trebuie spus că pentru un străin urmele acestor supărări abia dacă se făceau simţite. (În cazul meu, amintirea cea mai pregnantă rămâne bunătatea infinită a oamenilor.) Proprietăţile, cu mult reduse, încă existau, şi pe alocuri părea că nu se schimbase aproape nimic. Farmecul şi *la douceur de vivre*[78] impregnau încă interioarele învechit decorate, iar în exterior totul îndemna la desfătare. Naufragiaţi în rustica gloată românească, de neam şi de religie diferite, şi bântuiţi încă de nălucile puterii lor pierdute, atmosfera dominantă care-i înconjura pe locuitorii acestor *kastély* te ducea cu gândul la domeniile în paragină ale anglo-irlandezilor din Waterford sau Galway, cu toată tristeţea şi magia lor. Măcinaţi de nostalgia trecutului şi neavând de-a face decât cu semenii de pe proprietăţile învecinate şi cu ţăranii care lucrau acolo, trăiau un vis străvechi, genealogic, aproape confucianist, şi multe dintre propoziţiile lor se încheiau cu un oftat.

RIA AVEA O SUMEDENIE DE CĂRŢI franţuzeşti, pe care le-am împrumutat nestingherit. Tibor nu era prea mare amator de lectură, dar strămoşii lui trebuie să fi fost, căci biblioteca era bine chivernisită, în principal cu lucrări în maghiară şi germană. Întrucât renunţasem la maghiară, tânjeam să mă cufund mai tare în limba germană şi am început prin a citi toate distihurile rimate de sub minunatele desene din *Max und Moritz* şi *Hans Huckebein* dintr-un volum mare de Wilhelm Busch. În culmea fericirii şi ţintind şi mai sus, am trecut apoi la *Der Tod in Venedig* de Thomas Mann, dar nu am început prea bine, căci

trebuia să caut fiecare al doilea cuvânt şi-i ceream ajutorul Riei când mă împotmoleam. Am reuşit însă s-o termin în câteva săptămâni şi, ţinând seama că începusem să studiez germana cu doar cinci luni în urmă, părea un mare pas înainte. Îmi petreceam dimineţile între bibliotecă şi o masă de grădină, buchisind istoria Europei Centrale, în special a Ungariei şi a Transilvaniei, în *Meyers Konversationlexikon*; apoi am trecut la perioada lui Béla Kun, în volumele destul de sumbre ale lui Jean şi Jérome Tharaud, *La Fin des Habsbourgs*, *Quand Israel est Roi*. Cei doi fraţi francezi, dintre care unul a devenit academician, erau favoriţi în aceste părţi. Deşi toată lumea ştia multe despre istoria Europei Centrale, cunoştinţele se sfârşeau la piscurile Carpaţilor. Istoria României – adică istoria Valahiei şi a Moldovei, cele două principate aflate de partea cealaltă a munţilor, în sfârşit unite sub un singur domnitor şi care apoi au devenit Regatul României – le depăşea aria de studiu; zona era invariabil expediată cu menţiunea *die wilde Wallachei* – „sălbatica Valahie“ (poate era un citat, dar din cine?) –, de parcă s-ar fi aflat în inima stepei mongole.

Îndepărtându-mă de la subiect, dar nu foarte mult, am descoperit că în franceză a castra un animal de povară se spune *hongre* – se credea că ungurii introduseseră această practică în Europa –, în timp ce în germană se spune *Wallach*, ceea ce sugerează o origine românească, fiecare ţară făcând astfel un pas mai departe spre est. Încântarea mea când am auzit că *hussar* este un cuvânt maghiar – *husz*, douăzeci, te ducea cu gândul la un escadron de douăzeci de oameni – a fost de scurtă durată, căci mai recent lexicografii au afirmat că provine, prin intermediul limbii sârbe, din cuvântul italian *corsaro*, pirat, înlocuind fără probleme chila unei corăbii cu copita. Mai existaseră în trecut tentative de a deriva cuvântul *ogre*[79] din „ungar“, sau mai degrabă din „ugri“, strămoşii lui; dar de fapt

cuvântul vine de la Orcus, zeul roman al morţii. Dar cel puţin derivarea cuvântului *cravat* din „Croaţia“, un fost regat vasal Ungariei, părea certă; cuvântul pătrunsese în Franţa odată cu eşarfele cavaleriei lui Ludovic XIV, formată din mercenari croaţi. Cuvântul *coach*[80] aminteşte de oraşul maghiar Kocs, pentru că acolo se presupune că a fost construit pentru prima oară un vehicul de acest tip.

ACESTE DIMINEŢI, peste care împărăţeau berzele, treceau repede. Cântecul cucilor răzbătea din mai multe păduri cât ţinea lumina. Trei zile la rând au fost deosebite datorită sosirii unor păsări cum nu mai văzusem niciodată: prima, cu penaj orbitor galben şi negru şi cu un cântec sacadat, obsedant, era un grangur; a doua zi a fost marcată de fulgerarea albastru-verde-galbenă a prigoriilor, iar a treia, de două pupeze care mergeau prin iarbă desfăşurându-şi şi strângându-şi la loc podoaba de pe cap, ca a unor Piei Roşii, apoi se înălţau în aer şi se urmăreau printre frunze, iar aripile le făceau să pară nişte mici zebre zburătoare, până când se aşezau iarăşi.

Sora lui Tibor şi nişte prieteni au sosit de la Viena, aşa că am avut parte de multe petreceri, haine alese şi picnicuri, şi în sfârşit de un ospăţ la miez de noapte chiar pe vârful dealului îmbrăcat în viţă-de-vie. A fost aprins un foc de tabără, iar dintr-o trăsură au coborât patru ţigani – un violonist, un violist, un ţambalagiu şi un contrabasist –, care s-au aşezat sub un copac. Vinul chihlimbariu pe care îl beam stând sprijiniţi pe coate în jurul flăcărilor era presat din struguri care crescuseră chiar pe acele văi ce se prăvăleau peste tot în jurul nostru. Viticultorii urcaseră dealul şi se strânseseră în jurul nostru, iar când ni s-a terminat băutura ne-au adus rezerve proaspete de la ei de-acasă, umplând toate paharele, până când de la o fermă invizibilă s-a răspândit molipsitor prin întuneric un cântat de cocoş; s-au mai auzit şi alţi cocoşi, apoi capătul

Marii Câmpii a-nceput să se trezească la viaţă şi curând totul s-a luminat, mai puţin ţiganii. Strunele şi glasurile lor ne-au ţinut companie până am ajuns la poalele dealului şi apoi, dincolo de poartă, pe poteca acoperită cu iarbă, printre copaci. Urmele paşilor noştri se vedeau cenuşii în rouă, iar când am ajuns la stâlpii care străjuiau faţada casei, auzind freamătul cuiburilor şi păsărilor care se trezeau şi zbaterea aripilor unei berze de pe cornişă, ne-am dat seama că era prea târziu să mai mergem la culcare.

Erau sunetele obişnuite la ceasul deşteptării. Curând li s-au alăturat, în fiecare dimineaţă, fâşâitul coaselor, care ajungea până la pereţii casei, şi glasurile cosaşilor care fredonau; când unul dintre ei se întrerupea o clipă, se auzea un hârşâit de gresie pe tăişul coasei. În casă mirosea a fân, cosaşii se răspândeau peste tot şi-şi împrăştiau brazdele de iarbă cosită în fâşii argintii pe mirişte gălbuie. Odaia mea dădea spre un câmp pe care tocmai se înălţa o căpiţă, straturile ei urcau în sensul acelor de ceasornic în jurul prăjinii din mijloc. Mai multe femei cu furci, afundate până la genunchi într-o căruţă, azvârleau fânul, în timp ce bărbaţii, din vârful căpiţei, îl fixau sub forma spiralelor unui amonit. Căruţele care înaintau scârţâind pe poteci erau aşa de încărcate, încât în toate crengile mai joase rămâneau prinse mănunchiuri de fân presărate cu maci ofiliţi şi flori sălbatice.

Am petrecut mare parte din zi cu Tibor, pe câmpuri, şi am mers pe dealuri kilometri întregi, prinzând câte o frântură de română. Dar am abandonat pentru o vreme notaţiile de jurnal, gândindu-mă, presupun, că astfel de răgazuri statice nu erau relevante într-un jurnal de călătorie. Îmi doresc să fi fost mai puţin mândru: din cauza acestor pauze, mi-e mai greu să ţin socoteala zilelor şi chiar a săptămânilor; dar câteva notiţe şi desene de la sfârşitul caietului mă ajută să le reconstitui,

iar unul dintre desene se referă neîndoielnic exact la această perioadă. Cuprins parcă de o bruscă inspiraţie, Tibor spusese că mă ia cu el cu maşina la Arad – şi-a amintit că avea puţină treabă acolo – şi apoi spre următoarea mea oprire, unde trebuia să ne întâlnim cu toţii mai târziu. După ceai, a fost adus cu o anume solemnitate un automobil folosit numai pentru călătorii care nu se puteau face cu trăsura. Tibor a păstrat întru câtva misterul în privinţa călătoriei noastre.

Aradul e cam la fel de mare ca Guildford şi acolo, spre deosebire de sat, mi s-a părut că maghiara se aude mai des pe stradă decât româna. Numeroase magazine aveau firme maghiare şi evreieşti, pe lângă multe altele cu firme germane obişnuite, aparţinând coloniştilor şvabi. Locul devenise celebru în istoria maghiară pentru că la finalul marii revolte a lui Kossuth împotriva domniei Habsburgilor, din anul 1848, austriecii executaseră aici treisprezece generali maghiari. (Tocmai citisem despre acest lucru.) N-am avut însă timp să văd prea multe; Tibor avea de făcut o vizită pe care o tot amânase, la o fată înaltă, brunetă şi foarte drăguţă pe nume Ilona, una dintre preferatele lui, care locuia pe o stradă lăturalnică şi plină de verdeaţă care cobora spre râul Mureş. Aceasta îşi chemase, de dragul meu, presupun, o prietenă pe nume Izabella, la fel de drăguţă, dar în alt fel. Avea părul foarte blond şi ochi de un albastru închis şi nu vorbea decât maghiara, dar asta nu conta absolut deloc. (Mă întreb dacă părul ei foarte deschis la culoare se datora unui strop de sânge slovac: văzusem descendenţi ai coloniştilor din nord la fel de blonzi la penultima mea oprire în Ungaria, în Ó'Kígyós, la o aruncătură de băţ.) Totuşi, iat-o, presată ca o petală între ultimele file ale jurnalului meu, desenată cu grijă, cu capul sprijinit pe braţ, priveşte afară pe sub sprâncenele arcuite şi, printr-o întâmplare norocoasă, este la fel

de drăguţă în desen ca în realitate. „Iza, Arad, 16 mai 1934“, scrie deasupra.

ADOUA ZI DIMINEAŢĂ, când ne-am întors la nord de Arad, linia şerpuitoare a dealurilor se retrăsese cu câţiva kilometri, iar conacul jos, asemănător cu o fermă americană, din Tövicsegháza, pe care l-am căutat în zadar pe hartă, se întindea printre lanuri de porumb, lângă un pâlc de ulmi.

Când am fost poftiţi în sala de biliard, Tibor a observat o armă cu două ţevi aşezată pe pervazul ferestrei. A deschis-o iute şi din culată au sărit două cartuşe.

— Ia te uită! a spus el, râzând şi punându-le pe un raft, cu un oftat. *Polnische Wirtschaft!* Gospodărire în stil polonez!

În momentul acela a intrat în sală Jaš, pronunţat „Iaş“, gazda noastră, care ne-a spus că o ţine întotdeauna încărcată şi la îndemână, pentru ciori.

— Altfel n-ar mai lăsa nici un spic de grâu tânăr pe kilometri întregi.

În aceste cercuri era considerată o neglijenţă şi o lipsă de politeţe să le ascunzi nou-veniţilor anumite detalii despre persoanele pe care urmau să le întâlnească. Circumspecţia englezească sau imprecizia studiată nu-şi aveau locul aici, cu atât mai puţin teama de a părea snob sau sensibil la orgoliul blazonului şi la fastul puterii. „Jaš?“ spusese cineva. „Vine dintr-o excelentă familie din sudul Poloniei, trei mii două sute de hectare, nu foarte departe de Cracovia. Străbunicul lui era ambasadorul austriac la Sankt-Petersburg, iar blazonul cu capul de turc i-a fost acordat după ce a capturat trei drapele tătare în Ucraina.“

„Soţia lui, Clara? Este dintr-o foarte, foarte veche… *uralte*“ – aici, pleoapele vorbitorului se închideau aproape ca într-un vis la gândul unei asemenea venerabilităţi – „familie din munţii Tatra Mare. Locuiesc într-unul din cele mai vechi castele din Ungaria – acum Slovacia, din păcate! Sunt

conţi încă din vremea regelui Mátyás. Blazonul lor are un brâu cu dublu şevron între trei salamandre şi cinci ştiuci aşezate vertical; stemă grăitoare, înţelegi, după râul care trece prin apropiere şi peştii care înoată în el.“ (Când se vorbea despre fauna heraldică, pentru o clipă încăperea sau pajiştea păreau să se umple de lei cu coada bifurcată care privesc cu precauţie înapoi, cu gheare şi colţi albaştri; unicorni, soboli, vasilişti, grifoni, balauri înaripaţi şi alţii care scuipă flăcări, mici dragoni dungaţi; şoimii şi vulturii zburau în voie şi locul gemea de corbi, lăstuni şi lebede cu lanţuri spiralate de aur în jurul gâtului.)

Numai după ce erau tratate aceste subiecte esenţiale intrau în discuţie şi alte aspecte minore precum caracterul, înfăţişarea sau priceperea. În ciuda câtorva dispute teritoriale, maghiarii aveau o simpatie de netăgăduit faţă de polonezi; ce uşurare să descopăr o excepţie la obişnuita regulă est-europeană a urii dintre vecini! Aceste sentimente aveau rădăcini vechi în duşmănia împărtăşită faţă de germani, turci şi moscoviţi şi se accentuaseră considerabil la finele secolului al XVI-lea, când polonezii l-au ales pe Ştefan Báthory, principele maghiar al Transilvaniei, să urce pe tronul Poloniei. El şi-a pus pe fugă toţi adversarii, a cucerit câteva oraşe ruseşti şi l-a alungat din regat pe Ivan cel Groaznic.

Jaš era subţirel şi blond, cu un nas acvilin, cu părul tuns *en brosse*, ochi azurii în spatele unor ochelari cu rame de corn foarte groase şi un aer rezervat şi binevoitor. Avea mintea plină de idei despre arheologie, istorie, religie şi fizică, şi, după câte se spunea, de o mulţime de teorii de soi (dar care în practică mai degrabă se năruiau) despre economie, rotaţia culturilor, dresarea animalelor, nutreţul pentru iarnă, silvicultură, apicultură, deparazitarea oilor şi îngrăşarea raţelor pentru târgul de primăvară. Era deschis la idei excentrice şi, deşi nu sosiserăm de mai mult de cinci minute,

ne-a întrebat ce părere avem despre ideea că Pământul ar fi scobit, cu un soare mic în centru şi o lună mult mai mare care gravitează în jurul lui, a cărei umbră explica existenţa nopţii şi a zilei. Milioane de stele cam de mărimea Vienei sau a Varşoviei se învârt în jurul soarelui din centru la diferite distanţe şi viteze. În corespondenţa de dimineaţă primise o broşură trilingvă din partea autorului acestei teorii, care-l făcea acum să ne privească din spatele lentilelor cu înflăcărare în ochi.

— „*Die Welt ist eine Hohlkugel!*“ a citit de pe copertă; „*Le monde est une boule creuse!*“ Lumia i-o şfera scobita, drag meu!, a explicat el, punându-mi o mână pe braţ.

Apoi, întorcând paginile pătruns de emoţie, a citit cu glas tare pasajele cele mai grăitoare. În timp ce ne luam bun-rămas, Tibor mi-a făcut discret cu ochiul.

POATE CĂ ÎN ALTE CHESTIUNI practica nu se ridica la nivelul teoriei, dar Jaš era un ţintaş de excepţie. Curând, arma a fost încărcată din nou şi, din când în când, la jumătatea propoziţiei şi aparent fără să ţintească, trăgea pe fereastră în aer, uneori cu o singură mână şi abia întrerupându-se din vorbit; iar o clipă mai târziu, ca un sac de cartofi, pe pajişte cădea câte o pasăre din uriaşul stol de ciori care umbrea casa. Îmi părea rău; rotocoalele şi cârâitul lor îmi aduceau aminte de casă. Pocniturile ocazionale izbucneau la fiecare ceas cât era ziua de lungă.

Clara, moştenitoarea acelor venerabile castele din Tatra Mare, avea o privire sălbatică şi rareori îşi aranja părul. Iubea caii şi viaţa ei gravita în jurul a două minunate fiinţe negre de care un grăjdar posac şi chior pe nume Antal se îngrijea să fie ţesălate şi ferchezuite – „cum eu nu sunt“, după cum a spus ea, pe bună dreptate, lunecând în şa. Era uşoară ca un jocheu, călărea minunat şi trecea cu uşurinţă peste garduri impresionante. Jaš

renunţase la preocuparea asta – „n-am timp“ –, aşa că în răcoarea serii făceam plimbări lungi doar cu ea.

În ceasurile toride ale amiezii, turnau apă minerală cu gheaţă în vinul auriu de care tot pomenesc. Poate părea o barbarie, dar era delicios – *Spritzer* i se spunea în germană, iar în maghiară, *hoszú lépés*, „pas lung“, unul din numeroşii termeni prin care exprimau gradul de diluare. În general, vinurile erau din acea regiune, şi totuşi fiecare părea să aibă ceva specific în funcţie de gospodăria în care era băut. Era gata de consum din clipa în care se oprea din fermentaţie, iar după ce stătea câţiva ani în pivniţe răcoroase devenea mai presus de orice laudă. La cină, goleam carafele una după alta, fără să-l mai diluăm, la lumina lumânărilor aşezate în suporturi înalte de sticlă în formă de lalea. Lui Jaš îi plăcea să stea până târziu după cină, când discuţiile năvalnice pe teme variate se prelungeau până la ore înaintate. Când ridica arătătorul, amuţeam şi ascultam câteva clipe privighetorile. În jurul nostru, licuricii roiau în coregrafii schimbătoare pe sub coroanele spatulate ale castanilor, iar într-o noapte, când ne-am ridicat să mergem la culcare, am văzut câţiva brotaci de culoarea smaraldului, mai mici decât o monedă de trei penny, atârnaţi de frunze ca nişte mici naufragiaţi verzui pe plute.

În ultima după-amiază, am stat de vorbă cu Clara pe o bancă la marginea pajiştii. Înăuntru, Jaš interpreta, cu destulă pricepere, nişte fugi complicate, din când în când se întrerupea pentru câteva secunde şi apoi se întorcea în grabă la pian după un poc şi-un trosc, aşa că deasupra casei se stârnise un vârtej de ciori. Pe toată pajiştea, ciorchinii castanilor începuseră să-şi lepede florile şi printre petalele albe presărate pe iarbă se iţeau ici-colo discuri rozalii. În capăt se vedeau cei doi cai, deşeuaţi cu câteva minute mai devreme, tăvălindu-se voioşi prin iarbă, după care se ridicau

iarăşi în picioare, fornăind şi scuturându-se, începeau să pască şi se căzneau să alunge ţânţarii dând din coadă. Dimineaţa, unul din ei m-a purtat spre următoarea destinaţie, astfel că bubuiturile puştii pentru ciori s-au estompat din ce în ce.

FAMILIA ÖTVENES era ultima din acest lanţ de prieteni şi, ca în cazul tuturor celorlalte, îi cunoscusem pe membrii ei în acea primă seară, acasă la Tibor. Era o familie de şvabi care se aşezaseră aici când aceste teritorii fuseseră recucerite de la turci, iar pământurile lor întinse le-au asigurat curând locul în pătura stăpânitoare. Oare secolele trecute, dominate de conflicte, pot fi comparate cu îndelungatul proces al Reconquistei din Spania, cu otomanii în locul maurilor? Campaniile anterioare, încheiate cu victoriile Huniazilor şi ale familiilor Báthory şi Zrinski[81], prezintă o anume asemănare, însă energiile viitorilor eroi transilvăneni au fost puse în slujba întemeierii Principatului, cel puţin pentru o vreme, iar sub suzeranitate otomană, a unui bastion al libertăţilor maghiarilor împotriva Habsburgilor. Recurgând cu pricepere şi viclenie la o căsătorie cu moştenitoarea tronului ungar, apoi declarând succesiunea ereditară, deşi până atunci fusese electivă, dinastia reuşise să înghită Ungaria; iar când armatele împăratului au avansat în sfârşit în aval, imperialiştii ajunseseră să-i privească pe maghiarii eliberaţi ca pe un neam cucerit. Aşa se explicau aşezările străine şi mulţimea de nume neungureşti care împânziseră brusc teritoriile recuperate. S-a apelat la străini; în ultimele trei secole, Sfântul Imperiu Roman şi Regatul Ungariei au devenit cosmopolite, mai ales prin comandanţii armatelor lor; însă vlăstarele lor fuseseră de mult asimilate. Parcă pentru a ilustra acest lucru, doi fraţi veniţi de pe o moşie din vecinătate purtau faimosul nume genovez Pallavicini. Oare se trăgeau din margraful care-l asasinase pe cardinalul Martinuzzi, salvatorul Transilvaniei, el însuşi pe

jumătate veneţian? Tocmai citisem despre el, dar n-am îndrăznit să întreb. Un alt oaspete, o prinţesă înaltă, căsătorită cu un moşier erudit, naturalist, pe nume Béla Lipthay din Lovrin, o comună din Banat, era descendent (nu direct, sper) al papei Inocenţiu XI, din faimoasa casă de Odescalchi, lorzi de Bracciano[82].

Georgina, fiica familiei, semăna cu o englezoaică blondă plecată în safari şi era o călăreaţă la fel de pricepută precum Clara. Despărţită de un soţ ceh de mult plecat, se străduia fără sorţi de izbândă să obţină o anulare a căsătoriei, pentru a se putea mărita cu un călăreţ şi mai bun decât ele. Era ars de soare, slab, simpatic şi fudul de urechi. Foarte îngrijoraţi, bunii ei părinţi, în special mama, luau foarte în serios pericolele călătoriei mele. Unul din băieţii ei era în Brazilia de cincisprezece ani, iar dacă i-aş fi îngăduit mi-ar fi îndesat în rucsac toată garderoba lui.

Îmi amintesc fiecare detaliu al acestei case şi pe ale tuturor celorlalte; locuitorii lor, servitorii, câinii, caii şi peisajele sunt, toate, intacte. Poate fiindcă eram străin în această societate izolată, am reuşit să dărâm unele dintre barierele obişnuite, căci m-au tratat ca pe un prieten intim, iar sentimentele au fost mai profunde şi mai durabile decât s-ar fi cuvenit pentru cele câteva săptămâni petrecute la hotarele Transilvaniei, care s-au scurs atât de repede. Această şedere deosebit de veselă a devenit şi mai veselă odată cu sosirea Riei, pentru ultimele câteva zile. Am urmărit împreună cum a fost ridicată o căpiţă uriaşă de fân şi am galopat prin pădure urmărindu-ne unul pe altul; iar în ultima mea zi acolo am descoperit nişte artificii într-un şopron pentru lemne, pe care le-am lansat în aer după cină.

Fiecare colţ al Europei pe care-l străbătusem până atunci avea să fie sfâşiat şi distrus de război; exceptând ultima etapă dinainte de graniţa turcă,

peste câţiva ani toate ţările prin care am cutreierat în această călătorie avea să fie nimicite de două puteri necruţător de distructive; iar când a izbucnit războiul toţi aceşti prieteni s-au cufundat brusc în beznă. După aceea, dezrădăcinarea şi daunele fuseseră aşa de devastatoare, încât în unele cazuri a durat câţiva ani de la sfârşitul întregii nebunii până când norul s-a mai risipit şi am putut culege câte un indiciu pentru a afla ce se petrecuse între timp. Aproape toţi fuseseră târâţi în conflict în ciuda adevăratelor lor porniri şi nenorocirea îi ajunsese pe toţi. Dar în această casă plină de farmec şi veselie tragedia care a lovit în acele vremuri sumbre n-a avut nici o legătură cu conflictul: o vâlvătaie a izbucnit în noapte şi întreaga familie aflată în conac s-a făcut scrum odată cu clădirea.

---

67 Primul citat provine dintr-o frază din *Eneida* (cântul VIII, v. 596) celebră pentru modul remarcabil în care sonoritatea cuvintelor exprimă conţinutul ei: *quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum* („Câmpul în tropot mărunt bat copite, de piatră lovite“, trad. de Dan Sluşanschi, Editura Paideia, Bucureşti, 2000, p. 209). Al doilea citat este începutul eglogei I de Vergiliu.

68 Vezi *A Time of Gifts*.

69 Revistă britanică de *lifestyle*, adresată clasei superioare şi aristocraţiei, care tratează subiecte politice şi evenimente sociale.

70 Şi ce zdrenţe. Ia te uită! Trebuie să mă ocup de tine! (în lb. franceză în original).

71 Cel puţin o să ai cu ce te şterge la nas (în lb. franceză în original).

72 *Pojekai, Hanka, tam u hrustu, tam u hrustu, tam u hrustu…* etc.

73 La drept vorbind, regiunea începe abia la vreo 50 de kilometri mai la est de punctul în care am ajuns eu. Însă porţiunea îngustă dintre acesta şi graniţa ungaro-română postbelică, cea pe care tocmai o traversasem, pare să nu aibă o denumire anume şi deseori oamenii o includ în mod eronat în Transilvania: pare o denumire la îndemână pentru întregul teritoriu pe care l-a pierdut Ungaria în favoarea României în 1920 şi deseori apelez la rându-mi la ea, deşi e prea largă.

74 Istoricul roman Flavius Vopiscus, în *Historia Augusta*.

75 . O sursă maghiară, *Gesta Hungarorum*, cronica notarului Anonymus al regelui Béla IV (1234–1270), consemnează faptul că maghiarii invadatori au trebuit să înfrângă rezistenţa unui anume Gelu, căpetenia triburilor vlaho-slave din centrul Transilvaniei, înainte să poată supune regiunea.

76 Sugerarea unui neadevăr, respectiv suprimarea adevărului (în lb. latină în original).

77 *All thoughts to rive the heart are here, and all are vain, / Horror and scorn and hate and fear and indignation…* – îmi veneau deseori în minte aceste versuri. [Versuri din poemul *Be still, my soul, be still (Suflete, fii pe pace)* al poetului britanic Alfred Edward Housman (1859–1936): Toate gândurile menite să sfâşie sufletul sunt aici, şi toate-s vane, / Oroare şi dispreţ şi ură şi teamă şi indignare (*n. tr.*).]

78 Viaţa tihnită (în lb. franceză în original).

79 În lb. română, căpcăun.

80 În lb. română, trăsură.

81 Familie nobilă ungaro-croată, influentă în perioada războaielor otomane din Europa.

82 Potrivit lui Sir Walter Scott (sau lui Macaulay, care-l citează; am căutat la amândoi, dar în zadar, şi probabil că voi găsi pasajul a doua zi după apariţia acestei cărţi), Bracciano, aşezat pe malul plin de păpuriş, era cel mai bun exemplu de cetate medievală pe care o văzuse vreodată: un mănunchi de turnuri cilindrice care se avântă pe cerul Latiumului şi împrăştie mândre corole cu maşiculiuri deasupra reflexiilor lor ce stau nemişcate la mulţi stâni mai jos.

5. Prin pădure

— Fratre Petre, possumusne kugli ludere post Vesperas?

— *Hodie non possumus, fili,* a spus fratele Peter. *Tarde nimium est. Cras poterimus.*

— *Quando? Qua hora?*

— *Statim post Missam. Expecte me ad egressum ecclesiae.*

— *Bene, fratre, sed nonne ante Missam fieri potest?*

— *Velnon. Est contra regulam nostram.*

— *Eheu!*[83]

E simplu să sesizezi intrusul în această latină de baltă! *Kugli* – *Kegeln* în germană – este cuvântul maghiar pentru „popice“. Fratele Peter era asistentul însărcinatului cu oaspeţii la abaţia franciscană Maria Radna, iar chipul său vesel, tonsura, sandalele, rasa cafenie cu glugă şi cordonul alb legat în jurul taliei lui generoase îl făceau să semene izbitor cu călugărul Tuck[84]; şi, întrucât nu vorbeam aceeaşi limbă, a trebuit să comunicăm în latină. (Contribuţia mea la conversaţie a fost mai puţin fluentă decât pare. Rumegam fiecare frază înainte, sperând să folosesc un supin terminat în *-um*; şi m-a uimit cuvântul *velnon* pe care l-a folosit el. Nu l-am găsit mai târziu în dicţionarele latine, aşa că poate era format din două cuvinte, o negaţie folosită numai în cercurile bisericeşti, înlocuind inexistentul „nu“; dar părea a fi un singur cuvânt. „Da“ se spunea *etiam*.) În afară de analizele gramaticale pe care le făceam la şcoală şi de versurile pe care le recitam uneori pe drum, nu vorbisem latină mai mult decât oricine altcineva, aşa că toată această poveste îmi dădea îmbătătoarea iluzie că uşor-uşor mă întorsesem în vremurile în care latina era limba comună a Europei ştiutoare de carte: îmi evoca

lumea erudiţilor rătăcitori, pe care în îngâmfarea mea mi-i luasem drept modele înainte de a porni la drum, dar de care mă îndepărtasem în ultimul timp.

De la conacul familiei Ötvenes, urmasem în dimineaţa aceea drumul spre sud-est, până când dealurile împădurite s-au răzleţit, cam la treizeci de kilometri est de Arad, unde poteca mea se alătura frumoasei văi a Marosului[85]; apoi, puţin mai în amonte, domurile de bronz ale abaţiei Maria Radna luceau în lumina amiezii. Abaţia fusese întemeiată în 1520, dar la o simplă privire nimeni n-ar fi făcut legătura între această clădire din barocul mijlociu şi ordinul franciscan. Distrusă în secolul al XVII-lea de armata lui Mustafa II, a fost reconstruită în forma cea nouă o sută de ani mai târziu, când otomanii au fost alungaţi. Apoi a devenit faimoasă datorită unei icoane făcătoare de minuni a Fecioarei; astfel, a căpătat sprijin, iar biserica s-a umplut de pelerini şi de danii.

Presărată cu umbrele frunzelor de castani, o scară lată urca printre înaltele statui baroce care-i înfăţişau pe Sfântul Francisc de Assisi şi pe Sfântul Ioan Nepomuk. În capăt, am dat peste fratele Peter, care pregătea o puzderie de popice. Îşi căuta un partener de joacă, aşa că am ajuns exact în momentul potrivit şi am jucat până după-amiaza târziu, într-o ferice muţenie, ruptă pe alocuri de latina noastră greoaie. Era nevoie de ceva forţă să lansezi bilele astfel încât să lovească şi să împrăştie popicele uriaşe. Când clopotul de vecernie a pus capăt jocului, eram amândoi murdari din cale-afară şi transpiraţi, iar conversaţia de mai sus a avut loc după ce l-am ajutat să strângă popicele. După terminarea vecerniei, m-a condus într-o chilie pentru oaspeţi şi mai târziu la refectoriu, unde vreo patruzeci de călugări luau cina, în timp ce unul dintre ei citea cu glas tare într-un amvon, mai întâi în latină, apoi în maghiară.[86] L-am întâlnit din nou pe aleea cu arcade după ultima slujbă de peste zi şi l-am întrebat: „*Dormitum ibant omnes*?“ – mă

pregătisem pentru asta! –, dar s-a mulţumit să zâmbească şi şi-a dus degetul la buze: era prima oară când stăteam într-un aşezământ mănăstiresc, unde începuse *magnum silentium*.

A doua zi dimineaţă, pe data de 2 iunie, într-o duminică, era ocupat cu nişte vizitatori, aşa că am aşteptat după cum mi se ceruse, temându-mă că s-ar putea să-mi răspundă *non possum*[87]; dar a sosit într-o doară, cu rasa şi cordonul învolburate, iar când am terminat partida am dat să las nişte bani; a refuzat fluturând din mână – eram un străin, un *viator*[88] şi un *peregrinus*; aşa că am intrat în biserică şi am strecurat câteva monede în cutia milei, astfel încât să se audă clinchetul menit să-mi spele obrazul. În timp ce mă ajuta cu rucsacul, mi-a urat „Domnul fie cu tine!“ în latină şi apoi: „*Quoniam angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis*.“[89] Impresionat de aceste cuvinte şi destul de uimit, am coborât scara cea mare spre râu; le rostise ca pe un citat şi mă întrebam de unde proveneau.[90]

CU O LUNĂ ÎNAINTE, când lăsasem în urmă Dunărea, apoi Tisa şi în sfârşit Marea Câmpie Ungară, simţisem că-mi iau bun-rămas de la nişte repere ilustre. Nu auzisem niciodată de Maros[91].

Este marele râu al Transilvaniei, iar afluenţii săi se răspândesc ca un evantai de terminaţii nervoase pe întreaga pantă vestică a Carpaţilor, unde se reped la vale şi se unesc într-un mare râu care înaintează spre sud-vest printre lanţuri minore, trece pe lângă abaţie şi apoi curge mai departe în Ungaria. La Szeged se uneşte cu Tisa la vreo sută de kilometri sud de podul pe care l-am traversat la trap pe spinarea lui Malek, lângă Szolnok; apoi, apele împletite pătrund adânc în Iugoslavia şi în final se varsă în Dunăre; curând, Sava, umflată de contribuţia din Slavonia şi din Alpi, se uneşte cu marele fluviu sub zidurile Belgradului şi apoi, când individualitatea fiecăruia este înghiţită de curenţii

Dunării, pornesc spre Porţile de Fier, către Marea Neagră.

Pe această porţiune, malul nordic este înconjurat de dealuri, astfel că, imediat ce abaţia a rămas în urmă, pe un piedestal de stânci s-au ivit ruinele ţuguiate ale cetăţii Solymos; era o fortăreaţă a lui Ioan Hunyadi, dar construită cu mult înainte. Apoi au început să se vadă valurile succesive de copaci care acopereau primele dealuri, iar printre ramurile lor se zăreau ici şi colo crenguţe de liliac sălbatic. Şi pe malul celălalt se înălţau coline mândre, iar marele râu se descolăcea leneş printre cele două lanţuri. Uneori făcea o buclă de vreo doi-trei kilometri, apoi se întorcea desenând meandre, iar pâlcurile de sălcii şi plopi-tremurători care-l străjuiau se întrepătrundeau cu plopi ascuţiţi ca nişte fusuri sau întinşi precum plasele pentru fluturi. Femeile de pe câmpuri purtau pe cap baticuri pe sub pălăriile din paie împletite, largi cât roata de căruţă; ştiuleţii înalţi de porumb erau înfăşuraţi în frunze ca nişte suliţe africane frânte; grâul se vălurea din când în când în bătaia vântului; cârceii de viţă, stropiţi cu sulfat, se căţărau straturi-straturi. Vitele alburii cu coarnele late şi drepte păşteau cu zecile, iar bivolii se bălăceau în mlaştinile şi luncile dimprejurul râului; lucioşi ca nişte foci sau acoperiţi cu noroi uscat care le slujea drept armură împotriva insectelor, uneori nu-i recunoşteai decât după câte-o nară răsărită din nămol sau după bulele pe care le stârneau. Peste tot pe unde caii şi iepele cu mânjii lor se plimbau slobozi pe iarbă, cu siguranţă găseai instalate şi câteva corturi zdrenţăroase. În aceste meandre înţesate de trestii, totul era nemişcat şi liniştit sub vraja somnoroasă a germinaţiei şi a abundenţei netulburate.

Am găsit un pâlc de anini plini cu piciorul-cocoşului, maci şi măciulii de păpădie, am mâncat pâine şi brânză şi am cedat în faţa toropelii; când m-am trezit, printre crengile de deasupra capului

zburătăceau florinţi şi un nor de ţânţari. Nu aveam de mers prea mult. Era aranjat să înnoptez în casa domnului v. Konopy. Am aflat că trecusem pe lângă *kastély* cu câţiva kilometri în urmă, aşa că m-am întors cu o căruţă cu fân, iar curând căruţaşul mi-a arătat un conac care se iţea din coasta împădurită a dealului.

LOCUL AR FI PUTUT FOARTE BINE SĂ FIE un prezbiteriu rural, iar domnul v. Konopy, cu firea lui blândă şi cu părul lui argintiu, un preot; în jurul lui atmosfera părea ca de vecernie. Era pasionat de cultivarea grâului, iar cei doi colegi suedezi care stăteau la el erau la fel de molcomi la vorbă şi de liniştiţi. Pe toate piesele de mobilier erau răsfirate spice de grâu, iar unul din suedezi, bun cunoscător al terminologiei engleze a pasiunii lui, mi-a explicat, în timp ce-mi arăta pe rând fiecare soi, diferenţa dintre spicele umflate şi soiul obişnuit, cu mustăţi; apoi am studiat varietatea poloneză şi am evaluat spiculeţele şi mustăţile, mugurii mijlocii şi glumele. Îi adusese domnului v. Konopy o ediţie germană a *Cărţii de la San Michele*, care făcuse furori în Anglia cu câţiva ani în urmă. Am petrecut două zile tihnite, în care l-am ascultat citind cu glas tare din ea. Totul era foarte diferit de atmosfera din zilele precedente, populată de coarne de cerb, copite şi amintirile lui Tibor despre şampania sorbită din încălţările dansatoarelor.

DEALURILE DE PE MALUL NORDIC se avântau tot mai mult, şi pe măsură ce copacii se înmulţeau mi se părea că mă afund fără scăpare în tărâmuri adânci şi necunoscute. După-amiază am ajuns la Soborsin[92], unde un castel al familiei Nádasdy se întindea izolat în pădure, şi am trecut un pod până pe malul celălalt. Deşi ca spirit această regiune de la sud de râu era transilvăneană, de fapt era capătul de nord-est al vechiului banat Temesvár, botezat după capitala sa – Timişoara în limba română –, care se află la vest. Pierdută de Ungaria în timpul expansiunii otomane din secolul

al XVI-lea şi în mare măsură depopulată, a fost recucerită două secole mai târziu de prinţul Eugeniu şi de contele Pálffy şi recolonizată. Cea mai numeroasă populaţie a provinciei moderne era cea română, la fel ca în celelalte locuri de pe traseul meu, dar se spunea că nou-veniţii erau de origini aşa de variate, încât, dacă ai fi pus un cameleon pe harta colorată a grupurilor etnice din Banat, ar fi explodat.[93]

După un ceas sau două, înaintam, cu paşi greoi, istovit, printre umbre prelungi spre *kastély* din Kápolnás. Două rânduri de trepte duceau spre o terasă împrejmuită de o balustradă, unde oamenii profitau de aerul răcoros dinainte de apusul soarelui. Prin uşile de sticlă se zăreau odăile luminate de dincolo. Contele Pál Teleki, bunul meu binefăcător geograf din Budapesta, îi scrisese proprietarului, care îi era văr bun, şi telefonasem cu o zi în urmă. Se numea contele Eugeniu – Jenő în maghiară –, s-a ridicat şi, ospitalier, mi-a venit în întâmpinare.

— Ai reuşit aşadar? a întrebat cu bunătate; apoi, în mod surprinzător, a adăugat: Vino şi stai jos[94].

Era un bărbat între două vârste, înalt, voinic, liniştit din fire, cu ochelari cu rame de aur şi cu un chip remarcabil de inteligent, cam neatrăgător şi foarte amuzant; asemenea vărului său, avea ceva asiatic. Ştiam că este un entomolog faimos şi o autoritate în materie de fluturi de noapte, în special proveniţi din Orientul Îndepărtat, şi se spunea că are tot timpul doi vânători de insecte la lucru, unul în China, celălalt în Japonia, care îi trimiteau constant exemplare. Lepidopterele erau expuse în casete de sticlă prin toată casa. Unele dintre ele erau mari, acoperite cu puf şi în culori aprinse, unele cenuşii, ca nişte beţigaşe sau transparente, iar altele aproape prea mici să le zăreşti. În afară de aceasta, avea toate pornirile unui polimat: totul îi trezea curiozitatea şi-l făcea să urce greoi treptele spre bibliotecă. Se delecta cu bârfe şi poveşti

comice şi era pasionat de limerickuri, cu cât mai decoltate, cu atât mai bine. Depăna amintiri ore în şir şi o anecdotă fascinantă atrăgea după sine alta şi alta; multe dintre ele aveau drept obiect personaje faimoase sau venerabile prezentate într-o lumină absurdă, dar întotdeauna amuzantă. Era dornic de poveşti pe măsură şi reuşita era răsplătită cu râsete nestăpânite, dar aproape de neauzit, accese care-l făceau apoi să-şi şteargă grijuliu ochelarii cu batista, încercând să-şi vină-n fire. Călătorise mult şi cunoştea bine Insulele Britanice; engleza lui era aproape perfectă, iar o dădacă scoţiană îi lăsase moştenire o colecţie de maxime pronunţate cu nişte ghilimele abia perceptibile: întrebat ce părere are despre un vecin, spunea: „Am niscai îndoieli“; iar în timp ce medita la vreo dilemă: „Mă las în voia soartei“. (Înainte de război, ar fi fost greu să exagerezi influenţa dădacelor britanice în rândul anumitor copii din Europa Centrală; aceştia învăţau să numere oiţe ca să le vină somnul înainte să înveţe să mânuiască mătăniile şi făceau cunoştinţă cu *Cei trei şoricei orbi* mult mai devreme decât cu primele lecţii de catehism despre Sfânta Treime.) Soţia lui, contesa Caterina – Tinca –, era înaltă, brunetă, frumoasă, foarte bună şi inteligentă şi avea lecturi ample în domenii diferite de ale lui. Într-unul anume era de-a dreptul unică în această societate maghiară izolată: era româncă, dar de un soi neobişnuit. De fapt, indiferent cu cât entuziasm s-au maghiarizat când au avansat în societate, mai multe familii maghiare din Transilvania erau de origine română. Strămoşii contesei erau de acest soi, doar că, deşi erau nobili maghiari, nu-şi uitaseră originea şi sprijineau aspiraţiile românilor. Poate că maghiara era limba lor maternă de generaţii întregi, dar ca deputaţi exprimau întotdeauna opinii heterodoxe în Parlamentul de la Budapesta. Contele Jenő, descendentul uneia dintre marile familii maghiare din Transilvania, avea resentimente postbelice la fel de profunde ca ale

oricărui boiernaş, deşi nu şi le exprima cu atâta emfază, în vreme ce contesa Tinca se plasa, când i se oferea prilejul, discret, dar ferm, pe poziţii opuse; iar când unul din ei exprima opinii controversate, celălalt îşi lămurea mai târziu oaspetele, în privat, că erau nişte aiureli. („Ce păcat! Jenő e un bărbat aşa de inteligent, dar are atâtea prejudecăţi!“ şi „Mă tem că iar a vorbit gura fără Tinca…“) Ţineau foarte mult unul la celălalt şi erau mult prea civilizaţi să se contrazică în public. La castel se mai găseau fiul lor, un băiat frumos, destul de alintat, pe nume Michael, preceptorul lui maghiar şi o sumedenie de vizitatori, mereu alţii; într-o aripă a clădirii locuia şi mama contesei, care rămăsese de curând imobilizată la pat. „Nu-i e prea bine“, spunea contele.

DIN SPATELE CASEI pornea abrupt o pădure deasă. În faţă, coborau uşor spre Maros pajişti unduitoare, dar pădurea povârnită se regăsea şi pe malul nordic. „E doar de la începutul secolului al XIX-lea“, a spus contele referindu-se la casă, „şi poate puţin cam ostentativă“. Parterul era din piatră necioplită, pilaştrii se înălţau până la cornişă, iar coloanele corintice canelate se întindeau pe toată lungimea faţadei împodobite cu sibile, nimfe şi satiri.

Terasa era refugiul de după-amiază şi de seară al contelui. Stătea ore în şir la palavre pe un scaun din nuiele sau hoinărea meditând, ferindu-se de soare sub o umbrelă de soare din in gri cu dungi verzi. O plimbare mai îndrăzneaţă ducea până la grajduri. Într-un pod de acolo erau adăpostiţi porumbei rotaţi şi nişte pui de porumbei jucători, care se avântau, pluteau, făceau piruete, apoi cădeau ca nişte pietre şi se aşezau la loc într-o învolburare de pene ca omătul, care oferea un spectacol fascinant. Aleea ce ducea spre casă era tivită cu liliac. Bujorii îşi scuturau ultimele petale, iar aerul era parfumat de teii în floare.

Însă biblioteca, cu miile ei de volume, cu plasele, ierbarele şi echipamentul colecţionarului, era sălaşul său preferat. Mă ducea acolo după micul dejun şi o exploram cu ajutorul scării, în timp ce el stătea la birou, oftând de încântare. Desfăcea colete, acoperite cu timbre ciudate şi trimise de la poalele muntelui Fujiyama sau din vreun port fluvial de pe Yangtze, începea să ordoneze insectele dinăuntrul lor cu ajutorul unei pensete, studiindu-le cu o lupă sau la microscop şi murmurând câte un comentariu poliglot „…*Jól van… gyönyörű!*… Ce frumuseţe! Uită-te la ăsta! Iată-vă, în sfârşit!… şi uite şi *Euploea leucosticus*… din Java, pun rămăşag… Şi ăsta? Ce-o fi cu el?… O să-l caut în Hampson… sau Kirby… Nu'ş ce să zic, nu'ş ce să zic… sau în Breitenbach, poate…“ Nu-şi mai încăpea în piele de fericire. Cât despre mine, mă ademeneau comori nemărginite: rafturi întregi de enciclopedii în mai multe limbi, cinicele versuri latineşti ale lui Janus Pannonius, un episcop ungaro-croat din Pécs din secolul al XV-lea, „Marţialul Ungariei“; memorii şi gravuri care surprindeau viaţa transilvăneană de odinioară, scrisori patente, cedări de iobagi, pergamente cu peceţi mari, roşii, conţinând titluri de proprietate; arbori genealogici cu complicate blazoane strălucitoare sau cu anluminuri în culori şterse şi minunata *Géographie Universelle* în multe volume a lui Elisée Reclus. Zeci de ispite te ademeneau să-ţi iroseşti dimineaţa.

Contele avea o înclinaţie pentru preocupări greu de înţeles. În acest moment îl fascina teoria lui Hugo v. Kutschera despre evreii aşkenazi din Europa de Est: oare era posibil să se tragă din locuitorii vechiului imperiu khazar, ai cărui conducători au renunţat la păgânism în Evul Mediu, îmbrăţişând credinţa evreiască? Era interesat în mod deosebit de dovezile corespondenţei dintre Itil – capitala khazară din apropierea gurii de vărsare a Volgăi, care în mare

ocupă regiunea Astrahan – şi erudiţii evrei din Córdoba: oare scrisorile erau false? Oare Iosif, regele khazarilor, şi rabinul andaluz Hazdai-ibn-Shaprut chiar corespondaseră?[95] Odată, în timp ce făcea o cercetare cu privire la inscripţiile runice ale goţilor, şi-a abătut privirea din carte şi m-a întrebat pe un ton surprins ce haine cred că purtau hunii. Am spus că probabil piei de animale şi câte ceva din metal. „Şi eu cred la fel“, a spus, „dar ne înşelăm“, şi a citit cu glas tare dintr-o relatare a lui Ammianus Marcellinus despre misiunea sa la Attila: „Sunt îmbrăcaţi în veşminte din in sau din piei de şoareci-de-câmp cusute laolaltă.“[96]

Familia lui fusese mereu interesată de călătorii, ştiinţă şi literatură. O ramură a explorat Africa Centrală şi a descoperit lacuri şi vulcani la graniţa etiopiană; prietenul meu din Budapesta cartografiase arhipelaguri din Orientul Îndepărtat; contele Samuel Teleki, un ager cancelar transilvănean din secolul al XVIII-lea, a strâns 40 000 de volume în Márosvásarhély – Târgu Mureş în română –, într-o bibliotecă special construită pentru ele, pe care a oferit-o oraşului: era înţesată cu incunabule, ediţii princeps şi manuscrise, inclusiv unul dintre primele manuscrise ale lui Tacitus. (Tot el trebuie să fi fost cel care a strâns şi a editat epigramele lui Pannonius.) Un anume conte Iosif Teleki, pe când călătorea în Franţa alături de vărul său bibliofil, a devenit prieten şi partizan al lui Rousseau şi a lansat un atac inteligent la adresa lui Voltaire, publicat în trei ediţii; şi iată-l aici, pe raft: *Essai sur la Foiblesse des Esprits Forts*, Leyden, 1760. O parte din preaplinul bibliotecii se afla în dormitorul meu: Henty, Ballantyne, *Jock of the Bushveld*, *Owd Bob*, *The Story of the Red Deer*, *Black Beauty*, *Cartea junglei* şi *Simple povestiri*. Erau ediţii Tauchnitz, zdravăn roase de insecte, decolorate de ultimele veri ale monarhiei habsburgice şi care aminteau de acele vremuri tihnite când, în afară de obişnuita

salvă răzleaţă de focuri din Balcani, abia dacă s-a tras vreun foc de armă între bătălia de la Sedan şi cea de la Sarajevo: Ouida, doamna Belloc Lowndes, *The Dolly Dialogues*, *My Friend Prospero*, *The Cardinal's Snuffbox*, *The Indiscretions of Ambrosine*, *Elizabeth and her German Garden*; Maupassant, Gyp, Paul de Kock, Victor Margueritte, romanele de început ale lui Colette… Dar comoara cea mai de preţ erau câteva romane istorice ale scriitorului maghiar Maurus Jókai (1825–1904), tălmăcite în epoca victoriană: *'Midst the Wild Carpathians*, *Slaves of the Padishah*, *An Hungarian Nabob*, *The Nameless Castle*, *The Poor Plutocrats*, *Pretty Michael*, *Halil the Pedlar*, *Ein Fürstensohn* – şi alte câteva. Acţiunea era plasată în vremuri tulburi: revoluţia lui Kossuth, războaiele împotriva turcilor, când toată Transilvania era cuprinsă de flăcări; castele semeţe, abisuri, lupi, mari nobili învrăjbiţi, ieniceri, spahii, paşale cu şase cozi de cal, asedii, câmpuri de bătălie şi ultime redute; poveşti care împleteau toate marile figuri ale istoriei locale: Hunyadi, Zrinyi, Thököly, familiile Rákóczi, Bocskai, Bethlen, Báthory, Bánffy – numele cu B păreau să abunde în rândul nobililor şi principilor transilvăneni; şi familia Teleki, desigur. Subiectele erau un amestec de Scott, Harrison Ainsworth şi Dumas-tatăl, transpuse în Carpaţi şi în pusta. După ce le-am răsfoit, întrebând despre fiecare, pe când stăteam pe malul Marosului, unde contesa ne dusese la un picnic şi la scăldat, a apărut ideea unei excursii cu scop istoric.

Se impunea folosirea maşinii, eveniment solemn în aceste ţinuturi cu drumuri proaste. Conducea contesa, iar dacă vreun bivol ne tăia calea, contele, năpădit de amintiri din Cowes, ridica mâna şi şoptea: „Corabia înaintea vaporului!“, aşa că aşteptam până când trecea, agale. Am mers spre est de-a lungul malului nordic, plin de verdeaţă, am cotit spre sud pe sub abruptul deal al Devei[97],

încununat de cetatea în ruine, şi ne-am dat jos după ce am trecut câteva văi, unde nişte stâlpi de piatră înalţi şi precari sprijineau un pod îngust întins peste hău.

Pe partea cealaltă se înălţa castelul Vajdahunyad[98], principala fortăreaţă a marelui Hunyadi, o clădire aşa de excentrică şi de teatrală, încât, la o primă privire, părea complet ireală. Asemenea multor castele, mai demult fusese distrus de foc şi reconstruit în forma sa dintâi; dar era pe deplin autentic. Podul ducea la o poternă dintr-o barbacană înaltă care se termina sus de tot cu o colonadă ce sprijinea acoperişul ţuguiat, aidoma marilor barbacane din Praga: ţepuşe din metal sau din lemn ridicate ca să mutileze cavaleria infernală care zboară jos după lăsarea întunericului. În zidul abrupt erau încastrate, la diverse înălţimi, turnuri pătrate sau rotunde, toate cu creneluri şi maşiculiuri. Lumina care se zărea printre stâlpii ce susţineau marele acoperiş ţuguiat al barbacanei dădea clădirii un aspect diafan, semeţ şi uşor improbabil, iar contraforturile situate la mică distanţă unele de altele o făceau să pară că se avântă şi mai năvalnic spre înălţimi. Contraforturile porneau din pântecele hăului şi urcau neîntrerupte pe lângă metereze, pe lângă donjon şi prin dreptul sălii de bal şi apoi înfloreau deasupra într-o serie de turnuri octogonale, pe jumătate proeminente şi pe jumătate încastrate în faţadă, toate luminate prin nişte ferestre care continuau un şir impunător de ferestre în ogivă cu menouri, iar în jurul lor se ţesea o reţea de dantelărie din goticul târziu care le împodobea şi le lega cu tot rafinamentul impetuos al stilului flamboaiant francez.

De-a lungul streşinii de sub acoperişul abrupt, turnurile proeminente se terminau cu vârfuri ca de extinctor, detaşate, conuri alternând cu piramide octogonale faţetate, aliniate ca nişte ţepuşe, iar sus, dincolo de ele, acoperişurile erau îmbrăcate în modele complexe din plăcuţe colorate, aidoma

celor ale Catedralei Sfântul Ştefan din Viena. Dincolo de poternă, în curtea interioară găseai galerii, balustrade şi mai multe rânduri de arcaturi în stil romanic; ogivele ascuţite duceau spre nişte trepte în spirală; iar înăuntru, din capitelurile cu frunze ale pilaştrilor poligonali de marmură trandafirie, ţâşneau frumoase bolte în stil gotic târziu care străjuiau Sala Cavalerilor. Nu mai văzusem ceva asemănător decât la Viena şi la Praga; acea explozie bruscă de muluri flamboaiante mă ducea cu gândul la Hradcany şi la malurile Loarei.[99]

Aveam în minte o mulţime de lucruri despre Hunyadi, aşa că am cutreierat curţile, am urcat scările şi am explorat odăile boltite stăpânit de entuziasm. Este cel mai respectat erou din istoria Ungariei; pe bună dreptate, românii susţin că este unul de-al lor; şi a fost cel mai mare campion al întregii creştinătăţi din secolul al XV-lea. În tinereţe, a intrat în slujba regelui Sigismund al Ungariei (fiul regelui orb al Boemiei, ucis la Crécy, iar mai târziu Împărat al Sfântului Imperiu Roman), al cărui fiu natural se zvonea că ar fi. A repurtat victorii strălucite, a condus Transilvania în vremuri tulburi şi în final a cârmuit întregul regat. Campania sa din Balcani a destabilizat puterea sultanului în Herţegovina, Bosnia, Serbia, Bulgaria şi Albania; iar cea mai mare realizare a sa a fost alungarea din Belgradul asediat a armatei lui Mahomed II, la trei ani după ce sultanul cuceritor ocupase Constantinopolul. Această eliberare şi victoria asupra invincibilului Mahomed erau sărbătorite zilnic prin clopotele trase la amiază în întreaga lume catolică; în Ungaria obiceiul se păstrează şi astăzi. Victoria păsuise regatul pentru încă şapte decenii, de fapt până la bătălia de la Mohács. Cunoscut în toată Europa drept Cavalerul Alb, nu a fost numai un mare comandant şi om de stat, ci şi un stâlp al dreptăţii într-un regat şi o epocă ce musteau de uneltiri.[100]

Născut la apusul epocii Plantageneţilor, a fost contemporan cu Ioana d'Arc şi cu Războiul Rozelor. (Uneori numai prin asemenea legături sau cu ajutorul vestimentaţiei pot aşeza personajele istorice în contextul lor, şi le aştern din când în când pe aceste pagini, în caz că cititorul suferă de acelaşi neajuns.) Ornamentele arhitectonice ale castelului ar putea fi opera faimosului său fiu, care l-a extins.[101] Într-un mod puţin diferit, Matei a fost la fel de remarcabil ca tatăl lui. Cunoscut în mod obişnuit drept Matei Corvin, după corbul de pe scut, şi-a însoţit tatăl în campanii la vârsta de doisprezece ani; mai târziu, a fost ales să urce pe tronul Ungariei de către patruzeci de mii de nobili care s-au reunit în condiţii grele pe Dunărea îngheţată, şi a devenit unul dintre cei mai mari regi ai săi. Noi victorii asupra turcilor au continuat misiunea tatălui său în Balcani; a împrăştiat armatele polonezilor şi ale împăratului şi s-a războit cu husiţii; iar catolicii cehi l-au ales şi ei rege al Boemiei. A asediat Wrocławul, a ocupat Ancona, a recuperat Otranto de la turci, iar reducerea la jumătate a Austriei a fost marcată de o intrare triumfală în Viena. Dincolo de calităţile sale de războinic, era şi un om de stat, un făuritor de legi, un orator şi un erudit de o inteligenţă aparte, care stătea treaz jumătate din noapte, aplecat asupra cărţilor sale. „Este fără putinţă de tăgadă cel mai mare om din vremea sa", afirmă un istoric englez, „şi unul dintre cei mai mari conducători care au domnit vreodată". Era un om foarte învăţat, un poliglot, un umanist pătimaş, colecţionarul minunatei Biblioteci Corviniene şi un mare constructor de castele – de fapt, un splendid prinţ renascentist; dar, spre deosebire de mulţi dintre aceştia (continuă istoricul), „în ciuda incomensurabilei experienţe într-ale ingratitudinii şi trădării, nu s-a făcut niciodată vinovat de vreo faptă de cruzime sau de răzbunare".

Castelul acesta, care se afla într-o stare atât de bună, era o excepţie la neglijenţa postbelică şi la distrugerea monumentelor maghiare despre care tot auzeam, şi asta dintr-un motiv foarte bun. „János Hunyadi“, spune Enciclopedia Britannica, şi aproape toţi istoricii îi dau dreptate, „era fiul lui Vojk (sau Vaic), un vlah maghiarizat“, ceea ce înseamnă că marele cruciat era de origine română. Românii simţeau, şi încă simt, o mândrie justificată faţă de contribuţia lor la aceste două modele de perfecţiune, în special faţă de tată; poate că acţiunile din Occident ale fiului şi o apropiere mai mare decât a tatălui său faţă de Biserica Catolică l-au purtat prea departe de hotarele Răsăritului ortodox. Sigur că românii se mândreau cu el, şi pe bună dreptate. Dar oricine citeşte explicaţiile care se găsesc în castel ar putea presupune că Hunyadi era un erou pe de-a-ntregul român: acţiunile maghiare cărora le dedicase întreaga sa viaţă erau într-atât ignorate, încât ai fi jurat că nu a avut nimic de-a face cu regatul. Era trist să vezi această figură ilustră târâtă în amărăciunea şi întunecimea rivalităţilor teritoriale. Dintr-odată, toată splendoarea părea să pălească, devenea provincială.

Contele Jenő a reacţionat cu fatalism:

— Par să creadă că Tratatul de la Trianon le-a dăruit nu numai teritoriul, ci şi istoria Ungariei, a spus posomorât în timp ce destupa o sticlă. E ca şi când corsicanii l-ar slăvi pe Napoleon fără să pomenească de Franţa.

Ne aşezaserăm la umbra unui copac, cu spatele la o fierărie ruginită şi plină de zgură din apropiere. Castelul se înălţa chiar în faţa noastră.

— Ei bine, a spus contesa în timp ce aşeza farfurii pe iarbă şi împărţea sendvişuri cu pui, mă gândesc că şi maghiarii ignoră partea română.

Presupun că avea dreptate.

AŞADAR, PRIMELE SĂPTĂMÂNI din iunie s-au scurs în compania cărţilor, cu discuţii, excursii şi schimburi de vizite. Ne vizitau mulţi vecini; unul

dintre ei avea părul vopsit într-o nuanţă intensă de castaniu, care sărea în ochi.

— E foarte distractiv, a spus contele. Dar ce înfăţişare! De ne-am putea privi şi noi cu ochii celorlalţi[102]!

M-au luat cu ei la prânz la castelul Nádasdy, dincolo de râu; era locuit de un cuplu înalt şi distins, Huniazi, asemenea eroului, dar nu cred că erau rude. La ei stătea un diplomat maghiar, baronul Apor – ciudat cum figurile văzute doar o dată răsar brusc în memorie, până în cele mai mici detalii: avea capul ca o bilă, era tuns chilug, şi-i văd şi-acum luciul scalpului şi hematitul cu vinişoare al inelului cu sigiliu, de parcă ar fi ieşit din odaie acum o clipă; dar nu-mi amintesc un cuvinţel din tot ce-am vorbit.

Un văr al contesei locuia la Bulci, aflat la câţiva kilometri distanţă, iar ataşamentul familiei lor faţă de cauzele românilor în Parlamentul maghiar antebelic îi fusese de folos la sfârşitul războiului. Bărbatul de vreo cincizeci de ani, cu nas acvilin şi o bărbie mică, cosmopolit, rafinat şi inteligent, era un ţintaş de excepţie, iar regele Carol îl numise *Grand Veneur du Roi*, adică Mare Maestru de Vânătoare al Casei Regale; această demnitate implica organizarea vânatului, a hăitaşilor şi a tragerilor mai degrabă decât supravegherea cailor şi câinilor. (Contele Jenő mi-a explicat – pufnind indignat, mi s-a părut – că implicarea vărului contesei în ambele tabere l-ar fi putut recomanda regelui drept o posibilă punte între transilvănenii români şi maghiari; apoi a ridicat indiferent din umeri şi a spus: „Slabă nădejde!“) *Le Grand Veneur* avea nişte oaspeţi de la Bucureşti.

— I-a invitat la o îmbucătură! a anunţat contele.

Şi zilele cât au stat acolo au fost foarte agitate. În afară de ţărani şi de gazda mea – dar pe ei nu-i prea puteam pune la socoteală –, aceştia au fost singurii români pe care i-am cunoscut, şi primii din Regat, sau din „Vechiul Regat“. Unul dintre ei, un

diplomat, purta monoclu şi era înalt, destul de rezervat şi de tăcut, un ministru pe nume Grigore Duca[103]. Hainele provinciale, croite la Paris, perlele doamnelor şi parfumul lor discret şi abia sesizabil ne purtau între paginile revistei *Vogue*. Cu toţii vorbeau bine engleza, dar, destul de surprinzător, discutau între ei în franceză, de parcă ar fi fost limba lor maternă; şi, în mod straniu, aşa era. Una dintre invitate, o femeie foarte frumoasă, cu ochi mari de un verde cenuşiu, era fiica unui fost ministru al afacerilor externe. (La opera din Paris, unde se afla pentru Conferinţa de Pace, un prieten îl întrebase cu cine se căsătorise cineva, un alt român; şi răspunsese, sincer: „*Une grue, hélas*“, „Din nefericire, cu o târfă“; iar câteva clipe mai târziu a apărut o mână din separeul alăturat, ţinând cartea de vizită a soţului în chestiune; a avut loc un duel cu pistoale, iar tatăl ei a fost împuşcat în stomac şi a îndurat dureri groaznice tot restul vieţii.)

— Duelurile lor sunt mult mai rele decât răfuielile noastre cu săbii, la care se lasă doar cu tăieturi, a spus contele. Ei aleg pistoalele sau floretele, care sunt la fel de rele.

O altă femeie – albă ca varul, îmbrăcată complet în negru, ţinând un portţigaret lung din jad şi învăluită într-un permanent nor de fum – era o pasionată şi faimoasă jucătoare de bridge, şi destul de înspăimântătoare; o alta, Marcelle, drăguţă şi inteligentă, era nedezlipită de un diplomat înalt, fermecător şi arătos pe nume Josias v. Rantzau. După ce şoferii în haine de gală au plecat cu toţi aceştia în două automobile negre, lustruite, contele a sugerat să bem olecuţă de şnaps în bibliotecă şi, în timp ce sorbeam licoarea, am aflat totul despre ei.

— Rantzau este prim-secretar la misiunea diplomatică germană, mi-a spus contele Jenő, este din Holstein; sunt oameni extraordinari. Are legături cu curtea de la Mecklenburg-Strelitz, ori cu

cea din Schwerin? – niciodată nu ţin minte. Ludovic XIV l-a numit pe unul dintre ei Mareşal al Franţei, dar Mazarin l-a întemniţat în Bastilia…

(Redau toate detaliile deoarece aceste noi cunoştinţe reapar cinci sute de kilometri mai departe şi cinci luni mai târziu; pe Josias v. Rantzau l-am cunoscut bine, după cum vom vedea[104], iar unii dintre ei au reapărut în viaţa mea şi mai târziu, la mult timp după ce mi-am încheiat călătoria.)

— Ce eleganţi sunt, a spus contesa, destul de tristă. Te fac să te simţi provincial şi demodat.

— „Şi ce mirare când au ridicat capacul!“[105] a şoptit contele Jenő, scoţând capacul cutiei cu specimene abia sosite.

În ciuda pasiunii sale pentru noi limerickuri, le rămânea fidel celor învăţate în tinereţe.

— Ce mirare când au ridicat capacul! a repetat cu încântare, cu penseta în mână.

Se prea poate ca verbul „a chicoti“ să fi fost născocit pentru el. Chibzuisem în timpul nopţii la o ghicitoare pe care i-am servit-o la micul dejun:

PLF: — Care este cea mai entomologică piesă a lui Shake-speare?

JT (după un moment de gândire): — Mă las păgubaş.

PLF: — Antena şi Coleoptera.

A fost un mare succes, iar aceste cuvinte au pătruns imediat în comentariul poliglot, în solilocviul şi în fragmentele de limerickuri cu care şi-a însoţit munca de despachetare şi clasificare:

— Ah! Iată un flăcăiaş pe cinste!… Fireşte! Antena şi Coleoptera, pe legea mea! *Retenetes!*[106]

În timp ce umbla la butoanele ca vai de lume ale microscopului, m-am instalat cu un teanc de cărţi, şi dinainte mi se aşternea o tihnită dimineaţă de lectură.

Dar nu peste mult timp a venit contesa, cu un aer tulburat. Starea mamei ei se înrăutăţise dintr-odată, vijelios: se părea că la *kastély* era gata să se

aştearnă doliul. Următoarea mea destinaţie fusese aranjată; se afla pe malul celălalt al râului, la Zám, la câţiva kilometri în amonte; şi am decis, în ciuda politicoaselor încercări de a mă reţine, să pornesc la drum în zori.

LA DREPT VORBIND, Zám era prima oprire adevărată din Transilvania din această călătorie. Graniţa vechiului principat se afla chiar la vest de sat, iar frontiera sa sudică era râul. Xenia, ocupanta conacului, avea treizeci de ani, dar părea mult mai tânără. Era foarte drăguţă şi cu un aer complet aparte. Tatăl ei, Michael Cernoievici, despre care toată lumea vorbea cu afecţiune, studiase în Anglia şi călătorise prin toată lumea, iar copacii înalţi şi exotici pe care-i adusese umbreau aleile şi iazurile. Când îşi asuma rolul de mentor al unui nou-sosit (cum făcea acum, cu mine), contele Jenő părea să scoată ca din pălărie frânturi de istorie. Mi-a spus că unul dintre strămoşii indirecţi ai lui Cernoievici fusese faimosul Arsenie, patriarh ortodox independent de Ipek[107], oraş de la graniţa dintre Albania, Muntenegru şi vechiul sangeac Novi-Pazar. La îndemnul împăratului Leopold, s-a ridicat împotriva turcilor în timpul marii înaintări a prinţului Eugeniu din 1717, care a dus la încă un atac asupra Belgradului. Dar sub ameninţarea recuceririi fortăreţei de către turci, împăratul le-a oferit refugiu lui Arsenie şi rudelor sale (aşa se explica prezenţa familiei Xeniei la Zám) şi celor 40 000 de adepţi sârbi ai săi răspândiţi prin toate dominioanele habsburgice. Familia Cernoievici a rămas ortodoxă – „greco-orientală“, cum se numea pe-aici –, iar ceilalţi prieteni ai contelui Jenő şi ai Xeniei o tachinau din cauza sălbaticului ei sânge sârb. Tenul ei fildeşiu, părul ca pana corbului şi ochii mari, negri-albăstrui aveau ceva izbitor şi de neuitat. Casa rămăsese nelocuită o vreme şi avea un anume aer melancolic şi deopotrivă magic. Cel puţin aşa mi s-a părut în cele câteva zile petrecute acolo, plimbându-ne pe sub copacii din Himalaya

şi Patagonia şi privind Marosul, pe care luna plină îl preschimba în argint-viu. Pădurile şi izvoarele mişunau de privighetori.

ULTIMA ŞEDERE ADEVĂRATĂ în Transilvania, şi cea mai lungă, am petrecut-o la câţiva kilometri mai încolo, tot pe malul Marosului, şi mi-a rămas în minte până în cele mai mici detalii.

Auzisem de István[108] încă de la Budapesta şi ne întâlnirăm o dată sau de două ori, printre fluturaşi şi limerickuri, la Kápolnás, unde era îndrăgit. Fusese trimis la şcoală la Academia Terezină, acea instituţie vieneză înfiinţată de Maria Tereza pentru fiii supuşilor ei nobili: un fel de kşatrya din ierarhia brahmanică ce fusese păstrată până când imperiul şi regatul au dispărut pentru totdeauna. (Locul era îndeaproape legat de Konsular Akademie, unde studiasem hărţi în februarie; şi, lucru care m-a impresionat, studenţii ambelor instituţii purtau în vechime bicornuri şi spade, asemenea personajelor din *Rătăcirile elevului Törless*.) A fugit ca să se alăture unui regiment de husari în timpul războiului şi a fost înrolat îndată, la timp să trăiască toate nenorocirile. Mai târziu, în timpul regimului lui Béla Kun, a scăpat de unul din plutoanele de execuţie ale lui Szamuely şi a fost implicat în tulburea urmare; iar la scurt timp după aceea Transilvania a fost cedată României. Cultivat, înalt, chipeş, cu un nas de şoim, fruntea înaltă şi ochi mari, azurii, ca de potârniche, era un ţintaş excelent, priceput în cursele călare cu obstacole şi un virtuoz în tot ce făcea. Acum avea puţin peste treizeci de ani şi era în deplinătatea forţelor; stilul, farmecul, îndrăzneala şi umorul îl făceau agreabil tuturor, deşi uneori îi aduceau necazuri, inclusiv patru „răfuieli din acelea cu sabia“, de fiecare dată el fiind cel provocat. Curând, reforma agrară i-a redus drastic din proprietatea care, deşi dintotdeauna prosperă, nu fusese niciodată uriaşă. Familia sa o deţinea de multă vreme, iar bătrânii

săi părinţi încă locuiau acolo. Era legat atavic de acest loc şi, deşi gestionarea restului de teren arabil şi a pădurii îl împiedicase să caute noi averi peste hotare, izolarea îl nemulţumea. Când i-am vorbit despre intenţia mea de mai demult de a intra în armata indiană, ochii au prins să-i scânteieze.

— Mi-ar fi plăcut enorm! a spus.

— Crezi că aş putea s-o fac acum?

De ce nu? Un irlandez, O'Donnell, fusese guvernator al Transilvaniei în secolul al XVIII-lea.

— Şi ce zici de băiatul acela din Holstein, ruda lui Rantzau, care a condus o armată a lui Ludovic XIV? Eu m-aş mulţumi cu un escadron de lăncieri bengalezi!

Se vedea aievea în acest rol, şi la fel şi eu.[109] A mai turnat un rând de băutură şi a oftat; ce provincială şi îngustă devenise lumea! Îl admiram foarte mult; era teribil de distractiv şi am devenit buni prieteni. (Ca mai toţi cei pomeniţi în această carte, a dispărut şi el la izbucnirea războiului, iar din cauza dezrădăcinării şi împrăştierii care au urmat, abia după opt ani am reuşit să reluăm legătura, din întâmplare.)

De ce nu stau o lună, două? mă îndemna el stăruitor. Sau un an? Şi care era graba, chiar şi când porneam la drum?

— Am o idee! a exclamat la prânz. Contribuim cu toţii şi-ţi cumpărăm o viţică! Poţi s-o mâni pe drum. Când se face mare, poţi s-o duci la taur; şi mai obţii o viţică; iar mai târziu, încă una. În câţiva ani ai putea ajunge la Constantinopol cu o cireadă uriaşă…

Între timp, ca o gazdă bună, a avut mare grijă să nu pierd nimic. Unul dintre vecinii pe care i-am vizitat era un şvab în vârstă, serios, care m-a întrebat ce studiez: „*Was studieren Sie?*“ Era o întrebare dificilă şi nu-mi venea în minte nici un răspuns. Limbi moderne? Artă? Geografie? Folclor? Literatură? Nici una dintre variante nu părea nimerită. Secundele se scurgeau şi, în

disperare de cauză, am spus: „*Gar nichts!*“ – „Absolut nimic!“. În urma şocului, s-a lăsat din nou tăcerea, mai lungă şi mai stânjenitoare. Pentru un german care idolatriza sârguinţa şi vrednicia – *Fleissigkeit*, într-adevăr –, mărturisirea mea era o blasfemie, iar pe tot drumul spre casă István izbucnea când şi când în râs. N-am putut vizita un alt vecin despre care el credea că m-ar interesa, fiindcă era plecat. *Gróf* K, care locuia în valea Hátszeg[110], dincolo de Vajdahunyad – Hunedoara –, părea un fel de moşier Weston[111], cu ceva din Mytton şi Waterton.

— Odată l-am văzut călărind un cal în urma unui pariu, a spus István. Apoi cineva i-a legat o pungă pe cap calului. Ziceai că e lovit de streche, dar a reuşit să stea călare timp de cinci minute.

Româna lui István era fluentă în chestiuni rurale practice, iar câteva lucruri legate de agricultură îi ieşeau mai spontan în limba neaoşă, dar avea greutăţi în discuţii abstracte sau prea pretenţioase. Odată am cinat cu patruzeci de ţărani şi fermieri, unii dintre ei fiind noii proprietari ai pământului său, la o masă aşezată pe capre de lemn la umbra unui pâlc de fagi; şi m-a dus să mă întâlnesc cu un bătrân cioban, care a depănat poveşti despre spirite, zâne şi vârcolaci. (*Priculici*, înrudiţi cu slavii *vrkolak*, aşa se numeau; erau vampiri. Şi *stafii* şi *strigoi*[112], care păreau un amestec de spirite rele şi fantome; şi vrăjitoare, dacă strigoi, asemenea cuvântului italian *strega*, vine din latinescul *stryx*.) Toţi oamenii de la ţară din împrejurimi credeau în aceste fiinţe supranaturale şi se temeau de ele; vârcolacii pândeau, gata să-şi schimbe înfăţişarea în amurg; şi vai de omul sau animalul care bea apă de ploaie din urma labei unui urs! De asemenea, m-a dus la o babă zbârcită care era vrăjitoare şi a implorat-o să recite nişte vrăji rimate. Aceasta le-a rostit printre gingiile care mai adăposteau un dinte negru, asemenea unicului ochi al celor trei Graie, şi am transcris câteva, fonetic: erau incantaţii

misterioase, pline de aliteraţii: *descântece*, cum li se spune. Mai târziu, am auzit unele asemănătoare în Moldova.

KASTÉLY ERA MULT MAI VECHI decât oricare dintre cele în care stătusem până atunci. Un amestec de conac, mănăstire şi fermă după aspect, se afla pe o colină împădurită care dădea spre Maros, iar pădurile urcau până departe, dincolo de el. Trecând de un arc aplatizat tăiat în zidurile masive, de culoare ocru, ajungeai într-o curte unde nişte castani gigantici încă îşi mai presărau petalele, iar porumbeii de pe caldarâm îşi luau pe nepusă masă zborul cu un foşnet ca adierea vântului. Doi câini ciobăneşti şi căţeluşii lor îţi săreau mereu în întâmpinare, iar berzele tinere care îşi aveau cuibul pe un hambar acoperit cu muşchi începeau să-şi lungească gâturile printre picioarele stacojii ale părinţilor. Grajdurile, hambarele şi magaziile care adăposteau trăsuri, căruţe şi sănii erau înşirate pe o latură a curţii, iar pe celelalte trei erau colonade, ca o galerie cu stâlpi pătraţi tăiaţi octogonal în colţuri, traversate permanent de şuieratul lăstunilor care-şi făcuseră cuiburi acolo. În capătul uneia dintre arcade, sub o fereastră în evantai cu ochiuri scânteietoare de geam verzi şi mov, o uşă ducea la un portic unde stăteam noaptea şi priveam peisajul dominat de păduri şi apă. Înăuntru, lămpile cu parafină îşi aruncau lumina asupra frumosului portret al unui strămoş ambasador şi asupra elementelor obişnuite pentru un interior transilvănean; blazonul prezent peste tot prin casă şi sculptat deasupra porţii reprezenta un arc întins cu o săgeată îndreptată spre cer; la voia întâmplării, într-un fel.

Izolat de lume într-un nor de fum, tatăl lui István, un domn în vârstă, mustăcios, pufăia cu ţâfnă din dosul paginilor unui *Pesti Hírlap* vechi de o săptămână; însă mama lui, care vorbea în franceză ori de câte ori nu mă descurcam în germană, era ageră şi amuzantă, puţin severă, şi

avea o privire limpede, ca a lui István şi a surorii lui Ilona, o fată liniştită şi bună; după cină, cele două îşi luau ustensilele de cusut şi stăteau afară, în vreme ce Sándor, un servitor în vârstă, corect, aranja cafeaua, carafele şi paharele. (Prin *kastély* rătăceau mai mulţi servitori bătrâni; un altul avea grijă de cai şi mâna străvechea trăsură; iar alţii, uitaţi de ani şi firavi, rămâneau în fundal. Stăpânilor nu le prisoseau banii, dar în rest aveau de toate din belşug, şi cred că personalul – asemenea familiei, într-un sens – era plătit în natură. Exact aşa se descurcau şi boierii moldoveni, mai spre est.) În fiecare noapte, István toca pe un bufet câteva frunze de tutun înţepătoare la limbă, iar Ilona aranja foiţele pe o bucată de in între mosoarele unei maşinării ingenioase, şi astfel scoteau ţigări perfect rulate pentru noi toţi; iar atunci când se retrăgea, împreună cu mama ei, ne lăsa pregătită o stivă. O dată sau de două ori am stat până noaptea târziu aplecaţi deasupra unor hărţi vechi: István era pasionat de campaniile lui Napoleon; dar de obicei stăteam doar şi discutam, uneori până în zori. Nu-i plăcea să se ducă la culcare, cum nici mie; când am rămas fără ţigări, le-a rulat cu mâna, cu priceperea nonşalantă a unui cowboy (artă pe care o stăpâneam şi eu) şi le lipea cu limba, apoi le aprindea la lampă. Parcă-i văd şi-acum faţa, în timp ce rula capătul ţigării, transformată pentru o clipă de flacăra lămpii într-o mască luminoasă.

Luna în descreştere aşternea o scânteiere metalică peste râu şi un fir de argint pe creasta pădurii. Constelaţiile lui iulie şi Calea Lactee se zăreau luminoase pe un cer fără abur şi, pe când luna scăpăta, începea o ploaie de stele căzând în arcuri ample, uneori mai multe în decurs de un minut, aşa că ne întrerupeam din vorbă ca să le privim. Erau Perseidele, meteori care brăzdează cerul la sfârşit de iulie şi început de august, din constelaţia în formă de clopot sau de floare a lui

Perseu, în care Algol clipeşte fără astâmpăr printre alte stele mărunte. *El Ghul* – Vârcolacul sau Demonul – este denumirea utilizată de astronomii arabi pentru Gorgona, iar eroina astrală, cu plete de şerpi, îşi flutură capul spre nord şi se scutură de aceste fărâme; sau cel puţin aşa am decis noi după câteva carafe. Dacă stăteam destul de târziu, privighetorile umpleau rarele momente de tăcere din conversaţia noastră; Pleiadele şi apoi Orion urmau povârnişul Casiopeei şi al lui Perseu deasupra copacilor.

CU MULT ÎNAINTE DE TOATE ACESTEA, ajunseseră în valea noastră veşti îngrijorătoare din afară. În crucea nopţii, Hitler, Göring şi Himmler se strânseseră şi-şi uciseseră mulţi dintre colegi şi subalterni din SA – probabil câteva sute. Nimeni nu ştia cum să interpreteze prevestirile sângeroase, dar ne-au umplut de spaimă şi o zi sau două nu s-a mai vorbit despre altceva; apoi subiectul s-a stins, înecat de arşiţa şi de moleşeala verii.

Peste câteva zile, un telefon ne-a anunţat moartea mamei contesei. Un tren, ca o jucărie printre copaci şi dealuri, străbătea valea de două ori pe zi, lăsând în urmă o dâră albicioasă de fum. Acesta ne-a dus pe mine şi pe István în aval, printre lanuri cu porumb înalt şi grâu; am luat-o pe Xenia, care se adăpostea de soare sub salcâmii de pe peronul din Zám, iar la Soborsin ne aştepta trăsura de la Kápolnás.

Contesa era îmbrăcată complet în negru. Slujba s-a ţinut în salon, unde trei preoţi uniaţi, cu bărbi scurte şi părul tuns frumos, diferiţi de preoţii ortodocşi de pe celălalt mal al Dunării, cu plete şi bărbi stufoase, au ţinut slujba de înmormântare în limba română. (Sicriul era deschis şi era prima oară când vedeam un mort.) Ceremonia s-a încheiat în cavoul familiei şi după prânz, când ne-am întors la *kastély*, unde încă stăruiau ultimele firişoare de tămâie, contele ne-a condus pe toţi în bibliotecă să ne arate noi specimene:

— Şi dacă tot suntem aci, hai să bem una mică înainte s-o pornim care-ncotro!

Pe drumul de-ntoarcere, simţeam că-i cunosc pe toţi de când lumea.

ÎN 1917, CÂND ISTVÁN ERA LA INSTRUCŢIE cu regimentul său de husari Honvéd, a câştigat premiul al treilea pentru dresaj din o sută de husari, dragoni şi ulani şi a ieşit al doilea la sărituri.

— Trebuia să ne fi văzut plecând spre Galiţia şi Bucovina, a spus. Ulanii cu ceapca pătrată şi pantaloni roşii, dragonii cu acele *Waffenrock*[113] lungi şi noi, husarii, în albastru-deschis.

Încă avea uniforma într-un dulap şi l-am desenat îmbrăcat cu ea: o haină azurie cu brandeburguri şi cu un dolman cu guler de blană care se purta atârnat pe un umăr – „ei îl numeau Attila“, mi-a spus, în timp ce se aranja –, cizme hessiene, chivără cu o pană albă şi o sabie cu găitane. Ce ciudat mi se părea când puneam totul în legătură cu acea sumbră vreme de război! Ştiam câte ceva despre campaniile de pe frontul de vest; dar despre acele prime conflicte ale cavaleriei cu cazacii, care au dat naştere unor teribile câmpuri de bătălie pe povârnişurile îndepărtate ale Carpaţilor, rămân doar zvonurile şi simplele presupuneri.

Mulţi ani mai târziu, m-am gândit la acele discuţii nocturne cu István când am citit şi am auzit despre poetul Ferenc Békássy de la sora lui, Eva. Era fiul unui moşier din vestul Ungariei cu vederi surprinzător de liberale, care şi-a trimis toţi copiii la Bedales. De acolo, a plecat la King’s, la Cambridge, unde poemele lui au devenit pentru prima oară cunoscute. Făcea parte din Conversazione Society, era prieten cu Rupert Brooke[114], cu James Strachey[115] şi mai ales cu Maynard Keynes[116], care l-a însoţit în Ungaria într-una din vacanţele de vară. Poemele lui – unul este o parodie veselă după *A Toccata of Galuppi* – sunt promiţătoare, iar ultimele lui scrisori adresate

prietenilor din Anglia, trimise postum la încheierea războiului, dezvăluie un spirit sensibil şi fermecător. Când s-a întors în Ungaria, la izbucnirea războiului, a devenit curând locotenent în rândul husarilor Honvéd, unitatea a şaptea. La finalul unei scrisori trimise lui Noël Olivier din Budapesta, în mai 1915, scria: „Când o să plec, trandafirii vor fi înfloriţi, şi calul meu o să poarte pe cap o cunună din trei trandafiri roşii (dar oamenii nu vor şti de ce), precum cea de pe scutul blazonului nostru. Nu despre asta am vrut să-ţi scriu, dar nu mă pot împotrivi. Îţi duc dorul… Şi ne vom reîntâlni, nu-i aşa?, într-o bună zi.“ A fost ucis într-o acţiune a cavaleriei din Bucovina, pe 25 iunie 1915, la vârsta de douăzeci şi doi de ani.[117]

ÎNTR-O ZI, când am fost invitaţi la prânz la nişte vecini, István a spus: „Hai să mergem călare“, şi am pornit-o la deal pe un drum ocolit, ca să inspectăm una dintre parcelele împădurite care-i mai rămăseseră. „Este destul stejar, slavă Domnului“, a spus, răsucindu-se în şa, în timp ce urcam o potecă printre razele piezişe de soare, „poţi să-l foloseşti la orice“. Urmau apoi cerii, cu lemn foarte bun pentru foc, când era uscat, şi, de asemenea, pentru podelele grajdurilor şi doagele de butoi. Apoi fagii: „Abia dacă lasă cenuşă“; apoi carpenii şi ulmii, „folosiţi la mobilă şi sicrie“. Erau şi o mulţime de frasini, cu lemn util pentru unelte, cozi de topor, ciocane, seceri, coase, lopeţi şi greble. Plopii nu abundau acolo, sus, cu excepţia câtorva, pe lângă pâraie, dar se găseau din belşug pe lângă Maros: nu aveau prea mare întrebuinţare, doar pentru copăi, linguri de lemn şi altele asemenea. Ţiganii confecţionau astfel de obiecte. Se instalau în grădina şi în curtea conacului cu soţiile şi copiii lor şi ciopleau până terminau.

— Nu se pune problema de bani, a spus István. Ar trebui să facem jumi-juma, dar dacă e o şatră cinstită avem noroc dacă luăm o treime. Ne descurcăm mai bine cu unii români din satele

izolate din munţi, oameni foarte săraci şi primitivi, dar foarte cinstiţi.[118]

Într-un luminiş, i-am dat bineţe unui cioban cu părul alb sprijinit într-o bâtă cu un cârlig de oţel. Purta pe umeri o sarică ţesută în casă, plină de ornamente, verde-aprins şi lungă până-n pământ. Turma lui păştea iarbă printre cioturile de copaci dimprejur. Apoi, o potecă cobora abrupt printre nişte pădurici de aluni, acoperită de cochilii uscate şi ghinde care trosneau sub copitele cailor.

Era o zi toridă. În timp ce ne întorceam de la un banchet vesel, am coborât la râu să inspectăm şi un petec de grâu. Copleşiţi de priveliştea şuvoiului răcoros şi limpede, am deşeuat caii pe un ogor umbros de mărimea unui padoc, ne-am dezbrăcat, am coborât printre trestii şi năsturei şi-am intrat în apă. Înotam alene în aval sau pluteam la umbra plopilor şi sălciilor, vorbind şi râzând pe socoteala celorlalţi oaspeţi pe care-i cunoscuserăm de curând. Luciul apei era presărat cu umbre de frunze în apropierea malului şi ici-colo cu puf de păpădie, iar un bâtlan a zbughit-o într-un luminiş. Cârdurile de găinuşe de baltă au ţâşnit zgomotos afară din apă, iar grâul, porumbul şi viţa-de-vie lunecau pe lângă noi când, deodată, am auzit un cântec. Două fete culegeau orzul de la capătul unei fâşii înguste de pământ; judecând după culorile fustelor şi bluzelor brodate, ale brâielor împletite şi ale baticurilor, veniseră la cules dintr-o vale îndepărtată. S-au oprit la vederea noastră, iar când am ajuns în dreptul lor au izbucnit în râs. Pesemne că râul ne oferea mai puţină protecţie decât ne închipuiam. Aveau în jur de nouăsprezece-douăzeci de ani, obraji arşi de soare şi rozalii, cozi negre împletite şi nu erau deloc ruşinoase. Una din ele a strigat ceva, aşa că ne-am oprit şi am mers până la jumătatea râului. István a tradus:

— Zic că ar trebui să ne fie ruşine, a spus el, şi au ameninţat că ne găsesc hainele şi fug cu ele.

Apoi a strigat şi el:

— Nu trebuie să fiţi rele cu necunoscuţii! Aveţi grijă, altfel venim şi vă-nhăţăm!

— N-aveţi curaj, au răspuns ele. Nu în halul ăsta, în pielea goală.

— Şi astea la ce sunt bune? – István a arătat spre crengile de pe mal. Am putea să fim la fel de eleganţi ca Adam.

— N-aveţi cum să ne prindeţi! Cum v-aţi descurca cu picioarele alea albe şi fine pe mirişte? Oricum, sunteţi prea respectabili. Uită-te şi tu la părul tău, cheleşti în faţă.

— Ba nu-i adevărat! a strigat István.

— Iar tinerelul, a strigat a doua fată, n-are curaj.

Ochii albaştri ai lui István s-au aprins când a tradus ultima parte. Apoi, fără să mai scoatem o vorbă, am ţâşnit pe mal iute ca nişte crocodili, rupând crenguţe de plopi şi mănunchiuri de pufuliţă. Cu braţele pline de snopi, fetele au fugit pe câmpul învecinat, apoi s-au oprit la iluzoriul adăpost al unei căpiţe şi şi-au fluturat secerile, sfidându-ne, chipurile. Văzându-ne cum mergeam ţanţoşi prin mirişte în straiele noastre vegetale, au început să râdă şi mai tare. Au dat drumul la seceri când aproape le ajunseserăm din urmă şi au aruncat cu snopii în noi, apoi au fugit în spatele căpiţei. Însă, deşi aveam la dispoziţie un singur braţ, le-am înşfăcat şi am căzut toţi patru într-o învălmăşeală de fân, orz şi chicoteli.

HERRGOTT! L-am auzit deodată pe István exclamând lovindu-se peste frunte – mult mai târziu şi la câţiva metri de căpiţă. O, Doamne! Episcopul! *Gräfin*[119]! Vin la cină şi uite unde-i soarele!

Era jos pe cer şi se lăsa seara. Căpiţele, plopii, şirurile compacte de snopi şi clăile de fân desenau brazde de umbră pe câmpul cosit, iar un stol de păsări zbura spre casă pe deasupra pădurii. Părul plin de fân al lui István contrasta amuzant cu aerul lui consternat şi am râs cu toţii. Le-am aranjat Saftei şi Ilenei codiţele, scoţând firele de fân şi orz

care li se prinseseră în păr în învălmăşeală, şi am pornit spre râu ţinându-le de mână, eu şi István mergând pe vârfuri.

— Vai de picioarele voastre! au şoptit ele.

După ce ne-am luat rămas-bun, ne-am aruncat în apă şi am pornit înapoi înot, întorcându-ne de multe ori să facem cu mâna şi să le strigăm pe fetele acelea aşa de drăguţe, care ne-au făcut şi ele cu mâna şi ne-au răspuns până nu le-am mai auzit, iar după un cot al râului nici nu le-am mai văzut.

Râul era mai iute decât ne gândeam. Aproape de mal, curgea leneş, dar papura, năstureii şi lintiţa ne stinghereau, aşa că oricum înaintam mult mai greoi decât în vesela călătorie în aval. Rândunelele zburau pe sub crengi; un cioban şi câţiva culegători întorşi de la lucru ne-au privit uluiţi. După mult efort, am ieşit din apă, la adăpostul întunericului, am fugit prin amurgul din ce în ce mai vârtos şi, slavă Domnului, am găsit totul ca la plecare. Ne-am îmbrăcat şi am înşeuat caii, apoi am pornit la galop mic spre casă. Cinci kilometri am mers pe la marginea luminată a satului, ne-am afundat din nou în pădure, aplecându-ne pe sub crengile joase, iar pe ultimii opt sute de metri ne-am întrecut până când am traversat podul şi am trecut pe sub arcadă şi, cu inima bubuindu-ne, am sărit în sfârşit pe pământ, împrăştiind porumbeii. Ne-am spălat, ne-am schimbat, ne-am pieptănat iute şi curând urcam treptele porticului.

Într-un capăt se servea cina, iar în celălalt capăt oaspeţii stăteau pe scaune sau în picioare cu un pahar în mână. Contesa, cu părul cenuşiu, tuns *à la garçonne*, îşi ţinea în poală mâinile cu degete subţiri şi împodobite cu bijuterii, iar brâul violet al episcopului strălucea în lumina lămpii.

— Ah, ai apărut, a spus mama lui István.

Nu întârziaserăm deloc; István i-a sărutat imediat mâna contesei, în stilul lui elegant şi relaxat, apoi şi inelul episcopului. La masă, n-am putut deloc să urmăresc discuţia, încă cu gândul la

cele petrecute după-amiază; mă furnicau picioarele de la mersul prin mirişte şi abia reuşeam să-mi reţin zâmbetul. *Gräfin* şi-a despăturit şerveţelul şi l-a scuturat, împrăştiind scânteieri de safire.

— István, a spus ea pe un ton plin de afecţiune şi tachinându-l, cum ar face o mătuşă cu nepotul ei preferat. Cu ce te-ai îndeletnicit până acum?

Am evitat să mă uit spre el. Dacă ni s-ar fi încrucişat privirile, s-ar fi zis cu noi.

Două zile mai târziu, ne-am întors pe câmp, dar nu se mai zărea nimeni pe-acolo. Totul fusese cules, şi nici măcar snopii nu mai erau. Nu le-am mai văzut niciodată pe Safta şi pe Ileana, şi tare trişti am fost.

SOLSTIŢIUL DE VARĂ se dusese, bujorii şi liliacul se trecuseră, cucii îşi schimbaseră cântecul şi se pregăteau să-şi ia zborul. A venit vremea porumbului copt şi a păstrăvilor din munţi; a cireşelor, apoi a căpşunelor, a caiselor şi piersicilor şi, în sfârşit, a minunaţilor pepeni galbeni şi a zmeurii. Văpaia stacojie a ardeiului iute – erau două feluri pe masă, din care unul era aprig ca praful de puşcă – a fost stinsă cu nişte castraveţi tăiaţi fin ca muselina şi cu apa minerală turnată în pahare de vin în care plutea deja gheaţa; aceasta fusese adusă dintr-un beci ca un iglu ascuns printre copaci, unde nişte mâini prevăzătoare o puseseră la păstrare cu şase luni în urmă, când, oricât ar fi de greu de crezut, zăpada acoperea totul. Căruţele scârţâiau, încărcate de caise, şi totuşi mai erau o mulţime în pomi; se împrăştiau pe pământ, viespile se cuibăreau în ele, iar roţile şi picioarele le striveau, transformându-le într-un terci galben; altele bolboroseau din nişte putini înalte de lemn aşezate printre firele de floarea-soarelui, umplând curţile cu un miros dulce şi ameţitor de fermentaţie; iar curând, chiar şi în miezul zilei, licoarea proaspăt distilată începea să-i doboare pe ţărani, seceraţi parcă de un lunetist, făcându-i pe culegători să se tolănească la pământ cu faţa în jos

oriunde găseau un petic de umbră. Sforăiau printre snopi şi clăi de fân, învăluiţi într-o perdea de muşte, în timp ce turmele se înghesuiau peste tot pe sub crengi, şi nu se mişca o frunză.

Şi în spatele zidurilor groase ale conacului şi al obloanelor lăsate la amiază domnea somnul, dar curând a venit momentul trezirii. Deja sosise orzul, iar István era ocupat cu secerătorii şi cu ultimii snopi de grâu. (În Ungaria, secerişul începea pe 29 iunie, de Sfinţii Petru şi Pavel, dar aici începea mai devreme.) Când am pornit, mama lui István a strigat de la o fereastră de sus:

— Ia-ţi pălăria!

I-a aruncat-o, el a lăsat hăţurile, a prins-o din zbor şi şi-a pus-o pe cap.

— Te înnegreşti ca un ţigan.

După lungile săptămâni de lucru cu seceri, coase şi gresii, era vremea treieratului. Nişte maşinării vechi trudeau de zor şi umpleau văile cu bârâitul lor, puse în mişcare de un motor cu mai multe curele zăngănitoare şi cu un coş înalt, ca de Puffing Billy[120], deasupra. În munţi, caii legaţi la sănii de lemn şi la nişte cilindri care decojeau boabele se învârteau pe pavajele circulare. Apoi a urmat vânturatul: norii de boabe scânteiau în aer, cădeau la pământ şi iar se risipeau, când următoarea lopată de lemn îmbrăca aerul amiezii în pleavă. Sacii căraţi cu carele trase de boi erau în sfârşit la adăpost, în hambare. Dacă erau români, în loc să strige „*stânga!*“ sau „*dreapta!*“ în limba lor maternă când voiau ca boii să facă stânga sau dreapta (sau „*jobb!*“ şi „*bal!*“ în ungară, dacă erau maghiari), căruţaşii strigau „*hăis!*“ şi „*cea!*“. Prima oară auzisem aceste strigăte misterioase folosite pentru a mâna bivolii. István credea că turcii aduseseră aici aceste animale, probabil din Egipt, deşi iniţial trebuie să fi venit din India. Dar cuvintele nu sunt nici turceşti, nici arăbeşti, nici romani, nici hindi, nici urdu.

Odată cu luna iulie, au sosit o mulţime de transilvăneni mai tineri şi rudele lor, care se fereau de-a lungul văii râului de arşiţa din Budapesta, transformată, pe timpul verii, într-unul din marile oraşe tropicale ale lumii. A venit vremea petrecerilor, a picnicurilor, a scăldatului şi a partidelor de tenis acasă la István, până când se făcea prea întuneric să mai vezi mingea, pe un teren afundat printre copaci, ca o oază de umbră; a mai venit şi vremea ospeţelor şi a cântecelor în jurul pianului în acele lungi saloane scăldate în crepuscul, şi uneori a dansurilor pe muzică de gramofon. Câteva discuri apăruseră abia cu un an, doi în urmă, dar altele erau mult mai vechi: *Night and Day*, *Stormy Weather*, *Blue Skies*, *Lazybones*, *Love for Sale*, *Saint Louis Blues*, *Every Little Breeze Seems to Whisper Louise*. La nevoie, István s-a dovedit a fi un pianist iscusit – „dar numai pentru soiul ăsta de lucruri“, a spus el, improvizând, cu sincope, acorduri de ragtime şi glissando-uri nebuneşti; apoi, răsucindu-se complet pe taburetul de la pian, a încheiat trecându-şi fulgerător degetul mare peste întreaga claviatură, de la bas la acut.

Calendarul sătesc era presărat cu sărbători, zile de sfinţi şi nunţi. Erau acolo o droaie de ţigani, muzica instrumentelor lor se auzea peste tot, iar pieţele satului erau dintr-odată împrejmuite de mari salbe de dansatori în haine minunate, fiecare ţinându-şi vecinul pe după umeri, vreo sută sau chiar mai mulţi; iar hora şi sârba cu bătăi sincronizate la al treilea pas le învăluiau pentru o clipă toată splendoarea în nori de praf. (Mai târziu am învăţat toate aceste dansuri.) Noaptea băteau cel mai vârtos, mai ales în ajunul unei nunţi, când mirele şi însoţitorii lui puneau în scenă falsa răpire. Dacă ritmurile din *High Hat*, *The Continental* sau *Get along, little doggie* se îmblânzeau o clipă printre oglinzile şterse, candelabrele şi portretele din *kastély*, prin ferestrele lungi pătrundeau

strigătele sacadate, ascuţite şi înăbuşite din sat, unde mireasa era furată. „*Hai! Hai! Hai! Hai!*“[121] Câteodată, ţuica nouă de caise anima dansul până noaptea târziu, iar viorile, ţiterele, clarinetele şi contrabasurile erau îngânate de chiuiturile din depărtare ale sălbaticelor epitalamuri rustice; apoi, în salonul străjuit de candelabre, strunele, ciocănelele şi stridentele fluiere erau din nou acoperite de *Dinah* şi de zarva noastră.

Dinah,
Is there anyone FINER?
In the state of CAROLINA?
If there IS, and you KNOW HER,
SHOW HER TO ME!
Every night,
Why do I
SHAKE WITH FIGHT?
Because my DINAH MIGHT
Changehermindaboutme!…

„*Hai, pe loc, pe loc, pe loc!*“ băteau din picioare la unison dansatorii din vale. „*Să răsară busuioc!*“

Dinah,
With her Dixie eyes BLAZIN’
How I love to sit and GAZE IN-
-to the eyes of Dinah Lee…

„*Foaie verde, spic de grâu, măi!*“ Doina de jale a adevăratelor ţigănci se insinua în atmosfera noastră strălucitoare, urmată de o înflorităra la clarinet; dar foaia verde şi spicul din cântecul locului nu aveau nici o şansă:

DINAH!
If she should wander to CHINA,
I would board an ocean LINER,
JusttobewithDinahLee…[122]

---

83 — Frate Peter, putem să ne jucăm *kugli* după vecernie? — Azi nu putem, fiule. E prea târziu. Mâine putem. — Când? La ce oră? — Imediat după slujbă. Aşteaptă-mă la ieşirea din biserică. — Bine,

frate, dar nu s-ar putea şi înainte de slujbă? — Nu. E împotriva regulilor noastre. — Of! (în lb. latină în original).

84 Călugărul care îl însoţeşte pe Robin Hood.

85 Corespondentul în limba română al acestui toponim maghiar este Mureş, dar autorul preferă varianta în maghiară.

86 Singurii adepţi ai ritului latin din această zonă a României erau maghiarii şi şvabii. Cred că populaţia din vecinătate era în majoritate uniată, catolici de rit oriental, a căror slujbă ortodoxă se ţinea în limba română de la finele secolului al XVII-lea, după perioada de început, a slavonei bisericeşti, urmată de perioada greacă.

87 Nu pot (în lb. latină în original).

88 Călător (în lb. latină în original).

89 Pentru că el va porunci îngerilor săi să te păzească pe toate căile tale (în lb. latină în original).

90 Problema a fost rezolvată douăzeci de ani mai târziu, la abaţia Saint Wandrille din Normandia. Este al unsprezecelea verset din Psalmul 91 şi, întrucât este cântat în fiecare noapte la vecernie, probabil că îl auzisem cu o noapte în urmă.

91 Denumirea românească, aşadar cea oficială, este Mureş, dar cum întâmplarea a făcut ca în această bucată din călătorie s-o aud numai în varianta sa maghiară, Maros (pronunţat „Maroş“), mi se pare nefiresc s-o redau altfel. De acum înainte, acelaşi toponim are adesea două sau trei variante, aşa că sigur vor apărea confuzii, pentru care îmi cer scuze din capul locului.

92 Săvârşin.

93 „Ban“, un cuvânt persan adus pentru prima oară în aceste regiuni de către avari, deasemenea un guvernator militar, iar jurisdicţia acestuia se numea „banat“, termen care mai târziu a ajuns să denumească unele provincii de graniţă ale Ungariei, Slavoniei şi Croaţiei; dar cuvântul Banat a desemnat dintotdeauna această regiune care, în mod straniu, nu a fost totuşi niciodată condusă de un ban.

94 În original, replica este rostită în scoţiană.

95 Mi-am amintit de preocupările contelui Jenő în timp ce luam prânzul cu Arthur Koestler într-o tavernă din Atena, acum vreo douăzeci de ani. Koestler a început imediat să mă asculte cu atenţie, spunând că şi pe el îl interesa acest subiect, dar că ar fi vrut să ştie

mai multe despre el. Un an-doi mai târziu, a apărut *Al treisprezecelea trib*, creând agitaţie în rândul istoricilor evrei. Oare această discuţie de la tavernă să-l fi impulsionat să reia subiectul? Acum e prea târziu să-l întreb.

96 Bruce Chatwin, pentru care nomazii şi istoria lor au tot mai puţine secrete, îmi spune că acest lucru este confirmat de descoperirea unor obiecte din anul 400 î.Hr. dintr-un *kurgan (tumul)* turcesc din Katanda, în munţii Altai, păstrat intact de îngheţul permanent, care aparţinuse unei căpetenii nomade purtând o vestă din petice romboidale, de 10 x 8 cm, vopsite în portocaliu, albastru, galben şi roşu, confecţionate din pielea unor mici mamifere – jerboa, poate, care se găseau din abundenţă prin stepă.

97 Este bântuită de sacrificiul soţiei meşterului, precum Podul din Arta, din Epir, şi Curtea de Argeş din Valahia. Toate trei sunt subiectul unor vechi balade.

98 Hunedoara.

99 La Budapesta, pe o insulă din mijlocul unui lac din Városliget, se zăreşte, printre plopi, o copie fidelă a acestui castel. A fost ridicat în 1898, în onoarea lui Hunyadi, cu ocazia sărbătoririi a o mie de ani de istorie maghiară, şi această amintire fugară dăduse pentru o clipă originalului transilvănean aerul acela aproape fictiv.

100 Unii experţi, inclusiv David Rosenthal, cel mai recent traducător al său, sunt convinşi că marea epopee cavalerească a catalanilor, *Tirant lo Blanc*, are ca sursă de inspiraţie isprăvile lui Hunyadi. Scrisă la câteva decenii după moartea eroului, era una dintre lecturile preferate ale lui Cervantes; iar dacă, după cum cred unii, *lo Blanc*, Albul, este de fapt „Vlahul“ (V şi B fiind interschimbabile), teoria românităţii sale capătă şi mai multă greutate.

101 A fost extins şi mai mult de către Gábor Bethlen, apreciatul comandant din Războiul de 30 de Ani.

102 În original, *O wad some power the giftie gie us, to see oursels as ithers see us!*, citat din poemul *To a Louse* de Robert Burns. Traducerea este preluată din volumul Robert Burns, *Poeme*, trad. de Mihnea Gheorghiu, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1959, p. 134.

103 Fratele său Ion, ultimul prim-ministru, fusese asasinat de Garda de Fier cu şase luni înainte. „Cumpliţi oameni“, a spus contele Jenő

laconic; apoi: „Ce păcat! Duca a fost cel mai bun politician din ţară“.

104 Era bun prieten cu Adam v. Trott şi mai târziu a fost implicat în complotul lui Stauffenberg, deşi se pare că avea ceva scrupule în legătură cu asasinarea propriu-zisă. Vezi autobiografia Tatianei Metternich Tatiana în Anglia, *Under Five Passports* în Statele Unite şi *The Berlin Diaries 1940–1945* a lui „Missie“ Vasilcikov (Chatto, 1986).

105 Vers dintr-un vechi limerick englez.

106 Se pronunţă „Reteneteş!“ şi înseamnă „teribil“.

107 Acum se numeşte Peć şi se află în sudul Iugoslaviei. Vechea mănăstire a patriarhului încă există, umbrită de platani şi plină de fresce minunate. Astăzi, regiunea este locuită aproape în totalitate de acei musulmani albanezi cunoscuţi drept kosovari.

108 Unii dintre oamenii despre care vorbesc în aceste pagini au ieşit din scenă, dar ici-colo, atunci când, asemenea lui István şi Angelei, din capitolul următor, sunt încă în viaţă, mi se pare potrivit să le modific numele. Astfel am o mai mare libertate de a le pune cap la cap vorbele. De asemenea, multe lucruri s-au schimbat din acele vremuri liniştite.

109 Vezi *A Time of Gifts*.

110 Haţeg, în lb. română.

111 Weston, personaj din romanul *Tom Jones* al lui Henry Fielding. John Mytton, moşier din perioada Regenţei, cunoscut pentru excentricitatea sa.

112 Cuvintele „priculici“, „stafii“ şi „strigoi“ sunt în lb. română în original. Pe parcursul cărţii apar şi alţi termeni scrişi de autor direct în limba română, marcaţi în traducere tot prin caractere cursive.

113 Haină militară (în lb. germană în original).

114 Poet englez.

115 Psihanalist, traducător al lui Freud în limba engleză.

116 Important economist englez.

117 Vezi *The Life of John Maynard Keynes* de Sir Roy Harrod, *The Golden Echo* de David Garnett şi *New Hungarian Quarterly* (nr. 79, toamna 1980), articolul dr. G. Gömöri. Unii dintre prietenii lui Keynes din Bloomsbury i-au reproşat acestuia că a aranjat eliberarea

de fonduri blocate pentru a-l ajuta pe Békássy să se întoarcă şi să se implice în război, în loc să stea la adăpost, ca prizonier.

118 Cred că acei ţărani făceau parte din interesanta şi străvechea comunitate a moţilor, care locuiesc pe piscurile şi prin văile masivului transilvănean de apus

119 Contesa! (în lb. germană în original).

120 Locomotivă cu abur construită între 1813 şi 1814 în Marea Britanie, prima folosită în scopuri comerciale.

121 Se spunea că la unele din aceste nunţi năbădăioase fecioria miresei, de-acum pierdută, era dovedită prin arborarea unui cearşaf murdar de sânge sau printr-o mişcare de la fereastra ei, primite cu aclamaţii; uneori, dacă existau îndoieli, în timpul consumării căsătoriei mama miresei sacrifica în secret un porumbel.

122 {Dinah, / E oare alta mai straşnică? / În statul Carolina? / Dacă-i aşa şi tu o ştii, / Arată-mi-o, de vrei! / De ce tremur de frică / În fiecare noapte? / Fiindcă Dinah mea / m-ar putea lăsa!… / Dinah, / Cu ai ei ochi strălucitori de fată din Dixie / Cât îmi place să privesc / Ochii lui Dinah Lee… / Dinah! / Dacă ajunge până-n China, / M-aş urca pe un vapor / Doar să fiu cu Dinah Lee…}; Informaţii de ultimă oră! Sigur că Dinah avea ochi strălucitori de fată din *Dixie*, nu de *gypsy*, dar din greşeală noi cântam a doua variantă, iar greşeala mi-a rămas în memorie.

6. Tripla fugă

ŞTIAM CĂ ISTVÁN ŞI FAMILIA LUI vorbeau serios când îmi sugerau să petrec acolo toată vara, dar mă abătusem mult de la programul meu auster, şi cu cât mă bucuram mai mult de aceste săptămâni miraculoase, cu atât mai tare mă mustra conştiinţa. Aşa că am scris la Londra să anunţ date şi adrese aproximative ca să-mi fie trimişi bani: viaţa parazitară pe care o dusesem în castele îmi lăsase aproape intacte fondurile, dar curând aveau să-mi fie de folos. Între timp, valea îşi răspândea vraja şi se abăteau asupra mea tot felul de întâmplări care-mi sugerau să rămân.

— Dacă rămâi, a spus István într-o dimineaţă, am putea merge să vânăm capre negre.

Apoi, mai târziu, erau cerbi; şi mai târziu, urşi. Când am spus că n-am împuşcat niciodată nimic mai mare decât un iepure, a zis:

— Te învăţ eu!

Iar apoi, ce-aş zice de o partidă de vânătoare de vulpi cu haita baronului Wesselenyi? Cu asta m-aş fi descurcat, atât că nu aveam bani. István a zâmbit.

— Nu-ţi face griji, a spus. Nici eu. Nimeni nu are.

Discuţia ne-a fost întreruptă de două trăsuri încărcate cu vreo douăsprezece persoane care mergeau să pescuiască raci într-un râu de munte, iar eu şi István trebuia să-i conducem. Am găsit râul, se prăvălea dintre stânci şi ferigi într-un luminiş plin cu porumbei sălbatici, unde toate vulpile din Transilvania s-ar fi putut găti, decadent, cu mănuşi magenta[123]. A sosit şi restul grupului, şi fiecare bolovan şi mănunchi de ciuma-apelor din apă părea să adăpostească vânatul nostru; coşurile s-au umplut curând şi în timp ce coboram dealul îi auzeam bătând zgomotos din cozile lor despicate. Ne lăsaserăm caii la o moară de apă unde opriseră

şi trăsurile, iar acum toţi caii păşteau deşeuaţi şi deshămaţi pe un câmp în pantă; fusese deja aprins un foc, iar sticlele stăteau la rece în izvorul morii.

Cea mai activă persoană din grup fusese o fată drăguţă şi amuzantă îmbrăcată cu o fustă roşie, pe nume Angela (pronunţat cu ğ şi cu accentul pe a doua silabă), care locuia la câţiva kilometri în amonte de casa lui István şi puţin mai departe de râu. Era cu câţiva ani mai mare decât mine, şi căsătorită, dar nu era fericită. Ne ochiserăm acasă la contele Jenő şi dansaserăm cu o relaxare mimată în seara aceea zgomotoasă în care în aer se împleteau *Dinah* şi cântecele ţigăneşti; nu mă puteam abţine să n-o urmăresc. În timpul vânătorii, sărea cu picioarele goale pe lângă stânci, sprintenă ca o căpriţă sălbatică, cu părul în vânt. S-a dovedit că era la fel de năvalnică şi impulsivă ca şi mine, aşa că s-a născut imediat între noi o simpatie voioasă, provocată, cred, de un fel de afecţiune amuzată, de partea ei, şi de o pasiune nebună, de partea mea. Petrecerea a ţinut până târziu şi, pe când rătăceam împreună într-un colţ mai izolat al pădurii, la adăpostul înserării, toate barierele au căzut; nu ne-am dat seama unde ne aflăm până când, în sfârşit, ne-am auzit numele strigate şi am dat fuga la locul de întâlnire, unde caii erau înşeuaţi şi urmele şterse. Pe drumul de întoarcere, au trebuit să ţină bine frâiele ca să coborâm potecile abrupte, acoperite de iarbă, iar felinarele încastrate de o parte şi de alta a trăsurii aruncau o rază jucăuşă pe trunchiurile copacilor.

Lumea era brusc mai frumoasă şi mulţumită bunei dispoziţii a Angelei totul era vesel şi amuzant; în următoarele două zile şi nopţi, orice moment pe care nu l-am petrecut împreună mi se părea irosit. Din fericire, familia Angelei locuia în Budapesta, dar, din multe motive, nu era simplu să ne întâlnim, şi am blestemat pădurea care ne despărţea. István era un vechi prieten şi sigur că a înţeles imediat cum stau lucrurile, aşa că mi-a sărit

în ajutor cu un plan irezistibil: avea să împrumute un automobil de la un prieten de dincolo de Deva şi aveam să pornim toţi trei într-o excursie secretă prin Transilvania.

Mi-am strâns lucrurile şi mi-am luat rămas-bun, căci după această excursie aveam să pornesc spre sud. Zarurile fuseseră aruncate. Maşina a sosit, am pornit la drum împreună cu István, iar câţiva kilometri mai încolo Angela ni s-a alăturat la locul stabilit şi am plecat mai departe spre est, veseli nevoie mare.

Automobilul împrumutat era de modă veche, un autoturism albastru bine lustruit, cu loc pentru toţi trei în faţă. Avea un acoperiş din pânză, o fereastră din celuloid în spate şi un bulb de cauciuc stacojiu care, după ce apăsai o clipă pe el, scotea un muget cam îndărătnic dintr-o trompetă răsucită de alamă, care se făcea auzit în văi şi gonea toate animalele de pe drum, mai puţin bivolii, în cazul cărora aplicam maxima marinărească a contelui Jenő. Drumurile nu erau bune: maşina se clătina printre făgaşe şi gropi ca o barcă pe o mare agitată, iar praful pe care-l stârneam înaintând de-a lungul Marosului se ridica într-un nor fantomatic. Plutea în urma noastră, se înălţa şi ne învăluia la fiecare oprire, iar când am ajuns în vechea capitală princiară a Transilvaniei semănam cu nişte stafii.

NECAZUL CU NUMELE, care creează confuzie pe parcursul tuturor acestor pagini, aici atinge apogeul. Numele cetăţii dacice Apulon a devenit Apulum în latină, iar locul era plin de urme ale vechii colonii romane. Dar ambele cuvinte au dispărut când răspândirea tăcută a slavilor a suprimat pentru totdeauna vechile toponime est-europene. A fost rebotezată Bălgrad – „oraşul alb“ (unul din multele asemenea), poate datorită zidurilor sale deschise la culoare –, iar motivul albului a prins. Saşii l-au numit Weissenburg şi mai târziu Karlsburg, în cinstea împăratului Carol VI, care a ridicat marea fortăreaţă de aici în secolul al

XVIII-lea. Maghiarii adoptaseră deja simbolul culorii albe, dar s-a mai insinuat încă unul: cuvântul „Iuliu“, după numele unui prinţ maghiar de la mijlocul secolului al X-lea care vizitase Constantinopolul şi fusese botezat acolo. Cetatea a fost numită Gyulaféhervár, „oraşul alb al lui Gyula“. Românii au păstrat denumirea de Bălgrad, apoi au adoptat denumirea latinească medievală Alba Iulia.

Ce n-aş fi dat să fi fost cu noi şi contele Jenő şi contesa! Ea ne-ar fi povestit despre Mihai Viteazul, principele Valahiei care a cucerit Transilvania în secolul al XVII-lea şi care, cucerind şi Moldova, a unit cele trei principate sub un singur sceptru şi a anticipat astfel, vreme de un singur an furtunos, regatul român modern. (Pentru a comemora acest lucru, regele Ferdinand şi regina Maria au fost încoronaţi aici după transferul de suveranitate de după război.) Când nu ne-ar fi auzit contele, contesa ne-ar fi spus probabil că proasta cârmuire, prelungită, culminase în 1784 cu o jacquerie românească însoţită de incendii, măceluri şi multe grozăvii, iar în final doi dintre conducătorii ei fuseseră traşi pe roată în faţa porţilor castelului. Între timp, contele Jenő ne-ar fi condus la catedrală, aşa cum a făcut István. Vechea clădire în stil romanic fusese distrusă de către tătari şi minunat reconstruită în stilul gotic târziu de Ioan Hunyadi; ne aflam din nou printre arce ascuţite. Întregul oraş era impregnat de istoria transilvană; devenise faimos în mod special în epoca de după înfrângerea de la Mohács. Marea Câmpie Ungară fusese transformată în paşalâc turcesc, iar rămăşiţa din nord-vest, de dincolo de Dunăre, fusese revendicată de fratele împăratului Carol V, regele Ferdinand. Transilvania, treimea rămasă din regatul schilodit, a supravieţuit ca fortăreaţă a unui monarh rival, regele Ioan Zápolya; iar la moartea acestuia dârza văduvă a regelui, Isabella a Poloniei, a păstrat unită partea estică a regatului, din ce în ce

mai redusă; fiul ei, Ioan Sigismund, a fost ultimul rege ales al Ungariei. Apoi nu a mai rămas decât Transilvania, iar când tânărul rege a murit aceste dominioane răsăritene, acum o uriaşă provincie izolată, au devenit un principat care a reuşit să respingă pretenţiile Habsburgilor numai acceptând o obscură vasalitate faţă de Imperiul Otoman. Apoi, pentru mai bine de un secol, a urmat o extraordinară succesiune de principi transilvăneni, până în 1711, când Transilvania a fost recucerită şi a redevenit parte din Ungaria, reunită şi mântuită, într-adevăr, dar sub forma unui regat habsburgic.

Regina Isabella şi Ioan Sigismund au fost înmormântaţi aici în cavouri, la fel şi Ioan Hunyadi şi fiul său László, decapitat la Buda, şi, de asemenea, prinţii Apafi şi Bocskay şi cardinalul Martinuzzi, victimă a unui asasinat. Frumosul palat al episcopului, un labirint de ziduri cărămizii cufundat în tăcere, şi umbra castanilor făceau ca această parte a oraşului să semene cu un Barchester transilvănean. (Mai târziu, în secolul al XVIII-lea, episcopul, contele Batthyány, a dăruit oraşului o magnifică bibliotecă plină de cărţi valoroase, printre care unul dintre primele manuscrise ale *Cântecului Nibelungilor*.) Un alt binefăcător fusese marele Gabriel Bethlen, care înfiinţase o academie.[124] Căsătorit cu sora electorului de Brandenburg, a fost unul dintre cei mai activi din această succesiune de principi, un cârmuitor protestant cu vederi occidentale în timpul Războiului de 30 de Ani şi un aliat al electorului palatin, al Elisabetei de Boemia şi al lui Gustav II Adolf.

Primii principi Rákóczi au fost, de asemenea, campioni ai Reformei. Pentru a da forţă cauzei prin sprijinul dinastic al Angliei şi al palatinatului – şi poate al Boemiei recucerite –, Sigismund, fratele lui Gheorghe Rákóczi II, s-a căsătorit cu fiica Elisabetei de Boemia, Henrietta. Aşa că mare parte din această stranie perioadă Transilvania nu a fost

numai o fortăreaţă a libertăţilor maghiare, ci şi un refugiu pentru diferitele secte protestante care au prins rădăcini aici; a fost şi un soi de epocă de aur a ştiinţelor umaniste. Partea saxonă a populaţiei l-a îmbrăţişat pe Luther, maghiarii au adoptat calvinismul, care era influent dincolo de graniţă, la Debreţin, în timp ce unitarienii de diferite feluri prosperau; cu toţii nutreau sentimente antihabsburgice şi reacţionau la intransigenţa iezuiţilor. Principii au reuşit să impună o mare toleranţă între bisericile aflate în conflict. Fervoarea sectelor nu s-a ridicat la nivelul patimii care domina în Polonia şi în Austria, şi chiar la vremea aceea rivalitatea confesională era mai puţin pronunţată. (István, deşi înclina puternic spre catolicism, fusese botezat protestant, asemenea tatălui său, în timp ce sora lui Ilona era catolică, la fel ca mama lor. Se întâlneau des situaţii asemănătoare în privinţa copiilor din familiile mixte din părţile acelea.)

DUPĂ UN COT AL DRUMULUI, la câţiva kilometri spre nord, se petrecea ceva. Pe poteca ce ducea spre satul din faţă răsuna zarva unei gospodării, şi după ce am trecut pe lângă mulţimea de animale înconjurată de nori de praf am zărit vreo douăzeci de costume diferite, specifice satelor învecinate. Tarabele erau pline de curele de piele cu ţinte, haine din piele de oaie, bluze, baticuri şi pălării conice din lână albă şi neagră, de cingători, zăbale, scăriţe de şa, hamuri, cuţite, seceri, coase, şiraguri de clopoţei din alamă şi fier, lucioşi, abia ieşiţi din forjă; mai erau şi icoane înrămate cu foiţă de argint, pentru ortodocşi, şi mormane de mătănii pentru catolici; funii de usturoi şi de ceapă, ardei iuţi roşii şi verzi, ca nişte ţepuşe incendiare; cozi de ustensile din lemn de frasin, greble, furci de fân, bâte, doage, coveţi, putineie, cobiliţe, bice, fluiere sculptate şi tacâmuri de lemn ca acelea pe care le ciopleau ţiganii în curtea lui István. Sute de oale, ulcioare şi vase mari de purtat pe umăr sau pe cap,

încălţările stăteau înşiruite unele în poziţie de drepţi, altele pe loc repaus, iar încălţările acelea din piele netăbăcită în formă de canoe erau atârnate de şnururi în nişte ciorchini mari. I-am cumpărat Angelei un briceag şi un batic portocaliu s-o apere de praf, iar ea mi-a dat vreo doi metri de împletitură galben cu roşu pentru brâu, lată de şapte centimetri şi tăiată dintr-un colac uriaş înfăşurat pe o roată de căruţă. Am băut *ţuică* din nişte căniţe cu gât lung şi îngust, la nişte mese aşezate pe capre de lemn sub salcâmi, străduindu-ne să ne auzim unul pe celălalt; dar zgomotele animalelor, strigătele vânzătorilor care-şi lăudau mărfurile, tocmelile, scripcile, fluierele stridente, tamburinele, fluierul ursarului şi asediul cerşetorilor ţigani formau o barieră aşa de compactă, încât în zadar ţipam unul la urechea celuilalt, aşa că am stat zâmbitori şi muţi în lumina pestriţă. Printre iile albe şi culorile vii ale ţăranilor, evreii erau îmbrăcaţi complet în negru. Ţiganii roiau pretutindeni: femeile ca nişte curcubeie ponosite, cu mâna întinsă; sugarii, deşi prea mici să vorbească, se agăţau deja necruţător de oameni, iar bărbaţii păreau mai fioroşi decât toţi cei pe care-i văzusem până atunci: cu pielea închisă la culoare, ca a metişilor, cu barba încurcată, cu plete încâlcite, de un negru albăstrui, revărsate pe umeri, şi cu ochi de canibal. Beţivii mergeau câte doi, împleticindu-se, sau sforăiau pe sub căruţe. Peste tot erau care înalte cu fân, cu gratii formând în sus patrulatere vertiginoase: pe unul din ele, o găină nomadă, care se adăpostea împreună cu puii ei undeva deasupra, făcea un ou în pripă. Căruţele îşi înălţau hulubele înclinate într-o învălmăşeală de diagonale, şi sute de cai din robusta rasă transilvăneană se foiau, nechezau şi fornăiau la marginea satului. Te-ai fi putut crede într-o tabără tătară; iar dincolo de acoperişurile din paie şi de coroanele copacilor, munţii de la apus, din vechiul principat, se avântau în trepte spre orizontul franjurat.

CE PĂCAT că avem aşa de puţin timp! În vreme ce înaintam pe panta podişului central, István a arătat cu mâna spre lanţurile muntoase întrepătrunse şi ne-a spus ce minuni pierdeam. Erau acolo vechi saline romane, exploatate până în prezent de puşcăriaşi; îşi croiau drum spre inima munţilor, răsucindu-se sau înaintând în zigzag şi lansând ecouri dinspre un zid spre celălalt, până când acestea se pierdeau în depărtare. O galerie trimitea înapoi ecoul de şaisprezece ori; iar noile strigăte venite din adâncuri făceau masivul să tune cumplit. Pâraiele şi râurile care-şi începeau de-acolo meandrele ofereau noi minuni: crevase adânci în calcar, caverne uriaşe cu arce, arcade şi ciudate ferestre naturale – izvoare nevăzute care mugeau în întuneric şi peşteri în care stalactitele şi stalagmitele se căzneau să se atingă sau se uneau indisolubil în coloane cu talie de viespe; ici şi colo se înălţau castele, iar vechile sate prădate de mongoli îşi iţeau încă ruinele prin pădurile întunecoase, în care ciobanii români strigau unii la alţii şi-şi mânau turmele suflând într-un fel de trâmbiţe din lemn de tei şi metal, lungi de câţiva metri, asemenea celor care răsună pe pajiştile din Alpi şi pe păşunile din Tibet.

Larga stradă principală din Turda – sau Torda – îmi amintea de Honiton.

— Toţi sunt cizmari, tăbăcari şi olari, a spus István, şi mulţi dintre ei sunt socinieni.

Angela a întrebat ce sunt socinienii şi de data asta am putut şi eu să dau detalii, căci căutasem informaţii despre ei în biblioteca contelui Jenő. Erau o sectă unitariană care apăruse pe aceste meleaguri şi-şi luase numele după o familie de teologi din Siena, familia Sozzini; în această regiune şi-au luat numele după un anume Fausto Sossini, un nepot aventurier al fondatorului, care a ajuns în Transilvania de la curtea Isabellei de Medici şi în 1578 s-a instalat în Kolozsvár[125], unde

doctrina lui a prins adânci rădăcini heterodoxe. Apoi a plecat mai departe spre Cracovia.

— Da, a spus Angela, dar în ce cred?

— Păi în primul rând nu cred în Sfânta Treime, a spus István şovăielnic.

— Da?

Şi, după o clipă de chibzuinţă dogmatică, a continuat:

— Ce prostovani!

Eu şi István am râs.

Am intrat în biserica calvinistă. Vechea clădire era la fel de sobră ca o casă de rugăciune, iar deasupra mesei Împărtăşaniei erau scrise cele zece porunci în maghiară. Întocmai ca într-o parohie englezească, numerele imnurilor din duminica precedentă erau agăţate într-o ramă de lemn pe un stâlp de lângă amvonul înalt. Singurele elemente ornamentale erau frumoasele bănci baroce, vopsite într-un verde deschis şi tivite cu auriu, de parcă pastorii erau hotărâţi să le facă în ciudă catolicilor. Trei măicuţe între două vârste, cu feţe rotunde şi îmbujorate ascunse sub bonete, lustruiau energic băncile, aranjând cărţile de rugăciuni şi de imnuri pe poliţe şi scuturând praful de pe perniţele pentru îngenuncheat.

LUAM CU ASALT tărâmul Canaanului. La marginea pădurii erau aliniate mai multe şiruri de stupi scoşi afară pe perioada verii. Povârnişurile erau brăzdate de viţă-de-vie şi presărate cu snopi şi căpiţe, iar pleava de la treierat se amesteca cu praful. Turmele şi cirezile împrăştiau umbre tot mai lungi, şi în curând am ajuns pe o colină la poalele căreia se întindea un întreg oraş; coborând din maşină sub zidurile vigilente ale unei cetăţi din secolul al XVIII-lea, am dat cu ochii peste o revărsare dezordonată de acoperişuri. Jos, mai multe poduri traversau un cot al râului spre o zonă mai veche a oraşului, de pe partea cealaltă. Era oraşul Cluj, cum îl numesc românii, Klausenburg, pentru primii colonişti saxoni care l-au întemeiat

sau reîntemeiat, dar pentru maghiari, inexpugnabil şi neabătut, Kolozsvár[126]. Soarele scăpăta spre cumpăna apelor, învăluind locul în lumina înserării, învăpăind ferestrele şi flancurile vestice ale cupolelor, ale turlelor şi ale numeroaselor clopotniţe şi zugrăvind în umbre zidurile estice; pe când le priveam, una dintre ele a început să bată ceasul, iar o alta a acceptat provocarea, urmată de o a treia, iar curând tone întregi de bronz sectant îşi trâmbiţau vechile rivalităţi în amurg. Chiar şi cele ale armenilor, care se aşezaseră aici cu câteva secole în urmă, au lansat un dangăt, şi numai sinagogile erau tăcute.

Ne pregăteam să urcăm la loc în maşină, când un roi de ţigănuşi au dat năvală spre noi din peşteri şi cocioabe, s-au înghesuit pe scară şi pe capotă şi ne-au năpădit cu ţipete, rugăminţi şi o reţea de braţe ca nişte cârcei cafenii, pe care nu le-am putut desprinde decât aruncând monede peste capetele lor, ca pe nişte confetti. Eliberată într-o secundă, maşina a lunecat în josul dealului, a traversat unul din poduri şi s-a afundat în vechiul oraş.

CĂLĂTORIA NOASTRĂ ERA SECRETĂ. Oraşul nu era aşa de periculos cum ar fi fost iarna, cu petrecerile, teatrele şi spectacolele de operă în toi, dar nu ar fi trebuit să fim aici, iar Angela cu atât mai puţin. István era încântat de aspectul clandestin, ca şi noi; călătoria avea astfel ceva palpitant, ca într-o operă comică; aşa că am lăsat automobilul care ne putea da de gol lângă odăile noastre şi ne-am furişat prin oraş ca nişte hoţi. István mergea înainte şi trăgea cu ochiul pe după colţuri, de teamă să nu dăm peste cunoştinţe; şi, fireşte, la un moment dat a şoptit: „stânga-mprejur!“ şi ne-a dus în prăvălia unui negustor de fierărie şi de vopseluri unde, cu spatele la uşă, ne-am aplecat foarte curioşi deasupra unei grămezi de capcane pentru şoareci, până când a trecut pericolul. Era un fost coleg de şcoală de la Viena.

Vechiul oraş era plin de case şi de palate, majoritatea pustii acum, căci stăpânii lor erau plecaţi la cules. Profitând de acest lucru, István telefonase şi închiriase un şir de odăi frumoase, boltite, într-una din case, nu departe de cea în care se născuse Matei Corvin.

Erau o mulţime de dovezi ale domniei lui. În marea piaţă a oraşului, o impunătoare statuie ecvestră îl înfăţişa pe rege îmbrăcat în armură completă, înconjurat de cavalerii şi comandanţii lui, în timp ce la picioarele lui se vedeau mormane întregi de steaguri cu semiluni şi tuiuri, trofee din luptele câştigate. Pe placă era gravat numai *Matthias Rex* – când a fost ridicată nu era nevoie şi de *Hungariae* –, şi românii, la fel ca maghiarii, puteau să-l considere, cu mândrie, unul de-al lor. Majoritatea numelor asociate cu acest loc erau desprinse parcă din romanele lui Jókai, şi am aruncat o privire la arcadele baroce, la cărţile şi la comorile din splendidul palat Bánffy. Oare e adevărat ce-mi amintesc, cum că Liszt a dat recitaluri acolo? Cred că *Don Giovanni* a fost interpretată în maghiară în oraşul cu trei nume înainte să se joace la Budapesta. Am intrat în măreaţa catedrală catolică Sfântul Mihail – o clădire în stil gotic care dinspre cetate ni se păruse enormă – exact când toată lumea ieşea de la vecernie, iar interiorul cufundat în penumbră, luminat numai de sfeşnicele cu lumânări pâlpâitoare, părea şi mai vast şi splendid în semiîntunecimea sa; stâlpii naosului se înălţau, fără capiteluri care să înfrâneze ochiul din zborul său spre vârfuri, apoi se înclinau ca să se unească unii cu alţii, formau ogive şi se pierdeau într-o reţea de bolţi în stea şi în cruce şi umbre.

Un hotel de la capătul pieţei centrale, numit New York – un minunat loc de întâlnire în anotimpul rece –, i-a atras pe tovarăşii mei ca un magnet. István ne-a spus că barmanul născocise un cocktail extraordinar – depăşit numai de cel numit Zborul

din barul Vier Jahreszeiten din München –, pe care ar fi fost tare păcat să-l ratăm. A intrat ţanţoş, ne-a făcut semn din capul treptelor că suntem în siguranţă şi ne-am aşezat strategic într-un colţ, în timp ce diavolul de barman începea să agite îndrăcit vasul pentru cocktailuri. Nu mai era nimeni altcineva în bar; se făcea târziu, iar ritmul săltăreţ al valsului din *Die Fledermaus* ne vestea, în surdină, că toată lumea se afla în sala de mese. Sorbeam băutura cu reţinere şi încântare, în decorul Regency neoromanic, în nuanţe de crem, sânge-de-bou şi auriu: capitelurile corintice îşi expuneau frunzele de acant şi trofeele de tolbe, iar între stâlpi erau agăţate cu ghirlande lire, corni de vânătoare şi viori. Discuţia se învârtea în jurul secretelor şi deghizării.

— Poate ar trebui să mă prefac că mă doare o măsea, a spus Angela după al doilea cocktail, înfăşurându-şi pe cap baticul cel nou, ca un camuflaj, sau – acoperindu-şi faţa cu el până sub ochi – să port un iaşmac. Sau pur şi simplu să mă îmbrobodesc cu totul.

Şi-a acoperit capul cu baticul şi şi-a făcut o fundă deasupra, care-o făcea să arate ca o budincă de Crăciun. Barmanul a aşezat netulburat al treilea rând de pahare şi apoi a dispărut; exact atunci Angela s-a întors, scuturându-şi părul, aşa că a găsit băuturile pe masă de parcă ar fi apărut acolo ca prin farmec. Am sugerat coiful lui Hades al lui Perseu. După părerea lui István, coiful Tarnhelm al lui Siegfried ar fi fost şi mai bun; astfel, nu numai că ar fi devenit invizibilă, ci ar fi putut să se transforme în altcineva: regele Carol, Greta Garbo, Horthy, Mussolini şi Groucho Marx au fost variantele sugerate, apoi prinţul de Wales, Jack Dempsey, regina Maria şi Charlie Chaplin; Stan şi Bran, poate; unul din cei doi; ar fi trebuit să aleagă, dar ea a stăruit să-i păstreze pe amândoi.

Aşa am ajuns să vorbim despre cum e să vezi dublu; băuturile începeau să-şi facă lucrarea. Am

plecat, mergând cu grijă şi cu toată precauţia, veseli nevoie mare; apoi ne-am năpustit într-o trăsură cu coviltir care iarna era folosită pe post de sanie şi am mers în tropotul cailor până la o discretă cârciumă ţigănească din afara oraşului, după care ne-am întors în odăile noastre boltite, înflăcăraţi de la ardeii iuţi şi glissando-uri.

CE ÎNVIORĂTOR A FOST a doua zi dimineaţă să ne trezim în larma clopotelor indiferente la autoritatea suratelor lor, în timp ce soarele de iulie, ţinut la distanţă doar pe jumătate de obloane, tărca ici şi colo cuvertura! Nobilii înveşmântaţi în haine de blană cu găitane de pe pereţii odăii unde se servea micul dejun ne scrutau cu mâinile aşezate senin pe plăselele săbiilor. I-am privit pe rând şi am admirat numeroasele coperte cu blazon de pe etajere. În urma unor arome apetisante, un slujitor foarte bătrân încins cu un şorţ din aba, venit dintr-o zonă îndepărtată a casei, ne-a adus cafea şi cornuri şi a stat de vorbă cu noi cât am mâncat, înmuind cornurile în cafea şi sorbind-o încet; veştile din noaptea precedentă aduse de el au provocat însă un lung moment de mâhnire: Dollfuss fusese asasinat de nazişti. Dar buna noastră dispoziţie a făcut ca mâhnirea să se risipească imediat după micul dejun, aşa cum se întâmplase şi cu o lună în urmă, când aflasem despre epurarea din iunie: Vestul părea aşa de departe! Trecuseră numai cinci luni de când îl văzusem pe micul cancelar conducând acea procesiune posomorâtă la Viena, după tulburările din februarie. La vremea aceea nici nu auzisem de Cluj, de Klausenburg sau de Kolozsvár. Transilvania, în schimb, îmi era un nume familiar de când mă ştiam. Era chintesenţa şi simbolul unui tărâm straniu, pierdut printre păduri, aproape mitic; iar la faţa locului părea şi mai exotică şi mai fermecătoare. Pradă acestor farmece, nu ne păsa de prevestirile rele, şi vraja călătoriei noastre comice şi aventuroase nu s-ar fi putut împrăştia decât dacă

s-ar fi întâmplat ceva mult mai grav şi mai aproape de noi.

Eram în culmea fericirii. Euforia ne-a însoţit toată ziua printre prăpăstiile întunecoase, prin pădurile şi păşunile povârnite, până într-o vale unde voalul şerpuitor de răchită şi plopi anunţa din nou meandrele Marosului; curând, s-a făcut simţită o schimbare discretă în oraşe şi în sate, nu în privinţa peisajului – care se schimba tot timpul –, ci a locuitorilor.

Oamenii din cele câteva oraşe transilvănene pe care le văzusem vorbeau mai mult maghiara, iar şvabii din Arad şi germana; dar în sate şi în zona rurală se vorbea aproape peste tot româna. Acum, dintr-odată, păstorii care-şi adăpau caii din jgheaburile de lemn, ţăranii de pe câmpuri, ciobanii care-şi îngrijeau oile bolnave la umbra copacilor şi pescarii care-şi aruncau plasele în râu vorbeau cu toţii în maghiară. Eram printre secui, maghiarii din Transilvania, peste o jumătate de milion, care locuiesc într-o mare enclavă din zona estică şi sudică a Carpaţilor. Această poziţie geografică, izolarea într-o mare de români, făcea ca problema etnologică să fie imposibil de rezolvat.

Unii spun că secuii sunt cei mai vechi locuitori ai provinciei; după cum ştim, românii contestă cu patimă acest lucru. În trecut, despre secui s-a crezut în mod eronat – ca şi despre maghiari, într-adevăr, dar mult mai târziu – că se trag din huni. Alţii au susţinut că atunci când Carol cel Mare i-a alungat pe avari din Marea Câmpie unii dintre ei ar fi putut să ajungă în aceşti munţi. S-a pus problema dacă se poate să fi fost descendenţii războinicilor khazari, un trib care se desprinsese şi se alăturase maghiarilor – iar mai târziu făcuse parte din avangarda oştii lui Árpád – în timpul şederii lor în imperiul khazar, învăluită în mister. Cred că cea mai recentă teorie susţine originile lor maghiare: cine ştie cum, s-au separat de triburile principale când au pornit spre vest din Basarabia, urmăriţi de

pecenegi; trebuie să fi traversat cele mai apropiate trecători până în zona în care locuiesc acum, în timp ce ceilalţi au luat-o pe căi mai ocolite spre Marea Câmpie. Dacă aşa s-a întâmplat, probabil că atunci când au pornit din nou spre est şi au ajuns în Transilvania maghiarii i-au găsit pe secui, rudele lor, deja instalaţi aici. Există dovezi convingătoare că primii regi ungari le-au confirmat rolul de grăniceri permanenţi la hotarele Carpaţilor, ca să preîntâmpine posibilele invazii ale barbarilor; ultimele două teorii nu sunt incompatibile. În orice caz, atât în Evu Mediu timpuriu, cât şi mai târziu, au fost păzitorii şi cavaleria uşoară a graniţei răsăritene, iar în bătălii, în timp ce cavaleria ungară principală se arunca în luptă apărată din cap până-n picioare de armură, ei şi-au păstrat tacticile, parte din trecutul lor nomad. Maghiarii, secuii şi saşii aveau în mare măsură o guvernare autonomă sub coroana maghiară şi mulţi dintre secui, chiar dacă încă purtau opinci şi foloseau amprenta degetului mare drept semnătură, au fost înnobilaţi cu toptanul; toate cele trei naţiuni – sau mai degrabă conducătorii şi nobilii lor – aveau un cuvânt de spus în consiliile transilvănene.[127]

Ne-am strecurat cu maşina printre căruţele şi vitele din capitala secuilor şi, judecând după sunetele care ne ajungeau la urechi, am fi putut la fel de bine să ne aflăm în inima unei capitale ungureşti. Şi în Târgu Mureş – numit încă Márosvasarhély de către localnici – ziua de târg era în toi. Mi s-a părut că deosebesc, dintr-odată, un nou tip de fizionomie – ceva mai aspru şi mai rigid în tăietura frunţii, a obrajilor şi a bărbiei – care corespundea schimbării limbii. Hainele erau şi ele diferite, deşi detaliile mi s-au şters din memorie. Încălţările din piele netăbăcită, legate cu şnururi le erau comune tuturor, de asemenea căciula de lână şi pălăria neagră de fetru cu calotă joasă. Dar peste tot pe unde am trecut principala diferenţă dintre ţăranii maghiari şi cei români fusese tunica sau

cămaşa aceea largă, prinsă la mijloc cu o centură lată, pe care românii o purtau peste pantaloni. Şi unii, şi alţii se îmbrăcau în haine de in alb ţesute în casă, dar cămăşile maghiarilor erau de obicei închise strâns la gât cu nasturi; pantalonii lor erau neobişnuit de largi de la talie în jos şi uneori plisaţi, încât aproape că semănau cu nişte fuste lungi. *Gatya Hosen* îi numea István; deseori, aceştia erau înlocuiţi cu nădragi negri şi largi şi cu cizme până la genunchi, lustruite. Dar aici aproape toţi ţăranii purtau pantaloni albi croiţi în casă, strânşi pe picior, ca nişte izmene din fetru. În Câmpia Ungară şi în Transilvania, hainele femeilor arătau mereu altfel. Fiecare sat şi fiecare vale avea o altă combinaţie de culori şi stiluri: cosiţe, ii, dantelă, funde, gofraje, colerete, brâie, bonete, baticuri, scufii şi plete lăsate libere sau prinse în cozi; o sumedenie de amănunte arătau dacă sunt logodite, mirese, măritate, fete bătrâne sau văduve. Uneori, scufiile lor semănau cu un spadice; cele ale săsoaicelor erau un fel de cilindri rigizi de culoare stacojie. Aveau corsaje, mâneci bufante sau cu altiţe, broderii, monede de aur pe frunte, la gât sau şi una, şi alta, şorţuri purtate în faţă şi în spate, jupoane şi fuste umflate la şolduri ca nişte crinoline, iar uneori purtau cizme ruseşti colorate. Aceste straie săteşti alese dădeau oricărei adunări un aer festiv, mai ales că frumuseţea unguroaicelor şi româncelor nu era deloc de neglijat. Diversele populaţii aveau tendinţa să păstreze distanţa unele faţă de altele; dar cu cât se amestecau mai mult – maghiarii, românii, sârbii, slovacii, saşii, şvabii, uneori armenii şi poate nişte ruteni, în nord – cu atât erau mai impresionante.[128] Hainele lor de zi cu zi erau o versiune mai sobră a costumaţiei de gală; dar acestea erau expuse în toată splendoarea lor în zilele de sărbătoare şi la nunţi. Hainele erau încă emblematice, şi nu numai în rândul ţăranilor: privind, de exemplu, mulţimea adunată într-o piaţă – câţiva soldaţi, un căpitan de Roşiori, o stareţă

ursulină, o măicuţă din ordinul Sfântului Vincenţiu de Paul, o clarisă, un rabin hasidic, un diacon armean, o călugăriţă ortodoxă, un arhimandrit uniat, un pastor calvinist, un preot augustin, un benedictin, un călugăr franciscan, un nobil maghiar, un vizitiu cu pene de struţ la pălărie, un birjar rus cu glas strident, un ţigan ursar cu tovarăşii lui de trib lingurari, un dărăcitor de lână, un fierar, un văcar, un coşar, un dulgher sau un căruţaş şi, mai presus de toate, femei dintr-o duzină de sate, plugari şi ciobani veniţi din văi şi din podişuri –, un expert în simbolurile româneşti şi maghiare le-ar fi putut înşira provenienţa cu iuţeala unui herald care priveşte flamurile şi tunicile dintr-o bătălie din secolul al XIV-lea.

Lângă o biserică uriaşă din piaţă, un ţigan păzea mai multe mormane de coşuri. Angela a cumpărat unul, iar după ce l-a umplut cu sticle şi alte bunătăţi din prăvălii şi de pe tarabe, ne-am strecurat prin mulţime în viteza întâi, iar odată ce ne-am îndepărtat de oraş am mers câţiva kilometri şi am urcat până la marginea unei pajişti abrupte, cosită, la poalele căreia şerpuia râul. Când ne-am oprit, motorul a tulburat liniştea unui bâtlan. S-a înălţat mai sus de vârfurile copacilor şi a zburat pe deasupra câmpurilor.

— Cât de repede se ridică în aer! a exclamat Angela. Nu fac tevatură, ca lebedele.

— Ah! a intervenit István, asta pentru că au pungi de aer în oase.

Şi l-am privit cum se face tot mai mic în depărtare.

Am pus masa sub un stejar. Munţii care se întindeau spre nord şi spre est erau un labirint de prăpăstii şi păduri, pline de urşi, după cum ne-a spus István. Prinţul moştenitor Rudolf şi alaiul lui – sau era oare nesăţiosul Franz Ferdinand? – împuşcaseră şaizeci pe parcursul numeroaselor sale şederi în această zonă. Când l-am întrebat pe István dacă mai rămăsese vreunul, a spus:

— Din belşug.

Îi pândise şi el în nesfârşitele păduri de conifere. Mai erau şi lupi. Cam pe la vremea aceasta a anului şi puii lor trebuie să se fi făcut mari.

Observând că rămăseserăm fără ţigări, István şi-a alungat lenea de după-masă şi s-a întors în oraş. Noi am rătăcit spre râu, ne-am scăldat, am zăcut pe iarbă, am pierdut vremea cu fleacuri şi am stat îmbrăţişaţi, apoi am privit libelulele ţâşnind printre razele de soare captate de crengile sălciilor, pe care genele noastre somnoroase le descompuneau în mănunchiuri de toate culorile prismei. Ne-am întors la stejar exact când maşina urca cu pufnete dealul. István ne-a spus că se întâlnise cu un vechi tovarăş husar şi nu putuse scăpa, iar noi l-am tachinat că avea atât de multe cunoştinţe. A spus că şi-ar fi dorit să fi fost şi el la scăldat; apoi mi-a şoptit:

— Dar nu prea are rost, acum secerişul s-a încheiat.

AM LUAT-O CU NOI şi pe o bătrână care căra cu băgare de seamă un castron mare şi acoperit. Am întrebat-o prin intermediul lui István dacă este de etnie secuiască şi a spus:

— Nu, doar unguroaică.

Capul ei înfăşurat cu o bonetă de văduvă sub o pălărie imensă din paie împletite semăna cu o secure. Când Angela a întrebat ce este în castronul pe care-l ţinea cu atâta grijă pe genunchi, a spus:

— Pipăie! şi a ridicat un colţ al pânzei.

Angela a îngenuncheat pe scaun, s-a întors spre bancheta din spate şi, strecurându-şi mâna înăuntru, a scos un mic ţipăt de uimire. Bătrâna a râs ştirb şi mi-au spus amândouă să încerc şi eu, ceea ce am şi făcut, şi am descoperit cu o tresărire o masă de trupuşoare pufoase, calde, umblătoare care au prins glas când am dat pânza la o parte. Castronul era plin de răţuşte abia ieşite din găoace, iar când s-a dat jos bătrâna ne-a oferit câteva drept mulţumire că o luaserăm cu maşina, dar apoi a dat

fuga în casă şi s-a întors cu trei pahare de Szilvórium.

Se făcea târziu. Ne-am îndepărtat de râu, am pornit spre sud şi am luat-o pe un drum ca vai de lume în sus, pe lângă un alt râu – Kokel?[129] –, apoi din nou spre sud, printre păşuni şi mirişti, unde culegătorii stăteau aplecaţi printre razele joase de soare şi umbre. Era o întindere tihnită de dealuri, păduri şi câmpuri presărate cu snopi, desprinsă parcă dintr-o pictură de Samuel Palmer; clăile piramidale de fân aruncau suliţe de umbră pe panta dealului; vitele şi turmele de oi se întorceau spre casă învăluite în nori de praf. Peisajul şi satele aveau din nou ceva diferit, greu de definit. Ţiglele luau locul paielor; zidurile înconjurau nişte curţi largi, în care pe una din laturi se afla o casă cu frontoane, iar arcele turtite ale porţilor erau destul de înalte încât să poate trece pe sub ele carele încărcate. Totul foarte ordonat şi îngrijit.

Dincolo de munţi, spre nord şi spre est, norii se aşezaseră într-o formaţie îngrijorătoare, pufoşi şi nemişcaţi la început, apoi brăzdaţi de fulgerele unei furtuni de vară. Electricitatea care dănţuia printre aceste conglomerate de vapori le dădea nuanţe de verde-albăstrui, argintiu şi mov; o înfiorare şi, într-o clipită, deveneau transparenţi, bulboşi sau subţiri ca un decor de teatru: efecte scenice precum cele create de magneziu, de parcă un clovn atmosferic sau un arlechin s-ar fi preumblat printre dealuri. Aceste schimbări necontenite în peisaj au început odată cu căderea nopţii; apoi, luna plină pe care o vedeam a opta oară înălţându-se în această călătorie a făcut ca cerul să pară o nălucire, şi pe fundalul lui, drept în faţă, se prefigura un triunghi ameţitor format din acoperişuri ascuţite, ţepuşe, vârfuri de copaci şi parapete, ca o citadelă dintr-o psaltire cu anluminuri.

— Uite! au exclamat István şi Angela. Segesvár!

Un român ar fi exclamat „Sighişoara!“; însă un urmaş al celor care clădiseră cetăţuia aceea ar fi zis

„Schässburg!“.

ASEMENEA TRANSILVANIEI, în vest, denumirile maghiară şi română ale regiunii – Erdély şi Ardeal – au legătură cu pădurea. Dar cuvântul german Siebenburgen evocă şapte fortăreţe, fiecare cu trei nume; n-am să vă supun la toate cele douăzeci şi una de denumiri.

Povestea e următoarea. Când primii regi ai Ungariei, în special Géza II, în secolul al XII-lea, au găsit această regiune pustie – potrivit cronicilor maghiare – au adus aici colonişti „saxoni“ de pe Rinul Mijlociu şi Inferior, unii din Flandra, iar alţii, din câte se spune, din Moselle şi chiar şi câţiva valoni. Au arat pământul şi au construit oraşe, deseori, cum e cazul şi aici, pe vechi aşezări dacice; acestea sunt numite *Burgen*, iar cu timpul gospodăriile şi satele lor în extindere s-au unit cu regiunile secuilor, maghiarilor şi românilor. Un secol mai târziu, sub ameninţarea invaziei spre vest a cumanilor, Andrei II a apelat la cruciaţii din ordinul cavalerilor teutoni din Ţara Sfântă; le-a oferit o zonă în jurul oraşului Kronstadt; dar, pentru că au vrut să obţină independenţa zonei şi s-o pună în slujba papei, regele i-a alungat. Au pornit spre nord, s-au aşezat de-a lungul fluviului Vistula şi au întemeiat un stat războinic, care mai târziu a devenit Prusia Răsăriteană, iar curând şi-au încrucişat suliţele lângă lacurile Mazuriene şi i-au atacat pe lituanieni printre gheţarii de pe Marea Baltică.

Însă între timp predecesorii lor „saxoni“ au prosperat şi au rămas aici, peste două sute de mii, devenind curând cea mai dezvoltată comunitate din Transilvania. Au cultivat pământul din jurul gospodăriilor lor împrejmuite cu ziduri, iar feluritele meşteşuguri pe care le practicau le-au adus prosperitate. Au fost construite biserici gotice, s-au înălţat turle, pivniţe boltite şi-au făcut drum în stâncă, înconjurate de creneluri. Dialectul pe care-l vorbeau s-a îndepărtat de cel al compatrioţilor lor

de la Apus, mai mult decât s-ar întâmpla în cazul unui dialect regional; iar mai târziu, când Reforma a ajuns şi în Carpaţi, sentimentul de solidaritate tribală i-a împins să adopte învăţăturile lui Luther. (Era o abatere şi de la dogma socinianã, care începuse să-i afecteze pe calviniştii maghiari.) Aceste aşezări au urmat în mare măsură evoluţia oraşelor şi satelor germane din Vest: mai ales orăşenii şi meşteşugarii au adoptat acelaşi stil de viaţă, foarte diferit de eleganţa şi semeţia maghiarilor, de încăpăţânarea îngâmfată a secuilor şi de hărnicia pastorală, cuminte, a românilor. Cum era firesc şi în ton cu asiduitatea şi sobrietatea locuitorilor, a luat naştere o arhitectură barocă solidă şi provincială, pe alocuri splendidă; au apărut teologi şi dascăli; şi mă întreb dacă am avut dreptate (în cursul vizitelor ulterioare) când i-am comparat cu coloniştii puritani din Lumea Nouă. În orice caz, ochii albaştri, părul blond şi limba germanică a oamenilor pe care i-am întâlnit pe sub arcade şi prin pieţe puteau la fel de bine să fie de la o mie şase sute de kilometri spre vest. Nimeni nu i-a confundat vreodată cu coloniştii germani de mai târziu din Ungaria recucerită – de exemplu, cu şvabii din Arad. Părea un miracol că ei şi oraşele, cătunele, deprinderile şi limba lor supravieţuiseră ultimelor opt secole atât de frământate cu pagube aşa de mici. Sunt numiţi „saxoni transilvăneni“, *Sassen* în dialect. Nimeni nu ştie de ce, căci nu au avut nimic de-a face cu Saxonia. Oare de vină era cuvântul regional pentru „german“ utilizat fără rigurozitate într-o anumită etapă a Evului Mediu; poate în vremea împăraţilor saxoni – să spunem a lui Henric Păsărarul, a celor din dinastia ottoniană sau a lui Henric cel Sfânt? Sau poate mai târziu, sub conducerea cumnatului lui Richard Inimă de Leu, Henric Leul?

Ştiam din auzite numele acestei regiuni încă din copilărie, când se citea cu glas tare *Fluieraşul din Hamelin*, cum copiii din Hamelin erau ademeniţi

cu muzica fluieraşului şi vârâţi într-o grotă din munte, pentru ca apoi să reapară în Carpaţi:

> În Transilvania, spre soare-răsare,
> Trăieşte alături de băştinaşi,
> Un neam străin, cu port de oraş,
> De care vecinii grăiesc cam aşa:
> Părinţii lor ieşit-au cândva
> Dintr-o temniţă subpământeană,
> Ademeniţi de-o vrajă vicleană,
> Din Hamelin (în Braunschweig e-acel olat),
> Dar cum şi de ce ei nu au aflat.[130]

Există, chiar şi astăzi, un semn care indică grota cu pricina, peştera Almasch, din care au ieşit la capătul celălalt. Este o peşteră bântuită de lilieci, cam la două sute de kilometri est de Schässburg, în linie dreaptă. Cum în poveste se spune că acei copii sunt din Braunschweig, ar însemna că sunt tocmai saxoni.[131]

Eram prea departe de locurile pe care le frecventau de obicei Angela şi István ca să ne mai temem că ar putea să dea peste vreun cunoscut, aşa că nu ne-am mai furişat, ci ne-am plimbat în tihnă pe străzile cetăţii. Am privit peisajul scăldat în razele lunii, iar deasupra, turlele acoperite cu metal şi şindrilă; am urmărit apoi limbile unui vechi orologiu aşezat deasupra unei arcade, cu figurina lui săltăreaţă care ieşea să bată ora. Oraşul scânteia în lumina lunii, dar dincolo de licărul lanţurilor muntoase din depărtare cerul răsăritean era încă frământat de fulgere. Am tras la un han cu frontoane şi ferestre din sticlă, dintr-o piaţă aflată mult deasupra acoperişurilor şi a celor trei rânduri de ziduri ale oraşului, şi am cinat la o masă grea de stejar în *Gastzimmer*[132]. În pahare aveam un vin răcoros din partea locului, care a mers de minune cu păstrăvul prins în după-amiaza aceea, şi fiecare imagine şi sunet – glasurile, paharele de vin, cănile de piatră şi mobilierul strălucitor de la ceara cu

care fusese lustruit două veacuri – făceau locul să semene cu un *Weinstube*[133] de pe Rin sau de pe Neckar. După ce István s-a retras, am rămas împreună cu Angela în încăperea mare şi plină de fum ţinându-ne de mână, ştiind foarte bine că era penultima noapte din călătoria noastră. În unele momente ceasurile sunt mai preţioase decât diamantele. De la ferestrele de fronton de la etaj se zărea un peisaj feeric. Luna triumfase asupra tăcutelor artificii din est şi din nord, schimbând toate proporţiile. Ne-am sprijinit de pervaz, iar când Angela a întors capul chipul i s-a împărţit pentru o clipă în două, o jumătate zugrăvită în argintiu, iar cealaltă, îmbăiată în strălucirea aurie a lămpilor dinăuntru.

PETŐFI A FOST UCIS pe undeva pe câmpurile de-acolo“, spusese István. Ţarul Nicolae I trimisese o armată în ajutorul tânărului Franz Josef, de doar optsprezece ani, când maghiarii, răzvrătiţi sub conducerea lui Kossuth, au pornit un război de independenţă pe care aproape că l-au câştigat. Conflictul s-a mutat în Transilvania. Segesvár a fost scena uneia dintre ultimele bătălii din această campanie. Petőfi, un mare admirator al lui Shakespeare şi al lui Byron, era un personaj atrăgător, pasional şi boem, iar mulţi îl consideră cel mai mare poet al Ungariei. Avea douăzeci şi şase de ani când a fost rănit de moarte, după ce a luptat cu un curaj nesăbuit pe toată durata războiului.

Dar în analele româneşti Sighişoara iese în evidenţă la mijlocul secolului al XV-lea printr-un personaj straniu şi uluitor; ar fi intrat în istorie ca un erou dacă nu ar fi avut un cusur. Vlad III al Valahiei, din marea dinastie a Basarabilor, era strănepotul lui Radu Negru, nepot al prinţului războinic Mircea cel Bătrân şi fiul lui Vlad Dracul – numit aşa, se crede, deoarece împăratul Sigismund, suzeranul, aliatul şi duşmanul său, îi acordase Ordinul Dragonului. Oferit sultanului

drept ostatic când era copil, Vlad III a urcat pe tronul Valahiei mai târziu şi a luptat împotriva turcilor cu energie şi pricepere. Pedeapsa pentru succesul lui a venit din partea sultanului, Mahomed II, cuceritorul Constantinopolului. Dar marşul acestei armate trimise să-l pedepsească a fost brusc curmat de o scenă incredibilă: o vale lată, acoperită cu o pădure de ţepe în care zăceau de un an, în putrefacţie, leşurile a mii de turci şi bulgari, iar pe cea mai înaltă dintre toate era cel al generalului sultanului, înveşmântat în straie de ceremonie. Sultanul, ale cărui trăsături acviline şi turban alb ca un glob le cunoaştem din tabloul lui Bellini şi de pe medalia lui Pisanello, crescuse înconjurat de sânge, ca un şoim, dar de data aceasta s-a chircit de groază – unii spun că din respect faţă de cruzimea vasalului său nesupus – şi a izbucnit în lacrimi. Căci aceasta a fost slăbiciunea de-o viaţă a lui Vlad, să tragă oamenii în ţeapă. Multe xilogravuri contemporane îl înfăţişează pe prinţ jubilând în vâlcelele carpatice printre păduri de inamici traşi în ţeapă, ca un sfrâncioc în „cămara“[134] lui.

În România a fost cunoscut întotdeauna drept Vlad Ţepeş – cel care trage în ţeapă –, dar pentru străini, ţinând seama şi de tatăl lui, Vlad Dracul, era „fiul Dragonului“. („Dragon“ în română se mai spune „*dracul*“, iar l-ul final este articol. De aici cuvintele străine *Drakola*, *Drakule* sau altele asemenea, pe care nu le vei auzi niciodată din gura unui român, formate în mod impropriu plecând de la un posibil „Draculea“, adică „fiul Dragonului“.)

Cuvântul străin format din trei silabe, la care s-a adăugat şi aura sângeroasă, i-a dat lui Bram Stoker ideea de a-l face pe contele Dracula vampir, care zboară noaptea îmbrăcat în frac şi cu cravată albă şi-şi înfige colţii în grumazul victimelor sale; în ultimele decenii, numai Tarzan l-a întrecut în popularitate cinematografică. Dar faptul că Transilvania chiar este un ţinut al castelelor, pădurilor, conţilor şi vampirilor şi că unele

elemente incerte din istoria ei au contribuit la culoarea locală a romanului au anulat, după părerea mea, întregul farmec al cărţii. Cei care ar trebui să ştie despre ce vorbesc exploatează confuzia dintre cele două personaje, iar când turiştilor dintr-un *charabanc* li se arată „Castelul lui Dracula“ bănuiesc că nu le apare înaintea ochilor personajul istoric – prinţul care poartă pe cap un coif împodobit cu pene, ochii săi proeminenţi, mustaţa bogată, blana de urs cu broşe şi stele, părul lung, buzduganul cu flanşe şi palisada din ţepe grele de poveri –, ci un conte spilcuit cu joben, pelerină tivită cu satin şi incisivi stranii; unul care ar putea la fel de bine să facă reclamă la aftershave, să dea lecţii de tangou sau să taie în două o duduie dintr-o cutie la un număr de matineu.

Înapoi la Sighişoara! Înapoi la Segesvár! Şi mai presus de toate, aici, înapoi la Schässburg!

MULŢI ANI MAI TÂRZIU, în timp ce urcam minunata scară acoperită care duce la prima platformă a pagodei Shwe Dagon din Rangoon, m-am oprit la jumătate şi am încercat să-mi dau seama de ce îmi aminteşte acest urcuş abrupt; iar într-o clipă m-am văzut cu câteva decenii în urmă, în Transilvania, urcând o scară în spirală, pe sub grinzi, şindrile şi un acoperiş ascuţit. Treptele saxone ne-au dus în vârful cetăţii, plin de verdeaţă, ale cărui creneluri avântate spre cer înconjurau pietre de mormânt aplecate, copaci înalţi şi o veche biserică gotică. Dintre zidurile pestriţe se ridica un acoperiş ascuţit, ca de hambar, cu ţigle decolorate de licheni; iar înăuntru se întindea un spaţiu deschis sub o reţea de bolte medievale. Din nou arce gotice şi în ogivă, motive trilobate şi cuspide, iar în altar, rămăşiţe de fresce din care nu se mai vedea decât un sfert, Crucificarea sau poate Schimbarea la faţă: nici în acest caz memoria mea nu a păstrat întocmai detaliile. Sub sforile clopotelor erau îngrămădite la întâmplare mai multe stele funerare cu blazon, iar orga probabil că

era stricată, căci din galerie se auzea zăngănind şi şuierând un armoniu. Tema catapetesmei de Şcoală Dunăreană se ştersese şi ea. „Un minunat amestec din piatră brută“, scrie în jurnalul meu, „cărămidă şi tencuială decolorate, portaluri canelate, vârste suprapuse, toate importante şi toate dându-ţi sentimentul acela nepreţuit că patina timpului le-a lăsat intacte“. La început am crezut că e o biserică catolică, dar absenţa lămpilor de altar şi a Oprirorilor Crucii sugera altceva. Aşadar, era luterană, şi nu atât de sumbră şi sărăcăcioasă ca interioarele calviniste şi unitariene. Mai erau şi alte indicii. Băncile în loc de scaune păreau o trăsătură distinctivă a Reformei.

Ne-am aşezat pe una din ele, iar Angela a luat într-o doară o carte de rugăciuni şi a deschis-o la întâmplare.

— Ia uite!

Paginile cu colţuri îndoite se deschiseseră la un pasaj marcat cu o frunză din care mai rămăsese doar scheletul de nervuri; caracterele gotice şterse reprezentau o rugăciune de mijlocire pentru „*unsere wolhbeliebter Kaiser Franz-Josef*[135]“. Dar nu se pomenea nimic despre Elisabeta, frumoasa lui regină-împărătească. Probabil că murise deja, înjunghiată pe pontonul din Geneva; şi nici despre fiul lor, prinţul moştenitor Rudolf, cel care împuşcase atâţia urşi în munţii pe care abia îi întrezăream prin ochiurile de geam romboidale, dar păstrase ultimul glonţ pentru sine, la Mayerling. Nu era trecută nici o dată, numai numele proprietarului, cu cerneală ştearsă. Ne-am întrebat mai târziu dacă se poate să fi fost tipărită după ce următorul său moştenitor, arhiducele Franz Ferdinand, care ura Ungaria, fusese asasinat la Sarajevo. (1898, 1889 şi 1914 – ţineţi minte aceste date nefaste.) Şi, din câte îmi amintesc, nu am găsit nici numele arhiducelui Carol, succesorul lui Franz Josef şi ultimul împărat. Dacă n-ar fi fost acest detaliu, ai fi putut crede că a fost tipărită în 1916,

chiar înainte de moartea în singurătate a împăratului, când recviemurile, onorurile şi clopotele trebuie să fi fost acoperite de focurile de armă deloc solemne trase pe şase fronturi de luptă, salve care doi ani mai târziu aveau să ducă la prăbuşirea diademei Cezarilor, a coroanei apostolice a Ungariei, a sceptrelor şi coroanelor Boemiei şi Croaţiei – de fapt, a unui întreg imperiu.

— Bietul bătrân, a spus Angela, punând cartea de rugăciuni înapoi.

Dincolo de pietrele de mormânt de afară, cel mai înalt dintre cele trei ziduri de împrejmuire pornea în josul dealului cu creneluri întrerupte de turnuri proeminente, multe dintre ele împovărate de cuiburi de berze. Pe deasupra crenelurilor răsăreau mănunchiuri de flori de soc, iar aruncând o privire în jos am zărit lăstunii zburând pe lângă ascunzişurile lor din zidărie. Pajiştea întinsă dinspre poarta vestică a bisericii cobora în valuri verzi, pădure şi în acelaşi timp cimitir, în care numele ţesătorilor, berarilor, cârciumarilor, dulgherilor, negustorilor şi pastorilor – unele terminate în latinescul *-us*, precum cele ale umaniştilor din secolul al XVI-lea – erau gravate pe generaţii întregi de stele funerare şi de obeliscuri cu învechite caractere germane. Sub o învălmăşeală de nori ce atârnau deasupra dealurilor, câmpurilor şi albiei şerpuitoare a unui râu, aspectul îngrijit şi degradarea se răfuiau într-unul din cele mai captivante cimitire din lume.

Organistul coborâse să vadă cine suntem şi a arătat în jos spre un turn masiv.

— Vedeţi? a întrebat lustruindu-şi ochelarii cu rame de oţel şi apoi punându-şi-i la ochi. Acum trei sute de ani, o armată turcească a mărşăluit în susul văii, pornită să prade oraşul. Comandantul era un general de o cruzime rară pe nume Ali paşa, *ein schrecklicher Mann*[136]! Câţiva orăşeni se baricadaseră în turn, iar unul dintre ei l-a ochit cu archebuza şi bum!, l-a doborât.

Şi, desenând cu arătătorul prin aer un arc, ne-a arătat cum s-a rostogolit la vale generalul.

— Era călare pe un elefant.

— ?!

— Da – ochelarii i-au lucit ca două ochiuri de geam. Un elefant. Locuitorii au năvălit asupra atacatorilor, turcii au fugit şi oraşul a fost salvat.

Abia a rostit aceste cuvinte, că înalta colină împădurită a fost cuprinsă de o puternică rafală de vânt. O prevestise o adiere însoţită de un uşor freamăt. Apoi, deodată, crengile au început să se scuture, lovindu-se una de alta ca nişte boxeri şi împrăştiind de pe ramuri un nor galben de praf şi polen. Iarba se învârtejea, se culca la pământ şi se desfăcea în brazde, plopii din vale se unduiau de la rădăcină până în vârf, arătând ca nişte pumnale *kris*, iar căpiţele jumulite se desfăceau în spirale. Coji, pleavă, paie, petale, mlădiţe, frunze strânse de un an şi bucheţele de flori împrăştiate în jurul borcanelor de pe morminte se prăvăleau odată cu vântoasa care purta de colo-colo prin aer păsările zgribulite. Norii s-au făcut tuciurii, trimiţând peste noi o rafală de ploaie, şi ne-am adăpostit împreună cu organistul sub un pâlc de castani. S-a oprit la fel de brusc şi, în timp ce curcubeul s-a conturat şi s-a topit din nou într-un duş scurt cu soare, am privit în jos, parcă printr-o lupă, lumea aceea de dealuri şi pajişti, râul ca un fulger şi crestele muntoase din depărtări. Crengile gemeau de cârâieli şi ciripituri furioase, iar prin aer plutea mirosul de polen, de trandafiri, de fân şi de pământ reavăn.

CÂND AM PORNIT SPRE SUD, printre podgorii şi câmpuri de hamei, dealurile şi povârnişurile împădurite au ascuns privirii acest pinaclu. Era o întindere sobră, cu cătune vârâte printre păduri, pe malurile râurilor. Când întrebam cum se numesc, sătenii ne spuneau mereu nume săseşti – Schaas, Trappold, Henndorf, Niederhausen. (Specialiştii găsesc o asemănare între dispunerea acestor aşezări şi satele din

Franconia medievală, când regiunea se întindea până departe în vestul şi nordul Germaniei; şi se pare că înrudirea dintre dialectul săsesc transilvănean şi graiul francilor din Mosel confirmă acest lucru.) Casele erau construite în stil rustic, cu intrări pentru căruţe, porţi cu acoperiş şindrilit, precum cele din cimitire, acoperişuri cu patru versante şi frontoane care dădeau spre uliţa satului. Zidăria era trainică, făcută să dureze şi împodobită ici-colo cu ornamente baroce discrete şi destul de îndrăzneţe. În centrul fiecărui sat erau biserici masive, cu turle scunde, patrulatere, cu aspect sever şi defensiv. Am oprit în micul târg Agnetheln[137] în apropierea unei biserici fortificate care arăta ca o mică închisoare. Zidurile străpunse de mortiere se înălţau drept, apoi se desfăceau în maşiculiuri; iar deasupra lor, mai multe şiruri de stâlpi mici formau galerii care susţineau clopotniţele piramidale. La fel de utile ca nişte piese de armură, aceste acoperişuri triunghiulare semănau, din cauza stâlpilor dintre creastă şi clopotniţă, cu nişte coifuri cu apărătoare pentru nas şi fante pentru ochi. Toate bisericile aveau acoperişuri asemănătoare.

Ne uitam la cea din faţa noastră de pe banca pe care ne aşezaserăm, la intrarea într-un han. La masa alăturată, un rotar, cu părul plin de aşchii şi sprâncenele roşcate acoperite de rumeguş, tocmai plecase de la atelier să tragă o duşcă. Îşi ţinea pe după mijloc fetiţa cu bucle blonde care stătea în picioare între genunchii lui şi ne sorbea din priviri cu ochii ei azurii.

— Ce ziceţi de asta? ne-a întrebat el în germană.

— *Ein feste Burg*, a răspuns István cât se poate de nimerit. O fortăreaţă de nădejde.

— Aşa şi trebuia să fie, a comentat rotarul, iar eu m-am întrebat de ce.

Nici una dintre bisericile pe care le văzusem de când trecusem graniţa nu arăta atât de fioros; dar nici una nu era aşa de veche. Totuşi, prin părţile

acestea nu existaseră conflicte dogmatice de aceeaşi amploare ca în Franţa, în Irlanda, în nordul Europei şi în Imperiu în timpul Războiului de 30 de Ani. Oare fusese destinată să-i apere de turci? Rotarul a ridicat din umeri. Da, de turci; dar fuseseră şi alţii mai răi decât ei.

— Cine?

El şi István au răspuns la unison.

— *Tataren!*

Şi am înţeles, sau aşa am crezut. Bisericile fortificate trebuie să fi apărut după atacul tătarilor lui Batu Han; adică al acelor mongoli care arseseră regatul din temelii, incendiaseră biserici, castele, masacraseră mii de oameni şi capturaseră comunităţi întregi. Pustiirea lui Batu Han şi brusca lui întoarcere la Karakorum, când moartea moştenitorului lui Kublai a pus în pericol succesiunea mongolă, s-au petrecut în 1241. Slavă cerului că nu s-au mai întors niciodată!

— Nu s-au mai întors?

Paharul cu vin al rotarului s-a oprit în drum spre buze şi apoi a fost aşezat la loc pe masa de stejar; în timp ce-i ascultam pe el şi pe István, mi-am dat seama câte goluri aveam încă, după trei luni de stat cu burta pe carte în bibliotecile conacelor. Ultimul atac turco-tătar nu ajunsese aşa de departe ca precedentele, dar avusese loc recent, în 1788; şi în lunga perioadă dintre 1241 şi 1788 avuseseră loc numeroase alte atacuri de mai mică amploare ale tătarilor şi ale altor hoarde prădătoare. Majoritatea veneau din aşezările tătăreşti din stepa Bugeacului, din sudul Basarabiei. (Trebuie să fi fost descendenţi ai nogailor, sau ai tătarilor crimeeni. După ce Timur Lenk distrusese Hoarda de Aur, sub oblăduirea descendenţilor din dinastia Giray ai lui Genghis Han – care probabil că erau deja mai apropiaţi de turci decât de mongoli –, cei rămaşi întemeiaseră un hanat independent în Crimeea şi un altul la Kazan.) Aceşti năvălitori aveau să atace şi Moldova, să pătrundă prin Pasul Buzău, din colţul

sud-estic al Carpaţilor – „Pasul Tătarilor“, cum îl numeau localnicii – şi să năvălească în prosperul Burzenland[138]; (această regiune situată în apropierea vechiului oraş săsesc Kronstadt[139] a fost feuda oferită iniţial cavalerilor teutoni).

Dar arhitectura bisericească masivă nu proteja împotriva unui atac susţinut. La apropierea jefuitorilor, sătenii se refugiau în păduri şi-şi mânau caii şi vitele în spaţioasele peşteri din Carpaţi. Întreg lanţul muntos este înţesat de stalactite; acolo se ascundeau până puteau să iasă în siguranţă şi să evalueze distrugerile. În final, după aproximativ un secol de la construirea bisericilor, au fost luate măsuri mai serioase: în jurul lor au fost ridicate mari ziduri fortificate, care supravieţuiesc şi astăzi, uluitoare inele de piatră având la interior mai multe etaje şi adăposturi de lemn unde se ajungea pe nişte scări care urcau asemenea lojelor dintr-un teatru de operă de provincie. Fiecare aparţinea altei familii, iar în vremuri de restrişte acestea îşi făceau acolo provizii de carne sărată, şuncă şi brânză, în cazul unui asediu pe nepusă masă. Inelele de fortificaţii sunt uimitoare, chiar şi într-o regiune de graniţă în care se găsesc din abundenţă castele. În rest, incursiunile cuceritorilor au lăsat puţine urme, poate doar de natură genetică: oamenii spun că în urma frecventelor violuri din trecut s-au născut în regiune săteni cu înfăţişare mongolă. Alţii cred că poate fi o moştenire efemeră lăsată de cumani, înainte să se stabilească şi să se împrăştie în Marea Câmpie Ungară.

István s-a uitat la ceas şi a sărit în picioare. O şoaptă paternă a făcut-o pe fetiţă să dea buzna în curte, în spatele atelierului, iar când eram deja în maşină aceasta s-a aplecat cu răsuflarea tăiată şi i-a pus Angelei în poală un bucheţel de trandafiri şi crini vărgaţi.

NICI UN ALT AUTOMOBIL în afară de al nostru nu mai tulbura liniştea acestor drumeaguri

ferite. Preţ de kilometri întregi, nu am întâlnit decât vite şi o căruţă, două trase de robuştii cai din partea locului. Ne-a apărut înainte un alt sat, cu biserica lui cu creneluri, apoi a rămas în urmă, iar în faţă, ca un val, uriaşii Carpaţi se căţărau spre cer. Era cea mai înaltă porţiune a Alpilor transilvăneni, iar piscurile cele mai semeţe sunt depăşite numai de crestele Tatrei Mari, departe de Cracovia, la sud, la graniţa dintre Slovacia şi Polonia; mai bine de 480 de kilometri spre nord-vest, pentru un vultur dornic să schimbe aerul. Se mai numesc şi Munţii Făgăraş, regiunea sălbatică şi împădurită a valahilor şi pecenegilor de care vorbea bătrânul cronicar, şi fuseseră adesea domeniul prinţilor Valahiei; asemenea lanţurilor pe care le-am văzut la nord-est de ţinutul secuilor, şi acestea erau pline de urşi şi de lupi; iar la poalele lor se întindea vechea cetate cu acelaşi nume. Mă aşteptasem să fie o fortăreaţă impresionantă, cu ziduri perpendiculare, dar, în afară de donjonul din interior, s-a dovedit a fi un dreptunghi masiv ocru şi cărămiziu, cu o suprafaţă de circa patru sute de metri pătraţi, străpuns de ambrazuri, iar în fiecare colţ se găsea un bastion circular proeminent. Deasupra unei porţi mari se vedeau câteva medalioane cu blazoane indescifrabile, măcinate de vreme. Era o ilustrare a stilului Vauban sau planul mediu ideal pentru un mare batalist, un loc care evoca parcă o mare de corturi asediate, fum de tunuri şi păduri de lănci dese ca peria mărşăluind unele spre altele, toate văzute sub copitele din spate ale unui cal pag din planul apropiat, cabrat, bătând nervos aerul, ducând în şa un căpitan din secolul al XVII-lea în cuirasă, sobru şi imperturbabil, cu mustaţă şi pălărie cu pene şi bastonul atârnat la brâu. Şi, cum se cuvenea, faimosul Bethlen Gábor a fost acela care a dat fortificaţiilor forma finală, iar cei mai cunoscuţi asediatori ai lor au fost ienicerii lui Ahmed Balibeg, care au atacat o garnizoană de cinci sute de maghiari şi secui, cuprinsă de

disperare. Cred că Ali paşa, care a asediat-o în 1661, trebuie să fi fost cel care venise pe elefant să-şi găsească sfârşitul la Segesvár (deşi nu găsesc confirmarea).

Când ne-am înscris din nou pe drumul principal, abandonând liniştitele poteci săseşti, am trecut peste un cui şi a trebuit să schimbăm o roată. Odată ajunşi în Făgăraş – Fogaras, cum spuneau István şi Angela –, am aşteptat, cât a durat reparaţia, în grădina unui birt de lângă fortăreaţă, iar Angela s-a dus să dea un telefon. István era cam încurcat. Dimineţile tihnite şi plecările întârziate, din cauza mea şi a Angelei, ne dăduseră programul peste cap. El voia să mergem mai departe spre răsărit în vechiul şi importantul oraş săsesc Kronstadt, din apropierea Pasului Tătarilor, să chefuim, să vedem Biserica Neagră şi să înnoptăm acolo. Dar nu mai aveam timp; trebuia să cotim spre apus. Angela s-a întors de la telefon cu un aer îngrijorat. Subterfugiile şi stratagemele de care depindea călătoria noastră erau în pericol; singura soluţie era s-o pornească spre apus, chiar în ziua aceea, cu trenul; într-un final avea să meargă mult mai departe decât o puteam însoţi oricare din noi. István ne-a explicat schimbarea de plan. Prin oraş trecea o cale ferată secundară, dar călătoria ar fi implicat două opriri şi lungi aşteptări, şi ne îngrozea perspectiva acestor momente de veghe, destrămarea trioului nostru şi deznodământul brusc. În timp ce vorbeam, un mecanic ţigan prindea cauciucul reparat în lăcaşul său din dosul apărătorii din faţă. Văzându-l, lui István i s-au luminat ochii, de parcă i-ar fi venit dintr-odată inspiraţia.

— Ne ţinem de plan, a spus, dar cu o zi mai devreme. (Angela se întreba dacă nu cumva va fi prea din scurt.) Aşteaptă şi-ai să vezi, a spus István, golindu-şi paharul. Pe cai!

Am urcat în maşină şi am pornit la drum. Când István a apăsat pe bulbul stacojiu, trompeta de

alamă şi-a împrăştiat agale mugetul ei melancolic.

— Nu prea se cade pentru unitatea a treia de husari Honvéd! a spus Angela.

Ne-am lepădat de Făgăraş–Fogaras–Fogarasch aşa cum îşi leapădă şarpele pielea şi curând ne aflam iar pe drumul pe care veniserăm, până când am trecut de cotitura spre Agnetheln şi am pornit spre noi orizonturi.

Peisajul brăzdat de ploaie şi turmele de nori care goneau pe cer ne-au obligat să ridicăm capota. În stânga, întinderea uriaşă de munţi se înălţa într-o succesiune de falduri abrupte. Dealurile de la poalele munţilor erau străpunse de defileuri împădurite, iar povârnişurile mai înalte se întunecau treptat, acoperite de brâie de copaci, până când stânca golaşă se ivea într-o harababură de cocoaşe erodate şi piscuri. Ştiam că sus vreo douăzeci de lacuri şi iezere mici reflectau cerul şi ni se părea că desluşim câte-o străfulgerare de zăpadă ici-colo, dar se cam dusese vremea ei; probabil că era doar o decolorare întâmplătoare a stâncii. În dreapta, copacii care urmau cursul râului Olt[140] se aplecau spre noi, alteori în direcţia cealaltă, ţinându-ne cât de cât de urât, până când râul a cotit spre sud, şerpuind prin prăpastia care ducea spre Pasul Turnu Roşu. (Odată ce traversa marea prăpastie, pătrundea în Regat – regatul românesc antebelic – şi-şi începea călătoria de două sute cincizeci de kilometri printre dealurile sudice şi peste câmpia valahă, împrumutând numele său, pe drum, întregii provincii a Olteniei; apoi se vărsa în Dunăre, ca toate râurile din această vastă fundătură a Carpaţilor.) Cu câţiva kilometri înainte să ne despărţim de el, István ne-a arătat dincolo de râu un loc unde se înălţau ruinele unei mănăstiri cisterciene din secolul al XIII-lea, cea mai veche construcţie gotică din Transilvania.

— Regele Matia a distrus-o, din cauza imoralităţii călugărilor, a spus.

— Serios? am exclamat eu şi Angela. Despre ce imoralitate vorbeşti?

— Nu ştiu exact, a răspuns István, apoi a adăugat vesel: De orice soi, mă gândesc.

Iar păcătosul lăcaş, un fel de Sodomă sau de Agapemone[141], a rămas în urmă pe întinderea ei, stăruitoare în propria-i năruire.

A urmat un alt reper de seamă, câmpul de luptă pe care Mihai Viteazul al Valahiei înfrânsese armata cardinalului Andrei Báthory, prinţ al Transilvaniei, văr cu Sigismund, ale cărui victorii împotriva turcilor se încheiaseră cu abdicarea şi nebunia. După bătălie, câţiva secui trădători i-au prezentat prinţului Mihai capul mutilat al cardinalului, un trist sfârşit al marii dinastii Báthory. Unchiul lor Ştefan – prinţ transilvănean, apoi rege al Poloniei – alungase armatele lui Ivan cel Groaznic din oraşele lituaniene cucerite şi-l făcuse să se întoarcă în Cnezatul Moscovei.

Colinele domoale care se înşirau spre nord erau presărate cu cătune săseşti; apoi toate satele s-au umplut din nou de sonorităţi româneşti. István conducea cu pricepere şi în viteză, frânând de multe ori pe uliţe din cauza gâştelor care treceau drumul sâsâind; apoi ţâşneam iar înainte. Anumite porţiuni de drum urcau şi coborau ca un *montagne russe*, afundându-se în depresiuni şi urcând iar spre noi privelişti; în timpul acesta, Angela aprindea ţigări pentru toată lumea şi ni le împărţea.

Când ne-am apropiat de periferia oraşului Hermannstadt – Sibiu – Nagy-Szeben (ultimul nume este, desigur, cel pe care l-a folosit), István a scos un oftat. Cu o zi înainte, în capitala secuiască, uitaserăm cu desăvârşire să vizităm biblioteca Teleki; acum, în acest străvechi oraş săsesc, nu aveam timp să vedem absolut nimic. Bisericile abundau şi zăream o mulţime de clădiri vechi şi minunate care ne ademeneau; mai presus de toate era Palatul Bruckenthal, cu o bibliotecă plină de manuscrise şi incunabule; avea şi o galerie formată

dintr-o serie de încăperi cu picturi olandeze, flamande şi italiene. Pentru a ne tachina, István a început să înşire acele splendori:

— Memling, Frans Hals, Rubens…, a spus, luând mâna de pe volan şi fluturându-şi mâna prin aer.

— Ai citit în vreo carte, a spus Angela.

— …Tiţian, Magnasco, Lorenzo Lotto…, a continuat el; apoi ne-a descris farmecul hanurilor, minunile bucătăriei săseşti locale, priceperea cu care erau gătiţi purceii de lapte, raţele şi păstrăvii şi a oftat: N-avem timp! N-avem timp!

Ne-am continuat drumul pe alei pietruite, traversând târguri şi mari pieţe străjuite de steaguri. Am fi putut la fel de bine să ne aflăm în Austria sau în Bavaria. Din nou, toate numele prăvăliilor erau săseşti. De coloanele de susţinere dispuse de-a lungul arcadelor masive şi umbroase ale hanurilor atârnau firme cu simboluri zoologice şi heraldice, iar clădirile baroce dimprejur nu erau deloc stânjenite de discreţia rustică. Ferestrele se înălţau dintre obloanele cu balamale răsucite; se vedeau frontoane triunghiulare sau boltite, case văruite în galben, ocru, şofran, verde, piersiciu şi mov, iar în ambele capete ale acoperişurilor dinţate treptele frontoanelor erau împodobite cu muluri eliptice; zidăria era străpunsă de timpane cu volute şi spirale, iar pantele abrupte acoperite cu ţiglă roz erau întrerupte de şiruri de lucarne. Era corespondentul urban perfect al zidăriei rustice din sate. Au apărut clădiri cu schelet de lemn, turnurile robuste înconjurate de brâie, arborând cadrane cu cifre aurite, erau încununate de cupole în formă de bulb din ţiglă sau din cupru oxidat, care în vârf purtau ţepuşe cu giruete. Etajele superioare păreau să plutească pe deasupra unei spume formate din coroanele încă neretezate ale duzilor şi castanilor. Nici Angela nu mai trecuse pe-aici, aşa că eram în culmea entuziasmului şi frustrării; iar în timp ce automobilul îşi croia drum printr-un labirint de

tarabe şi de şarete, m-a izbit un alt gând: în această călătorie, casele, străzile şi turnurile acestea erau ultimele avanposturi ale unei lumi arhitectonice pe care o părăseam pentru totdeauna.

Cititorul ar putea crede că zăbovesc prea mult asupra acestor pagini. Sunt de aceeaşi părere şi ştiu şi motivul: când aveam să ajungem la destinaţie, peste o oră-două, cercul avea să se închidă. Nu se sfârşea numai această lume arhitectonică, ci toată încântătoarea perioadă de câteva luni petrecută în Transilvania. Mă pregăteam să pornesc spre sud, părăsindu-mi toţi prietenii, iar sonoritatea dactilică a limbii maghiare avea să se stingă. Şi mai era şi István; avea să-mi lipsească cumplit; iar pierderea Angelei – care în aceste pagini nu pare să fie mai mult decât o nălucă fulgerătoare şi luminoasă – avea să fie o despărţire la care cu greu înduram să mă gândesc; nu mă pot abţine să nu amân momentul preţ de încă vreo două paragrafe.

ASTA E, N-AM CE FACE. Încrezători peste măsură după ce rezistaserăm cu tărie tentaţiilor oferite de Sibiu–Szeben–Hermannstadt, am descoperit că mai aveam ceva timp la dispoziţie. Am făcut o oprire ca să ne dezmorţim picioarele, am stat întinşi pe iarbă şi am fumat câteva ţigări, iar eu i-am făcut să râdă povestindu-le despre Sir Francis Drake şi partida de bocce. Dar imediat ce am ajuns pe vechiul drum de lângă Maros, la câţiva kilometri sud de cotitura spre Apulon–Apulum–Bălgrad–Weissenburg–Karlsburg–Gyulafehérvár–Alba Iulia, soarta a început să ne scoată necazuri în cale. Apărut după trecerea noastră pe acolo, cu două zile în urmă, un inoportun grup de drumari dotaţi cu un tăvălug cu aburi şi steguleţe roşii se găsiseră tocmai acum să astupe gropile de pe drum, care rămăseseră neatinse ani de zile. Înnebunit, István i-a evitat în final, trasând un semicerc îndrăzneţ pe o mirişte. Apoi am fost încetiniţi de nişte bivoli care şi-au făcut somnoroşi apariţia odată cu o batoză uriaşă care se târa pe o porţiune

de drum încadrată de o parte de păduri, iar de cealaltă de un povârniş care ducea într-o luncă; şi în sfârşit, când mai aveam vreo câţiva kilometri până la ultima gară dinainte de destinaţia noastră, am făcut pană, a doua în ziua aceea; probabil că trecuserăm peste o sticlă spartă lăsată pe mirişte cu o lună în urmă de vreun cosaş care aţipise. Am trecut la acţiune, iar pe când strângeam ultimele şuruburi ale roţii de rezervă proaspăt peticite s-a auzit de undeva din spate şuierul unui tren. Apoi am văzut familiarul fuior de fum străbătând valea, am auzit pufăitul şi zăngănitul şi iată-l; exact când vâram roata cea veche în spate, ne-a depăşit şi a dispărut tacticos pe după un cot. Am sărit în maşină sprinteni ca nişte pompieri, iar István a înşfăcat volanul.

Lăsam în urmă fântâni cu cumpănă, lanuri de porumb şi de tutun, iar peste tot în jur se ridicau nori de praf din ce în ce mai mari. Parbrizul era de modă veche, despărţit pe lungime, iar când István a răsucit un mâner de alamă dintr-o parte bucata de sus s-a ridicat spre exterior, lăsând să intre printre noi, cu vuiet, o pală de vânt. Deodată, treceam vijelios printre mii şi mii de tulpini de floarea-soarelui; apoi, înaintea noastră, în depărtare, s-a zărit vagonul de serviciu. Trenul încetinea în apropierea Simeriei, ultima oprire dinainte de destinaţia noastră, şi l-am prins din urmă exact când se urnea din nou. Pe măsură ce prindea viteză, mergeam umăr la umăr; pasagerii priveau afară uimiţi şi ne simţeam ca nişte indieni Cherokee sau Assiniboine galopând pe lângă un tren în prerie, împodobiţi cu pene şi coarne de bizon: ar fi trebuit să trimitem asupra lor o ploaie de săgeţi cu pene, iar ei să riposteze cu puşti Winchester cu repetiţie… István stătea aplecat asupra volanului, cu mânecile de la cămaşă suflecate, rânjind sălbatic, ca un demon al vitezei cu doi tăciuni aprinşi în loc de ochi şi, pe post de aripi, impermeabilul negru cu dungi în relief; puţin mai

departe, a scos un chiot vesel; i-am urmat şi noi exemplul, iar trenul a şuierat, capitulând parcă. Angela se ghemuise, cu umerii strânşi, toată numai un zâmbet, iar vântul îi flutura prin păr. Uneori, trecând peste câte-o groapă, aveam impresia că ne luăm zborul; o altă pană ne-ar fi venit de hac. Apoi trenul a rămas în urmă şi am ajuns pe meleaguri mai familiare. Înainte ne-a apărut înaltul deal al Devei, cu fortăreaţa sa în ruine, bântuită de victima zidită din străvechea legendă; dincolo de ea se înălţau munţii Hátszeg, unde se afla Vajdahunyád. Marosul şerpuia în aval în ceaţa sa de plopi, curgând spre Gurasada, spre necunoscutul sat al Saftei şi Ilenei şi spre Zám, satul Xeniei, iar apoi mai departe spre Kápolnás, către Soborsin, contele Jenő şi Tinka; Konopy şi Maria Radna; şi Arad, unde locuia Iza; iar la nord, spre acoperişurile răspândite printre vâlcele şi dealuri, care-i adăposteau pe Georgina, Jaš, Clara, Tibor şi Ria.

Când am ajuns în gara din Deva, trenul tocmai se zărea. Am luat geanta Angelei şi am pornit peste şinele căii ferate. Şeful de gară ne-a făcut semn să ne oprim, apoi, recunoscându-l pe István, semnul ostil s-a schimbat în salut; iar când a oprit trenul, îl aşteptam senini la umbra salcâmilor, un element statornic şi obişnuit în gările din România, la fel ca şeful de gară, cu chipiul lui cu trei şnururi aurite şi calotă stacojie. Aplecându-se pe fereastra compartimentului, Angela ne-a vârât la butonierele cămăşilor trandafiri şi crini vărgaţi din bucheţelul primit cadou. Ne luaserăm aşadar rămas-bun, şi simt şi-acum praful de pe obrazul ei neted. Când steguleţul şi fluierul au dat frâu liber trenului, a continuat să ne facă cu mâna, apoi şi-a scos baticul de la gât şi a început să-l fluture, iar noi îi răspundeam gesticulând de zor. Baticul lung a plutit în bătaia vântului până când trenul, îndepărtându-se din ce în ce mai mult pe fundalul pădurii povârnite, s-a făcut mic de tot şi a dispărut; apoi n-a mai rămas din el decât un fuior de fum

printre copacii de pe malul Marosului. Angela avea să treacă pe lângă toate vechile noastre sălaşuri şi prin toate popasurile curioasei mele călătorii – mi se părea că se scursese o jumătate de viaţă de atunci – de după trecerea graniţei la Curtici şi Lőkösháza. Apoi, linia de cale ferată care străbate Marea Câmpie – drumul pe care-l parcursesem călare pe Malek, dar în sens invers – avea s-o ducă la Gara de Est din Budapesta, unde trenul oprea cu un ceas înainte de miezul nopţii.

---

123 În original, *foxes ... gloved in magenta* este un joc de cuvinte, pornind de la numele plantei *fox glove* (digitalis purpurea), în româneşte degeţel-roşu, de culoare magenta. Traducerea literală a denumirii plantei ar fi *mănuşa vulpii*.

124 Un amănunt despre această academie, care pe vremea aceea n-ar fi însemnat nimic pentru mine, dar astăzi îmi spune multe: vreme de un an, profesorul de filozofie de la academia lui Bethlen a fost poetul silezian Martin Opitz (1597–1639), „părintele poeziei germane“, din pleiada de poeţi din secolul al XVII-lea printre care se numără Simon Dach, Paul Fleming, Scheffler, Gryphius şi Grimmelshausen (*„Komm, Trost der Nacht, O Nachtigall“*), autor al marelui roman picaresc *Simplicissimus*, despre Războiul de 30 de Ani; şi Weckherlin, care a devenit secretarul latin al lui Cromwell chiar înainte de Milton şi a scris un remarcabil sonet despre uciderea lui Buckingham. Cu toţii au fost evocaţi cu multă imaginaţie de Günter Grass în *Întâlnire la Telgte.*

125 Cluj-Napoca (în lb. maghiară în original).

126 Denumirea românească a fost recent prelungită cu vechea denumire de Napoca, cum îi spuneau dacii pământului lor. „Zs“ din Kolozsvár se pronunţă ca j-ul din franceză.

127 Cuvântul „naţiune“ are un sens aparte în acest context: înseamnă minoritatea nobiliară care dădea legi. Întrucât şerbii maghiari nu participau şi ei, nu erau mai bine reprezentaţi decât strămoşii cu o poziţie similară ai românilor majoritari. Nu conta „naţionalitatea“, ci poziţia în ierarhie. Existau şi nobili români care aveau putere de decizie, dar au fost absorbiţi cu toţii de nobilimea maghiară.

128 La vremea aceea, unguroaicele păreau să fi împânzit lumea cosmopolită a cabaretelor; erau o mulţime în toate cluburile de noapte prin care am trecut. Multe îşi căutau norocul peste hotare şi-mi amintesc dintr-un roman rus din secolul al XIX-lea că termenul *vengerka* – unguroaică – avea un sens lumesc şi profesional.

129 Târnava? Kukullo? Aşa pare să indice harta.

130 Robert Browning, *Fluierarul pestriţ din Hamelin*, în *Antologie de poezie engleză, de la începuturi până azi*, vol. 3, ediţie întocmită de Leon Leviţchi şi Tudor Dorin, Editura Minerva, Bucureşti, 1983, p. 81.

131 Un prieten din Kronstadt – Braşov – Brassó îmi spune că acolo nu există o tradiţie a fluierarului pestriţ. Probabil că Browning a luat-o de la fraţii Grimm, care se poate s-o fi cules de la vreun saxon transilvănean inventiv plecat la studii în Germania. Le plăcea să născocească poveşti gogonate despre îndepărtatul lor tărâm natal: în Bonn, Jena şi Heidelberg trebuie să fi părut la fel de sălbatic şi exotic precum Tartaria. Poate că legenda iniţială din Occident este în mod eronat pusă în legătură cu Cruciada Copiilor. Două grupuri mai mici au pornit din Germania, iar grupul cel mare, din Vendôme; dar au pierit cu toţii sau au fost vânduţi ca sclavi. Hamelin îmi aminteşte în foarte multe privinţe de Fluieraşul pestriţ.

132 Cameră de oaspeţi (în lb. germană în original).

133 Tavernă (în lb. germană în original).

134 Sfrânciocul este o pasăre migratoare des întâlnită în România, despre care se ştie că-şi înfige prada în spinii copacilor pentru a o transforma în provizii mai uşor de sfâşiat.

135 Mult îndrăgitul nostru Franz Josef (în lb. germană în original).

136 Un om înspăimântător (în lb. germană în original).

137 Agnita, în lb. română.

138 Ţara Bârsei în lb. română.

139 Braşov sau Brassó, şi după aceea Stalin (neadecvat pentru acest vechi oraş gotic), nume care astăzi nu mai este valabil. Moda se schimbă.

140 În latină Aluta, în germană Alt, în maghiară Olt, la fel ca în română, în sfârşit.

141 Comunitate religioasă înfiinţată în anul 1849 în Spaxton, Anglia, recunoscută pentru comportamentul imoral.

7. Podişurile carpatice

LĂPUŞNIC! Am găsit în sfârşit numele pe care-l uitasem, o notiţă în creion, grăbită şi ceţoasă, pe o pagină de la spatele jurnalului meu; şi iat-o din nou, firavă, măruntă şi abia lizibilă, rătăcită în cuibul de miriapod al contururilor şi haşurilor, şi mai ştearsă din cauza uneia din îndoiturile ponositei mele hărţi a Transilvaniei, din 1902: la vreo treizeci de kilometri de Deva, lângă un mic afluent care curge printre abruptele coline împădurite spre malul sudic al Marosului; şi un schimb recent de scrisori cu István (care acum locuieşte la Budapesta) mi l-a confirmat din plin. Acolo am înapoiat automobilul proprietarului său, iar faptul că am redescoperit acest nume e un reper sigur şi un bun punct de pornire. În acele săptămâni petrecute parcă pe o insulă a lotofagilor îmi neglijasem serios jurnalul, iar după ce am pornit din nou la drum nu l-am reluat vreme de mai multe zile cruciale; dar, din fericire, câteva nume mâzgălite pe care mi le-am amintit îşi găsesc confirmarea în mai multe imagini clare, iar cu ajutorul acestora şi al hărţii următoarele etape ale călătoriei se recompun, deşi se poate ca una sau două să nu fie în ordinea bună, aidoma unor diapozitive fără dată lăsate la voia întâmplării într-o cutie.

Lazăr, proprietarul casei şi al automobilului, era un prieten al contelui Jenő şi al lui István, iar contele avusese o sumedenie de poveşti amuzante despre aventurile lui. Fusese cowboy în America şi gaucho în Argentina, când rămăsese fără bani participase la întreceri de rodeo, iar favoriţii, privirea pătrunzătoare şi chipul frumos şi tăbăcit îl făceau să se potrivească mănuşă în acest rol. Casa lui era la doar vreo douăzeci de kilometri de a lui István, spre sud, iar al patrulea oaspete era un alt

vecin, din Maros-Illye[142] (aflat de asemenea pe malul nordic), pe nume István Horváth, care era veşnic tachinat cu prietenie pentru naivitatea observaţiilor sale. A fost aşadar o cină ca o petrecere de burlaci, la umbra unui tei, dar bucătăreasa şi menajera gazdei noastre, o săsoaică drăguţă ca o subretă dintr-o operă, care adesea participa veselă la discuţii în timp ce împărţea farfuriile, tempera în mod vizibil firea de burlac a stăpânului său. Îmi amintesc de chipurile lor în lumina lămpii şi, mai târziu, de acordurile vioaie la pian ale lui István. Am mai petrecut o zi acolo, i-am scris Angelei, după care István şi cu mine ne-am despărţit în sfârşit, purtându-ne fiecare în altă direcţie uşoara mahmureală; eram din nou de unul singur.

Pentru o clipă, uitarea învăluie totul; apoi poteca apare cu detalii precise. Şerpuia între un râu şi altul printr-un defileu abrupt şi întunecos, pe sub stânci îmbrăcate în muşchi din care picura apă şi împodobite cu ferigi. Cătunele umede, cu acoperişuri de paie zburlite, se îngrămădeau unele în altele în faldurile dealului, ca nişte ciorchini de ciuperci otrăvitoare. Bivolii şi boii se clătinau posomorâţi la deal, în juguri de lemn prinse de hulubă cu un cui de oţel, şi, mult înainte să se zărească morile năpădite de iederă, auzeai clinchetul intermitent al roţilor cu zbaturi; animalele se opreau acolo să bea apă în timp ce căruţaşii descărcau sacii. Razele soarelui pătrundeau în aceste văgăuni numai câteva minute pe zi. Mulţi dintre săteni, palizi şi suferinzi, aveau guşă, iar aceste necazuri rustice îmi aduceau aminte de toate avertismentele maghiarilor cu privire la des întâlnitele boli venerice de la est de frontieră; auzindu-le, aveai impresia că sifilisul pândea printre stânci şi tufe, gata să se năpustească fulgerător asupra călătorului.[143] István râsese când i-am spus asta. Nu era mai rău acolo decât în alte părţi, a spus el: în România se numeau „*boale*

lumeşti“. (Un copil născut în afara unei căsnicii se numea „*copil din flori*“, o expresie mai blândă decât a noastră.) Chibzuind încă la acele avertismente, m-am oprit brusc. Ce se alesese de bietul pistol automat? Îl uitasem în fundul unui sertar din dormitor acasă la István. După o clipă, m-am gândit: ce uşurare! Nu putea fi decât o sursă de stânjeneală şi bătăi de cap, ba chiar un pericol dacă era găsit în timpul unei percheziţii în sălbăticia Bulgariei sau Turciei. Totuşi, patul din sidef, nichelul strălucitor, tocul frumos de piele! Trebuia să-l rog pe István să-l caute.

Cum în stânga mea se întindeau Carpaţii, a trebuit s-o apuc spre sud-vest. Defileul se sfârşise, dar câteva stânci înalte încă îngrădeau cerul când am ajuns la Tomeşti, pe înserat, la un alt popas aranjat din timp, sub acoperişul lui Herr Robert v. Winckler; era un bărbat înalt, slab, erudit şi trăia singur cu cărţile şi armele lui la marginea pădurii. El şi biblioteca lui erau o mină de cunoştinţe utile, iar treptele care duceau spre dormitor erau împânzite de corni de vânătoare, coarne de cerb, puşti şi capcane pentru lupi. Pe palier erau două piei enorme de lup, pe perete un râs împăiat, un şir de colţi de mistreţ, iar podeaua odăii mele de dormit era acoperită cu blăni de urs; şi ultimul lucru de care-mi amintesc înainte să sting lumânarea este dubla reflecţie a mucului în ochii lor sticloşi. Adâncimea ambrazurilor arăta grosimea zidurilor, iar mormanul de butuci de lângă soba masivă de teracotă, înalt până-n tavan, îmi sugera cât de frig trebuie să fi fost iarna. La lumina lunii, vara, era greu să-ţi imaginezi iureşul vântului prin văi, ţurţurii precum ţepii unei herse şi fulgii tăcuţi care înghit totul şi care vor asedia aceste clădiri.

TRANSILVANIA, BANATUL TIMIŞOAREI, Marea Câmpie, munţii Tatra, Bucovina, Galiţia, Podolia, Lodomeria, Moravia, Boemia, Valahia, Moldova, Basarabia şi, mai presus de toate,

Carpaţii… Cât de mult semăna peisajul austro-ungar şi al vecinilor cu lumea romanescă a generaţiilor de odinioară! Te duceau cu gândul la Graustark[144], Ruritania, Borduria, Syldavia[145] şi la o pleiadă de regate închipuite, uzurpate de tirani şi sfâşiate de lupte pentru tron: o mulţime de urzeli, acte de trădare, moştenitori întemniţaţi şi vrajbă la palat, şi-i mai găseşti şi pe spadasinul cel hain cu monoclu, regine închise în turnuri singuratice, munţi prăpăstioşi, păduri adânci, câmpii pe care rătăcesc cai pe jumătate sălbatici, triburi hoinare de ţigani care fură copii de la castel şi-i ung cu zeamă de nuci sau se furişează pe sub crestele zidurilor şi înmoaie inimile castelanelor cu strunele lor. Găseşti nobili smintiţi şi răzmeriţe turbate; mai găseşti şi tâlhari, un amestec de jefuitori şi Robin Hood proptiţi pe potecă cu reteveie ameninţătoare din lemn de măr. Citisem despre *betyár*-ii din Alföld; acum haiducii şi pandurii începuseră să lovească şi ei. De partea cealaltă a cumpenei apelor, apăreau şi marii boieri ai principatelor române, cu căciuli de blană şi coliere de perle; fantomaticii *gospodari*, cu prinţesele lor aproape mitice, în procesiuni zugrăvite pe zidurile mănăstirilor-fortăreţe, ca nişte coroane înalte, ramificate; dincolo de ei, spre miazănoapte, se întindeau râuri îngheţate, stepe şi smârcuri, străbătute cu pas domol de turme de elani, iar odinioară mai trăiau şi marii bouri, dispăruţi şi întâlniţi de-acum numai pe scuturile cu blazon; spre nord-est se întindeau ţinuturi sălbatice revendicate de trupe dezorganizate de cazaci sau aşezări devastatoare de tătari; şi mai departe, un regat al leşilor pe sănii se ascundea în umbre; apoi, o patrie a ninsorilor, unde cavalerii teutoni îi nimiceau pe păgânii lituanieni pe îngheţata Mare Baltică, supravieţuind în lumea Prusiei Răsăritene, a cicatricilor şi căştilor cu ţepuşă; iar dincolo de ei, Cnezatul Moscovei şi toate teritoriile ruse… Însă spre miazăzi, mai aproape decât acestea şi tot mai aproape cu fiecare pas, văile şi pădurile Dunării

fuseseră scena unor bătălii de seamă între creştinătate şi lumea musulmană: armatele sultanului urcau în amonte la adăpostul steagurilor verzi şi al bizarelor turbane, în vreme ce regii, voievozii, cardinalii (ale căror buzdugane îi striveau pe inamici, fără să fie nevoie de vărsare de sânge) şi toţi cavalerii Occidentului – însoţiţi de ogari ageri şi de razele de soare, care făceau să strălucească incrustaţiile din aur de sub penele de struţ şi spiralele şi crestăturile de pe lănci, amintind de *Bătălia de la San Romano* a lui Uccello – mergeau voioşi în galop mic în aval, spre pieire.

Fiind de mai demult un împătimit al lui Saki, îl recitisem chiar înainte să pornesc la drum. Multe pagini sunt pline de „acele misterioase regiuni cuprinse între Pădurile Vieneze şi Marea Neagră“, şi iată-mă acum în inima labirintului de păduri şi defilee. Versanţii împăduriţi pe care-i zăream de la fereastră şi gândul la zăpadă şi la solstiţiul de iarnă mi-au readus în minte aceste poveşti, mai ales cele cu lupi, răufăcători şi diavolii atotstăpânitori ai iernii est-europene. Teribila sosire a *Nepoftiţilor*[146] din ultimul paragraf, monosilabic, al povestirii putea la fel de bine să se petreacă la câţiva kilometri depărtare; şi o alta, *Lupii din Cernogratz*, cu urletul tot mai puternic al aceloraşi monştri de coşmar, te ducea cu gândul la mii de castele din nord şi din vest; şi dintotdeauna mă intrigase călătorul ruinat din *Imposibilul Bassington*, „un om pe care îl adulmecaseră lupii“. István era unul dintre ei, gazda mea, al doilea, iar *Gróf* K, al treilea. În Transilvania se găseau din belşug. Toate castelele erau bântuite, iar după lăsarea serii rândurile lupilor erau îngroşate de vârcolacii singuratici; vampirii porneau la drum; vrăjitoarele amestecau în cazane şi se avântau în zbor; legendele şi basmele cu zâne ale mai multor popoare se contopeau şi regiunea mustea de ceea ce Goethe considera că lipseşte Lumii Noi, fără totuşi să-i fie de trebuinţă: „Fără de rost amintiri şi

ceartă-n pustiu… poveşti cu bandiţi, cavaleri şi stafii… *Ritter und Räuber und Gespenstergeschichten*…“[147] În final, am rămas acolo vreme de trei nopţi şi am ascultat poveşti despre lupi şi păduri, am citit în bibliotecă, iar ceva din toate acestea trebuie să-mi fi intrat în sânge. Domnul Herriot a lăsat un mesaj consolator pentru asemenea cazuri: „*La culture, c’est ce qui reste quand on a tout oublié*.“[148]

După ce am traversat cu greu câteva văi şi dealuri spre sud-vest, ca să evit drumul Lugojului, şi după o noapte petrecută sub un stejar, am ajuns istovit, a doua zi, mult după lăsarea întunericului, la o cărămidărie de pe şoseaua Caransebeşului, unde m-am ghemuit şi am adormit tocmai când se înălţa luna.

ASTFEL DE CĂLĂTORII îţi prilejuiesc o fericire înălţătoare, şi, cuprins şi de entuziasmul la gândul că aveam să-mi iau din nou picioarele la spinare, mi-am alinat singurătatea după despărţirea de István şi durerea prilejuită de faptul că zilele magice alături de Angela se sfârşiseră.

Mă temeam puţin să nu-mi fi pierdut îndemânarea, dar totul mergea bine, iar lucrurile mele păreau să fie în aceeaşi stare ca-n prima zi, în Olanda. Bocancii milităreşti de la Millets, din Strand, care scrâşneau pe crampoanele tocite numai puţin, puteau încă să mă mai ţină kilometri întregi. De la atâta purtat şi spălat, pantalonii nu mai aveau prestanţă, dar toate cusăturile erau intacte; numai jambierele gri erau puţin ponosite, dar asta nu s-a mai văzut când am tăiat marginile zdrenţuite de ploaie şi zăpadă. O cămaşă gri cu mânecile sumecate completa ţinuta de drum. (Eu căpătasem nuanţa bufetului de tec, iar părul îmi era, fireşte, decolorat de soare.) Am mulţumit cerului că primul meu rucsac, cu cadru şi curele complicate, cu greoiul sac de dormit impermeabil şi excesul de echipament demn de un cavaler rătăcitor, îmi fusese furat în München; cel pe care mi-l oferiseră

prietenii mei de origine ruso-baltică era mai mic, dar cuprindea tot ce îmi trebuia; mai precis: o pereche de pantaloni negri de flanelă şi încă unii mai subţiri, de pânză; o haină subţire de tweed destul de frumuşică; mai multe cămăşi; două cravate, încălţări sport, o mulţime de şosete şi pulovere, pijamale, împletitura colorată de la Angela; o duzină de batiste noi (cum se ştie) şi un neseser, o busolă, un briceag, două lumânări, chibrituri, o pipă – demodată –, tutun, ţigări şi – o nouă realizare – foiţe în care să le răsucesc, şi o sticluţă umplută pe rând, în funcţie de ţară, cu whisky, *Bols*[149], *şnaps*, *palincă*, *ţuică, şliboviţă*, *arak*[150] şi *tsipouro*. Într-un buzunar lateral era un ceas Ingersoll de cinci şilingi care arăta exact ora, când îmi aminteam să-l scot şi să-l întorc. Singurul lucru nelalocul lui era mantaua militărească. N-o mai purtasem de luni de zile, dar nu mă lăsa inima să mă descotorosesc de ea. (Din fericire îmi prindea bine când voiam să dorm în aer liber, iar când o răsuceam ca pe un cârnat îndesat şi o legam sus pe rucsac, abia dacă se zărea.) Încă mai aveam bastonul unguresc, cu modele complicate, ca un toiag arhieresc medieval, al doilea după bastonul de frasin de nouă penny pe care-l cumpărasem de la tutungeria din apropiere de Sloane Square. În afară de caietul de desen, creioanele şi hărţile pe ducă, mai aveam şi caietul de însemnări şi paşaportul. (Cu colţurile îndoite şi decolorate, aceste două lucruri care mi-au mai rămas îmi sunt chiar acum la îndemână.) Mai aveam *Maghiara fără profesor* şi *Româna fără profesor* (cu prima făcusem mici progrese, iar cu cea de-a doua câţiva paşi şovăielnici); citeam *Dans grotesc*; mai aveam şi *Hamlet, Prinz von Dänemark* în traducerea lui Schlegel şi Tieck, cumpărat din Köln; de asemenea, de la acelaşi generos care-mi oferise şi rucsacul, împachetat cu grijă, era un Horaţiu frumos, in-duodecimo, tipărit în secolul al XVII-lea la Amsterdam. Era legat în marochin verde-aprins;

textul avea S-uri prelungi, viniete în stil mezzo-tinto care reprezentau Tiburul, Lucretilis şi fântâna Bandusiei, un semn de carte din mătase stacojie, ex-librisul celui care mi-l dăruise şi o frunză presată din pădurile lui estoniene.[151]

Ar fi fost greu să pornesc la drum la mult timp după cântatul cocoşului în dimineaţa aceea, căci pasărea cu pricina bătea de zor din aripi pe un butoi zece metri mai încolo; aşa că mi-am aruncat nişte apă pe faţă şi am pornit. Se anunţa o zi toridă.

Pisica Veselă, birtul păstorilor la care m-am oprit să beau un ţoi de ţuică, era bântuit de muşte; o viespe uriaşă cu roşu şi portocaliu se înfrupta dintr-o bucată de carne pe podeaua de pământ, iar afară valea menţinea căldura ca într-un cuptor. Mai departe, plin de praf şi de sudoare, am dat peste un loc mai primitor, un amestec de cafenea, bar şi băcănie. „*Wer nicht liebt Wein, Weib und Gesang*“ era scris pe pereţi în germană, cu litere înflorite, „*Der bleibt ein Narr sein Leben lang!*“. I-am spus cârciumarului despre prima mea întâlnire cu acest cuplet în Goch, în cea dintâi noapte în Germania. Era un şvab vesel

din Arad, a râs şi m-a întrebat dacă ştiu cine e poetul. „Nu? Martin Luther.“[152] Am fost surprins. Spre deosebire de saşi, care erau luterani, şvabii erau cu toţii catolici.

Avea o mulţime de informaţii utile, pe care mi le-a împărtăşit cu mărinimie, în timp ce sorbeam amândoi din halbe cu bere rece, şi am luat brusc o decizie. M-a ajutat să-mi fac provizii: un salam tăiat în două, care de data aceasta trebuia ferit de soare; nişte carne de porc gătită, o pâine de secară, batoane de ciocolată, brânză, câteva mere şi două franzele, pe coaja cărora, spre neliniştea mea, erau lipite timbre. („E o taxă guvernamentală“, a spus în timp ce le dezlipea. „Timbrul arată că a fost plătită.“) Din prag, mi-a arătat pe unde s-o iau şi mi-a urat succes.

Munţii Banatului, din dreapta drumului, erau împăduriţi şi destul de impunători, dar spre est pădurea se înălţa pe pantele abrupte ale Carpaţilor, iar departe, cu mult dincolo de cât cuprindeam eu cu ochii de pe drum, unele dintre lanţurile cele mai înalte ale Alpilor transilvăneni se avântau spre cer cu piscurile lor golaşe şi spectaculoase. Am decis brusc s-o iau la stânga şi să fug de arşiţa şi de praful acestei frumoase văi incandescente; apoi, dacă puteam, aveam să pornesc spre sud-est de-a lungul lizierei răcoroase a pădurii. Grăbindu-mă într-acolo, am ajuns curând la umbra primelor crengi. O potecuţă şerpuitoare urca abrupt dealul printre copaci, şi am urmat-o.[153]

ERA DE PARCĂ AI FI INTRAT ÎNTR-O ÎNCĂPERE. Când am ajuns la umbră, imediat valea a părut departe, iar pădurea, la început tăcută, până când urechile mi s-au obişnuit cu cântecul păsărilor.

După un urcuş de o oră, am ajuns pe marginea unui câmp în pantă, unde un şir de secerători strângeau recoltele târzii de pe podişuri. Păreau nişte personaje biblice, ţărani şi ţărănci în straie albe, cu pălării mari de paie împletite, unele purtându-şi bebeluşii-n spate, ca pe nişte bocceluţe; când le încurcau, îi aşezau la umbră, bine înfăşaţi, în albii de lemn atârnate de trunchiuri. Lângă ei, o adunătură de coşuri, cofe cu apă, secere şi greble, vreo câţiva ponei păşteau prin preajmă, iar pe lângă copacii dimprejur erau rânduiţi stupi conici. În timp ce înaintau, secerau, îngrămădeau şi strângeau spicele, o bătrână dădea tonul, cu glas tremurat şi adânc, unei desfăşurări necontenite de versuri, ţesând o melodie gravă şi pătrunzătoare; ceilalţi i se alăturau la fiecare al doilea vers. O auzisem în timp ce urcam spre micul podiş; mult timp după ce secerătorii nu s-au mai zărit, încă mai plutea spre înalturi, tot mai stins, iar când cântecul s-a risipit, îi întrezăream din când în când jos, printre snopi şi căpiţe, de parcă i-aş fi privit invers printr-un

telescop infinit, de-acum ajunşi nişte biete puncte. Apoi vârfurile copacilor i-au ascuns de tot.

Şoseaua şi valea de dedesubt dispăruseră şi în vest, pe partea cealaltă, nu mai era nimic în afară de lanţurile muntoase ale Banatului, dar şi acestea începuseră să se afunde. Mai târziu, o cireadă de vaci cu clopote grele la gât cobora greoi de pe o păşune de mai sus. Mi-am dat bineţe cu văcarul şi cu fiii săi: de unde eram? Din Anglia? Nu auziseră niciodată de ea şi şi-au văzut de drum, uluiţi. Poteca părea mereu pe cale să se topească printre stânci sau copaci căzuţi, dar în ultima clipă, ca o scară naturală dezordonată, întotdeauna le ferea sau le biruia.

„Era de parcă ai fi intrat într-o încăpere…“ O comparaţie mai adevărată decât crezusem; pentru că, deodată, a apărut o întindere cât o sală uriaşă: un luminiş prelung, împrejmuit, străjuit de nişte fagi cât nişte stâlpi gigantici, care îşi azvârleau în aer boltele din crengi întrepătrunse. Trunchiurile lor netede, cenuşii în umbră, erau presărate cu picuri argintii acolo unde razele soarelui străpunseseră o infinitate de frunze şi împrăştiau discuri ceţoase de lumină pe coajă şi pe întinderea vânoasă de rădăcini; mai împrăştiau ici-colo fărâme multicolore şovăielnice şi pe pământul golaş. (Nu-i de mirare că poeţii latini foloseau întotdeauna epitetul *opaca* atunci când vorbeau despre *umbra* şi despre *fagi*!) Într-adevăr, „opacă“ era. Fagii sunt nişte copaci aşa de zgârciţi, încât nimic nu creşte sub ei, motiv pentru care ai parte de asemenea luminişuri mari cât o sală de bal; când spun „opac“ mă refer numai la faptul că acele straturi de frunzuliţe plisate aproape că nu lăsau să treacă nici soarele. Aerul de sub ele era apos şi neclintit; era aproape ca lumina din apă. Jirul împrăştiat pe pământ ar fi fost paradisul porcilor. (În timp ce coboram, le-am zărit râturile negricioase şi ţepoase; sub privirile unor porcari cufundaţi în gânduri, râmau în pământul unor

luminişuri asemănătoare, dominate de fagi.) Aceste minunate încăperi silvestre, împrejmuite de zone în care esenţele tari şi lăstărişul se întrepătrundeau, urcau pieziş dealul şi se pierdeau din vedere într-o încâlceală de rădăcini. Câteva râuleţe brăzdau penumbra, scurgându-se din stâncă, şi se strângeau în iazuri al căror clipocit se auzea de departe sau se umflau printre coji şi frunze moarte şi deveneau pâraie. La poalele pădurii văzusem două pupeze şi prigori, pândind poate stupii, cocoţaţi pe crenguţe pe lângă luminişul culegătorilor; printre crengi ţâşneau granguri aurii, trădaţi de penajul lor negru cu galben şi de ciripitul strident şi învolburat. Dar din când în când stoluri nevăzute de porumbei sălbatici creau o atmosferă vrăjită şi adormitoare, încât abia reuşeam să rămân treaz în timp ce pufăiam dintr-o ţigară; apoi, un pas stârnea sute de aripi agitate, care se avântau în rotocoale în lumina pătată a uneia din sălile de bal silvestre, aidoma vrăbiilor din Crystal Palace, cerând intervenţia uliilor lui Wellington[154].

POTECA COBORA ÎNTR-O VALE MICĂ, unde un izvor cădea din iaz în iaz din inima muntelui, apoi străbătea vâlceaua într-o reţea de firişoare de apă.

În stilul caracteristic, o şatră de ţigani reuşise să transforme un colţ de pădure într-o mahala, instalându-şi corturile, câinii şi caii şontorogi; dar mizeria era compensată de alura lor de o tulburătoare sălbăticie. Cum stăteau ghemuiţi lângă râu, ca nişte hinduşi, mi s-a părut întâi că spală vasele; era ceva aşa de ciudat, încât m-am uitat mai bine. Scufundau nişte tipsii de lemn în apă, atârnate în capătul unor mici burlane improvizate din scânduri; frământau şi cerneau mâlul şi nisipul, storceau şi scotoceau prin nişte piei de oaie ponosite pe care le întinseseră cu ingeniozitate sub fragilele lor stăvilare; priveau cu toţii în jos, scrutător, ca nişte şoimi. Deodată mi-am amintit de cele povestite de Herr v. Winckler şi mi-am dat

seama ce puneau la cale. Mi-au răspuns la salut consternaţi pentru o clipă, dar mi-au îngăduit să mă întind şi să privesc.

Căutau aur. În mulţi dintre munţii aceştia se găseau vinişoare de aur, şi de asemenea de argint, iar romanii săpau aici mine. Mineralul se depune în rocă în straturi fine, iar în urma eroziunii bucăţele din el sunt smulse şi făcute pulbere şi se amestecă cu nămolul, nisipul şi pietrişul, ba chiar se încâlcesc în iarbă şi sunt luate de curenţi împreună cu celelalte aluviuni. Sunt nişte bucăţele infinitezimale, aşa se explică pieile şi canalele acelea menite să le înhaţe.[155] În virtutea unui soi de lege heraldică, am presupus că în română se spune „*aur*“ şi „*argint*“, şi aşa era. Căutătorii de aur aflaţi cel mai aproape şi bulibaşa şatrei mi-au spus că nu găsiseră nimic; dar, după ce am fumat câteva ţigări pe care le-am răsucit eu şi am făcut schimb de amabilităţi – în

măsura în care îmi permitea bagajul rudimentar de cuvinte româneşti –, a recunoscut că găsise ceva-ceva – nu aici, ci într-un loc numit Porcurea, printre dealurile sălbatice de pe partea cealaltă a Marosului. Am dedus că dăduseră greş cu râul acesta şi că se poate să fi fost prost informaţi. A scos fără pornire de la brâu o punguţă mică de piele, din care a mai scos o punguţă şi mai mică de bumbac, a desfăcut sforicica şi a scuturat câteva bobiţe în palma lui mică. Vreo două erau de dimensiunea unor paiete microscopice, dar cele mai multe nu erau mai mari decât nişte firicele scânteietoare de praf. S-a oferit să mi le vândă mie, vânturându-le, în timp ce vorbea, şi făcându-le să joace ca nişte fire de lamé între linia capului şi linia inimii; dar a spus o sumă aşa de mare, încât, drept răspuns, mi-am întors buzunarele pe dos, ceea ce i-a stârnit un hohot de râs. Ne împrieteniserăm, iar când o fată s-a apropiat şi, parcă îndeplinindu-şi o datorie, a început să cerşească în şoaptă, deopotrivă complice şi cu lehamite, el i-a spus ceva pe

ţigăneşte, astfel că a plecat scuzându-se cu un zâmbet. Mă tot uitam la tipsiile acelea de lemn meşteşugit lucrate pe care le foloseau să cearnă pulberea de aur: aveau un diametru de vreo jumătate de metru şi erau cioplite în lemn de nuc, uşoare şi frumos şlefuite, iar după vreo încercare reuşită bobiţele trebuie să fi strălucit în ele precum Calea Lactee pe cerul întunecat. Erau ţigani *lingurari*, pricepuţi la meşteritul obiectelor din cositor şi la cioplitul în lemn.

Sosiseră cu câteva zile în urmă, pe un alt drum. Cu o noapte înainte, în apropiere de Caransebeş, dădusem pe întuneric peste o şosea şi o cale ferată secundară care porneau spre răsărit pe hartă, urcau prin valea râului Bistra câţiva kilometri la nord, dar oarecum paralel cu cărarea mea absentă de pe hartă şi mult mai abruptă. Ţiganii se îndepărtaseră de şosea şi porniseră spre sud spre această Golcondă[156] silvestră şi cam zgârcită. Între timp, şoseaua şi calea ferată urcau spre una din numeroasele trecători, numită Poarta de Fier, apoi cobora şerpuitor spre patria Huniazilor – Hunedoara – şi spre micul oraş Hátzeg. (Pe-acolo ar fi trebuit s-o pornesc, dar era prea târziu.)

Entuziasmat de succesul meu în formarea de substantive tăind ultima silabă a cuvântului latinesc, am făcut un gest în zigzag spre râu şi am spus: „pisc?“, încheind cuvântul cu un ş; şi eram pe-aproape (de fapt se spune *peşti*). „Sunt foarte mulţi“, a spus ţiganul. Apoi n-am nimerit-o cu „trotta“ şi „trutta“, dintre care măcar unul speram să fie cuvântul latinesc pentru păstrăv[157]; dar mi-am amintit, de la delicioasele mese la care luasem parte, că în maghiară se spunea *pisztráng*, iar el a reacţionat imediat la acest cuvânt cu românescul *păstrăv*. (Ambele naţii luaseră cuvântul dintr-o sursă slavă. Slavii din sud zic *pastrmka* şi *pastarva*, sau cam aşa, în Grecia a ajuns ca *péstrofa*, iar în nord, în Polonia, *pstrąs*: codiţa lui „a“ este mărturia unui „n“ dispărut. Când şi unde au înlocuit pentru

prima oară aceste sunete slave graiul de origine latină al românilor? Cum se spunea oare „păstrăv“ în dacă? Pe malul cărui râu a fost rostit pentru ultima oară cuvântul pierdut, înainte să-l înlăture silabele slavone? De-am şti!…) Ţiganul pe care-l cunoscusem vorbea româna şi maghiara la fel de fluent, deşi probabil pe amândouă imperfect – circulă o mulţime de bancuri despre intonaţia ciudată şi greşelile ţiganilor –, şi discuta pe ţigăneşte cu ceilalţi din şatră, aşa că era trilingv. Pe când îi arătam diverse locuri pe hartă, am descoperit că nu ştia să citească, dar asta nu-i ştirbea deloc isteţimea.

Curând, ţiganii şi comoara lor au rămas în urmă, la fel ca secerătorii de mai devreme.

POVÂRNIŞURILE ÎMPĂDURITE de soiul acestora sunt stăpânite de un fel de vrajă: îl împing pe intrus să urce orbeşte dealul, îi răpesc zece ani din viaţă (din mine făcând un ţânc de nouă ani), dezlănţuie o sumedenie de dorinţe necoapte şi atavice şi-l fac să se gândească la pădurea Sherwood, la şuierul săgeţilor care spintecau baghetele din lemn de salcie, la şeriful din Nottingham, Guy of Gisborne, şi la fiul lui Much the Miller; dincolo de Atlantic, scena este populată de wigwamuri, semnale de fum, vânători de cerbi, mohicani, însemne războinice pictate pe feţe, pipa păcii, canoe din coajă de mesteacăn şi feţe palide ghicite printre crengile arţarilor. Citisem mai demult că în timpul domniei regelui Ioan o veveriţă putea să ajungă de la râul Severn până la estuarul Humber fără să atingă pământul; iar mai de curând, că în trecut Transilvania era complet acoperită de copaci. Asta-nseamnă că adăpostul obişnuit al dacilor fusese pădurea. Fireşte, romanii croiseră trecători şi construiseră drumuri; ieşiţi dintre milioanele lor de conifere, goţii trebuie să se fi simţit în largul lor aici decenii întregi cât au zăbovit la nord de Dunăre, înainte să pornească mai departe spre Italia şi Spania. (Dar, în nordul

întunecat şi printre aceşti arbori dacici, ce i-a pregătit oare pe vandali pentru satinurile şi tămâia Cartaginei?) Nici lombarzii, obişnuiţi să vâneze prin păduri, n-ar fi avut de ce să se plângă de mediul înconjurător când i-au exterminat pe gepizi în lăstărişuri; iar când a venit vremea slavilor să înăbuşe Europa de Est, trebuie să se fi aşezat în pădurile de-aici fără să fi sesizat schimbarea. Dar hunii? Şi avarii şi bulgarii care năvăliseră de-a lungul văilor, şi chiar şi maghiarii, şi pecenegii şi cumanii? Şi, în sfârşit, ultimii invadatori turco-tătari, teribilii descendenţi mongoli ai lui Genghis Han, care, în 1241, au devastat toate aceste regiuni? Probabil că puţini dintre aceşti invadatori mai văzuseră atâţia copaci, asta dacă nu cumva câmpiile din sudul Rusiei erau la fel de împădurite; erau copii ai pustiului, lumea lor erau stepele şi tundrele. Mi-i şi închipuiam pe Batu şi pe tovarăşii lui, cu arcurile în tecile lor plate, cu tolbele, zalele, scuturile rotunde şi poneii cu fălcare elaborate şi grumajii împodobiţi cu pene stacojii, răsucindu-se în şa şi privindu-se încurcaţi pe sub pleoapele epicantice, poate prin măştile imitând capul de lup; înveşmântaţi în zale cu solzi multicolori, sau cu pene de vultur pe umeri, în funcţie de totemurile şamanice ale clanurilor lor; se opreau cu toţii îngroziţi la marginea unui desiş care se întindea pe o sută de leghe.

Într-o asemenea sălbăticie, cum ar fi putut să facă manevre, să înainteze cu legendara lor viteză şi să radă de pe faţa pământului fiecare oraş, biserică, castel, palat, catedrală şi mănăstire pe o treime de continent? Era secolul al XIII-lea, în definitiv, vremea Plantageneţilor şi a Casei de Valois, şi nu se poate ca totul să fi fost construit din materiale inflamabile. Aveau numai un an să cucerească, să ucidă, să înrobească, să ia prizonieri, să dărâme totul şi apoi să fugă, nu foarte mult timp, mai ales la final, când moartea succesorului lui Genghis Han în Mongolia i-a făcut pe prinţii

mongoli să năvălească spre casă, avizi să pună mâna pe tron: erau şase mii patru sute de kilometri până la Karakorum. Se spune că au ucis mii de prizonieri; dar faptul că „au capturat comunităţi întregi“, după cum afirmă cronicile, trebuie să-i fi încetinit, iar demolarea fără explozivi necesită timp şi mai mult echipament decât cremenea, oţelul şi câţiva drugi de fier, şi poate câteva maşinării de asediu trase de boi pentru a lansa bolovani. Totuşi, se spune că au distrus tot ce se putea distruge; şi în paranteză fie spus, au şters de pe faţa pământului, cu o desăvârşire stranie, şi orice dovadă istorică a ultimului mileniu.[158]

Aveam o grămadă de lucruri la care să mă gândesc! Mă-ntrebam mereu cum arătau aceşti barbari. Încă nu mă obişnuisem cu ideea că hunii purtau veşminte de in alb şi piei de şoareci de câmp cusute între ele…

Am ajuns pe un mal acoperit cu fragi, le-am mâncat pe toate la care am ajuns, mi-am găsit un nou punct de observaţie şi-am început iar. Ai putea petrece o vară-ntreagă cu o tipsie, o sită şi o undiţă, strângând aur, hrănindu-te cu păstrăvi şi fragi, ca un Tom Tiddler[159] sibarit, din Carpaţi.

Clinchetul clopoţelului unei oi, care s-a auzit de undeva de sus, mi-a curmat aceste gânduri. Apoi au urmat zgomote de paşi şi lătrat de câini; apoi glasul mustrător al cuiva care o invoca pe mama dragonului, o înjurătură frecventă în română, „*mama dracului*“! Deodată, zvonul de clopoţei şi tropotul de copite au încetat şi pe poteca de mai sus au apărut un berbec şi vreo duzină de oi, împietrite de frică din cauza prezenţei mele stânjenitoare. Una sau două se duceau spre dreapta, unde era prăpastia. Le-am blocat drumul şi, strigând şi bătând crengile cu bastonul, le-am mânat spre un colţ de stâncă, unde s-au înghesuit claie peste grămadă, dar au stat nemişcate. Între timp, doi câini albi fioroşi mârâiau şi lătrau şi la ele, şi la mine, aşa că ciobanul a coborât ţopăind printre

copaci, răsucindu-şi bâta şi ameninţându-i şi pe ei cu mama dracului. Am înconjurat fugarele şi le-am mânat în susul dealului.

Peste câteva minute, le duceam spre poiana lată şi uşor povârnită, de un verde ca din luna lui prier după tulpinile veştede de dedesubt, unde păşteau vreo sută de surate de-ale lor. Pe iarba tunsă scurt, ca o peluză, începeau să se întindă umbrele, iar zgomotul rumegatului era întrerupt din vreme-n vreme de zăngănitul grav al talăngilor. Chiar şi oile aveau coarne scurte şi curbate, iar mieii, şi mai scurte; dar berbecii cu talangă şi cei necastraţi erau înarmaţi cu coarne mari, spiralate şi încreţite, care ar fi putut cutremura zidurile Ierihonului. Pădurile urcau încă, nesfârşite, dar acum şirurile întunecoase de pini se răfuiau cu trunchiurile foioaselor şi-şi întrepătrundeau crengile cu cele ale stejarilor, aninilor şi carpenilor. Crestele munţilor mai joşi nu se mai zăreau decât de la liziera pădurii, unde copacii nu erau aşa de înalţi. Soarele în asfinţit lumina o procesiune îndepărtată de nori netezi, iar văile erau cufundate în umbră. Lanţurile mai scunde ale Banatului, câteva leghe mai departe, erau tivite cu lumină ca un banc de vieţuitoare marine scufundate pe jumătate.

Ciobanul Radu şi familia lui m-au întâmpinat ca pe un tovarăş. Două-trei case, construite cu măiestrie şi învelite cu şindrile de un gri-argintiu şters, strânse la un capăt al luminişului, şi o poartă cu acoperiş duceau într-o curte împrejmuită cu ţăruşi; în spate, într-un ţarc oval, câteva fântâni cu cumpănă scârţâiau lângă nişte jgheaburi de apă făcute din jumătăţi de trunchiuri scobite. Radu şi cei doi fraţi ai lui au mânat turma înăuntru cu strigăte şi fluierături şi cu ajutorul câtorva câini, apoi l-au închis. M-am întrebat dacă erau îngrădite ca să nu se rătăcească. Dar, ca să fiu sigur, am lovit unul dintre ţăruşi şi l-am întrebat pe Radu: „*De ce?*“, iar răspunsul lui a fost grăitor: „*lupii*“.

De jur-împrejurul casei era o laviţă lată, zugrăvită, ca şi pereţii interiori, în alb. Mai era o vatră cu un coş în formă de semicon; ştiuleţi aurii de porumb stăteau stivuiţi simetric ca un fagure de miere, iar pănuşele pentru aţâţatul focului zăceau îngrămădite într-un colţ. Era foarte curat şi îngrijit pentru un loc folosit numai în momente ca acestea, căci iarna zăpada îmbrăca totul. Singurul element decorativ de pe perete era o candelă, care licărea în faţa unei icoane a Fecioarei cu Pruncul, încununaţi cu staniol auriu.

Fraţii aceştia erau prietenoşi, timizi, bărbaţi care se bizuiau doar pe ei înşişi, slabi şi munciţi, cu ochii căprui şi aşa de obişnuiţi să stea întredeschişi ca să se ferească de soare şi de vânt, încât ridurile din colţurile lor le brăzdau obrajii tăbăciţi formând nişte mici evantaie albe. Purtau opinci, iar obişnuitele ii albe ţesute în casă, lungi şi prinse cu brâie late, puteau trece drept un fel de kilt. Tatăl lor avea trăsături şi haine identice, doar că era cărunt şi purta încă *cojoc*, iar pe cap avea o *căciulă* conică. Stătea pe laviţă, cu mâinile încrucişate pe coada toporului. Chipul soţiei lui Radu era trist în repaus, vesel în mişcare, şi de o frumuseţe frapantă; împreună cu o altă femeie, torcea, văzându-şi în acelaşi timp şi de alte treburi. Furcile lor de tors, vechi şi bogat sculptate, erau înfipte în nişte brâie negre împletite. Veşmintele lor aveau o sumedenie de detalii elaborate, dar culori sobre: baticuri şi şorţuri de un albastru şters peste fustele albe plisate şi dreptunghiuri cu un model complicat în aceeaşi nuanţă ştearsă pe mânecile largi. Peste ii aveau nişte tunici elegante din piele moale, lucioase de la atâta purtat, care se legau într-o parte. Când una dintre ele începea un fuior nou, soţia lui Radu îşi umezea vârful degetului mare şi al arătătorului ca un funcţionar bancar, trăgea nişte lână din caier, pe care o subţia cu mâna cealaltă şi o răsucea pe fus; gesturile erau automate, ca la tricotat. În timp ce umbla prin curte, cânta pentru sine o *doină*, şi

fiecare vers începea cu „*foaie verde*“ sau „*frunză verde*“. Invocarea frunzelor verzi mi se părea de fiecare dată un fel de reverenţă în faţa fagului, frasinului, stejarului, pinului şi mărăcinelui, de parcă copacii şi frunzele lor aveau o putere misterioasă şi binefăcătoare.

Nu era nimic altceva de băut în afară de apă, aşa că, aşezaţi pe scaune, lângă laviţă, am tras cu toţii câte o duşcă din butelcă, iar eu am mâncat pentru prima oară *mămăligă*, făcută din porumb măcinat, alimentul de bază al oamenilor de la ţară de prin părţile acestea; fusesem avertizat să mă feresc de ea, dar, din spirit de contradicţie, mi s-a părut destul de bună. Radu a arătat spre puşca de pe perete şi a spus că, dacă mai stăteam o zi, puteam să pregătim un iepure la cină. Am încheiat cu telemea albă de oaie: în curte se simţea miros de caş şi zer, iar de crengi atârnau, la umbră, nişte săculeţi de bumbac ca nişte dovlecei de un alb imaculat, din care picura zer. Bătrânul meşterea ceva cu o mână făcută căuş şi cu alta pumn: nişte bocănituri metalice au fost urmate de un fum parcă de pânză pârlită, venind de la o bucată de ciupercă uscată pe care o aprinsese ţinând-o lipită de o bucată de cremene şi lovind-o de o bucată de oţel în formă de magnet; apoi, suflând în fărâma care mocnea, a aşezat-o pe frunzele măcinate de tutun în căuşul unei pipe rudimentare cu tubul din trestie. Era prima oară când întâlneam acest dispozitiv din epoca de piatră, numit *chakmak* mai la sud.

Aş fi aflat o mulţime de poveşti despre lupi dacă aş fi cunoscut mai bine limba: erau aşternute prin casă două-trei piei. Uneori furau miei şi oi, dar acum nu existau prea multe motive de îngrijorare; erau în adâncul pădurii, cu puii lor; iarna pândea pericolul, când foamea şi frigul îi mânau în văi. Mai mult prin gesturi, mi-a spus că o haită atacase nişte ţigani în zăpadă cu un an în urmă şi nu mai rămăseseră din ei decât încălţările şi câteva aşchii de os. Cum era urletul lor? A dat capul pe spate şi a

scos un urlet prelung, amenințător şi straniu, şi de asemenea îndurerat (mi-a mai imitat şi răgetul cerbilor, care avea să se audă peste câteva luni, un muget tenebros, primordial, gutural pe care l-am auzit anul următor într-un defileu din nordul Moldovei, acel fel de muget pe care trebuie să-l fi auzit, cu groază, cretanii la intrarea în labirint.) Vulpile, râşii, pisicile sălbatice, mistreţii şi urşii bruni erau ceilalţi locuitori de seamă ai acelor păduri.

Se lăsa întunericul şi toată lumea începea să caşte, aşa că am tras pe mine tot ce aveam şi m-am întins afară sub un copac. Radu a adus o pătură groasă, brodată, din zestrea soţiei lui, spunând că mai târziu avea să se răcească. Înăuntru, la lumina candelei, femeia îşi făcuse cruce de mai multe ori de la dreapta la stânga, aşa cum fac ortodocşii, cu degetul mare, arătătorul şi mijlociul lipite, simbolizând unitatea Treimii, şi sărutase cele două chipuri cu nimb din icoană.

DAR CIOBANII ACEŞTIA nu erau ortodocşi, deşi ritualurile şi aproape toate doctrinele lor izvorau din marea ramură bizantină a creştinismului răsăritean. Erau uniaţi, greco-catolici, cum se numeau acolo, care, după ce străbunii lor semnaseră un „Act al Unirii“ – de unde denumirea de uniaţi –, nu mai erau supuşi spirituali ai patriarhului ecumenic de la Constantinopol sau ai arhiepiscopului român, ci ai papei. Românii de pretutindeni intră în istoria creştină ca membri ai Bisericii Ortodoxe sau Răsăritene; dar, cum se ştie, în Evul Mediu transilvănenii erau supuşi coroanei ungare. În secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, războaiele cu otomanii au redus partea de est a Ungariei la faimosul principat vasal al Transilvaniei. Dornici să-i rupă pe supuşii lor ortodocşi de fraţii întru religie de dincolo de munţi – împinşi, de asemenea, de zelul local al protestanţilor –, prinţii Rákóczi au reuşit, prin varii mijloace, să pună capăt slujbei în

slavonă (pe care românii o moşteniseră din vremurile în care erau supuşi suveranităţii spirituale a bulgarilor) şi au impus o traducere românească a acesteia; nu pentru a încuraja naţionalismul – de fapt, dimpotrivă –, ci pentru a adânci şi mai mult abisul dintre liturghia supuşilor lor români şi ritualul slavon (şi de curând grecesc) al fraţilor lor răsăriteni; sperau să ţină departe lumea ortodoxă a slavilor şi grecilor. O jumătate de veac mai târziu, când semiluna turcească a făcut loc domniei nemijlocite a habsburgilor, cauza protestantă a suferit un declin, şi catolicii au prins avânt; iar în 1699 un amestec de constrângere şi convingere, sprijinit de viclenia iezuiţilor împăratului Leopold, a avut drept rezultat o mare victorie a Contrareformei în Răsărit, ceea ce a însemnat dominaţia ecleziastică asupra multora dintre ortodocşii români din Transilvania. Acceptând unirea, novicii (sau apostaţii) au trebuit să accepte patru puncte: clauza *Filioque* din crez; hostiile în loc de pâinea de împărtăşanie; doctrina purgatoriului (care, asemenea pragului iadului, este necunoscut în Răsărit); şi, cel mai important, supremaţia papei. Toate celelalte lucruri diferite – căsătoria preoţilor, barba lungă a acestora, cultul icoanelor, veşmintele, ritualurile şi obiceiurile – nu s-au schimbat. Acest act a tăiat toate legăturile oficiale dintre ierarhia transilvăneană şi cea valahă şi moldovenească; dar neîncrederea a persistat printre uniaţii de rând şi, vreme de aproape un secol, foarte mulţi preoţi de ţară au fost hirotonisiţi în taină de episcopi ortodocşi.

Dar în final aceste schimbări au provocat efectul opus celui dorit. Noua slujbă a trezit brusc interesul faţă de limba, scrierile şi obârşiile româneşti. Publicarea de cărţi religioase în limba vernaculară în Transilvania, încurajată în mod inoportun de către principi, concura cu cea de dincolo de munţi şi a creat o legătură intelectuală. De asemenea, după unire, cei mai talentaţi dintre fiii transilvăneni

ai uniaţilor cu stare au fost trimişi să studieze la Roma, unde sculpturile în spirală de pe Columna lui Traian – soldaţi romani care se luptă cu războinici daci îmbrăcaţi asemănător cu muntenii români din prezent – le-au creat convingeri pătimaşe că se trag din romani şi daci, iar acest lucru a dat consistenţă unor tradiţii care, într-o formă incertă, fuseseră mereu prezente. Mii de copii români au fost botezaţi Traian şi Aurel, după primul şi ultimul împărat roman, iar convingerile despre originea dacă au prins rădăcini viguroase. În rândurile românilor de dincoace şi de dincolo de munţi, aceste idei au încurajat apariţia unui spirit naţional şi a unor revendicări iredentiste pe care ultimii o sută de ani li le-au satisfăcut din plin. Cauza etnică românească datorează mult Bisericii Unite, iar datoria a fost plătită prin abolirea oficială şi întoarcerea obligatorie în sânul ortodoxiei, din motive comparabile prin caracterul lor practic cu cele care duseseră odinioară la naşterea Bisericii Unite. Nu a fost o decizie luată din fervoare religioasă.

În timp ce cugetam la toate acestea, gândul mi-a zburat iar la fericitele dimineţi petrecute printre cărţile şi microscoapele din biblioteca contelui Jenő. *Dubla purcedere a Duhului Sfânt…!* Această bagatelă care a împărţit creştinătatea era exact unul din lucrurile acelea care stârneau curiozitatea istorică a contelui. Vorbiserăm despre faptul că în Orientul bizantin se considera că Duhul Sfânt purcede numai de la Tatăl („Nu ştiu exact ce vor să zică“, mărturisise contele), în vreme ce în Occidentul catolic se considera că purcede de la Tatăl şi de la Fiul – *ex Patre Filioque procedit*. Când apăruse clauza occidentală, care nu fusese menţionată la primele şapte concilii (singurele care contează în Răsărit)? Curând, cărţile de referinţă s-au adunat în jurul nostru pe masa din bibliotecă.

— Iată! a exclamat contele după un răstimp, citind cu glas tare: Clauză introdusă în Crez cu

prilejul celui de-al treilea Conciliu de la Toledo (n-am auzit niciodată de el!), în 589, când regele Reccared al Aragonului abjură erezia ariană! Contele şi-a ridicat entuziasmat privirea. Toledo! *Regele Reccared!* Era got! Probabil din părţile acestea, adică bunicii lui – oamenii lui Wulfila, plecaţi spre Apus! Citea sărind de colo-colo, de la o pagină la alta… Clauză neadoptată încă la Roma… omisă din manuscrisele Crezului… includerea a fost poate greşeala unui copist! *Hm…* Susţinută de Paulin de Aquileia la Sinodul de la Friuli, 800, da, da, da… dar adoptată numai de franci… Iată! *Călugări franci psalmodiind clauza Filioque la Ierusalim! Revoltă şi rumoare în rândurile călugărilor din Răsărit!* A făcut o pauză şi şi-a frecat mâinile. Ce n-aş da să fi fost de faţă… Şi-a dat jos ochelarii pentru o clipă şi apoi a reluat: Papa Leon III încearcă să elimine adăugirea, în pofida insistenţelor lui Carol cel Mare – un franc, desigur –, dar *aprobă* doctrina. *Hm…* Pare să se teamă… Dar următorul papă o adoptă… e deja secolul al IX-lea. Apoi vine Fotie, marele patriarh răsăritean, şi izbucnesc furia generală, blestemele reciproce şi în sfârşit se produce schisma din 1054… Şi-a ridicat ochii. Mereu am vrut să aflu mai multe despre asta. Nu ştiui, nu ştiui, a spus el. Apoi, închizând cartea: Da' acu' ştiu.

Răsfoind paginile unei cărţi uniate de rugăciuni care îi aparţinea soţiei lui, a ajuns la o directivă din introducerea liturghiei uniate:

— „La slujbă, cuvintele *şi de la Fiul*, privind purcederea Duhului Sfânt, nu sunt incluse în Crez. La Conciliul de la Florenţa, din 1439, biserica nu a cerut cu nici un chip această adăugire răsăritenilor, ci numai adeziunea lor la această dogmă a credinţei.“ Să adere, dar să nu vorbească! a exclamat el. *O dogmă care nu îndrăzneşte să-şi rostească numele!*

Am spus că părea o îndoielnică formă de loialitate.

— Te rog să nu uiţi că vorbeşti despre Duhul Sfânt, a spus contele cu gravitate.

În ochii ortodocşilor, uniaţii au purtat întotdeauna un oarecare stigmat al trădării, iar printre catolicii de rând din Transilvania au părut întru câtva, şi într-un mod destul de nedrept, nici cal, nici măgar. Schimbarea credinţei a fost cu certitudine determinată nu atât de convingerile spirituale, cât de raţiuni de stat: expansiunea şi zelul Contrareformei pe de o parte, iar pe de altă parte şansa trecerii de la o formă dură de oprimare la una mai puţin dură. Generaţiile de mai târziu s-au agăţat de credinţa lor cu o tenacitate fermă, tipic rurală, după cum se întâmplă încă în Ucraina, iar povestea lor este marcată de nobleţe şi patos.

Însă primii uniaţi nu au fost nici transilvănenii, nici rutenii, ci membrii de mai târziu ai dinastiei Paleologilor: Mihail VIII pentru foarte scurt timp şi, în final, ultimii doi împăraţi răsăriteni. Trebuie să ne îndreptăm gândurile spre ultimii ani ai Bizanţului, de care turcii se apropiau pentru lovitura de graţie. Speranţa salvării de la Apus l-a făcut în 1437 pe Ioan VIII Paleologul să pornească, împreună cu clerul şi toată curtea sa, în extraordinara călătorie spre Florenţa, pe care Benozzo Gozzoli a comemorat-o pe zidurile Palatului Medici. În timpul tratativelor de la Santa Maria Maggiore, doi dintre prelaţii răsăriteni au primit tichii de cardinal; dar acasă, în principal stârnit de chestiunea clauzei *Filioque*, Bizanţul era în fierbere. Totuşi, vrând-nevrând şi pe fundalul protestului ortodocşilor, împăratul a acceptat solicitările Occidentului. Gibbon descrie momentul culminant în care împăratul tronează pe o latură a Domului, iar papa, pe cealaltă. „Aproape uitasem“, scrie el, „un alt apreciat opozant, foarte fidel, câinele de vânătoare favorit, care de obicei stătea liniştit pe covoraşul de lângă tronul împăratului; dar care a lătrat cel mai furios în timp ce se dădea citire Actului Unirii, fără a fi redus la tăcere de

dezmierdările sau bicele slujitorilor regelui“. Apoi împăratul a trebuit să se întoarcă şi să facă faţă huiduielilor supuşilor lui în Bizanţ. Dar, cu excepţia câtorva bravi genovezi, nu a primit nici un ajutor, iar fratele lui Ioan, Constantin XI, şi el uniat – deşi cam reticent, s-ar părea –, a căzut în timp ce se lupta în învălmăşeală când turcii au dat năvală şi au capturat oraşul. „Însă chinul şi prăbuşirea ultimului Constantin“, spune Gibbon, „sunt mai glorioase decât îndelungata prosperitate a cezarilor bizantini“.

Dar pe contele Jenő l-a aţâţat mai mult primul citat din Gibbon.

— Închipuie-ţi numai! Un câine în biserică! Oare cum se numea? De ce rasă era? Pun rămăşag că era un ogar din acela arab…

După o pauză, a continuat:

— Îmi aminteşte de o ocazie similară: Conciliul Vatican din 1870, pe tema infailibilităţii papale! Sesiuni şi intervenţii nesfârşite, înţelegi, şi numai şi numai certuri – Schwarzenberg, Dupanloup, Manning şi ceilalţi. Dar în final rezoluţia a fost adoptată. Când i se dădea citire în ceremonia solemnă de la Bazilica Sfântul Petru, a început o furtună cumplită, cu nori negri ca funinginea! Fulgere ramificate, ploaie, grindină şi tunete, că nu auzeai o vorbă!

Contele Jenő, un catolic neîncrâncenat, dar evlavios, radia printre fluturi şi casetele cu exemplare diverse. Adora genul acesta de poveşti.

— Nici o vorbă! Mai rău decât câinele împăratului! Mai mult de-atât, a doua zi a izbucnit războiul franco–prusac, şi toţi cardinalii francezi şi germani au dat fuga în nord pe noua cale ferată – în compartimente separate de la clasa I, fireşte – şi s-au ignorat complet când au ieşit să fumeze şi să-şi dezmorţească picioarele pe peron la Domodossola…

Ei bine, ca urmare a tuturor acestor lucruri, după două secole şi jumătate sub dominaţia Romei,

Radu şi familia lui sunt din nou membri ai Bisericii Ortodoxe, puţin debusolaţi, poate.

D INTRE COPACI SE IŢEAU COSTIŞE şi cornişe stâncoase, iar uneori pădurea lăsa loc alunecărilor de teren, bolovanilor căzuţi şi unor evantaie de pietriş. Se simţea miros de ace de pin şi de putregai. Trunchiurile bătrâne putreziseră şi căzuseră, iar frunzele palide ale copăceilor tineri care le înlocuiau vărgau lăstărişul cu lumini variate şi-l fărâmiţau cu mii de raze de soare subţirele. O urmă de potecă, folosită poate numai de animalele sălbatice, înainta şovăielnic; covorul încâlcit din frunze, conuri, ace de pin, ghinde, cecidii, jir şi cojile desfăcute şi ţepoase de castane trebuie să se fi aşternut de-o veşnicie. Un pin înalt se prăbuşise într-o învălmăşeală de plante agăţătoare, şi mă chinuiam să mă strecor în patru labe printre degetariţele şi ferigile de dedesubt, când am atins cu mâna ceva pe jumătate îngropat în frunze. Erau coarnele cu cinci vârfuri ale unui cerb, o lucrătură minunată, de la coroana sculptată la bază şi până la vârfurile ramurilor ascuţite, tari ca fildeşul. Cum se făcea oare că materialul acela cioturos, cu încreţituri ce păreau atât de străvechi, creştea aşa de repede şi avea o viaţă aşa de scurtă? Coarnele străpung fruntea cerbului primăvara, ca două gânduri îngemănate care evadează din craniu, apoi ţâşnesc şi se ramifică printr-o mişcare curgătoare, ca a plantelor, fosilizându-se pe măsură ce cresc; sunt tot mai mari cu fiecare an, şi periculos de ascuţite, apoi se îmbracă în catifea şi sunt răzuite de trunchiuri şi crengi, până când cerbul pe care l-au înarmat este gata să cureţe pădurea de rivali, pentru ca la sfârşitul iernii să cadă, ca penele lepădate de păsări. Acestea aveau vreo nouăzeci de centimetri, erau perfect echilibrate, şi am pornit printre ferigi simţindu-mă ca Herne Vânătorul[160]. N-aveam cum să le las acolo, chiar dacă nu le puteam purta cu mine tocmai până la Constantinopol.

Curând am dat peste patru căprioare, fiecare avea un pui care păştea sau trăgea de crengile care tiveau luminişul. Probabil că stăteam pe direcţia din care bătea vântul, căci m-au privit numai când am ajuns destul de aproape. S-au întors pradă panicii, au pornit spre lăstăriş şi au ţâşnit în josul dealului trasând arcuri ample, până când crupele lor albe au dispărut una câte una; în vreme ce se făceau nevăzute, un cerb roşcat, pe care nu-l zărisem până atunci, şi-a ridicat capul şi a bătut aerul cu coarnele, mult mai ample decât cele din mâna mea; şi în timp ce căprioarele treceau în salturi prin faţa lui, coarnele i s-au întors dintr-o parte în faţă, ca o despărţire ritualică a două candelabre. Ochii lui mari erau aspri, dar fără ţintă precisă, blana roşiatică îi era punctată cu pete albe, iar copitele îi erau curate şi lucioase. S-a întors într-o parte, a făcut câţiva paşi apăsaţi şi ţanţoşi, apoi a mai făcut încă vreo câţiva ţinându-şi capul şi tot eşafodajul de deasupra pe spate, şi a sărit pe urma căprioarelor. Coarnele grele se înălţau şi coborau cu fiecare săritură; apoi a ţâşnit înainte printr-o reţea de crengi, ca un cal printr-un cerc, iar ramurile s-au închis în urma lui în timp ce se repezea la vale, făcându-se şi el nevăzut.

Nu-mi venea să cred că în urmă cu câteva secunde fuseseră acolo. Oare coarnele mele fuseseră mai demult ale lui şi le lepădase cu câţiva ani în urmă? Poate că nici acum nu erau încă suficient de puternice, deşi era începutul lui august; nu văzusem rămăşiţe de catifea… În orice caz, comoara din mâna mea putea la fel de bine să fie seculară.

Puţin câte puţin, aglomerările de stâncă golaşă au început să facă concurenţă copacilor înalţi, şi înaintam printre brazi pitici şi pietriş asemănător cu zgura, acoperit cu o învălmăşeală spectrală de ciulini. În dreapta răsărise o culme minerală palidă; o ridicătură mult mai înaltă se avânta în stânga, iar dincolo de ea, încă una, încreţită, cenuşie şi fără

nici o umbră, ca o emanaţie a luminii orbitoare a amiezii. Mergeam de-a lungul unei văi pustii de stâncă şi bolovăniş, sărăcăcioasă, împodobită doar ici şi colo cu brăduţi, care până la urmă au dispărut şi ei. Şerpuirea munţilor mă abătuse din drum. Nu eram sigur că mă aflu acolo unde credeam că mă aflu, sau unde ar fi trebuit să mă aflu. Era un loc sumbru, de paloarea unui osuar, iar vântul care bătea îl făcea să pară şi mai sumbru. Ceaţa jilavă înainta de-a lungul văii şi pătrundea la început sub formă de firişoare, urmate de vârtejuri mai dense şi umede de vapori, până când nu mai vedeai mai departe de câţiva metri. Probabil că mă aflam în miezul unuia din norii aceia pe care oamenii de la câmpie îi privesc statornicindu-se aidoma unor podoabe pe deasupra lanţurilor muntoase. Când ceaţa s-a transformat într-o ploaie fină, am urcat pe bâjbâite pe marginea culmii care se îmbulzise pe furiş între mine şi panta pe care o urmam de două zile. În sfârşit, am găsit o crevasă şi-am reuşit să mă desprind de ceaţă, apoi am coborât din nou printre bolovani şi perdele instabile de pietricele şi m-am afundat prin brâul de ciulini şi printre brazi pitici, invers decât la urcare, până când am ajuns printre ferigi, esenţe tari şi pini, care îmi ofereau adăpost. Mă rătăcisem în acel anevoios urcuş; iar când am găsit urma unei poteci bătute de turme – sau poate de cerbi –, am urmat-o, sperând să cotească la stânga, dar în zadar; după-amiaza târziu, am auzit lătrături îndepărtate de câini, dangătul câte unei tălăngi şi, în sfârşit, o muzică limpede şi lichidă pe care nu ştiam de unde s-o iau. Dar după ce-am lăsat în urmă copacii, am recunoscut colina acoperită cu iarbă, acoperişurile de şindrilă din capăt şi oile care păşteau. Era luminişul lui Radu; străbătusem o buclă enormă.

Iritarea nu a durat decât o clipă. Crezusem că nu aveam să revăd niciodată locul acela.

Acordurile muzicale veneau de la Mihai, fratele lui Radu. Stătea pe o stâncă verde cu bâta lângă el,

sub crengile îmbrăcate în muşchi ale unui stejar uriaş, şi cânta la un fluier lung de un metru, cu şase găuri. Era un sunet fermecător, uneori lichid şi limpede, alteori, pe notele de jos, strident şi hârşit. Doimile şi optimile pluteau prin aer, se topeau la capătul fiecărui pasaj în notele întregi grave, pentru ca mai apoi să prindă din nou a urca, urmându-şi cursul. Pe partea cealaltă a văii, soarele scăpăta printre lanţurile muntoase mai joase, iar norii zăbreleau apusul cu raze prelungi. Urcau până la terasa noastră, atingeau uşor dosul frunzelor şi îmbrăcau în lumină lâna oilor. Crengile stejarului, trâmbele de nori şi tenebrele bogate în muşchi ce şerpuiau printre trunchiuri au fost brusc străpunse de raze crepusculare. Păsările se răspândeau prin aer şi pe crengile de sus şi preţ de câteva minute toate trunchiurile copacilor au căpătat culoarea stacojie a portocalelor roşii. Ne-am fi putut crede în Arcadia sau în paradis, şi am înaintat pe iarbă ducând în mână coarnele de cerb şi fluierul, însoţiţi de o ceată de cinci câini, ca personajele unei enigmatice parabole sau ale unui mit, rătăcite de povestea lor.

Ceilalţi au fost surprinşi şi primitori. Mă simţeam ca şi când m-aş fi întors acasă. Radu era uluit: de ce umblam cu coarnele acelea de cerb după mine? Nu uitase de ideea cu iepurele din seara precedentă – poate că tocmai de-asta mă-ntorsesem –, căci arma îi era sprijinită de un copac, iar prin curte pluteau miresme de ceapă, usturoi, ardei iute şi foi de dafin.

A doua zi de dimineaţă, după ce le-am dăruit portretele câtorva dintre ei, am pornit iar la drum, însoţit preţ de câteva sute de metri de Mihai, care m-a potopit cu instrucţiuni pe care le-am înţeles doar pe jumătate.

AGITAŢIA ŞI IMPROVIZAŢIILE ESCAPADEI noastre dinainte să plec de la Lazăr, spre sud, ne alungaseră din minte orice planuri riguroase. Când am lăsat Marosul în urmă, cel mai

indicat ar fi fost s-o iau pe firul afluentului lui, Cerna[161], tot pe lângă castelul lui Hunyadi, apoi spre frumoasa vale Hátzeg. Acolo aş fi putut sta la excentricul *Gróf* K – cel care călărise un cal al cărui cap era vârât într-o pungă. (Îi mersese vestea şi păstorii zâmbeau când numele lui apărea în discuţie). Apoi aş fi putut urca prin pădure spre marele masiv Retezat. Acolo îmi sugerase István că aş putea vâna capre negre. Când am ajuns din nou la civilizaţie după zilele petrecute în munţi, am aflat cu consternare tot ce pierdusem: capre negre, poate; văi adânci şi tăcute, o plantă deosebită, trandafirie, care mirosea a scorţişoară, botezată după baronul Bruckenthal; sute de râuri; piscuri care se avântau spre cer ca nişte piramide şi cădeau drept în genuni; cascade de stânci vânjoase împrăştiate la voia-ntâmplării; zeci de lacuri de munte… Am realizat că nu fusesem totuşi văduvit de splendori. Oare ce zărisem cu o zi în urmă în depărtare era vârful Retezatului? Probabil că nu. N-am aflat la vremea aceea şi nici acum nu ştiu.[162]

Alte minuni stăteau ascunse în labirintul acela de văi. În miezul lor se aflau ruinele Sarmizegetusei, vechea capitală dacă şi fortăreaţa regelui Decebal. Când l-a forţat pe Domiţian să le plătească dacilor un fel de tribut, Decebal şi regatul său deveniseră forţa cea mai însemnată ce se opunea imperiului; era un personaj plin de măreţie şi nobleţe, iar când Hadrian a invadat munţii a fost aproape o dispută între egali. Roma a avut nevoie de o campanie dură şi chinuitoare şi de toată ştiinţa şi arta asediului pentru a-l supune, lucruri pe care şi Decebal le stăpânea întru câtva; iar în final, în loc să se predea şi să fie purtat în lanţuri, semn al înfrângerii, regele a pierit de propria-i sabie, în vechia tradiţie romană. Sarmizegetusa a devenit Ulpia Traiana, fortăreaţa Legiunii a XIII-a Gemina, iar locul cu pricina era încă dominat de sculpturi care aminteau de Leg. a XIII-a Gem., parcă o legiune cu o forţă dublă, îngemănată. Vulturii săi l-au străjuit atât cât

a dăinuit provincia. Zidurile măreţe şi ruinele unui amfiteatru demonstrează importanţa cetăţii; regiunea este presărată cu fragmente de statui ale zeităţilor şi împăraţilor şi cu marile pietre cioplite ale templelor; altarele în ruine vorbesc despre Isis şi Mithra, iar mozaicurile ciobite de pe jos etalează podelele mitologice ale unor străvechi săli de ospeţe.

Partea cea mai complicată a încercării mele de a-mi continua drumul pe versantul vestic al acesui lanţ muntos era să nu pierd din altitudine şi să nu cedez traseelor pe care încerca să mi le impună configuraţia munţilor; dar ridicăturile de teren, brâurile stâncoase, conurile de dejecţie şi alunecările de teren îmi îngreunau sarcina; adesea trebuia să cobor în zigzag până-n fundul vreunei râpe şi să urc pe partea cealaltă, sau să mă abat din drum spre un hinterland unde era aproape sigur că mă voi rătăci. Şi le-am făcut pe amândouă; dar, orientându-mă după soare, după ceasul meu trezit la viaţă şi după busolă (până acum folosită numai în ultima zi în Ungaria), am reuşit să nu mă rătăcesc iremediabil.

Nu am văzut ţipenie de om toată ziua; erau mai multe veveriţe roşii, câteva negre şi nenumărate păsări; dar singurele fiinţe mai mari erau şoimii şi, de obicei în perechi, pajurile, care zburau nepăsătoare şi trufaşe primprejurul bastioanelor proeminente de stâncă. Uneori priveam de sus un fel de căldări vaste pline de vârfuri de copaci, pentru ca după aceea să mă afund în ele; alteori traversam creste acoperite cu iarbă sau escaladam suprafeţele acelea care, văzute de jos, păreau nişte petice sterpe; dar de cele mai multe ori urmam orice potecă pe care o întrezăream prin pădure, oricât de mică; din vreme-n vreme, mă opream ca să ocolesc instabilele şi sâcâitoarele prăvăliri de roci argiloase, apoi intram iar la adăpostul crengilor. Ca de obicei, pe porţiunile străbătute în singurătate, îmi veneau în ajutor poeziile şi

cântecele, uneori stârnind ecouri. Încă aveam destulă mâncare; erau zeci de pâraie din care să-mi potolesc setea, multe pline de năsturei, şi aruncându-mă pe burtă lângă unul din ele, ca un cerb pe înserat, m-am gândit cât de tare mă bucuram în acel moment că nu stăteam regulamentar, pe loc repaus, la o paradă la Sandhurst[163]. La Oxford ar fi fost mai bine, dar aici era cel mai bine.

Cornişa pe care am găsit-o pentru noaptea aceea era ferită de copaci pe trei laturi, iar pe a patra străjuiau vârfurile pinilor cufundaţi până-n adâncuri. Când s-a risipit amurgul ce a urmat unui apus viu ca un foc de tabără şi zarva păsărilor ce se trăgeau la cuib a început să se domolească, m-am îmbrăcat bine, am aprins o lumânare, mi-am scos cartea şi am urmărit aventurile lui Theodore Gumbril[164] preţ de câteva pagini. Lumina stelelor era incredibil de intensă, privind în sus te transformai parcă în multimilionar, şi mai mult de-atât, Perseidele încă mai cădeau ca nişte artificii. Călătorisem mult şi curând am adormit, dar, trezit de răcoarea nopţii, am mai tras pe mine un pulover, am dat de duşcă ce mai rămăsese în sticluţă şi am descoperit că luna care răsărise târziu stinsese multe dintre stele, exact cum spusese Sappho. Ultimul pătrar răspândea peste pădure panorame, adâncimi şi scânteierile stâncilor luminate.

La scurt timp după ce am pornit la drum de dimineaţă, m-am oprit pe o costişă acoperită cu iarbă să-mi leg un şiret, când am auzit un sunet, ceva între scârţâit şi foşnet. M-am uitat peste cornişă la o ieşitură asemănătoare aflată cu vreo cincisprezece metri mai jos şi am văzut umerii cocârjaţi ai unei păsări foarte mari, în locul în care penele roşietice se întâlneau cu penajul de un castaniu deschis. Îi acopereau capul şi ceafa, în timp ce-şi curăţa penele de pe piept şi umeri cu ciocul curbat şi mândru. Cu o săritură scurtă, pasărea a înaintat pe margine şi doar atunci, când

şi-a întins de tot aripa stângă, cu un scârţâit, şi a început să cureţe locul de sub ea, am văzut cât de mare era. Era destul de aproape încât să disting fiecare amănunt: penele bej care-i acopereau ca nişte pantaloni trei sferturi picioarele solzoase, galbenul şi negrul ghearelor, penele cozii, retezate la capăt, şi dunga galbenă de la baza jumătăţii de sus a ciocului. După ce a terminat cu partea de sub aripă şi cu penele de zbor, a început să se dichisească de parcă s-ar fi trezit ciufulită după somn. Şi-a îndoit aripa pe spate fără grabă, a întins-o şi pe cealaltă cu o mişcare ce a părut s-o dezechilibreze o clipă, şi apoi şi-a continuat la fel de tacticoasă ferchezuiala.

Atent să nu mişc nici măcar o geană, probabil că am urmărit-o preţ de vreo douăzeci de minute. După ce şi-a îndoit amândouă aripile, a privit magistral împrejur, ridicând din umeri şi cocârjându-i la loc de câteva ori, întinzând pe jumătate o aripă, apoi îndoind-o la loc, întinzându-şi o dată ciocul, ca şi când ar fi căscat, până când, într-un final, pradă unui impuls de moment, cu un scrâşnet şi o cutremurare, şi-a deschis de tot amândouă aripile, clătinându-se puţin, de parcă i-ar fi fost frică să nu-şi piardă echilibrul; apoi, cu încă două-trei salturi şi luându-şi avânt cu picioarele acoperite de fulgi, cu o mişcare prelungă, a ajuns în aer, deschizându-şi toate penele de zbor, separate şi ridicate la vârfuri în timp ce-şi lăsa aripile în jos, apoi coborâte la următoarea mişcare ascendentă. După câteva bătăi, ambele aripi i s-au domolit şi au format o singură linie, toate penele de zbor i s-au curbat din nou în sus, în timp ce se lăsa purtată la vale, spre depărtări, de un curent de aer insesizabil, corectându-şi echilibrul cu mişcări abia perceptibile şi în sfârşit dispărând peste marea prăpastie. Câteva clipe mai târziu, de pe partea cealaltă a unei protuberanţe stâncoase s-au auzit nişte bătăi puternice, dar invizibile, şi o a doua pasăre mare a urmat-o pe prima, aproape fără nici

un zgomot. Au plutit delicat, la mare distanţă una de cealaltă, asemenea unor corăbii pe o hulă domoală. Apoi, când au traversat ipotenuza de umbră ce se întindea de la orizontul carpatin până la versanţii munţilor Banat, lumina dimineţii le-a îmbăiat aripile, înfăţişându-le pe amândouă în toată splendoarea lor. Am privit multă vreme exaltat cum regele şi regina păsărilor zburau împreună, dar la distanţă. Când mă gândesc că kîrgîzii foloseau pajurile la vânătoare! Le purtau pe spinarea calului, o sarcină aparent imposibilă, apoi le scoteau capişonul în stepă, ca să se înalţe şi să repereze antilopele, vulpile şi lupii, apoi să se năpustească asupra vânatului. Radu îmi spusese că în aceste părţi rivalizau uneori cu lupii în decimarea turmelor şi, după cum am aflat mai târziu, făceau dezastru printre oile şi caprele nomazilor sarakatsani din munţii Rodopi şi printre turmele rudelor lui Radu, cuţovlahii din Munţii Pindului. Plutesc în cerc pe deasupra stânelor, planează, ţintesc, apoi se abat precum o suliţă şi zboară cu mieii care behăie deznădăjduiţi prin aer.

M-am întrebat dacă cele două se opriseră puţin din treburile dimineţii sau dacă aveau cuibul prin apropiere. Era mai bine să nu mă uit! (Am avut brusc o viziune a acelor înfiorătoare prime pagini din *Domenica del Corriere*, în cobalt, portocaliu şi sepia: un portar de fotbal omorât de o anacondă care l-a strivit, sub privirile echipelor uluite: „*Offside! Un incidente in Torino*“; trei rinoceri fugărind o călugăriţă carmelită printr-o piaţă aglomerată din munţii Apenini: „*Uno sfortunato incontro*“; sau, în acest caz: „*Al soccorso dei bambini!*“ – un cuib cu pui şi doi vulturi adulţi sfâşiind în bucăţi un intrus, care îi loveşte disperat cu nişte coarne de cerb…)

În vreme ce înaintam spre sud, le-am putut urmări mult timp plutirea lină şi cercurile leneşe. Întâlnirea, care a avut loc la mai puţin de douăzeci şi patru de ore după acea scurtă viziune a cerbului

demnă de o pictură de Altdorfer, era aproape copleşitoare. Mă întrebam cât de mult se apropiase sau se putea apropia poteca mea de porcii mistreţi, de lupi şi de urşi. Se spunea că şi ei se feresc din calea oamenilor în această perioadă din an. Nu văzusem nici unul, dar poate că mă văzuseră ei trecând zgomotos. Cum era cu bine-cunoscuta pasiune a urşilor pentru mierea şi stupii culegătorilor acelora? Tânjeam să zăresc unul umblând cu picioarele lui strâmbe ceva mai departe sau apropiindu-se pe vârfuri, sâcâit de albine, de o scorbură, în căutarea unui fagure. În timpul nopţii simţisem printre crengi nişte mişcări parcă ale unui spirit fără astâmpăr; după zgomote, părea mai mare decât o veveriţă: se poate să fi fost o pisică sălbatică sau un râs? Sau poate un jder.

Întrucât porneam la drum în zori, mă opream la amurg şi, hotărnicită numai de un somn uşor, fiecare zi în munţi părea să cuprindă mai multe întâmplări decât o săptămână petrecută la poalele lor. Douăzeci şi patru de ore se derulau lungi cât o viaţă, iar aerul rarefiat de la-nălţime, simţurile ascuţite, suprapunerea detaliilor şi caleidoscopul decorurilor păreau să dea înlănţuirii impresia de eternitate. Mă simţeam profund implicat în aceste singurătăţi ameţitoare, cu fiecare clipă mai puţin dornic să mă-ntorc şi gata să-mi continui drumul pe vecie. Slavă cerului, am gândit în timp ce urcam de-a lungul unui defileu întunecos populat cu pini, că încă nu dă semne că s-ar sfârşi. Dar deodată, foarte slab, din depărtare s-au auzit câteva izbituri de topor; apoi încă două sau trei. Indiferent cât de departe ar fi fost, zgomotul mă umplea de mâhnire; îmi vorbea despre oamenii din lumea de mai jos, iar cele două zile de singurătate de când îi părăsisem pe păstori îmi adânciseră sentimentul incontestabil că tot ce vedeam şi auzeam îmi aparţinea numai mie.

TOPOARELE TRUDISERĂ DIN GREU. Stejarii, fagii şi aninii stăteau singuratici într-o

harababură de cioturi tăiate scurt, aşchii inelate şi pini doborâţi. Fuseseră retezaţi aproape până la capăt cu joagăre şi apoi răpuşi cu topoare, ciocane de lemn şi pene şi, în timp ce priveam, tăietorii îşi înfigeau penele în ultima victimă a zilei. Izbiturile au răzbătut până la mine doar când ciocanele de lemn au fost ridicate pentru următoarea lovitură; iar curând, cu un pârâit, copacul a crăpat şi a căzut, iar ei s-au repezit asupra lui, curăţând crengile trunchiului culcat cu fierăstraie, topoare şi foarfece. După ce se strângea destul lemn curăţat, era adus un atelaj cu cai echipat cu cârlige şi troliuri, iar trunchiurile erau târâte până la marginea luminişului şi coborâte pe o potecă abruptă: o învălmăşeală de buşteni sufoca iarba până jos, într-un loc din care-i puteau încărca căruţele. Scena îmi amintea de fâşiile de zăpadă pe care le văzusem în pădurile de pe malul Dunării în Austria şi de trunchiurile pinilor care se prăbuşeau, ca nişte chibrituri împrăştiate; toate urmau să fie transformate în şipci pentru duşumele sau legate în formă de plută, ca să poată fi transportate în aval.

Am aflat toate acestea în germană de la un bărbat voinic cu o cămaşă roşie de flanelă în carouri şi cu cozoroc din celuloid, ca al unui ziarist dintr-un film. După ce a părăsit echipa de tăietori de lemne, m-a însoţit pe drumul spre o cabană cu acoperişul din tablă ondulată. Aici, complet nepotrivit, la masă stătea un bărbat cu barbă, cu un costum negru şi o căciulă neagră din blană de castor cu borurile întoarse de jur împrejur, buchisind de foarte aproape, prin lentilele ochelarilor, o carte mare şi răsfoită din belşug. Peste câţiva ani avea să arate exact ca unul dintre înţelepţii din templu ai lui Holman Hunt[165], şi exact asta şi era. Fiii lui, doi băieţi cam de vârsta mea, îmbrăcaţi tot în negru, stăteau în stânga şi-n dreapta lui, la fel de absorbiţi. Şi ei erau destinaţi religiei, îţi dădeai seama după şuviţele spiralate şi puful neras care le înnegura obrajii ca de ceară. Cât

de diferiţi erau de bărbatul cu cămaşă în carouri; acesta era fratele mai mic al rabinului, iar trăsăturile lui puteau fi opera unui caricaturist duşmănos. Era supraveghetorul acestei concesiuni de exploatare a lemnului şi venea din Satu Mare – Szatmár –, un oraş din regiunea maghiară din nord-vestul Transilvaniei. Rabinul şi fiii săi petreceau două săptămâni cu el, iar tăietorii de lemne erau munteni din aceeaşi regiune.

Când supraveghetorul m-a condus spre cei de la masă, aceştia m-au privit temători, aproape alarmaţi. Mi s-a dat un scaun, dar eram cu toţii copleşiţi de sfială. „*Was sind Sie von Beruf?*[166]“ Fără urmă de timiditate, supraveghetorul m-a privit sincer uimit. „*Sind Sie Kaufmann*?“ Adică eram negustor de mărunţişuri? Întrebarea m-a descumpănit puţin, dar era perfect justificată. Nimeni altcineva nu mai rătăcea astfel şi presupun că singurii străini care treceau prin părţile acelea, dacă nu erau cerşetori sau de-a dreptul soi rău, probabil că erau negustori ambulanţi, deşi eu nu întâlnisem niciodată vreunul. (Dar prezenţa unui străin într-un asemenea loc avea în mod evident nevoie de o explicaţie. Păstorii şi ţiganii arătaseră şi unii, şi alţii o anume neîncredere la început, căci indivizii necunoscuţi din sălbăticie nu erau a bună. În trecut, erau porniţi să strângă leneşii pentru corvoadele feudale; în zilele noastre, erau perceptori, cu recensământul, cu impozitul pentru păşunat, căutau răufăcătorii, dezertorii sau recruţii care nu se prezentaseră la timp să-şi satisfacă serviciul militar – o sumedenie de moduri sâcâitoare de a încălca libertatea silvestră.) Interlocutorii mei au părut uluiţi când am încercat să le explic motivele pentru care nu dormeam pe perna mea. De ce călătoream? Să văd lumea, să studiez, să învăţ limbi străine? Nici eu n-am fost prea limpede. Da, câteva din aceste motive, dar în principal – la început nu mi-a venit cuvântul, iar când l-am găsit, „*de plăcere*“, nu a sunat cum

trebuie şi încă aveau sprâncenele încreţite. „*Also, Sie treiben so herum aus Vergnügen?*[167]“ Supraveghetorul a ridicat din umeri, a zâmbit şi le-a spus ceva în idiş celorlalţi; au râs cu toţii, iar eu am întrebat despre ce era vorba. „*Es ist a goyim naches!*“, au spus. „*Goyim naches*“, mi-au explicat ei, e ceva ce le place goilor[168], dar care pe evrei îi lasă indiferenţi; o sminteală sau o bizarerie, încântarea goilor sau desfătarea neevreilor. Părea că o nimerise.

Reţinerea iniţială a celorlalţi locuitori ai acestor munţi nu durase mult; şi nici aici n-a durat, dar evreii aveau alte motive să fie precauţi. Secolele de persecuţii îndurate nu se sfârşiseră; la finele secolului trecut, în Ungaria şi mai de curând în Ucraina, avuseseră loc procese pentru crimele ritualice, fapte cumplite în România, pogromuri în Basarabia şi în toată zona de rezidenţă din Rusia. Miturile defăimătoare se găseau din belşug, iar sumbrele zvonuri despre înţelepţii Sionului fuseseră puse în circulaţie cu numai cincisprezece ani înainte. Între timp, în Germania se întrezăreau semne cumplite, deşi nici unul dintre noi nu ştiam cât de rele erau. A venit vorba despre ele şi, deşi acum pare de-a dreptul incredibil, am vorbit despre Hitler şi despre nazişti de parcă ar fi reprezentat numai o fază dificilă a istoriei, un fel de rătăcire trecătoare, un coşmar care s-ar putea risipi brusc, un nor care se împrăştie sau un vis urât. Apoi a venit vorba despre evreii din Anglia, un subiect mai vesel; ei ştiau mai multe decât mine, ceea ce nici nu era greu; şi despre Palestina. Conversaţia a fost presărată cu oftaturi şi glume macabre.

Totul a căpătat o altă turnură când a venit vorba despre scriptură. Cartea pe care o buchisea rabinul era Tora, sau o parte din ea, tipărită în ebraică, cu caractere gotice, înghesuite, irezistibile pentru un pasionat de alfabete, în special de aceste litere anume, cu aura lor magică. Cu trudă, am reuşit să descifrez fonetic sunetele unora dintre cuvintele

mai simple, fireşte, fără să le întrezăresc cât de puţin sensul, iar aceste semne de interes au stârnit plăcere. Le-am arătat unele dintre cuvintele pe care le transcrisesem în Bratislava, firme de prăvălii şi fraze din ziarele evreieşti din cafenele, iar semnificaţiile lor, pe care le uitasem, le-au stârnit râsete; acele simboluri biblice recomandau o gheretă pentru repararea umbrelelor sau „*Daniel Kisch, Koscher Würste und Salami*“[169]. Cum sunau în original cântecul lui Mariam şi cântecul Deborei; cântarea de jale a lui David pentru Abesalom; şi narcisul din câmpie şi crinul de prin vâlcele[170]? În clipa în care a fost limpede din stângacea mea traducere în germană ce pasaj încercam să redau, rabinul a început imediat să recite, adesea acompaniat de fiii săi. Tuturor ne străluceau ochii; era ca un joc minunat. Apoi a venit rândul râului Babilonului şi al harpelor atârnate în sălcii[171]: pe acesta l-au rostit fără ezitare la unison, iar când au ajuns la „De te voi uita, Ierusalime[172]“, momentul a fost extrem de solemn. La spatele jurnalului meu sunt câteva rânduri în ebraică scrise chiar de mâna rabinului; întrucât sunt scrise cu litere cursive, pentru mine sunt complet indescifrabile; iar sub ele este transcrierea mea fonetică, redată în timp ce el recita.

Hatzvì Yisroël al bomowsèycho cholol:
Eych nophlòo ghibowrim!
Al taghìdoo b'Gath,
Al t'vashròo b'chootzòws Ashk'lon;
Pen tismàchnoh b'nows P'lishtim,
Pen ta'alòwznoh b'nows ho'arèylim.
Horèy va Gilboa al-tal, v'al motòr aleychem…

Aici se domoleşte o clipă, apoi se reia:

Oosodèy s'roomòws…

Cele câteva cuvinte care par a fi substantive proprii dezvăluiau ce trebuie să fi fost: „Nu vestiţi în Gat“, adică „nu daţi de ştire pe uliţele

Ascalonului; ca să nu se bucure fiicele Filistenilor, ca să nu prăznuiască fiicele celor netăiaţi împrejur!“[173]. Următorul fragment, incomplet, trebuie să fie: „Munţilor Ghelboa, să nu mai cadă pe voi nici rouă…“ Deja în acest punct eu, rabinul desprins de cele lumeşti şi fiii lui eram în culmea entuziasmului. Aceste pasaje, aşa de vestite în Anglia, pentru ei aveau o dublă însemnătate, iar emoţia lor era contagioasă. Păreau uimiţi – şi de asemenea emoţionaţi – că poezia lor tribală se bucura de o asemenea glorie şi afecţiune din partea străinilor; întrucât erau complet rupţi de lume, cred că nu bănuiau nimic în acest sens. Se înstăpâniseră peste noi căldura şi încântarea, rabinul îşi tot lustruia ochelarii, nu ca să-i folosească, ci din plăcere şi ca să-şi domolească nervozitatea, iar fratele lui ne cerceta cu un amuzament binevoitor. Cât am stat la masă, s-a întunecat, aşa că a scos sticla lămpii cu petrol, ca s-o aprindă, şi dintr-odată au scânteiat trei perechi de ochelari. Dacă ar fi fost vineri noaptea, a spus rabinul, mi-ar fi cerut mie s-o aprind; mi-a povestit despre *shabbas goy*. Era goiul de sabat pe care evreii cu stare – „nu ca noi“ – îl luau cu simbrie în casele lor să aprindă focul şi lămpile, să facă şi să desfacă noduri sau să ducă la îndeplinire numeroasele sarcini pe care le interzice Legea în Ziua a Şaptea. Am spus că-mi pare rău că e doar joi (sabatul începe la apus în ziua de vineri), căci m-aş fi putut face şi eu util. Ne-am urat noapte bună cu hohote de râs.

STĂTEAM ÎNTINS sub unul dintre stejarii care supravieţuiseră şi eram în culmea fericirii. Crezusem că n-aş putea lega niciodată prietenie cu nişte oameni de nepătruns ca aceştia. Surprinsesem adesea figuri asemănătoare. Ultima oară pe peronul îmbăiat în lumina lunii în noaptea în care intrasem în România; păreau rupţi de lume, distanţi şi inabordabili; mai degrabă i-aş fi cerut un foc unei stareţe din ordinul trapist.

M-am gândit la goiul de sabat. În definitiv, nu aş fi fost indispensabil, căci puţin mai departe, strânşi în jurul unui foc mic al lor, tăietorii de lemne cântau uşurel în maghiară. Păreau diferite de cântecele româneşti, deşi n-aş fi putut spune cum anume, dar deopotrivă de captivante şi deopotrivă de triste.

După ce mi-am luat rămas-bun a doua zi dimineaţă, băiatul mai tânăr, care purta o tichie şi şal de rugăciune cu dungi negre la capete, li s-a alăturat celorlalţi doi înăuntru şi, plecând, i-am auzit rostind rugăciuni ca pe o lamentaţie îndurerată, în timp ce supraveghetorul, deloc habotnic, le arăta tăietorilor un alt morman de lemne.

ÎNTRUCÂT MĂ AFLAM PE O CORNIŞĂ îndepărtată din Carpaţi, fusese o întâlnire neaşteptată. Ce drumuri îi aduseseră tocmai din Canaan, şi din Ierusalim, şi din Babilon? Câţiva schismatici karaiţi, care se stabiliseră la Marea Azov şi la Marea Neagră, îşi croiseră drum spre Europa de Est, dar de atunci nu se mai auziseră multe despre ei; şi o mână de evrei – prin religie, dacă nu prin sânge – se poate să fi venit odată cu maghiarii; asta dacă membrii războinici ai triburilor kabare făceau parte din elita khazară care îmbrăţişase iudaismul, căci trei triburi kabare au însoţit înaintarea maghiarilor spre vest, care s-a încheiat în Marea Câmpie; cu siguranţă îmbrăţişaseră creştinismul când ceilalţi fuseseră convertiţi. Cel mai probabil, strămoşii gazdelor mele – cel puţin în parte – s-ar părea că au fost evreii care se stabiliseră de-a lungul Rinului la începuturile Imperiului Roman, după ce străbătuseră Italia înainte să se risipească în Babilon; poate înainte de distrugerea templului.

La început, când toate religiile erau politeiste, oamenii îşi împărţeau zeii; aceştia rătăceau de la un panteon la altul şi erau bine-veniţi pretutindeni. În principiu, maniheiştii au redus casta zoroastrienilor

la două rivale cu forţe comparabile, o tendinţă primejdioasă, după cum au dovedit ereziile rezultate de aici. Dar evreii s-au plecat în faţa unui singur zeu, care nu îngăduia rivali, nu putea fi văzut, nu tolera chipul cioplit şi nici măcar nu putea fi pomenit, şi de la bun început au existat neînţelegeri cu vecinii. (Uneori se pare că discordia şi monoteismul sunt la fel de strâns legate precum tigrul de dungile lui.) Perioada de glorie pământească a trecut; au urmat zile grele; iar când a dat naştere creştinismului şi apoi islamului, iudaismul juca rolul unui rege Lear chinuit de Goneril şi Regan, dar nu existau rolul Cordeliei sau vreun personaj care să-l interpreteze – cu excepţia, vreme de un secol sau două, a imperiului khazar. Promovarea creştinismului din catacombe la rangul de religie de stat a Occidentului a făcut ca poziţia solitară a evreilor să devină iremediabilă. Au fost declanşate acţiuni inflexibile menite să răzbune crucificarea, iar următoarele secole de proscrieri şi umilinţe au dus la demonizarea lor şi la crearea unei aure mistice care încă persistă. În Evul Mediu, evreii erau învinovăţiţi nu numai pentru deicid, ci şi pentru fiecare nenorocire care se abătea asupra Occidentului, în special pentru Moartea Neagră şi invazia mongolilor. Aceste întruchipări ale răului erau cele douăsprezece triburi care veneau de la Răsărit să pună umărul la planurile malefice ale neamurilor lor evreieşti din Europa… Pe teritoriile germane, în special, patima cruciadelor a luat forma unor cumplite serii de masacre. Aceste lucruri i-au determinat pe mulţi evrei să pornească iar la drum, şi s-au oprit în Polonia. (Lunga lor şedere în Germania a făcut dintr-un dialect german medieval, în special cel franconian, *lingua franca* idiş a Europei de Est.) Regatul i-a primit la început cu braţele deschise. S-au aşezat şi s-au înmulţit; dar cu timpul situaţia a început să se schimbe. Clerul i-a denunţat pe regi pentru politica de favorizare a lor şi la cotitura secolelor al XIV-lea şi al XV-lea a

început persecuţia: dominicanii le-au smuls o amendă anuală şi au reapărut obişnuitele acuzaţii de profanare a hostiilor şi de crime ritualice… Totuşi, acestea au fost zilele de glorie ale erudiţiei şi teologiei evreieşti. Erau o populaţie prea numeroasă să pornească iar la drum când o încercau noi necazuri. Cele mai rele dintre ele au fost masacrele declanşate de cazaci în secolul al XVII-lea; iar după împărţirea Poloniei persecuţiile din partea ruşilor şi pogromurile din zona de rezidenţă i-au făcut din nou pe mii dintre ei să pornească la drum. (Rabinul şi fratele lui nu ştiau prea bine, dar credeau că era posibil ca strămoşii lor să fi venit din acele părţi cu patru-cinci generaţii în urmă; Galiţia era cel mai posibil celălalt loc de baştină.) În ciuda sentimentelor antievreieşti endemice din Ungaria, evreii reuşiseră să joace un rol considerabil în viaţa ţării şi le fusese mai bine acolo decât în Rusia sau în România. Tovarăşii mei erau animaţi de sentimente patriotice faţă de Ungaria, după spusa lor: între ei vorbeau mai degrabă în maghiară decât în idiş şi deplângeau recenta schimbare de cetăţenie.

Pe un continent unde nenumărate neamuri se schimbaseră complet sau dispăruseră ca prin farmec, evreii, oricât ar fi fost de persecutaţi şi de chinuiţi, se schimbaseră cel mai puţin. Multe alte lucruri, în afară de religie, îi făceau să iasă în evidenţă, şi în special aici, în munţi, purtau amprenta unui popor urban şi rezervat, diferit în toate de lumea rurală dimprejur. Hainele, hrana, purtarea, gesturile, tenul şi intonaţia – notele nazale subtile pe care detractorii lor le imitau fără încetare – adânceau prăpastia. (Nu mă puteam uita la cei doi băieţi fără să-mi doresc să-i văd fără şuviţele răsucite şi mă simţeam imediat vinovat pentru gândul meu.) Pe lângă grozăviile la care-i supuseseră neevreii, mai era şi o pleiadă de stigmate autoimpuse, care păreau dinadins menite să ţină departe conceptele estetice din exterior şi, la

nevoie, să zădărnicească orice apropiere. (Erau, desigur, tocmai lucrurile de care s-ar fi descotorosit oricine încearcă să asimileze, ceea ce, cu tot atâta vinovăţie, am simţit că ar fi trebuit să fac eu.) Dar pentru cei care priveau contopirea drept un act de trădare era complet diferit. Se agăţau de obiceiurile străvechi, cum făcuseră dintotdeauna; dar urmele lăsate de ghetou deveniseră, dacă nu semne ale martiriului, cel puţin preţuite simboluri ale solidarităţii în vremuri de restrişte, căci nu existase nici o clipă în care oprirea persecuţiei, prin apostazie, să nu fi fost la îndemână; câteva vorbe, puţină apă împroşcată şi necazurile lor s-ar fi sfârşit. Dar aleseseră sabia, fuga şi soarta proscrişilor decât să renunţe la credinţă. Nu este de mirare că, odată închişi în casele lor şi departe de toate, rupeau legătura cu infama lume din afară, iar dacă aspectele exterioare ale vieţii lor păreau străine şi neatrăgătoare, cu atât mai bine; astfel, zăvoarele excluderii erau mai eficiente. Priceperea şi flerul, într-o lume copleşită de dificultăţi, ofereau şanse de supravieţuire, prosperitate şi realizări strălucite; dar, într-un moment de clarviziune la lumina lămpii, am realizat că pentru nişte credincioşi precum tovarăşii mei toate acestea erau o iluzie. Preocuparea rabinului şi a fiilor săi, coloanele de litere gotice, înconjurate de adnotările, notele de subsol şi paragrafele acumulate de două sau trei milenii, reprezenta adevăratul scop al existenţei, ceva ce trebuia cercetat şi iubit în taină, în spatele obloanelor închise: cărţile lor sfinte, poezia, filozofia, istoria şi legile lor. Acestea erau obiectul patimii lor, iar oceanul de necazuri din exterior trebuie să li se fi părut secundare pe când cercetau din nou misterele religiei lor, urmăreau subtilităţile Legii, dezlegau însemnătatea Cabalei şi a Zoharului sau cântăreau învăţăturile hasidimilor în comparaţie cu obiecţiile gaonului Vilna; iar în timp ce reciteau faptele lui Iosua, ale lui David şi ale Macabeilor, probabil că

sloganurile neroade de pe potecile lumii exterioare se năruiau.

MUNŢILOR GHELBOA, să nu mai cadă pe voi nici rouă…“ Cuvintele acestea m-au învăluit în următoarele ceasuri, în special a doua zi dimineaţă, când m-am trezit cu hainele uscate şi mi-am amintit de dimineaţa de după noaptea petrecută lângă coliba porcarilor din apropiere de Visegrád, când mă trezisem acoperit de rouă. Cu o seară în urmă, cerul fusese presărat cu norişori şi, pentru prima oară după o săptămână, dormisem la adăpost. O peşteră bine-venită, a cărei deschizătură fusese astupată, în parte, la repezeală cu un morman de pietre formând un ţarc, se căsca ademenitoare la lăsarea nopţii; dar colcăia de insecte, aşa că am renunţat la ea în favoarea uneia mai mici, cam de dimensiunea unei loje de la operă, şi trebuie să mă fi furat somnul de numai câteva clipe când m-a trezit un clipocit lichid care nu era cauzat de o apă. Dedesubt, abia vizibilă în lumina stelelor, era o turmă mare de oi şi sute de picioruşe despicate treceau prin apropiere. Păstorii şi câinii mergeau într-o linişte mormântală. Era de parcă animalele ar fi fost furate; i-am privit până s-au făcut nevăzuţi, iar a doua zi păreau doar nişte oi din vis.

Nu era rouă, dar ceaţa se încolăcea printre crevase şi râpe. În depărtare se înălţau ramificaţii muntoase, culise delimitate numai de conturul subţire cât un fir de păr al piscurilor proiectate pe următoarea culme vaporoasă, fiecare de un albastru cu atât mai pal cu cât se afla mai departe, în vreme ce văile care coborau şerpuitoare erau întunecoase de la pădurile ce le populau.

Munţii răsunau de ecouri. Micile alunecări de teren răspândeau un zvon al lor, iar cele patru tonice ale unei octave, cântate destul de tare, ţâşneau în depărtare de cinci sau şase ori, cu o secundă sau două între acorduri, şi se împrăştiau în josul văilor laterale, puţin mai slabe după fiecare

bis. Munţii ar fi fost auditoriul perfect pentru cornii aceia cu aspect tibetan, lungi de doi-trei metri. (Cuvântul românesc, *bucium*, provine aproape sigur din latinescul *buccina*, tubul lung de alamă reprezentat pe arcurile triumfale, în care suflă soldaţii romani, umflându-şi obrajii, printre temple prădate şi sfeşnice.) Pe partea cealaltă a cumpenei apelor, în timpul asediului Sarmizegetusei, fanfarele lui Traian trebuie să fi dezlănţuit iadul pe pământ. (În afară de cei ai românilor, ceilalţi corni uriaşi pe care îi auzi în această parte a Europei sunt cei ai huţulilor, ruteni uniaţi vorbitori de slavă, discreţi, trăitori într-o lume a vrăjilor şi legendelor la vreo trei sute de kilometri spre nord-nord-vest, în lanţurile subcarpatice, lângă Bucovina.)

Am întâlnit nişte turme şi un cioban care cânta la un flaut mic din os. Curând am aflat că era un obiect de care păstorii nu se despărţeau niciodată, aşa cum soţiile lor nu se despărţeau de furca de tors şi de fus, şi mi-am dorit să fi privit mai de-aproape: fluierele din os sunt instrumentele preferate ale nomazilor sarakatsani din nordul Greciei, pe care am ajuns să-i cunosc mai târziu; ale lor sunt făcute din osul lung al aripii unui vultur. Acesta era probabil făurit din fluierul piciorului unei oi. De fapt, *tibia*.

Dar, un an mai târziu, a mai existat un motiv pentru care mi-am dorit să fi fost mai atent. Mai târziu în călătoria mea, am ajuns în estul României, şi m-am întors acolo anul următor; iar de atunci şi până la izbucnirea războiului am petrecut mult timp într-un conac izolat din Moldova care îmi amintea de *Cărarea pierdută*, nu foarte departe de actuala graniţă rusească. Au fost lungi şederi de fericire desăvârşită: îi adoram pe locuitori; şi cât timp am fost acolo am căpătat o oarecare fluenţă în română, din care au mai rămas câteva vestigii.

Ca mulţi alţii, curând am căzut în mrejele celui mai vechi poem în această limbă. Se numeşte *Mioriţa*. Cunoscută de sute de ani, peste tot, dar

sporadic, în spaţiul de limbă română, a fost transcrisă şi tipărită doar în ultimul secol, aşa că trebuie descrisă ca o poezie populară, dar această clasificare nu li se potriveşte prea bine straniilor versuri. Mulţi au fost aceia care au analizat tainicul ei simbolism. Unii spun că demonstrează adâncile porniri fataliste ale românilor din zonele rurale, în vreme ce alţii descoperă exact opusul: extrag un fel de triumf mistic tocmai asupra unei asemenea interpretări a soartei. Poate că originile ar trebui căutate în vremurile precreştine; poemul a răsărit fără-ndoială din rădăcini incerte şi complexe. Dar pentru mine magia lui a constat şi constă în îmbinarea francheţii şi tragismului, în surprinderea sentimentului izolării care îi stăpâneşte pe păstori şi a exaltării disperate care le bântuie păşunile şi pădurile, totul amplificat aici de farmecul şi frustrarea misterelor doar pe jumătate dezlegate. Mai presus de toate, mie poemul îmi evocă frânturi din viaţa păstorilor pe care i-am întâlnit la începutul călătoriei în aceşti munţi; prin urmare, jumătate din timp acţiunea se petrece pe o pajişte de pe înălţimile munţilor Carpaţi, iar cealaltă jumătate, mai târziu, la stânele împrăştiate în văile Moldovei.

Poemul este format din o sută douăzeci şi trei de distihuri rimate (şi uneori din tristihuri) de cinci silabe, lungite deseori de rime feminine; ritmul este de două sau trei măsuri pe vers; şi nu mă pot abţine să nu redau câteva fragmente esenţiale dintr-o traducere aproximativă şi destul de literală.

„From an upland high“, începe, „near the gates of the sky, / along a steep trail / dropping into the vale / come three flocks of sheep / that three young shepherds keep, / the first, a Moldavian, / the second a Vrancean, / and the third, Transylvanian…“[174] (Alunecarea în stilul semipoetic impus de căutarea rimelor – un lucru necesar dacă vrei să surprinzi spiritul poemului – dă o idee asupra austerităţii rustice a originalului;

aş vrea să pot reda concizia ei aproape runică. Când cei trei păstori se întâlnesc, scena devine imediat sumbră. La apusul soarelui, transilvăneanul şi vrânceanul uneltesc să-l ucidă pe tânărul moldovean. El este mai curajos decât ei; are oi mai sănătoase şi cu coarne mai lungi, cai mai blânzi şi câini mai aprigi. Dar ei nu ştiu că mai are şi o mioară, Mioriţa, cea care dă numele poemului, cu darul clarviziunii. Auzind planul urzit în taină, se opreşte din păscut şi behăie disperată şi fără încetare vreme de trei zile ca să dea de veste; iar când tânărul ciobănaş o întreabă ce o macină, aceasta începe să vorbească): „O kind young man“, spune, „Drive down your flock / to the wood by the brook! / There is shade there for you / and grass for us, too. / Master, O master, / drive them down faster! / Call the dogs, call / one strong and tall, / the staunchest of all! / When the sun leaves the sky / they have said you must dye / – that shepherd, the Vrancean, / and that Transylvanian!“[175]

Păstorul răspunde: „Little ewe, all unbidden / you speak what is hidden! / Should I chance on my death / on this stretch of heath, / tell that Transylvanian / and the other, the Vrancean, / they should bury me near / in the pen, over here, / so I may sleep / among you, my sheep, / in my fold in the dark / and hear my dogs bark!“ Îi mai dă şi alte instrucţiuni mioriţei: „This too must be said: / Let them place at my head / A small flute of beech / – of love, all its speech – / *and a small flute of bone* / *that mourns long and lone*, / and a small flute of elder / – quicker-noted and wilder – / so when wind blows through / it will play on them too, / and make my sheep crowd / and mourn me out loud / and shed tears of blood!“ Acum starea de spirit se schimbă semnificativ. „But of the murder“, spune el, „tell them no word! / Just tell them outright / that I married tonight / a king’s daughter, the bride / of the world, and its pride. / At my wedding, tell / how a star fell, / how the guests at the feast / were

maples and firs, / the high mountains, priests, / and minstrels, the birds, / a thousand small birds, / and our candles the stars.“[176]

„But“, continuă el, „if you should pass / running over the grass / in a sash made of wool / and with tears her eyes full, / a little old crone / astray and alone, / who asks everyone: / «Have you seen my son? A young shepherd boy / as handsome and slim / as though drawn through a ring? / The white of his brow, / foam milked from the cow? / His whiskers as neat / as two young ears of wheat? / And thick curls that grow / like the plumes on a crow? / And two pretty eyes / like wild blackberries?» / Then, little ewe“, încheie ciobănaşul:

„Pity her too,
and these words to her bring:
«I was married on high
at the gates of the sky
to the child of a king.»
But no word be said
How, when I was wed –
(O lamb, never tell!)
how a star fell,
that the sun and the moon
were holding our crown,
that my guests at the feast
were maples and firs,
the high mountains, priests,
and minstrels, the birds,
many thousands of birds,
and candles the stars.“[177]

Dar toate acestea, o stranie întrezărire a unei Românii necunoscute încă, urmau să fie descoperite. Între timp, se pregătea o schimbare. Nu mă mai gândeam la lupi, iar ţarcurile de sub potecă se vedeau acum ca nişte inele fragile de răchită şi vreascuri. Uneori, masivul se iţea din peninsule ce se prăbuşeau în prăpăstii; şi, măcar de data aceasta, povârnişurile muntoase erau mai

degrabă un ajutor decât o capcană, iar conturul acestor ultime podişuri ducea la o coamă înaltă şi la buza unei văi impresionante.

Într-o parte, un defileu tăia o genune adâncă la nord-est în lanţul muntos pe care-l ocoleam de zile-ntregi, urcând spre Carpaţi până la poalele marilor piscuri cenuşii. În cealaltă parte, se prăvălea spre sud-vest într-un defileu care ducea la şes şi, în sfârşit, la lumea obişnuită, dar încă nu se ghicea nimic. Prăpastia era tăcută, se auzeau doar murmurul apei şi ecoul câte unei pietre care cădea. Dar în timp ce priveam toate acestea, norii din capul râpei s-au împrăştiat aruncând umbre boţite peste cornişe şi crevase; apoi au acoperit soarele într-o furtună neaşteptată pe piscuri. Vântul a trimis câteva rafale de încercare, urmate de o salvă de picături de ploaie. Adăpostit sub un promontoriu, am urmărit cum se transformă în grindină de dimensiunea unor biluţe de naftalină; săreau şi cădeau la vale cu milioanele; iar peste o jumătate de oră nu mai rămăseseră decât moviliţe albe. Stâncile spălate păreau proaspăt cioplite, nu se zărea nici un nor, iar o briză cu miros de ferigi şi pământ reavăn împiedica aerul să stagneze.

Deşi am trecut de pe o cornişă pe alta, alunecând pe acele ude de pin, coborârea a durat ore-n şir. Pietrişul îmi încetinea pasul şi contraforţii de stâncă, netezi precum capacul unui cazan sau ţepoşi ca o iguană, îmi impuneau ocolişuri istovitoare. Câteva străfulgerări printre stânci dezvăluiau fire îndepărtate de apă; când mă apropiam, le vedeam încolăcindu-se şi curgând năvalnic printre trunchiurile copacilor, urmând etajele pădurii. Coniferele se predau în faţa esenţelor tari; iar râpa, care se adâncea rapid, ademenea copacii să se înalţe tot mai mult, până când stejarii, acoperiţi cu iederă, plini de crengi moarte şi de tufe de vâsc, deveneau nişte uriaşi. Luminişurile cu fagi îşi deschideau odăile silvestre, iar ferigile lăsau locul cozii-calului, cucutei şi

curpenilor. Umiditatea, care acoperea totul cu muşchi, făcea ca pe frunze să se caţăre plante agăţătoare şi împodobea crevasele şi răspântiile de deasupra; trunchiurile copacilor erau îmbrăcate cu o scoarţă coşcovită, miţoasă de la licheni, amintind de metalul coclit, astfel că lumea povârnită de dedesubt era scăldată într-o lumină teatrală verde-cenuşie. Pădurea devenise o criptă a ghindei, jirului şi uguitului de porumbei sălbatici; susurul apei răsuna tot mai puternic, iar curând, pătată de umbrele frunzelor şi traversată de codobaturi şi codroşi de pădure, Cerna rece ca gheaţa aluneca pe sub crengi. Misteriosul râu se bifurca şi se unea din nou pe după lame stâncoase, aluneca peste praguri de stâncă ce-l pieptănau în cascade simetrice şi se zorea mai departe în defileu, unduitor şi veşnic altul. Apoi am ajuns pe meleaguri mai liniştite. Bancurile de păstrăvi se statorniceau printre reflecţiile florilor de soc sau pluteau spre noi adăposturi, cufundându-se în umbră, unde curentul de apă era doar puţin brăzdat, iar stâncile negre, de unde i se trăgea întunecosul nume slav, împovărau adâncimile.

PE O POTECĂ ce se întindea de-a lungul malului, un grup de femei care se întorceau de la târg – femei vioaie, cu trăsături frumoase, şi destul de timide – stăteau sub un nuc cu boccelele lor. După ce ne-am dat bineţe, o bătrână cu faţa zâmbitoare, brăzdată de riduri, a lovit cu palma locul de lângă ea, aşa că m-am aşezat alături de ele pe iarbă.

Cu excepţia şorţurilor maronii, erau îmbrăcate la fel ca femeile de la stână: o armonie discretă de albastru-închis şi alb, cu brâie negre împletite, dreptunghiuri de broderii bogate pe mâneci şi acele pieptare ciudate, moi, din piele, care se legau pe laterale; purtau fuste albe plisate, ciorapi negri şi opinci şi nu era un fir, tuns, dărăcit, depănat, ţesut, vopsit, tăiat şi cusut, care să nu provină de la oile lor.

Bătrâna a luat coarnele de cerb de pe iarbă şi m-a întrebat ceva ce nu am înţeles. Când a văzut ce prost vorbeam româna, şi-a pus degetul mare şi arătătorul de o parte şi de alta a verighetei, a învârtit-o încoace şi-ncolo şi apoi m-a fixat întrebător: eram căsătorit? Nu? Le-a şoptit celorlalte ceva ce le-a făcut să se prăpădească de râs şi, în timp ce schimburile lor de cuvinte au continuat cu hohote tot mai mari, mi-au venit în minte câteva interpretări deşucheate şi comice. Curând s-au ridicat şi şi-au pus pe cap sacii ţesuţi în dungi. Bătrâna mi-a dat coarnele de cerb înapoi, mi-a urat călătorie plăcută şi noroc în oraş. Glumind încă, au pornit spre stânele lor de sus. Una dintre ele torcea din mers, iar în scurt timp un cântec cu „*frunză verde*“ s-a răspândit pe deal în urma lor, după care, treptat, a amuţit.

---

142 Satul Ilia din judeţul Hunedoara.

143 În scena cu bordelul din Mytilene din Pericle, Prinţ al Tironului, se întâmplă exact pe dos: Pandar: Bietul transilvănean care era cu diavoliţa aia mică a murit./Boult: L-a secătuit într-o clipită.

144 Ţară fictivă din romanele scriitorului american George Barr McCutcheon, situată în estul Europei.

145 Ţări fictive din *Aventurile lui Tintin* ale autorului de benzi desenate belgian Georges Rémi.

146 *The Interlopers,* povestire a autorului britanic Saki (pe numele său adevărat Hector Hugh Munro, 1870–1916). Mai departe sunt citate alte două povestiri ale aceluiaşi autor, *The Wolves of Czernogratz* şi *The Unbearable Bassington*.

147 Citat din poemul *Den Vereinigten Staaten (Statelor Unite)*, trad. de Grete Tartler, în J. W. Goethe, *Opere alese*, vol. 1: *Poezii*, conceput şi îngrijit, cu un studiu introductiv de George Guţu şi Jochen Golz şi un studiu-eseu de Grete Tartler, Editura Rao, Bucureşti, 2013, p. 402.

148 „Cultura este ceea ce rămâne după ce am dat totul uitării.“

149 Marcă de băutură alcoolică olandeză.

150 Băutură alcoolică pe bază de anason.

151 Cărticica aceasta a mers la război şi, şase ani mai târziu, a dispărut când o torpilă aeriană ne-a scufundat caiacul în timp ce evadam, pe coasta estică a Peloponezului. Bocceaua rătăcită se scufundase prea adânc să mai ajung la ea. Peştii din mica *scala* din Leonidion probabil că se strânseseră în jurul ei o vreme, ciuguliseră din pagini, după care o lăsaseră să se dezintegreze şi să se topească în Marea Egee.

152 „Cine nu-ndrăgeşte vinul, femeile şi muzica rămâne prost toată viaţa!“ Cârciumarul avea dreptate. Tocmai am căutat.

153 Munţii din stânga drumului erau tot munţii Banatului, până la crestele care formează latura vestică a Retezatului, tot din Transilvania. Nu ştiu dacă sau cât de mult am depăşit această linie punctată în rătăcirile mele din zilele următoare. Pe această porţiune simt că amintirile mi se învălmăşesc cel mai tare; sper totuşi că nu exagerat.

154 Conform unei anecdote, ducele de Wellington, favorit al reginei Victoria, a fost solicitat de aceasta să găsească o soluţie pentru a alunga vrăbiile care-şi făcuseră cuiburi în acoperişul clădirii Crystal Palace, în curs de construire, iar acesta i-ar fi răspuns, concis şi semnificativ, „Uliii, doamnă“.

155 Cred că unii specialişti în Antichitate fac legătura între această tehnică preistorică şi legenda Lânii de Aur. Transilvania era cea mai veche sursă de aur din lumea antică, şi este posibil ca străvechile comori ale Egiptului să fi fost extrase sau adunate aici. Aurul acesta era apreciat pentru nuanţa sa caldă de „roşu-auriu“.

156 Oraş părăsit din sudul Indiei, renumit pentru minele sale de pietre preţioase.

157 În Mosella, Ausonius foloseşte cuvântul *fabio*. Dar din zona baltică şi până în Macedonia cuvântul slav este cam acelaşi, mai puţin în Rusia, unde se numeşte *forel*, evident cuvânt împrumutat din germanul *Forelle*, amintind, poate, că în Rusia nu se găsesc râuri de munte, şi prin urmare nici păstrăvi… Probabil că, după prima împărţire a Poloniei, din 1772, îi procurau din Carpaţi, afumaţi. Altfel, cele mai aproapiate râuri se aflau în Urali şi în Caucaz.

158 Am aflat de curând că de fapt au născocit o maşinărie precum cea a grecilor pentru atacul asupra palisadelor. Dar oricum…

159 *Tom Tiddler's Ground*, povestire de Charles Dickens şi numele unui joc de leapşa în care un jucător este Tom Tiddler, iar ceilalţi

aleargă pe teritoriul lui strigând *„Here we are, on Tom Tiddler's ground, picking up gold and silver!“* („Suntem aici, pe pământurile lui Tom Tiddler, şi strângem aur şi argint!“), jucătorul prins înlocuindu-l apoi pe Tom Tiddler.

160 Personaj dintr-o legendă engleză, un vânător cu coarne de cerb.

161 Atenţie: mai apare încă un asemenea „râu negru“, mai târziu. E o zonă în care repetitivitatea numelor provoacă confuzie.

162 Singura soluţie e să merg acolo şi să-l escaladez.

163 Celebră academie militară britanică.

164 Personaj al romanului *Dans grotesc* al lui Aldous Huxley, o satiră la adresa intelectualilor londonezi de după Primul Război Mondial.

165 William Holman Hunt, pictor englez, unul dintre fondatorii Frăţiei Prerafaelite.

166 Cu ce vă ocupaţi? (în lb. germană în original).

167 Deci rătăciţi de plăcere? (în lb. germană în original).

168 Termenul prin care evreii îi desemnează pe neevrei.

169 Vezi *A Time of Gifts*.

170 Vechiul Testament, Cântarea Cântărilor 2:1.

171 Vechiul Testament, Psalmul 136:1, Psalmul 136:2.

172 Psalmul 136:5.

173 Vechiul Testament, Cartea a doua a Regilor 1:20.

174 „Pe-un picior de plai, / Pe-o gură de rai, / Iată vin în cale, / Se cobor la vale / Trei turme de miei / Cu trei ciobănei. / Unu-i moldovan, / Unu i ungurean / şi unu-i vrâncean…“ Aici şi în continuare, fragmentele în

limba română sunt preluate din Mioriţa, Editura Minerva, Bucureşti, 1980, pp. 29–32.

175 „Drăguţule bace! / Dă-ţi oile-ncoace / La negru zăvoi, / Că-i iarbă de noi / Şi umbră de voi. / Stăpâne, stăpâne, / Îţi cheamă ş-un câne, / Cel mai bărbătesc / Şi cel mai frăţesc, / Că l-apus de soare / Vreau să mi te omoare / Baciul ungurean / Şi cu cel vrâncean!“

176 „Oiţă bârsană, / De eşti năzdrăvană / Şi de-a fi să mor / În câmp de mohor, / Să spui lui vrâncean / Şi lui ungurean / Ca să mă îngroape / Aice, pe-aproape, / În strunga de oi, / Să fiu tot cu voi; / În dosul stânii / Să-mi aud cânii.“ „Aste să le spui, / Iar la cap să-mi

pui / Fluieraş de fag, / Mult zice cu drag! / Fluieraş de os, / Mult zice duios! / Fluieraş de soc, / Mult zice cu foc! / Vântul când a bate / Prin ele-a răzbate / Ş oile s-or strânge, / Pe mine m-or plânge / Cu lacrimi de sânge!“ „Iar tu de omor / Să nu le spui lor. / Să le spui curat / Că m-am însurat / Cu-o mândră crăiasă, / A lumei mireasă; / Că la nunta mea / Au căzut o stea; / Soarele şi luna / Mi-au ţinut cununa. / Brazi şi păltinaşi / I-am avut nuntaşi, / Preoţi, munţii mari, / Paseri, lăutari, / Păsărele mii, / Şi stele făclii!“

177 „Iar dacă-i zări, / Dacă-i întâlni / Măicuţă bătrână, / Cu brâul de lână, / Din ochi lăcrimând, / Pe câmpi alergând, / De toţi întrebând / Şi la toţi zicând: / «Cine-au cunoscut / Cine mi-au văzut / Mândru ciobănel / Tras printr-un inel? / Feţişoara lui / Spuma laptelui; / Musteţioara lui / Spicul grâului; / Perişorul lui / Peana corbului; / Ochişorii lui / Mura câmpului?» / Tu, Mioara mea, / Să te-nduri de ea / Şi-i spune curat / Că m-am însurat / Cu-o fată de crai / Pe-o gură de rai. / Iar la cea măicuţă / Să nu spui, drăguţă, / Că la nunta mea / A căzut o stea, / C am avut nuntaşi / Brazi şi păltinaşi, / Preoţi, munţii mari, / Paseri, lăutari, / Păsărele mii, / Şi stele făclii!“

BRUSC ŞI FĂRĂ CA NIMIC S-O FI ANUNŢAT, din străfundurile văii sălbatice s-a iţit o staţiune balneară împodobită şi stranie, pe nume Băile Herculane. Stucaturile în stilul sfârşitului de secol XIX ar fi putut la fel de bine să fi fost opera unui cofetar; se mai vedeau balustrade din teracotă, un soi de palmieri pitici, agave ţepoase în ghivece îngustate la mijloc, cupole în formă ovoidală, acoperişuri de plumb cu coame ca spinarea ghidrinului[178] şi, prin uşile duble de sticlă, scări împodobite cu o mulţime de hortensii, ducând spre kursaaluri cu robinete şi fântâni din care se revărsau apele tămăduitoare. Neîntrecute în vindecarea unei sumedenii de boli externe şi interne, acestea aduseseră faimă locului în vremea romanilor; legaţi, centurioni şi tribuni militari se bălăciseră şi sorbiseră apele de aici sub privirile lui Hercule şi ale câtorva zei minori, iar statuia victoriană a zdrahonului musculos înfăşurat într-o piele de leu, care domina centrul oraşului, arăta că-şi recăpătase gloria de odinioară. Oamenii cu stare din Europa de Est, cu crinoline, jobenuri, sabretaşe, cepci, sau cu mâneci bufante şi pălării de pai colindau de peste un secol staţiunea trezită la viaţă.

În felul său provincial, locul cu pricina era tot ce-ţi plăsmuiesc în minte cuvintele „spa“, „cazinou“ şi „vilegiatură“. Straturi circulare şi în formă de inimă cu belşiţe şi begonii răsăreau din pietriş alcătuind un fel de mochetă; galbenul, stacojiul, portocaliul, movul, albastrul-pal şi cărămiziul erau alăturate aşa de aiuritor, încât florile păreau artificiale, iar iarba, o bucată de droghet albastru-verzui. Un călător mai savant ar fi putut surprinde o boare de Offenbach şi Meyerbeer, o părere de Schnitzler, un ecou al Imperiului Austro-Ungar la hotarul său cel mai îndepărtat,

îmbogăţit de curând cu coloane albe din mortar, cu spirale alternative, cu arce cu muluri nenumărate şi cornişe ample: acesta era un stil românesc neobizantin, împrumutat de la mănăstirile din Moldova şi de la palatele din secolul al XVII-lea, din timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu al Valahiei.

Era ceasul promenadei de după siestă. O formaţie cânta pe o estradă împodobită cu ghirlande şi o mulţime de turişti din Bucureşti şi Craiova se plimbau agale, şerpuind pe strada principală, printre grădini, apoi pe podul peste Cerna, după care se întorceau la fel de încet. Cei ieşiţi la promenadă pălăvrăgeau în şoaptă, izbucneau când se recunoşteau unii pe alţii şi se salutau, îmbrăcaţi la patru ace: tocuri aiuritoare, miresme îmbătătoare şi machiaje care îţi luau ochii, însoţite de coafurile post-Rudolf Valentino, scăldate în briantină, şi pantofi golf. O mulţime de ofiţeri cu cizme înalte şi pinteni răsunători – veniţi, cred, din Turnu Severin – contribuiau la scena multicoloră cu chipiele lor strălucitoare şi cu plătcile tunicilor.

Strecurându-mă printre plimbăreţii aceia eleganţi, mi se părea că aşa cum mă găseam, plin de praf, murdar de pe drum şi probabil duhnind a stână de oi, fusesem aruncat dintr-odată în Babilon, în Lampsacus sau în Corintul secolului al V-lea, şi, în timp ce-mi făceam drum printre plimbăreţii eleganţi, uimirea mea s-a însoţit curând cu teama să nu le par un mojic. Slavă Domnului că aveam coarnele de cerb ascunse în haina de iarnă făcută sul deasupra rucsacului!

Strângând din dinţi, am trecut valvârtej de uşile rotative din sticlă ale unui hotel şi l-am întrebat pe portar dacă pot da un telefon. Heinz Schramm, un coleg de şcoală al lui István care locuia la câţiva kilometri depărtare, a fost chemat la capătul celălalt; totul fusese aranjat telefonic de la Lăpuşnic înainte să pornesc eu la drum. Portarul

mi-a spus să aştept pe hol, iar peste un sfert de oră colegul de şcoală al lui István, vesel şi rumen, sărea dintr-un Mercedes strălucitor. Curând, am ieşit din oraş şi am pornit în josul văii; odată ce am lăsat staţiunea în urmă, am regăsit frumuseţea virgină a pădurii, stâncile de culoarea caiselor cu umbre pâlpâitoare de magneziu în amurg. Se zărea un apeduct turcesc, apoi am ajuns, la lumina lămpii, la o casă mare şi confortabilă, în care m-am cufundat ca un sibarit. Ce nelalocul lor păreau lucrurile mele, răspândite prin baia impecabilă dincolo de norii de aburi! Bocanci prăfuiţi, hârtii cu colţurile îndoite, o învălmăşeală de cărţi, creioane rupte, lenjerie murdară, un talmeş-balmeş de jambiere, firimituri, sfoară încurcată, o sticlă goală, nişte coarne de cerb şi un măr uitat care putrezise pe fundul rucsacului; dar pe un scaun erau un sacou şi o pereche de pantaloni nu foarte şifonaţi, o cămaşă curată şi, în sfârşit, o pereche de încălţări sport, în loc de ghete cu crampoane. Cu un deget de la picior, am mai lăsat să curgă puţină apă fierbinte şi-apoi m-am abandonat valurilor de desfătare.

HEINZ SCHRAMM moştenise afacerea cu lemn a familiei şi, evident, avusese succes. (M-am întrebat dacă echipa de tăietori de lemne din Szatmár avea vreo legătură cu el, dar am uitat să întreb.) Tăietorii de lemne tăiau pădurile şi copacii enormi soseau încontinuu în magazii şi la gaterele din vale; acolo, aceştia erau crăpaţi de nişte năluci care trudeau în nori de rumeguş, în zgomot de fierăstraie circulare şi în bubuiturile ritmice provocate de căderea scândurilor. Întrucât familia lui Heinz se trăgea din coloniştii şvabi veniţi în secolul al XVIII-lea în Banat, am discutat în germană, mai puţin cu tatăl lui Heinz, un amiral în retragere din vechea armată cezaro-crăiască. Fusese în marină şi vorbea o engleză fluentă şi delicios de arhaică, dintr-o perioadă anterioară celei a contelui Jenő. Era un văduv slab, cu ochi ager, crescut într-o vreme în care engleza era un fel

de *lingua franca* navală a întregii lumi. Auzind numele amiralului Horthy, a spus:

— Am fost colegi la şcoala de marină! Dar era un om cumsecade, deşi niciodată n-am crezut că are prea multe la mansardă.

Şi-a amintit de balurile din Fiume – „cum am învăţat *bunny-hug*[179] şi *cake-walk*[180] de la nişte fetişcane venite în vizită“ – şi de ancorările reuşite din Tokyo şi Saigon: „Ne-am distrat pe cinste şi am fost foarte supăraţi când a trebuit să ne luăm picioarele la spinare.“ Seara, pe terasă, privind jos în vale, a depănat o mulţime de alte amintiri fericite. Un mare admirator al Marinei Regale, fusese trimis acolo pentru un răstimp cu o funcţie semidiplomatică; îi plăceau stilul şi priceperea într-ale marinăriei şi nu putea uita că văzuse flota complet echipată cu ocazia zilei de naştere a lui Eduard VII pe străzile din Pola şi Trieste. Avea amintiri deosebit de frumoase despre lordul Charles Beresford de când era comandant-şef al flotei mediteraneene: „Îi recunoşteai mutra de la un kilometru!“ (Numele acestui personaj care adusese numai necazuri apărea mereu când locuitorii din Trieste rememorau zilele dinainte de război. Berta, gazda mea din Budapesta, îşi amintise că în copilărie fusese legănată pe genunchi de acesta în Fiume, unde tatăl ei era guvernator.)

Heinz avea o mulţime de poveşti despre István elev. Fusese un erou în ochii majorităţii şi un favorit, în ciuda, sau datorită, nenumăratelor bătăi, pentru că fugise şi mânjise cu vopsea roşie toată Viena şi pentru alte isprăvi. Heinz îl numea cu o poreclă de la şcoală, o prescurtare a numelui de familie.

— Globus era un tip minunat! a spus el. Avea un singur cusur: era puţin cam prea mândru de coroana lui cu cinci vârfuri. (*Er war ein bisschen zu stolz auf seine fünfzackige Krone*.)

Am râs şi am spus:

— Pariez că aşa era! şi deodată mi s-a făcut un dor nebun de el.

— Poţi să râzi, a continuat Heinz, dar ghici câţi din anul meu de la Academia Terezină nu erau nobili. *Doi!*

În maghiară, echivalentul nemţescului *von* era marcat lingvistic într-un fel pe care nu l-am priceput niciodată; dar când un nobil maghiar care se muta în Occident traversa Leitha, intra în Austria şi-şi inversa ordinea prenumelui şi numelui de familie, contrar ordinii obişnuite maghiare, introducea imediat prefixul german, înlocuindu-l mai târziu cu *de* când traversa Rinul şi mergea în Franţa. Dar nobleţea însemna mult mai mult decât fleacurile heraldice şi formele de adresare: însemna apartenenţa la un ordin legal diferit, cu o întreagă gamă de privilegii. Aceste nedreptăţi fuseseră de mult înlăturate, dar încă exista o prăpastie: în rândurile descendenţilor dinastiilor ţării supravieţuise mare parte din vechea prestanţă şi veneraţia de care se bucurau şi rareori însemnele lor heraldice nu erau la vedere. Nobilii fără titlu precum István aveau diademe cu cinci perle, baronii, cu şapte, iar conţii, cu nouă – cu excepţia familiei Károly, care, cine ştie de ce, avea unsprezece –, iar prinţii aveau coroane frumoase închise, tivite cu blană de hermină; erau prezente pe case, pe trăsuri, pe livrele, pe hamuri, pe lenjerii şi pe tabachere, cu o generozitate lipsită de inhibiţii. Dezastrele războiului, averile risipite, schimbarea suveranităţii şi pierderea proprietăţilor le păstraseră superioritatea intactă, în mod surprinzător, uneori cu resentimente şi alteori cu afecţiune, iar incursiunile mele ca de aeronaut sau de scufundător prin paturile lor cu baldachin şi prin grajdurile lor mă ajutaseră să-mi fac o idee destul de exactă despre vechea stare de fapt, în special în zona rurală, şi nu numai în Austria, Ungaria şi Transilvania. Cred că, în general, se întâmplase cam la fel şi în Boemia, Moravia, Prusia, Polonia şi

Rusia şi, într-adevăr, la fel şi în România ante şi postbelică.

LUNA AUGUST ERA UN PRETEXT pentru picnicuri. Ne-am delectat printre ruine, pe pajişti, în peşteri cu stalactite din munţii Banatului şi lângă pădurile de pe malurile Cernei şi ale afluentului său Bela – râul negru şi cel alb –, iar într-o seară am mers cu maşina la Băile Herculane pentru o noapte de gală la cazinou.[181]

Orăşelul părea complet diferit acum. Avea farmecul comic şi atrăgător al unei operete: culoarea şi verva îşi puneau amprenta asupra celor aflaţi acolo şi asupra meselor aglomerate, iar formaţia şi dansatorii umpleau sala de mese a cazinoului cu veselie şi *Schwung*[182]. Sub imboldul ţuicii, al vinului şi-al dansului, seara s-a derulat într-o ceaţă aurie. Dinspre o masă mare de alături se răspândea o aură flamboaiantă şi uşor teatrală, şi motivul a ieşit curând la iveală. În timpul unei pauze de dans, ţiganii începuseră să treacă de la o masă la alta, oprindu-se ciopor şi atenţi ca să cânte „la urechea mesenilor“, cum se spune; muzica era destul de discretă şi domoală; dar când au ajuns la vecinii noştri s-a pornit un crescendo brusc şi provocator care a făcut ciucurii candelabrelor să vibreze. Un bărbat aprins la faţă şi chipeş, de vreo treizeci de ani, lăsase din mână cuţitul şi furculiţa şi a început să cânte cu o teribilă voce baritonală; toată lumea a amuţit, iar ceilalţi de la masă i-au răspuns parcă la un semn, profesionist, făcând să răsune tot locul. Heinz a spus că era compania de operă de la Bucureşti, aflată într-un turneu estival, dar izbucnirea a fost spontană; se lansaseră în ariile şi corurile din *Bărbierul din Sevilia* din pură plăcere, iar tutti-ul de final a fost întâmpinat cu aplauze, bravo! şi bis!. După ce toate solicitările au fost satisfăcute, s-a reluat dansul şi în scurt timp ne-am amestecat printre cei de la celelalte mese.

M-am trezit că dansez mai întâi pe *Couchés dans le foin* şi apoi pe *Vous qui passez sans me voir* cu o

fată care studia limba engleză la Bucureşti; nu că auzeam vreo vorbă în învălmăşeala dansului. Când ne-am aşezat din nou, a spus:

— Îmi plac foarte mult cărţile englezeşti. Wells, Galsworthy, Morgan, Warwick Deeping, Dickens. Şi poezia lui Byron, dacă…, s-a oprit şi a zâmbit gânditoare.

Am aşteptat şi mă întrebam ce rezerve urmau, iar după o linişte de câteva secunde am îndrăznit să spun:

— Dacă ce?

— Dacă, a spus ea, „eşti calm, când toţi se pierd cu firea / În jurul tău, şi spun că-i vina ta“[183].

A DOUA ZI, în timp ce alergam în încălţări sport, am călcat pe un cui de un ţol care ieşea dintr-o scândură dintr-un şopron în ruine, şi mi s-a înfipt în picior. Nu m-a durut prea tare şi nu a curs prea mult sânge, dar nu puteam să calc pe el, aşa că am stat şi am citit pe un şezlong sub un copac, apoi am şchiopătat sprijinindu-mă pe un băţ. S-a vindecat în trei zile, iar în a patra am pornit la drum.

Ultimele luni le petrecusem sub imperiul Marosului. Acum îi luase locul Cerna, iar cu câteva zile mai devreme, chiar înainte să se crape de ziuă, o pornisem în amonte să arunc o ultimă privire. Claia de frunze se înălţa până la cumpăna apelor; dedesubt, valea se întindea melancolică, încă învăluită în penumbră; era o învălmăşeală de muşchi verde, plante agăţătoare cenuşii, mori de apă îmbrăcate în iederă ce putrezeau de-a lungul malurilor şi de pârâiaşe ce se prăvăleau printre umbre; apoi câteva dâre de lumină de culoarea lămâii s-au strecurat printre trunchiurile copacilor în aburii care şerpuiau prin albia râului şi printre ramuri. Ai fi zis că străbat o lume zămislită din haosul primordial.

Dar azi mergeam pe meleaguri mai joase. M-am îndepărtat de prăpastie, spre sud, unde se unea cu o depresiune lată ce urca spre nord, între două masive mari care se apropiau constant până când

drumul ajungea în trecătoare; apoi, la mulţi kilometri depărtare, cobora pe partea cealaltă spre valea Timişului şi mai încolo se afla punctul de unde plecasem în asediul Carpaţilor cu două săptămâni în urmă.

Am pornit deci spre sud, pe o potecă la adăpostul pădurii, întrebându-mă cât trebuie să se fi schimbat valea din vremea romanilor, iar privind vulturii şi impunătoarele păduri m-am gândit că nu prea mult.

Meandrele străjuite de răchite împărţeau valea cu o şosea şi o cale ferată, şi din când în când împletitura celor trei se desfăcea şi apoi se refăcea cu dezinvoltură. Bivolii se mişcau greoi printre trestii, o pală de vânt abătea focurile ţiganilor, ai căror cai umblau liberi printre turme şi păşteau la marginea pădurii. Erau mirişti şi sute de tulpini de floarea-soarelui, cu fulgerarea lor gălbuie tivind miezul negru; iar pănuşile verde-pal ale porumbului sticlos se ofiliseră de mult, devenind cenuşii, făcute parcă din hârtie. Mai multe şiruri de căruţe se întorceau goale în amonte sau trudeau spre sud încărcate cu trunchiuri de copaci, care trebuiau legate unele de altele şi transportate pe Dunăre; două dintre ele au traversat, răspândind în toate direcţiile funii de colb, care au învăluit drumul şi pe trecători într-un nor; apoi s-au aşternut pe pomii fructiferi ce mărgineau uneori drumul pe distanţe nesfârşite, încărcaţi cu prune albastre, pe care nu le culegea nimeni şi care se împrăştiau pe jos în inele năpădite de viespi.

Poteca cobora spre râu şi-l traversa iar şi iar pe nişte poduri de lemn. Soarele picura prin strecurătoarea frunzelor şi deseori căderi mici de apă se învolburau printre stâncile roşii şi verzi, în vreme ce tulpinile de ciuma-apelor pluteau în jurul lor ca nişte sirene. (Fără să-mi dau seama, am păstrat probabil o amintire aproape fotografică a acestei frumoase văi, căci atunci când am traversat-o din nou, douăzeci de ani mai târziu, de data

aceasta cu micul tren, reperele date uitării reapăreau pe rând, până când începeam să-mi amintesc de o întindere de frunze de stânjenei, de o insuliţă cu un pâlc de sălcii, de un crâng, de un stejar lovit de fulger sau de o capelă singuratică cu câteva minute înainte să le zăresc cu adevărat; căci deodată, după un cot al râului, iată-le, cufundate sub douăzeci de ani de viaţă, dar ieşind din nou la suprafaţă una câte una într-un şir de imagini întipărite în memorie, ca o veche proprietate recuperată.)

Un bătrân care stătea sub un dud m-a întrebat încotro merg. Când am spus că la Constantinopol, a dat uşor din cap şi n-a mai întrebat nimic, de parcă aş fi zis că mă duc în satul vecin. O pasăre fantastică, cum nu mai văzusem, cam de mărimea unei ciori şi de un bleu strălucitor cât timp era în aer, a zburat până la o creangă din apropiere. „*Dumbrăveancă*“, aşa i-a spus bătrânul: „cea care iubeşte pădurile de stejar“. Sperând să-i mai zăresc minunatele culori, am bătut din palme şi a zburat de pe noul ei loc de odihnă, ca o închipuire maeterlinckiană.

Bătrânul a luat o dudă căzută în iarbă, şi-a îndoit degetul, de parcă ar fi înfipt un cârlig, şi apoi s-a făcut că aruncă o undiţă în râu. Oare voia să spună că foloseau dudele drept momeală? Nu cred că pentru a prinde păstrăvi, nu? „Nu, nu.“ A clătinat din cap şi a rostit un alt cuvânt, iar gestul lui, cu mâinile desfăcute larg de tot, ca un cântăreţ la concertină, indica un peşte mult mai mare. O cegă de Dunăre, poate. Nu era departe.

Era mult mai aproape decât credeam, căci deodată marginile văii s-au lărgit, dând la iveală turnurile şi copacii Orşovei, apoi apele tulburi, galbene şi gri-albăstrui, ale Dunării şi palisada munţilor sârbeşti de dincolo. Imaginea era impresionantă şi neaşteptată. Marele cot al fluviului intra în scenă, cum s-ar spune, unindu-şi abrupt apele spre vest; apoi, după ce se despărţea

bolborosind pe după o insulă scămoasă, se reîntregea şi se grăbea spre o ieşire mai puţin impresionantă în aval.

M-AM ZORIT SĂ INTRU ÎN ORAŞ şi m-am dus în grabă să iau un teanc de scrisori de la post-restant – chiar la ţanc. M-am aşezat să le citesc la o masă dintr-o cafenea de pe chei. Una, plină cu sfaturi de natură geologică, era de la tata, trimisă cu două luni în urmă din Shimla: „Toată lumea s-a mutat aici pentru vremea caldă“, scria el. „Văd de la fereastră partea vestică a lanţului central al Himalayei şi multe dintre piscurile înzăpezite ale Tibetului. E o schimbare minunată după zilele petrecute în Calcutta…“

Scrisoarea mamei era un răspuns, speram eu, la o descriere amuzantă a verii mele de sibarit; îi scriam despre etapele călătoriei cam în fiecare săptămână, în parte s-o amuz şi în parte să-mi pot completa jurnalul mai târziu.[184] „…Înţeleg ce vrei să spui despre *Mr Sponge's Sporting Tour*[185]“, scria ea. „Ai să urmezi cursul Dunării? Vei ajunge într-un loc numit Rustchuk[186], tocmai am căutat în atlas“, continua. „Ghici cine s-a născut acolo!“ Michael Arlen. (De asemenea, Elias Canetti, deşi încă nu auzisem de el.) Avea o groază de asemenea informaţii, deseori inexacte, dar mereu interesante. Îi plăcea să decupeze din ziare, astfel că în curând masa s-a umplut de un morman de tăieturi doldora de evenimente din Londra.

Mai erau şi alte scrisori, iar într-un plic de pânză cu un X trasat cu cretă albastră erau cele patru bancnote de luna trecută; exact la ţanc, şi de data aceasta! Dar scrisoarea pe care am desfăcut-o prima şi cu cel mai mare entuziasm era în franceză, cu scrisul apăsat al Angelei, şi fusese trimisă în dimineaţa de după sosirea ei la Budapesta. Toate planurile şi subterfugiile noastre avuseseră sorţi de izbândă! Tonul rândurilor care umpleau foile acelea groase era afectuos, amuzant şi impregnat de încântările triplei noastre fugi. Am împins

scrisorile, tăieturile din ziare şi cărţile într-o parte şi am răspuns imediat; apoi am scris la Londra şi la Shimla, iar când am terminat, soarele apusese şi colorase fluviul într-o nuanţă pală de zinc. Luna nouă s-a arătat discret vreme de o oră, apoi a coborât sub dealurile de pe partea cealaltă. Am citit şi am recitit scrisoarea Angelei. Sentimentele noastre – în tot cazul ale mele – erau mai profunde decât recunoscuserăm, şi, atât cât s-a putut, implicarea fusese totală: ne manifestaserăm afecţiunea şi entuziasmul din belşug; nu e de mirare că ni se părea că plutim, căci buna dispoziţie, un sentiment al aventurii şi-al amuzamentului, învăluise totul într-o notă de voioşie pe care, eram sigur, Angéla o ţinuse ascunsă cu pricepere ca să evite suferinţa de mai târziu. Puţinul timp petrecut împreună fusese pur şi simplu încântător – pentru despărţire nu purtam nici unul vina, nu-ncăpea loc decât de mulţumiri şi poate că fuseserăm mai norocoşi decât credeam. Dar după euforia stârnită de veştile de la Angela a urmat o mare tristeţe.

Mai exista o sursă măruntă de supărare: de partea cealaltă a Dunării, duse erau castelele. Aceste refugii îmi presăraseră calea ici-acolo încă de la graniţa austriacă. Acum locuitorii lor mi se păreau de două ori mai scumpi şi tânjeam după banchete, după biblioteci şi grajduri şi după discuţiile nesfârşite la lumina lămpii sau a lumânării; toate acestea m-au făcut să cad din nou în starea de mai înainte, de după goana printre arcadele şi frontoanele Hermannstadtului[187]. Fusese ultimul avanpost al arhitecturii occidentale. M-am gândit că stilul romanic, după ce se risipise în ogive, fleşe şi arce butante, dăduse naştere acestor robuste bastioane carpatice ale Reformei şi, în final, splendorii şi hiperbolei Contrareformei. Duşi erau şi iezuiţii, cu toate operele lor: eroi, tâlhari şi sfinţi, rând pe rând. Ei erau în miezul tuturor conflictelor şi victoriilor despre care

citisem, demonii Contrareformei din Europa Centrală şi mesagerii Războiului de 30 de Ani. Nu întâlnisem nici unul, dar ceva din strălucirea sumbră de odinioară dăinuie încă: mi-am spus că ei fuseseră cei care străpunseseră aerul cu sfinţii lor zugrăviţi în spirale, cu coloane răsucite, frontoane rupte, bolţi în cruce şi făcuseră mii de capete să se lase pe spate sub spectacolele *trompe l'œil* de pe sute de tavane baroce.

Ce amprentă lăsaseră! (Sau cel puţin aşa credeam eu.) *Sint ut sunt aut non sint!*[188] Chiar şi în acest orăşel riveran, notele clopotului care marca ora, spiralele, volutele şi bătrânele ziduri de culoare ocru ar fi fost puţin diferite dacă n-ar fi existat Societatea.[189]

DINTR-UN MOTIV UITAT, în loc să mă afund printre munţii Iugoslaviei de pe malul celălalt, plănuisem să iau vaporul cu aburi, care, după ce depăşeam două mici coturi ale Dunării, avea să mă ducă în oraşul bulgăresc Vidin.

În mod destul de surprinzător, nu ştiam pe nimeni care să fi fost în Bulgaria. Dacă maghiarii nu erau dispuşi să treacă Carpaţii în România, Bulgaria le era şi mai străină; iar românii, în ciuda legăturilor lor anterioare cu Constantinopolul, erau la fel de reticenţi. Amândouă ţările priveau către Vest, spre Viena, Berlin, Londra şi Paris, iar ceţoasele regiuni ale Balcanilor rămâneau *terra incognita*. Tot ce ştiau era că Bulgaria fusese o provincie a Imperiului Otoman până în urmă cu şase decenii şi că, oficial, nu scăpase de jug până în anul 1911. După cum se ştie, Ungaria fusese supusă unei îndelungate ocupaţii turceşti, dar asta se petrecuse cu aproape trei secole în urmă, şi nu rămăseseră dovezi, în afară de fumatul ciubucului; Transilvania şi principatele române fuseseră vasalele turcilor, dar nu fuseseră ocupate de ei; continuitatea lor istorică rămăsese intactă, şi asta conta. Bulgaria avea un alt fel de trecut, unul balcanic; era primul stat pe care-l înrobiseră turcii

şi aproape ultimul care se eliberase de ei, după o ocupaţie care durase cinci secole, iar tuturor celor ce trăiau la nord de fluviu li se părea cea mai obscură, mai înapoiată şi mai puţin atrăgătoare ţară din Europa, cu excepţia Albaniei – pe nedrept, după cum aveam să aflu curând.

Vreme de jumătate de mileniu, ţara fusese provincia nordică a unui imperiu care se întindea până în inima Asiei. Constantinopolul fusese farul său călăuzitor şi modelul de urmat; bulgarii încă îl numeau Ţarigrad, „Cetatea împăraţilor“, deşi împăraţii ortodocşi greco-romani, nu sultanii turci care i-au înlocuit în 1453, erau suveranii la care trimitea numele. Cuvântul mai evoca, prin asociere, splendorile bulgare timpurii, când aceşti sălbatici invadatori din stepele pontice prădaseră Balcanii şi îşi impuseseră stăpânirea de la Marea Neagră până la Adriatica. Au domnit peste ea ţari de-ai lor, suverani care uneori erau aproape rivali ai împăraţilor romani răsăriteni. Aura ţării acţionase ca un magnet asupra mea încă de când pornisem la drum, dar deprimarea cauzată de faptul că-mi luam rămas-bun de la Europa Centrală îi ofilise pentru o clipă farmecele.

Priveam abătut vechea mea hartă din Austria a regiunii, când o voce a spus: „*Können wir Ihnen helfen*? *Est-ce qu'on peut vous aider?*[190]“ Cel care vorbise era un prietenos agent de cadastru de la Bucureşti. I-am spus că am de gând să trec pe malul celălalt a doua zi, după ce văd Porţile de Fier. A spus: „Lăsaţi Porţile de Fier, Cazanele sunt mult mai importante. Dar nu veţi avea timp să le vedeţi.“ I s-au alăturat doi prieteni şi m-au sfătuit cu toţii să-mi amân plecarea şi să iau vaporul cu aburi austriac a treia zi. Era o echipă de topografi care mergeau în amonte să rezolve nişte treburi într-un loc numit *Moldova Veche*, dincolo de defileul Cazanelor, iar dacă voiam cu adevărat să văd această extraordinară regiune mă puteau lăsa în locul potrivit şi apoi mă întorceam singur în aval.

Au început să facă aranjamente, fiecare oferind noi sugestii, până când primul vorbitor a spus ceva ce i-a făcut pe ceilalţi să râdă: un proverb, echivalentul românesc al proverbului „*Too many cooks spoil the broth*“ – „*Copilul cu mai multe moaşe rămâne cu buricul netăiat*“.

AM DORMIT PE O CANAPEA din casa în care erau ei cazaţi. Ne-am trezit pe întuneric şi, după ce ne-am instalat printre frânghii, lanţuri, trepiede, teodolite şi stâlpi bicolori lungi de trei metri în mica lor camionetă, am pornit. În lumina tremurătoare a farurilor, drumul întortocheat de deasupra fluviului părea deopotrivă minunat şi misterios. Fusese croit şi cioplit în versantul perpendicular al munţilor, pe alocuri era construit deasupra apelor pe nişte ziduri înalte de sprijin, uneori era ridicat pe arce, iar alteori se pierdea în nişte tuneluri săpate în promontorii ameţitoare. O mulţime de grote şi galerii se succedau prin beznă pe kilometri întregi, asemenea unui drum ce înaintează spre miezul unui vis obsedant. Dedesubt, masele muntoase ţâşneau întunecate din apa scânteietoare, lăsând doar o bandă îngustă de lumină stelară între ele, de parcă cele două faleze s-ar fi putut uni. Apoi, după un cot strâns, malul celălalt se îndepărta unduitor, iar stelele se răspândeau ca o hartă vremelnică a cerurilor, care se îngusta la loc când cele două genuni păreau din nou gata să se unească. Minunata şosea fusese construită în anii 1830; era unul dintre cele mai importante şi mai concrete lucruri lăsate în urmă de István Széchenyi[191]. Munţi invizibili se înălţau în întuneric şi apoi se estompau, sătucele se înghesuiau preţ de o străfulgerare de faruri deasupra grupurilor de ambarcaţiuni abia desluşite, după care dispăreau, iar pădurile şi crevasele înghiţeau totul. În sfârşit, cerul de la apus a început să se lăţească într-o ultimă paradă de stele, care începeau să pălească; un sat era pe jumătate treaz, iar un mic vapor cu aburi slab luminat, cu prova

îndreptată spre aval, îşi ridica pasarela. „*Mama dracului!*“, a strigat şoferul nostru şi a claxonat, provocând un infern de ecouri. Pasarela s-a oprit la jumătate, a şovăit, apoi a coborât la loc şi a ajuns în punctul de debarcare şi, înainte să apuce să se răzgândească, am traversat-o şi le-am făcut cu mâna fantomaticilor mei prieteni, pe când vaporul pornea legănându-se pe apă.

PÂNĂ CÂND SE REDRESEAZĂ VAPORUL, trebuie să ne lămurim cu privire la poziţie.

Un călător care s-ar fi ţinut de drumul obişnuit ar fi luat-o pe Dunăre spre sud, traversând de-a dreptul Ungaria până în Iugoslavia, cotind spre est către Belgrad şi urmând malul nordic al fluviului prin extremitatea sudică a Marii Câmpii. Oprind aici şi privind spre est dincolo de mormanele de trestii tăiate şi miraje, ar fi văzut munţii tăind abrupt linia estică a orizontului, ca un banc de balene.

Jumătatea nordică a acestor munţi, care coboară spre malul stâng al Dunării, este sfârşitul Carpaţilor; iar jumătatea sudică, ce ţâşneşte din malul drept, deşi considerabil mai joasă decât lanţul nordic, este începutul Balcanilor[192], o spectaculoasă îngemănare. Aceste două regiuni muntoase, care par să crească în înălţime şi volum cu fiecare pas, dau impresia unei mase solide, dar în realitate o falie adâncă şi invizibilă le separă de la vârf la bază, creând un loc de trecere pentru cel mai mare fluviu din Europa şi îngăduindu-i să gonească mai departe. Ajunsesem acolo din capătul celălalt; acum eram în fălcile vestice ale faliei şi porneam din nou spre est, în timp ce zorii păleau dincolo de coturile întunecoase ale defileului şi răspândeau razele răsăritului sus de tot, amintind de steagul japonez.

La tribord, insula-temniţă Babacai, unde un paşă îşi înlănţuise o soţie fugară şi o ucisese prin înfometare, era cufundată încă în întuneric. Apoi soarele şi-a făcut loc printre vârfurile şi hăţişul de

deasupra şi a zugrăvit zidăria castelului sârbesc al lui Golubăţ – tot o temniţă, de data aceasta a unei împărătese romane necunoscute –, unde zidurile cu parapet înconjurau un şir curbat de cilindri ciobiţi şi poligoane care urcau până în vârful unui promontoriu; iar aici, date fiind înălţimea şi prăpăstiile adânci, domnea încă crepusculul. Risipite sub bolta pădurilor, cătunele româneşti şi sârbeşti de pescari se înşirau unele după altele, în vreme ce zidurile stâncoase se îndreptau şi se înălţau ameninţătoare, încât fluviul curgea pe fundul unui coridor.

Singurul pasager, un medic român cultivat care studiase la Viena, mergea spre Turnu Severin. În timp ce ne apropiam de cataracte, m-a avertizat că Dunărea, lipsită de piedica munţilor începând de la cotul din Visegrád, suferă aici nişte transformări teribile. Albia mâloasă devine dură şi îngustă şi este traversată de bancuri scufundate de cuarţ, granit şi şisturi, iar între ele se formează crăpături adânci.

Între timp, zidurile muntelui se apropiau. O coloană stâncoasă, înaltă de vreo două sute cincizeci de metri, înainta spre mijlocul fluviului, iar apa, lovindu-i marginea, cotea brusc spre sud, unde se împiedica într-un zid sârbesc corespondent, care se ridica perpendicular pe o distanţă de cinci sute de metri, în timp ce lăţimea fluviului se îngusta la o sută douăzeci de metri; încurajat de asemănarea dintre aceste două faleze şi de agitaţia dintre stâncile şi fisurile acoperite de apă, lichidul care se izbea de ele trimitea în amonte valuri ce ajungeau mult dincolo de Belgrad. Fluviul se umfla furios printre rapide, iar cârmaciul le evita elegant, răsucind brusc cârma. Am ajuns în larg. Pragul se lăţea, curenţii se descâlceau şi un inel senin de munţi ne înconjura dintr-odată într-o dolină vastă şi limpede cu apă. Erau Cazanele. Însoţiţi de pescăruşi şi semănând cu o gravură în oţel din cărţile lui Jules Verne, am traversat inelul liniştit

sub o coloană înaltă de fum, netulburată de vreo boare de vânt.

Când vaporul a ajuns în capătul îndepărtat, a alunecat din nou printre munţi, iar coridorul ne-a condus dintr-o odaie în alta. Fluviul ne oferea permanent noi peisaje, cu lumini şi umbre piezişe; din vreme-n vreme, prăpăstiile se adânceau îndeajuns încât să adăpostească în vreun colţ case, copaci şi câte-o biserică albastră sau galbenă, iar pajiştile din spatele lor urcau abrupt printre piscuri şi porţiuni de pământ surpat, pentru a se uni cu şerpuirea întunecoasă a pădurii. Pe malul stâng, lumina zilei dezvăluia acum şoseaua lui Széchenyi în toată complexitatea ei; şi mai impresionant de atât, de-a lungul falezei perpendiculare a malului drept fusese construit un dig circulabil discontinuu, suficient de lat cât să poate trece două persoane în paralel. Uneori, traseul era reperabil numai după crăpăturile din stâncă, unde nişte piloni susţinuseră odinioară o platformă continuă de lemn întinsă deasupra fluviului. Traian terminase construcţia digului, începută de Tiberiu şi continuată de Vespasian şi apoi de Domiţian, pentru a permite legiunilor invadatoare să treacă pe deasupra fluviului spre capul de pod în Dacia, la vreo douăzeci de kilometri în aval. Pe faţa stâncii era încastrată o placă mare dreptunghiulară: delfini sculptaţi, duhuri înaripate şi vulturi imperiali înconjurau o inscripţie care marca terminarea drumului şi campania ce i-a urmat în anul 103. Cu timpul, se măcinase, devenind aproape ilizibilă.[193]

După încă vreo câteva coturi, strâmtoarea se lărgea şi se încheia în rada Orşovei.

MERITASE SĂ-MI ASUM RISCUL de a-i lăsa pe topografi să mă ducă dincolo de punctul din care nu mai există întoarcere (cel puţin nu la pas, într-o singură zi), căci am prins micul vapor cu abur la Moldova Veche; şi până la jumătatea dimineţii mă întorsesem la punctul de plecare din Orşova. Am avut noroc cu topografii aceia! Furat de numele

ademenitor al Porţilor de Fier, era cât pe ce să ratez minunatele Cazane; era ultima zi pe care-o petreceam în Europa Centrală; am decis să risc şi mai mult şi, în loc să cobor când ne-am apropiat de cheiul din Orşova, aveam să-i ţin companie medicului până la următoarea oprire şi apoi să mă întorc acolo cum puteam.

Acest braţ al fluviului era cam prea încărcat. La scurt timp după ridicarea ancorei, doctorul mi-a arătat o capelă poligonală la capătul unei liziere de copaci din spatele malului nordic. În timpul revoluţiei din 1848, când austriecii au condus armata revoluţionară maghiară spre est, ca să-l împiedice pe tânărul Franz Josef să fie încoronat rege, Kossuth a luat coroana Sfântului Ştefan din Biserica Încoronării din Buda şi a dus-o, împreună cu toate însemnele monarhice, în Transilvania. După înfrângere, conducătorii revoluţiei au îngropat-o în secret pe un câmp şi au fugit peste Dunăre, în paşalâcurile turceşti. Întreaga Ungarie a deplâns pierderea, dar în scurt timp comoara a fost găsită şi dezgropată; împăratul a fost încoronat rege în final, iar această capelă octogonală a fost ridicată pentru a marca ascunzătoarea.[194] Înainte de Tratatul de la Trianon, un sat de pe acelaşi mal fusese postul de frontieră din capătul sud-vestic al graniţei româno–ungare. Am părăsit insula înverzită şi, în timp ce doctorul îmi spunea istoria ei, un nou plan a început să prindă contur.

Între timp, munţii de pe ambele laturi se apropiaseră din nou, încingând fluviul ca o versiune mai blândă a Cazanelor, iar învolburarea bruscă dimprejurul vaporului nostru sugera că ajunseserăm la Porţile de Fier. Dar aici spectacolul se desfăşura sub apă, iar zonele înălţate de pe albia fluviului stârneau curenţi neîmblânziţi şi complecşi. Vreme de sute de ani, stâncile ca dinţii unui balaur făcuseră această trecătoare extrem de periculoasă, iar prin ea se putea naviga numai când nivelul apei era crescut. La sfârşitul secolului

trecut, în apropiere, sub malul sârbesc, inginerii au dinamitat, au săpat şi au dragat un canal de siguranţă lung de un kilometru şi jumătate, apoi l-au stăvilit cu ajutorul unui zid subfluvial. Am aflat că evitarea acestor pericole făcea călătoria în amonte lentă şi anevoioasă, spre deosebire de coborârea noastră rapidă şi veselă, dar curând am intrat pe o porţiune mai liniştită, unde munţii se mai îmblânzeau, iar când am ajuns la Turnu Severin, puneam pentru prima oară piciorul în Regat – adică în România de dinainte de Trianon.

Veniserăm să vedem rămăşiţele uluitorului pod al lui Traian, cel mai mare din Imperiul Roman. Apolodor din Damasc, cel care l-a construit, era un grec din Siria, iar două mari cioturi din zidăria sa din conglomerate încă dominau partea românească; un al treilea era pe celălalt mal al fluviului, pe o pajişte sârbească. Drepnelele zburau pe deasupra apei, iar vântureii de seară pluteau sau se scufundau primprejurul acestor supravieţuitori singuratici ai celor douăzeci de piloni masivi. Odată se înălţaseră semeţi la mare înălţime şi sprijiniseră o suprastructură de peste un kilometru şi jumătate din arce de lemn, grinzi peste care cavaleria şi carele trase de boi trecuseră cu zarvă, în timp ce Legiunea a XIII-a mărşăluia spre nord, să asedieze Sarmizegetusa lui Decebal. Aici mai rămâneau doar aceste cioturi, dar scena inaugurării podului este sculptată în detaliu pe Columna lui Traian de la Roma, iar porumbeii din For, care urcă în spirală în jurul coloanei, pot privi chiar aceşti piloni în altorelief: un pod cu balustrade se înalţă intact, însuşi generalul, înveşmântat în mantie, aşteaptă lângă bivolul de sacrificiu şi altarul învăpăiat, alături de legionarii ce stau cu coifurile în mână sub stindardele cu vultur.

Aici se termina marea falie. La est, Carpaţii se îndepărtează spre nord-est, iar fluviul se încolăceşte spre sud şi apoi spre est, marcând simultan hotarul câmpiei valahe, graniţa nordică a

Bulgariei şi capătul Balcanilor. Ajunge în sfârşit la Marea Neagră, într-o deltă de o mie şase sute de kilometri pătraţi, foşnind de stuf şi roind de milioane de păsări. În timp ce priveam în aval, hotărârea de a explora estul României a început să prindă rădăcini. Voiam să-mi fac o idee despre patria acelor prinţi ale căror nume aveau o rezonanţă mitică – Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul şi Mircea cel Bătrân; şi, cum se ştie, mai era şi Vlad Ţepeş; şi vechea familie a Basarabilor; prinţesa Chiajna, Petru Cercel şi o sumedenie de domnitori cu nume stranii: Vasile Lupu, Ioan Vodă cel Cumplit, Alexandru cel Bun, Mihnea cel Rău, Radu cel Frumos… Cu excepţia câtorva, precum Şerban Cantacuzino, Dimitrie Cantemir şi Constantin Brâncoveanu, nu le ştiam decât poreclele. Mi se derulau în închipuire văi, păduri şi stepe; câmpii cu diavoli de praf învolburaţi, înalţi de opt sute de metri, păduri, defileuri şi mănăstiri pictate; mlaştini populate de sectanţi stranii, turme cu nemiluita, văcari şi păstori cu instrumente muzicale în forme ciudate; şi, presărate printre păduri şi lanuri de porumb, conace în care trăiesc boieri extrem de civilizaţi, cufundaţi în Proust şi Mallarmé.

ÎNCEPEAM SĂ ÎNŢELEG incredibila prăpastie pe care o exploram încă de dimineaţă şi la care mă întorceam acum. Era porţiunea cea mai sălbatică a întregului fluviu, iar cei care navigau pe-acolo şi locuitorii de pe maluri aveau de îndurat multe năpaste. Cele mai rele erau vânturile kosovare, care îşi luaseră numele după tragica regiune Kosovo, unde se întâlnesc Vechea Serbie, Macedonia şi Albania. Cumplite furtuni din sud-est, legate de muson şi de mişcarea de rotaţie a Pământului, izbucnesc într-o clipă şi lovesc Dunărea mijlocie şi inferioară. La echinocţiul de primăvară, ating o viteză de 80-100 de kilometri pe oră şi preschimbă fluviul într-un infern, smulgând catarge, spărgând geamuri şi scufundând şiruri de barje. Toamna,

când nivelul apei scade şi ţinutul cu aspect de stepă devine fierbinte ca un cuptor, vijeliile se transformă în furtuni de praf care-i orbesc pe cârmaci cu vârtejurile lor fierbinţi şi muşcă din mal până la nivelul apei, erodându-l uneori până când debordează şi se produc inundaţii; în acelaşi timp şi cu o viteză aiuritoare, pe malul celălalt se formează dune care se acumulează în bancuri de nisip, blocând canalele şi albia: dezastrele sezonului sunt drese numai de îndiguire şi dragare, care durează luni întregi. Ascultând cu atenţie, pricepeam mai bine caracteristicile fluviului: sutele de râuri subacvatice care-l alimentau asemenea unor donatori anonimi; pietrişul învârtejit care pe anumite porţiuni vuieşte mai tare decât viitura ce acoperă alte zgomote; milioane de tone de aluviuni veşnic în mişcare; bolovani care saltă de-a lungul canalelor şi prăpăstiile care absorb curenţii în adânc şi-i lansează în spirală spre suprafaţă; înaintarea peristaltică a aluviunilor şi marşul invizibil al epavelor în josul vastei scări către fundul apei; greutatea şi forţa fluviului prin micile trecători din munţi, săpând veşnic un coridor tot mai adânc, smulgând bucăţi uriaşe de stâncă pe care le rostogoleşte prin beznă şi le macină puţin câte puţin până ajung prundiş, apoi pietriş, nisip grunjos şi în sfârşit o pulbere fină. La capătul estic al defileului, în regiunea de şes din sudul Valahiei, bate un vânt iernatic cumplit dinspre Rusia, numit *buran*. În România i se spune *crivăţ*; aduce cu el temperaturi care scad rapid sub zero grade, fluviul îngheaţă în mai puţin de patruzeci şi opt de ore şi se acoperă cu un capac solid de gheaţă, care devine tot mai gros pe măsură ce iarna se înteţeşte. Era un mare efort să te gândeşti vara la toate acestea – urmele de sănii prin pustietatea cenuşie sau scânteietoare şi întinderile de gheaţă ca milioane de aisberguri care se înghesuie unele în altele în depărtare. Vai şi-amar de vasele neprevăzătoare prinse printre ele! Când apa se transformă în

gheaţă, carenele pârâie ca nişte nuci. „Punem o găleată de apă pe punte şi o tot încercăm cu mâna când începe să scadă temperatura“, spusese cârmaciul, „ca să ne tragem la adăpost la primul ac de gheaţă“.

DUPĂ PODUL DE LA TURNU SEVERIN, doctorul a mers mai departe, la Craiova, iar eu am prins un autobuz spre Orşova, mi-am luat lucrurile, mi-am cumpărat un bilet pentru vaporul de a doua zi, apoi am mers din nou câţiva kilometri în aval şi am găsit un pescar care m-a dus pe mica insulă împădurită pe care n-o pierdusem din ochi de când mă întorsesem la Dunăre.

Auzisem multe despre Ada Kaleh în ultimele săptămâni şi citisem tot ce găsisem. Numele înseamnă „insula fortăreaţă“ în limba turcă. Avea o lungime de aproape un kilometru şi jumătate şi formă de navetă spaţială, uşor curbată pe lângă cotul apei şi puţin mai apropiată de Carpaţi decât de malul balcanic. A fost numită Erythia, Ruşava şi apoi Continusa şi, potrivit lui Apollonius din Rhodos, argonauţii au ancorat aici când se întorceau din Colchida. Cum a strunit Iason corabia *Argo* prin Porţile de Fier? Şi apoi prin Cazane? Probabil că Medeea a ridicat corabia pe deasupra stâncilor ascuţite, ca prin farmec. Unii spun că *Argo* a ajuns la Adriatica prin portaj, alţii că a traversat-o şi a mers mai departe, până la Po, ajungând în mod misterios în Africa de Nord. Diverşi scriitori au sugerat discret că primul măslin sălbatic plantat în Attica se poate să fi provenit de aici. Dar mica insulă a devenit faimoasă abia mai târziu.

Locuitorii erau turci, probabil descendenţi ai soldaţilor unuia dintre primii sultani care au invadat Balcanii, Murad I sau Baiazid I, poate. Abandonată în urma retragerii turcilor, insula a rămas un petic îndepărtat din Imperiul Otoman, până la Tratatul de la Berlin din 1878. Austriecii aveau o oarecare suzeranitate asupra ei, dar a părut

să fie dată uitării până să revină României prin Tratatul de la Versailles; iar românii îi lăsaseră în pace pe locuitori. Primul lucru pe care l-am văzut după ce am debarcat a fost o cafenea rustică sub o boltă de viţă-de-vie, unde nişte bătrâni stăteau turceşte în cerc, cu seceri, barde şi cuţite de tuns pomi răspândite primprejur. Am fost fericit când m-au poftit să stau lângă ei, de parcă m-aş fi aşezat deodată pe un covor magic. Brâiele voluminoase, stacojii, late de un picior strângeau în multe pliuri pantaloni largi albastru-închis. Unii purtau jachete obişnuite, alţii, bolerouri bleumarin cu broderii complicate de culoare neagră, fesuri vineţii sau turbane zdrenţăroase legate larg în jurul capului; toţi, mai puţin hogea. Pliurile albe ca zăpada ale turbanului lui erau frumos aranjate în jurul unui fes îndesat şi mai puţin ascuţit, cu un beţigaş scurt în mijloc. Linia frunţii, nasul mare şi urechile proeminente îi făceau să arate altfel, într-un mod greu de definit, decât toţi oamenii pe care-i văzusem în călătoria mea de până atunci. Cei patru-cinci sute de insulari făceau parte din câteva familii care se amestecau prin căsătorie de secole, iar unii dintre ei aveau aerul tulbure şi absent, privirea rătăcitoare şi nestatornicia uşuratică întâlnită adesea la neamurile străvechi şi endogamice. În ciuda hainelor peticite şi jerpelite, atitudinea şi purtarea lor erau pline de demnitate. Când întâlneau un străin, îşi duceau mâna dreaptă la inimă, la buze şi la frunte, şi-o puneau pe piept cu o înclinare din cap şi un bun-venit spus în şoaptă. Era un gest de o mare graţie, un fel de ceremonial al unor nobili aflaţi la vârsta senectuţii. Insula părea să fi rămas ancorată în preistorie, de parcă ar fi fost refugiul unei specii dispărute de altfel cu mult timp în urmă.

Mai mulţi dintre vecinii mei frământau şiraguri de mătănii, dar nu se rugau; le răspândeau printre degete din când în când, parcă pentru a le cerceta tihna fără de margini; şi, spre încântarea mea, un

bătrân, învăluit într-un nor numai al lui, fuma narghilea. Un tub roşu de aproape doi metri era încolăcit cu ingeniozitate, iar când a tras din muştiucul de chihlimbar, un cărbune a scânteiat pe un strat umed de frunze de tutun din Isfahan, iar bulele, care-şi croiau drum prin apă cu un sunet scos parcă de un broscoi aflat în perioada de împerechere, umpleau vasul cu fum. Un băiat punea cărbuni noi cu un cleşte mic. În timp ce el se îndeletnicea astfel, bătrânul a arătat spre mine şi a şoptit ceva; băiatul s-a întors peste câteva minute cu o tavă încărcată pe o măsuţă rotundă înaltă de vreo cincisprezece centimetri. Văzându-mă încurcat, un vecin mi-a spus cu ce să încep: mai întâi, trebuia să beau păhărelul cu rachiu; apoi să mănânc linguriţa de dulceaţă delicioasă din petale de trandafiri care era pregătită pe o farfuriuţă de sticlă, apoi să beau o jumătate de pahar de apă; şi, în sfârşit, să sorb din degetarul cu cafea densă şi fierbinte vârât într-un suport filigranat. Ritualul trebuia încheiat golind paharul şi primind tutun, în acest caz o ţigară aromată răsucită de mână chiar pe insulă. Între timp, bătrânii stăteau în tăcere şi zâmbeau, oftând din vreme-n vreme, adresându-mi câte-un cuvânt prietenos într-o română aparent stricată; doctorul spusese că pe uscat accentul şi stilul lor stârneau amuzamentul. Între ei vorbeau în turcă, limbă pe care n-o mai auzisem niciodată: şiraguri uluitoare de silabe aglutinate, care se continuau cu vocale identice, amintind vag de maghiară; cuvintele sunt diferite, dar cele două limbi sunt verişoare îndepărtate din grupul de limbi uralo-altaice. Din câte spunea doctorul, fie se îndepărtase mult de limba vernaculară de la Constantinopol, fie rămăsese bine fixată în vechiul său calapod, asemenea unei comunităţi engleze trăind de mult izolată, care încă ar mai vorbi limba lui Chaucer.

Când să plec, nu ştiam ce să fac; am încercat să plătesc, dar unul din bătrâni mi-a zâmbit şi a dat

capul pe spate, enigmatic. Ca şi în alte privinţe, şi aceasta era o premieră, prima oară când mă întâlneam cu gestul de negaţie folosit peste tot în Levant; apoi am avut din nou parte de fermecătoarea plecăciune, cu mâna pe piept.

Aşadar aceştia erau ultimii descendenţi ai acelor nomazi victorioşi de la graniţele Chinei! Cuceriseră mare parte din Asia şi Africa de Nord, până la Coloanele lui Hercule, înrobiseră jumătate de creştinătate şi luaseră cu asalt porţile Vienei; victorii care se petrecuseră foarte demult, dar erau comemorate ici şi colo prin câte-un minaret rămas în posesia lor, ca o suliţă înfiptă în pământ.

Casele cu balcon şi micile prăvălii în care se vindeau rahat turcesc şi ţigări se strângeau pe lângă moschee, iar peste tot în jurul lor se prăvăleau ruinele unei fortăreţe masive. Aleile pietruite erau umbrite de bolte de viţă-de-vie sau de câte o marchiză. În mai multe canistre de benzină văruite erau nalbe de grădină, trandafiri agăţători şi garoafe, iar femeile care treceau fulgerător printre ele aveau capul şi umerii acoperite cu un *feredjé* negru – un văl prins în linie dreaptă deasupra sprâncenelor, care cobora sub nas; purtau pantaloni albi strânşi la glezne, ceea ce le dădea aspectul unor popice alb cu negru. În privinţa vestimentaţiei, copiii erau nişte adulţi în miniatură şi, cu singura deosebire că nu aveau feţele acoperite, fetiţele aminteau de păpuşica cea mai mică dintr-un set de păpuşi ruseşti. Frunzele de tutun erau puse la uscat la soare ca nişte şiraguri de scrumbii afumate. Femeile purtau snopi de vreascuri pe cap, împrăştiau grăunţe găinilor şi se întorceau de pe mal cu seceri şi cu braţele încărcate cu papură. Iepuri cu urechi pleoştite se încălzeau la soare sau ţopăiau nepăsători prin micile grădini şi ronţăiau frunzele pepenilor galbeni în pârg. Mici cârduri de raţe umblau printre pânze şi canoe, iar mulţimile de broaşte atrăseseră toate berzele de pe acoperişuri.

Hunyadi ridicase primele ziduri de apărare, dar fortificaţiile dimprejur erau din perioada interregnului, după ce prinţul Eugeniu cucerise Belgradul şi-i alungase pe turci în aval, iar latura estică a insulei părea gata să se scufunde sub greutatea fortificaţiilor. Boltele sălilor de arme şi teribilele depozite de muniţie se prăbuşiseră din cauza umidităţii. Fortificaţiile erau pline de fisuri şi mari blocuri de zidărie, din care ieşeau smocuri de iarbă, se spărseseră, iar caprele smulgeau frunzele iţite printre dărâmături. O potecă printre peri şi duzi ducea la un mic cimitir, unde pietrele de mormânt cu turban deasupra stăteau înclinate într-o parte, iar într-un colţ se afla mormântul unui prinţ derviş din Buhara care îşi aflase sfârşitul aici, după ce rătăcise prin lume „sărac lipit pământului“, în căutarea celui mai frumos loc de pe pământ, cu cele mai puţine pericole şi nenorociri.

Se lăsa întunericul. Soarele a părăsit minaretul, iar luna nouă, mai puţin fantomatică decât cu o noapte în urmă, a apărut parcă la un semn pe cerul turcoaz, cu o stea alături, care părea să fi fost prinsă acolo de un sol otoman. La fel de prompt, hogea a apărut pe balcon, de la brâu în sus, sub conul minaretului. A lungit gâtul în lumina amurgului, a ridicat mâinile, iar chemările prelungi ale *izan*-ului au plutit prin aer, fiecare zbătându-se şi răspândindu-se asemenea unor inele de sunet stârnite de pietricele scăpate din când în când într-un iaz de aer. Încă ascultam, cu răsuflarea tăiată, când s-a sfârşit chemarea, iar hogea ajunsese probabil la jumătatea spiralei întunecoase.

Înconjuraţi de porumbei, nişte bărbaţi îşi făceau de lucru în tihnă la fântâna lustrală de lângă moschee, iar printre papucii lăsaţi la uşă şi-au găsit în curând locul şi încălţările mele sport. Odată ce intrau, turcii se aşezau în şir pe un covor lat, cu ochii plecaţi. Drept decor, doar mihrabul, minbarul[195] şi un verset din Coran caligrafiat cu negru pe perete. Gesturile ritualice de pregătire se

făceau la unison, cu grijă şi fără grabă, până când, după ce a căpătat avânt, şirul de credincioşi s-a scufundat dintr-odată ca un val; apoi bărbaţii s-au aplecat până când au atins covorul cu fruntea, dezvelindu-şi brusc, candid, tălpile picioarelor; apoi s-au aplecat pe spate şi au stat cu mâinile deschise în poală, cu palmele îndreptate în sus; totul într-o linişte mormântală. La câteva minute, hogea, care stătea în faţa lor, şoptea „*Allah akhbar!*“ cu un glas domol, apoi urma un alt lung moment de linişte. În spaţiul concav sobru şi tăcut, cele patru silabe izolate păreau incredibil de demne şi de austere.[196]

PRIMA OARĂ ÎNCERCASEM SĂ DORM pe malul Dunării în noaptea cu lună plină de Paşti, înainte să traversez podul de la Esztergom; şi acum iată-mă din nou lângă fluviu, dar între Carpaţi şi Balcani. Luna nouă scăpătase, presărând o lumină perlată pe luciul apei. Stând întins aproape de capul vestic al insulei într-un pâlc de plopi, ascultam broaştele. Din când în când, printre stele ţâşnea câte un meteorit. Privighetorile amuţiseră de câteva săptămâni, dar insula era plină de bufniţe. Câinilor care lătrau li se răspundea de pe malul sârbesc, iar de pe poteca de pe malul fluviului se auzea scârţâit de căruţe. Un şir de barje trăseseră la cheiul din Orşova, la vreo trei kilometri şi jumătate în amonte, aşteptând să se lumineze de ziuă pentru a porni spre Porţile de Fier. Din micul port se răspândeau jurubiţe de lumină pe apă, iar sunetul instrumentelor şi al glasurilor era destul de limpede încât să recunosc cântecele. Câte un clipocit semnala numeroasele bancuri care înaintau prin apele fluviului şi cele şaptezeci de specii diferite de peşti din Dunăre. Unele dintre ele făceau parte din populaţia de peşti din Nipru şi Don, înrudite cu cele din Marea Caspică şi din Volga; puteau înota o mie cinci sute de kilometri în sus spre inima Europei, fără să fie opriţi de vreun baraj… Aveam prea multe imagini şi sunete în minte să pot

adormi; mai bine să stau întins, să privesc în sus, să ascult sunetele nopţii şi să mai aprind o ţigară din aceea cu aromă, exotic marcată cu o semilună aurie. N-avea rost să irosesc scurta noapte dormind sau chibzuind la veşnicia râurilor şi la inepuizabilul volum al lichidului în mişcare:

Rusticus exspectat dum defluat amnis, at ille
Labitur et labetur in omne volubilis aevum.[197]

Da. Întocmai… Erau multe la care să chibzuiesc.

La începutul capitolului anterior, când meditam la legăturile dintre mit şi istorie din aceste regiuni, o procesiune de regi, prelaţi şi cavaleri a început brusc să rătăcească pe pagină, pornind în aval. Era de fapt suprapunerea a două campanii separate, amândouă încheiate dezastruos. Una avusese loc când Sigismund al Ungariei şi aliaţii săi au fost puşi pe fugă în bătălia de la Nicopole din 1396; cealaltă, o jumătate de secol mai târziu, în 1444, când regele Vladislav al Poloniei, în vârstă de douăzeci de ani, Ioan Hunyadi[198] şi cardinalul Cesarini au înaintat spre Marea Neagră; armata a fost complet distrusă în bătălia de la Varna de către sultanul Murad II. Hunyadi a avut din nou ocazia să lupte, dar cardinalul a dispărut în învălmăşeală, iar capul tânărului rege a sfârşit într-o suliţă deasupra porţilor Bursei. Aceasta a fost cea din urmă încercare a creştinătăţii de a-i opri pe turci înainte de ultimul asediu, fatal, asupra Constantinopolului. Au cucerit oraşul nouă ani mai târziu.

Dar eu cugetam la prima campanie. Citisem totul despre ea în biblioteca familiei Teleki, şi-mi venea acum în minte pentru că *aici*, la Orşova, armata cruciaţilor trecuse fluviul spre paşalâcurile sultanului; mai mult de-atât, totul se petrecuse *exact acum*.

Traversarea a început în august – poate în data de 5 – şi a continuat vreme de vreo opt zile; aşa că

ultimul suliţaş sau cantinier ajunsese probabil pe malul sudic *chiar în seara aceasta*, în urmă cu cinci sute treizeci şi opt de ani. Erau contingente din întreaga Europă de Vest şi o impresionantă pleiadă de conducători: Sigismund, cu armata lui ungară, şi vasalii săi valahi sub conducerea lui Mircea cel Bătrân; conetabilul şi contele de Eu; Ioan fără Frică, fiul lui Filip cel Îndrăzneţ al Burgundiei; mareşalul Boucicault, „mânat de extazul luptei"; Guy de la Trémoille, Ioan din Viena, Jacques de la Marche, Philip de Bar, Rupert Conte Palatin de Rin; şi, mai presus de toţi, Enguerrand VII de Coucy, curajosul ginere al lui Eduard III al Angliei[199]. Unele relatări menţionează o mie de ostaşi englezi sub conducerea fiului vitreg al Prinţului Negru (fratele vitreg al lui Richard II), contele de Huntingdon[200]. Pornind în aval, au asediat fortăreaţa turcă Nicopole.

Dar, aflând despre invazie şi asediu, sultanul Baiazid a străbătut Balcanii cu o viteză demnă de porecla lui, Fulgerul. Când a ajuns la locul bătăliei, îngâmfaţii francezi au provocat o catastrofă prin atacul lor nesăbuit şi prematur. Salvat de flota Ospitalierilor, Sigismund a supravieţuit, iar mai târziu a devenit împărat; Ioan de Burgundia a fost luat prizonier şi răscumpărat, iar câţiva ani mai târziu a fost căsăpit pe podul de la Montereau de către rivalii săi din Orléans; Boucicault a fost şi el răscumpărat, dar a fost dus la Agincourt şi a murit întemniţat în Yorkshire; Coucy, deşi a fost răscumpărat, a murit la Bursa înainte să se poată întoarce. Câţiva dintre cei care au scăpat au fost ucişi de localnici; unii, împovăraţi de armură, s-au înecat în Dunăre; Contele Palatin a ajuns acasă în zdrenţe, apoi a murit din cauza privaţiunilor pe care le îndurase; iar ceilalţi mari căpitani, ca represalii pentru garnizoanele turceşti masacrate în marşul lor în josul fluviului, au fost decapitaţi, alături de toţi susţinătorii, într-un adevărat măcel, care a durat din zori şi până la ceasul vecerniei. Trei ani mai

târziu, sultanul victorios a fost înfrânt la Ankara şi luat prizonier de către Timur Lenk; închis într-o cuşcă, a murit de inimă rea şi de ruşine, printre răpitorii săi mongoli. Huntingdon, dacă a fost într-adevăr acolo, a ajuns cu bine înapoi. Însă patru ani mai târziu, după detronarea şi uciderea fratelui său vitreg Richard, a fost condamnat pentru că se răzvrătise împotriva lui Bolingbroke: i-a fost tăiat capul, care apoi a fost expus într-o piaţă din Essex. Puţini dintre presupuşii săi soldaţi, *dacă au fost cu adevărat acolo*, au mai putut probabil să se antreneze la tirul cu arcul în Hereford sau să pescuiască în Wye.

Mă gândeam visător la dezastruoasa cruciadă – nu cu aşa de multe detalii, care sunt rodul studiului în bibliotecă –, la alaiul lui Ioan de Burgudia, cu livrele noi şi verzi, şi la cele douăzeci şi patru de care pline cu corturi verzi din atlaz… Toate contingentele se întreceau în splendoarea stindardelor, armurilor, harnaşamentelor şi platoşelor de fier. Mă întrebam într-o doară pe unde mărşăluiseră cruciaţii de la punctul general de întâlnire din Buda. Toţi cronicarii au fost de acord în privinţa traseului; iar eu mă apropiam de starea de moleşeală ilustrată în benzile desenate printr-un roi de z-uri care se adună ca nişte albine deasupra capului vagabonzilor adormiţi: „*Au mers pe malul stâng al Dunării, până la Orşova…*“

Z-urile s-au risipit într-o clipită, şi m-am ridicat brusc. *Nu se poate!* Pe ce să fi călcat? „Când spun de cai, priviţi-i cum ’şi-nseamnă / Copita mândră-n reavănul pământ.“[201] – care pământ? Drumul lui Traian fusese inutilizabil mai bine de un mileniu şi, până să fie construit al lui Széchenyi, cinci secole mai târziu, mare parte din malul stâng, asemenea celui drept, cobora abrupt în apă ca un fiord, pe o distanţă de kilometri întregi. Şi, deşi la vremea aceea nu ştiam, cărţile de referinţă susţin în unanimitate acest lucru: până să fie construit drumul lui Széchenyi, în anii 1830, pe această

porţiune a fluviului ambele maluri erau impracticabile. Miile de cai, carele încărcate cu corturi colorate, miile de saci cu făină şi carele cu fân, vedrele cu vin de Beaune, solii cu zale noi şi ceata pestriţă a vivandierilor despre care cronicarii vorbesc cu atâta dezaprobare ar fi trebuit să facă un ocol de trei sute douăzeci de kilometri spre nord, aproape de Maros, apoi prin Lugoş[202] şi Caransebeş, de-a lungul văii Timişului până la Mehadia, ajungând apoi la ultima parte a traseului meu către gura de văsare a Cernei. Acest ocol, care le-ar fi luat multe săptămâni, nu se poate să fi rămas neconsemnat… Dar nimeni nu pomeneşte de aşa ceva; ce să mai zic de costişele puţin mai accesibile de pe malul drept. Nimeni nu părea să fi remarcat conflictul fără rezolvare dintre istorie şi geografie.

Şi atunci cum au procedat? Nu exista nici o Medee care să-i ridice prin aer ca pe Iason şi pe argonauţi… În acest punct, când somnul m-a curtat din nou, a început să prindă contur o imagine. Lunga şi sinuoasa procesiune a cruciaţilor, cu steagurile cu dungi şi cruci ale Ungariei, corbul negru al Valahiei, mulţimea de acvile cu unul şi două capete, leii rampanţi în diferite nuanţe; romburile palatine şi, mai presus de toate, florile de crin ale Franţei şi Burgundiei; şi poate (dar numai poate) aceiaşi crini care împart blazonul cu leoparzii Plantageneţilor; avansau toţi de-a lungul prăpastiei, chiar pe deasupra curenţilor agitaţi, ca printr-o vrăjitorie. Nu se putea altfel.

ZARVA PĂSĂRILOR şi cocoşilor de pe insulă m-a trezit la timp cât să aud chemarea muezinului. Frunzele plopilor fremătau, iar răsăritul soarelui arunca umbra insulei departe, în amonte. Chemarea apei era irezistibilă; dar când m-am scufundat lângă un smoc de iarbă, după câteva mişcări curentul mi s-a părut aşa de puternic, încât am urcat înapoi, să nu mă ducă departe.

Când m-am întors la cafenea, bătrânii erau deja la locurile lor şi m-am trezit sorbind dintr-o ceşcuţă minusculă şi mâncând brânză albă de capră, învelită într-o lipie; bătrânul amator de narghilea ademenea primele bule prin apă şi scotea rotocoale în staccato, precum semnalele de fum ale unui huron. Dintr-odată, pe deasupra capetelor noastre a trecut o umbră, însoţită de un clămpănit şi-o boare: era o barză care se săturase să stea într-un picior pe acoperiş şi zbura spre păpuriş; şi-a îndoit o aripă albă cu dunga neagră senatorială peste cealaltă şi li s-a alăturat unor surate, trei la număr, care păşeau grijuliu pe cataligele stacojii; acum părinţii şi puii erau imposibil de deosebit. Unul dintre bătrâni a făcut un gest imitând zborul, apoi, arătând oarecum spre sud-est, a spus: „*Afrik! Afrik!*“ Curând aveau să plece. Când? Într-o săptămână-două, nu peste mult timp… Le văzusem sosind în seara în care traversasem fluviul în Ungaria şi iată-le acum, după ritualurile de împerechere, construirea cuiburilor, ouatul, naşterea şi creşterea puilor, gata să-şi ia zborul.

Când am ajuns pe cheiul din Orşova, barjele cehoslovace, încărcate cu ţiglă şi lemn, pluteau în aval. M-am alăturat unui cârmaci austriac pe care-l întâlnisem cu o zi în urmă. Şi el observase semnele de nelinişte ale berzelor. Aveau oare să plece singure? Nu, nu, a spus el; aveau să se alăture unuia dintre marile stoluri care veneau dinspre nord-vest, probabil din Polonia. Au trecut câteva fete din sat, aranjând trandafiri, cârciumărese, nalbe de grădină, crini vărgaţi şi crăiţe, nu pentru o nuntă, ci pentru a împodobi altarele. Ortodocşii prăznuiau Adormirea Maicii Domnului a doua zi, a spus cârmaciul, iar catolicii, Înălţarea ei: două aspecte ale aceluiaşi eveniment; şi pentru a-şi ilustra propria doctrină, cârmaciul a trasat o spirală ascendentă cu arătătorul, reprezentând calea pe care figura încununată cu stele se va pierde mâine spre empireu. Paşaportul meu, care curând avea să

fie ştampilat cu ocazia celei de-a şaptea treceri a graniţei („Orşova, 13 august 1934“), era pe masă, lângă baston, iar alături, pe un scaun, rucsacul. Nu-mi dădeam seama ce, dar ceva lipsea. Coarnele de cerb! Probabil că le uitasem prin iarba şi rugii de pe insulă când îmi rulasem haina. Dezamăgirea a trecut repede şi m-am simţit uşurat; trofeul devenise o mică pacoste; în tot cazul, nu era vreme să mă întorc. Poate că un paleontolog din viitor şi-ar închipui că odinioară insula mişuna de cerbi.

CEASUL ÎMI AMINTEA în mai multe feluri starea de sfârşit şi început pe care o încercasem pe podul de deasupra aceluiaşi fluviu cu aproape o mie de kilometri în amonte: berzele agitate, fetele încărcate cu flori pentru o mare sărbătoare, oamenii adunaţi pe chei şi chiar şi un bâtlan care zbura aşa de jos, încât vârfurile penelor de zbor desenau inele vremelnice pe apă. În aval, reflecţia insulei, trestiile, vârfurile copacilor şi minaretul subţirel tremurau pe luciul apei. Unul dintre insulari, un Sinbad bărbos, cu un fes turtit şi un turban murdar, ţinea în mână un şirag de peşti de vânzare; un altul, care purta un coş cu ouă, se ciorovăia cu un cultivator de pepeni îngropat până la coapse într-o căruţă cu pepeni roşii uriaşi, iar în timp ce făceau schimb de replici cultivatorul continua să-i arunce ritmic produsele unui tovarăş, ca doi fotbalişti care fac schimb de pase, în vreme ce un al treilea le expunea ademenitor de-a lungul pavajului. Un ţigan, gârbovit sub un vas placat cu argint, ca un Taj Mahal alungit, de un metru, atât de mare încât nu putea fi mânuit decât atârnat de o curea, izbea unele de altele nişte căni din metal pentru a atrage atenţia muşteriilor. Din când în când le umplea de la un cep cu o băutură răcoritoare orientală numită *bragă*, pe care o beau mai ales sătenii însetaţi. Câteva femei în straie specifice văii Cernei şi în opinci, înconjurate de cârduri de găini, stăteau şi pălăvrăgeau între babale, legănându-şi picioarele deasupra apei. Tocmai când clopotniţele băteau ora

zece, dinspre intrarea defileului din amonte s-a auzit urletul unei sirene.

— Aproape la ţanc, a spus cârmaciul. Aruncă ancora la zece şi douăzeci.

Ieşind din genune, vaporul şi-a schimbat direcţia, astfel că nu mai zăream din el decât catargul, coşul, bompresul şi prora; iar apoi, apărând din nou în întregime, înconjurat de pescăruşii ca nişte confetti care-i ţinuseră de urât tot drumul încă de la cheiul Donaudampfschifffahrtsgesellschaft din Viena, s-a apropiat sprinten de aglomeratul şi veselul nostru mal, iar paletele lui au desenat pe apă o săgeată simetrică din ce în ce mai amplă.

— Este *Saturnus*, a spus cârmaciul. Au răzbătut până la noi acordurile unei plăci de gramofon; erau *Povestirile din pădurea vieneză*. Aşteaptă! a râs el. Când ancorează, pun *Dunărea albastră*.

Toată lumea îşi strângea lucrurile, un marinar s-a aşezat lângă baba, oficialităţile şi-au pus caschetele cu şnur auriu, iar vaporul, care se vedea din nou din profil, a acostat, dând cu spatele într-o vâltoare de spumă. Un marinar s-a aplecat peste balustradă şi într-o clipă otgonul zbura printre pescăruşi ca un lasou.

---

178 Peşte mic care are trei spini ososi înaintea înotătoarei dorsale.

179 Stil de dans american de la începutul secolului XX.

180 Dans de salon afroamerican din secolul al XIX-lea; pentru paşii cei mai reuşiţi, dansatorii erau recompensaţi cu prăjituri, de unde şi denumirea.

181 Băile Herculane, Herculesbad şi Herkules Fürdő erau denumirile locale.

182 Vervă, în lb. germană în original.

183 Citat din poemul „Dacă“ al lui Rudyard Kipling (traducere în română de Dan Duţescu, în *Compendium of Translated Poetry*, bilingual, compiled by C. George Săndulescu and Lidia Vianu, Editura pentu Literatură Contemporană, Bucureşti, 2011).

184 Mi le-a înapoiat pe toate când m-am întors, dar s-au pierdut într un cufăr rătăcit în timpul războiului, iar acum îmi lipsesc cumplit.

185 Roman al scriitorului englez din secolul al XIX-lea Robert Smith Surtees.

186 Ruse în lb. română.

187 În acest context, ar fi nepotrivit să-l numesc Sibiu.

188 „Să fie ceea ce sunt sau să nu mai fie deloc“, frază atribuită Papei Clement XIII (în lb. latină în original).

189 R. F., prietenul care a reuşit în rolul de erudit în *A Time of Gifts*, mă asigură că aceste ordine – piarişti, premonstrateni, benedictini şi cistercieni – au jucat un rol mult mai important în istoria de mai târziu a Ungariei, a Transilvaniei şi a Banatului; şi în mod special franciscanii. Cel mai celebru dintre ei a fost pătimaşul Capistrano, aliatul lui Hunyadi şi camarad de arme împotriva turcilor. Societatea lui Iisus a reuşit să se răspândească cel mai mult în zona mai amplă a Mitteleuropei din Sfântul Imperiu Roman, în Anglia, Paraguay, India, China şi Japonia. Dar, chiar dacă notiţele mele sentenţioase de pe malul Dunării nu erau chiar aşa de importante cum credeam, conţin destul adevăr cât să nu le şterg.

190 Vă putem ajuta? (în lb. germană, respectiv franceză în original).

191 La Holland House era cunoscut drept Stefan sau Stephan Széchenyi, dar i-am auzit aşa de des prenumele rostit în maghiară, încât mi-e greu să-l scriu altfel. A fost unul dintre primii membri ai Travellers Club.

192 De fapt, Marele Lanţ Balcanic, spre deosebire de „Balcani“, începe doar pe partea cealaltă a graniţei bulgaro–iugoslave.

193 Am găsit-o mai târziu. *„Imperator Caesar divi Nervae filius“*, scria pe placă, *„Nerva Trajanus Augustus Germanicus – Pontifex Maximus tribunitae potestatis quartum – Pater patriae consul tertium – montis et fluviis anfractibus – superatis viam patefacit.“* („Imperator Cezar – fiu al divinului Nerva – Nerva Traian Augustus Germanicus – Mare Preot şi învestit a patra oară Tribun – Părinte al patriei şi ales a treia oară Consul – a făcut acest drum tăind munţii şi folosind bârne de lemn.“)

194 Probabil că sunt însemnele monarhice care au călătorit cel mai mult prin lume. După al Doilea Război Mondial au fost ţinute ascunse mulţi ani în Statele Unite şi au fost returnate abia acum câţiva ani. Le am văzut expuse la National Museum la câteva luni

după ce au fost înapoiate: faimoasa coroană, sceptrul ca un buzdugan, globul, banderolele şi spada regală. Cei care aşteptau să le zărească – doar câteva secunde, căci aşa de mare era mulţimea – formau o coadă întinsă pe nouăzeci de metri pe stradă şi treceau apoi pe lângă comoară, într-o tăcere plină de veneraţie. Această comoară simboliza toată istoria Ungariei şi mândria ei din ultimul mileniu.

195 Mihrab – altar într-o moschee, orientat spre Mecca; minbar – amvon dintr-o moschee, de unde predică imamul.

196 Cuvintele arabe care înseamnă „Dumnezeu este mare“ – strigate din minaret puţin mai devreme şi acum murmurate în interior – fuseseră înlocuite pentru o vreme în Turcia cu neaoşul *Allah büyük*; exact cum rolul fesului şi al turbanului fusese subminat de caschetă, de obicei purtată invers de către credincioşi, aşa cum o poartă cărbunarii, ca să poată atinge pământul cu fruntea la rugăciune fără să se împiedice în cozoroc. Dacă admitem că şi alţi locuitori din Ada Kaleh, în afară de hoge, ştiau carte, alfabetul utilizat încă era cel arab, mai degrabă decât noul alfabet latin, obligatoriu în Turcia. Mai târziu am descoperit aceeaşi reticenţă la schimbare în rândul minorităţilor turce răspândite în Bulgaria şi în Tracia greacă în urma tratatelor postbelice.

197 În lb. latină în original, fragment din Horaţiu, epistola a doua, cartea I, vv. 42–43: „E ţăranul care-aşteaptă apa-n vad să se termine. / Dar ea curge şi va curge şi în veci nu s-o sfârşi.“ (Horaţiu, *Opera omnia*, vol. 2: *Satire. Epistole. Arta poetică*, ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi indici de Mihai Nichita, Editura Univers, Bucureşti, 1980, p. 189.)

198 Unii sunt de părere că Hunyadi a fost fiul nelegitim al lui Sigismund, iar alţii – poate majoritatea –, că era de origine maghiară şi română. Neavând dreptul la o opinie, am sperat dintotdeauna că a doua variantă este cea adevărată, cu gândul că ar putea deveni într-o bună zi un simbol al armoniei între cele două naţiuni mai degrabă decât obiectul unei dispute.

199 *A Distant Mirror* de Barbara Tuchman oferă o relatare fascinantă a aventurilor lui.

200 Mama lui Huntingdon era Joan de Kent. Unii specialişti pun la îndoială nu numai numărul celor implicaţi, ci şi prezenţa lui Huntingdon şi a oamenilor săi; îngăduie numai prezenţa câtorva cavaleri englezi în rândul cavalerilor ordinului Ospitalier, care se îmbarcaseră în Rhodos. Au navigat pe Dunăre într-o flotă de

patruzeci şi patru de corăbii veneţiene, ca să aducă întăriri armatei ce asedia Nicopole. Alţi conducători, despre care s-a spus că ar fi făcut parte din contingentul de pe uscat, au fost Bolingbroke însuşi şi John Beaufort, venerabilul fiu al lui Lancaster. Dar alibiurile par să-i excludă pe toţi; şi poate şi pe Huntingdon… Franţa şi Burgundia au o duzină de balade contemporane, triste, despre tragica cruciadă, dar cu greu găseşti o singură elegie engleză.

201 Citat din prologul piesei *Henric al V-lea* de William Shakespeare: „Think, when we talk of horses, that you see them / Printing their proud hoofs i' the receiving earth" (trad. în limba română de Tudor Vianu).

202 Autorul se referă la Lugoj, care între anii 1881 şi 1925 a fost reşedinţa comitatului Caraş-Severin.

Va urma - Apendice - Gânduri la o masă dintr-o cafenea între Cazane şi Porţile de Fier

Progresul a făcut ca tot acest peisaj să fie astăzi scufundat. Un călător care ar sta la vechea mea masă pe cheiul din Orşova ar trebui să privească peisajul printr-un disc de sticlă gros cu balamale din alamă; acesta ar încadra o imagine a întunericului şi mâlului, căci spectatorul ar avea încălţări cu plumb şi ar privi printr-o cască de scafandru legat printr-un tub de oxigen de treizeci de metri de o barcă oprită la optsprezece stânjeni deasupra lui. Înaintând câţiva kilometri în aval, s-ar chinui să urce pe insula acoperită de apă şi printre casele turceşti inundate; sau, în amonte, s-ar strecura cu greu printre buruienile şi pietrişul care împresoară drumul contelui Széchenyi şi ar privi pe partea cealaltă a golfului întunecat vestigiile lui Traian; şi peste tot în jurul lui, deasupra şi dedesubt, s-ar căsca pustiul întunecos, iar rapidele pe unde odinioară năvăleau curenţii de apă, pe unde cataractele fremătau de la un mal la celălalt, pe unde ecourile urcau în zigzag de-a lungul faliilor ameţitoare ar fi cuprinse de o tăcere diluviană. Apoi, poate, o rază şovăielnică de soare ar dezvălui privirii un sat în ruine scufundat; apoi încă unul şi încă unul, înghiţite toate de mâl.

Ar putea trudi multe zile în aceste ape puţin adânci şi triste, căci România şi Iugoslavia au construit unul din cele mai mari baraje din beton armat şi una din cele mai mari hidrocentrale din lume la Porţile de Fier. Două sute de metri din Dunăre au fost transformaţi într-un iaz uriaş, care a umflat şi a modificat complet cursul fluviului, făcându-l de nerecunoscut. A suprimat defileuri, a transformat faleze pieptişe în dealuri line şi a urcat pe frumoasa vale a Cernei aproape până la Băile

Herculane. Mii de locuitori ai Orşovei şi ai cătunelor de lângă ţărm au trebuit strămutaţi în altă parte. Locuitorii din Ada Kaleh au fost mutaţi pe o altă insuliţă mai în aval, iar vechea lor vatră a dispărut sub luciul liniştit, de parcă nici n-ar fi existat. Să sperăm că electricitatea generată de baraj a adus bunăstarea pe ambele maluri şi a făcut mai luminoase decât oricând oraşele româneşti şi iugoslave, căci, exceptând aspectul economic, daunele sunt ireparabile. Poate cu timpul şi cu ştergerea amintirilor oamenii vor uita cât de mult au pierdut.

Au mai făcut şi alţii la fel, sau poate chiar mai rău; dar nicăieri distrugerea istoriei, a frumuseţii naturii şi faunei nu a fost aşa de mare. Gândul îmi zboară la eruditul meu prieten austriac şi la ideile lui despre miile de kilometri încă nestânjeniţi care duceau peştii din Crimeea până la Pădurea Neagră şi înapoi; la cum a deplâns el în 1934 proiectul hidrocentralei de la Persenbeug, din Austria Superioară. „O să dispară totul! Cel mai sălbatic fluviu al Europei o să fie îmblânzit exact ca o fântână publică. Toţi peştii aceia din Est! Nu se vor mai întoarce niciodată. Niciodată, niciodată, niciodată!“

Noul lac amorf i-a scutit de pericole pe navigatori, iar scafandrul n-ar mai găsi decât un găvan pustiu în locul moscheii, căci aceasta a fost mutată bucată cu bucată şi reasamblată în noua comunitate a turcilor, şi cred că la fel s-a procedat şi în cazul bisericii principale. Aceste eforturi lăudabile de a spăla păcatul uriaşei prădăciuni au smuls şi ultima urmă de mister apelor bântuite. Nu mai există riscul ca vreunui călător plin de imaginaţie sau excesiv de romantic să i se pară vreodată că aude chemarea la rugăciune înălţându-se din adâncimi; nu va simţi iluzoriile vibraţii ale clopotelor scufundate, precum ale celor din Ys, *la cathédrale engloutie*[203] de lângă coasta bretonă; sau ale oraşului legendar Kitej, din apropiere de

Volga de Mijloc şi de Nijni Novgorod. Poeţii şi povestitorii spun că a dispărut în pământ în timpul invaziei lui Batu Han. Mai târziu a fost înghiţită de un lac, iar aleşii, cei care ascultă atent, aud uneori clopotele bătând din turnurile scufundate.

Dar nu şi aici: miturile, glasurile de demult, istoria şi poveştile spuse din gură-n gură au amuţit, lăsând în urmă doar această vale a umbrelor. Sfatul lui Goethe: „*Bewahre Dich vor Räuber und Ritter und Gespenstergeschichten*“[204] a fost urmat întocmai, şi totul a dispărut.

---

203 Catedrala înghiţită de ape (în lb. franceză în original), aluzie la o veche legendă bretonă, potrivit căreia există o catedrală scufundată în apropiere de insula Ys, unde de pe fundul apei s-ar auzi cântecele preoţilor şi dangătul clopotelor.

204 Citatul exact provine din poemul *Den Vereinigten Staaten (Statelor Unite)*: *„Bewahre sie ein gut Geschick / Vor Ritter-, Räuber- und Gespenstergeschichten“* („O soartă bună să-i apere-n loc / De poveşti cu bandiţi, cavaleri şi stafii“, trad. de Grete Tartler, în J.W. Goethe, Opere alese, ed. cit.).

Table of Contents

Introducere de Jan Morris
Scrisoare introductivă către Xan Fielding
1. Traversarea podului
2. Budapesta
3. Marea Câmpie Ungară
4. Hotarele Transilvaniei
5. Prin pădure
6. Tripla fugă
7. Podişurile carpatice
8. Hotarele Europei Centrale
Va urma - Apendice - Gânduri la o masă dintr-o cafenea între Cazane şi Porţile de Fier

Table of Contents

Introducere de Jan Morris
Scrisoare introductivă către Xan Fielding
1. Traversarea podului
2. Budapesta
3. Marea Câmpie Ungară
4. Hotarele Transilvaniei
5. Prin pădure
6. Tripla fugă
7. Podişurile carpatice
8. Hotarele Europei Centrale
Va urma - Apendice - Gânduri la o masă dintr-o cafenea între Cazane şi Porţile de Fier

Table of Contents

Introducere de Jan Morris	5
Scrisoare introductivă către Xan Fielding	12
1. Traversarea podului	16
2. Budapesta	33
3. Marea Câmpie Ungară	54
4. Hotarele Transilvaniei	106
5. Prin pădure	136
6. Tripla fugă	174
7. Podişurile carpatice	215
8. Hotarele Europei Centrale	270
Va urma - Apendice - Gânduri la o masă dintr-o cafenea între Cazane şi Porţile de Fier	307